

**TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA REFERANDUM
SÜREÇLERİ VE YAZILI BASIN: SİYASAL
BİLGİLENME VE SİYASAL KATILIM BAĞLAMINDA
TÜRK YAZILI BASINININ REFERANDUM
SÜREÇLERİNE YAKLAŞIMI**

Fatma AKAR

Doktora Tezi

Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı

Prof. Dr. Fatma GEÇİKLİ

2020

Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI**

**TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA REFERANDUM SÜREÇLERİ
VE YAZILI BASIN: SİYASAL BİLGİLENME VE SİYASAL KATILIM
BAĞLAMINDA TÜRK YAZILI BASINININ REFERANDUM
SÜREÇLERİNE YAKLAŞIMI**

Fatma AKAR

DOKTORA TEZİ

Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı

TEZ YÖNETİCİSİ

Prof. Dr. Fatma GEÇİKLİ

ERZURUM-2020

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “Türk Siyasal Yaşamında Referandum Süreçleri ve Yazılı Basın: Siyasal Bilgilenme ve Siyasal Katılım Bağlamında Türk Yazılı Basınının Referandum Süreçlerine Yaklaşımı” adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezin/raporun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *

☐ Tezinin/Raporun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☒ Tezinin/Raporun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

09.06/2020

Fatma AKAR

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi **MADDE 6– (1)** Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullandığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolleri çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Fatma GEÇİKLİ danışmanlığında, Fatma AKAR tarafından hazırlanan bu çalışma 05 / 06 / 2020 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından. Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Muhsin HALİS İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Fatma GEÇİKLİ İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mustafa AKDAĞ İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Eyyup AKBULUT İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Salih. B. AVCI İmza:

Prof. Dr. Sait UYLAŞ
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	XIV
ABSTRACT.....	XV
TABLolar LİSTESİ.....	XVI
ÖNSÖZ.....	XXIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASİ YÖNETİM BİÇİMLERİ VE TÜRKİYE’DEKİ GELİŞİMİ

1.1. SİYASİ YÖNETİM BİÇİMLERİ.....	5
1.1.1. Otoriter Sistemler.....	8
1.1.2. Totaliter Sistemler	10
1.1.3. Demokratik Sistemler	12
1.1.3.1. Demokrasi Kavramı ve Gelişimi.....	14
1.1.3.2. Doğrudan Demokrasi	17
1.1.3.3. Temsili Demokrasi	18
1.1.3.4. Yarı Doğrudan Demokrasi	20
1.1.3.5. Demokratik Sistemlerde Kitle İletişim Araçlarının İşlevleri	21
1.1.3.5.1. Haber ve Bilgi Verme İşlevi	23
1.1.3.5.2. Eğitme ve Eğlendirme İşlevi.....	25
1.1.3.5.3. Denetleme İşlevi.....	27
1.1.3.5.4. Kamuoyu Oluşturma ve Açıklama İşlevi.....	28
1.1.3.5.5. Kitle İletişim Araçlarının Diğer İşlevleri	30
1.2. TÜRKİYE’DE SİYASİ HAYATIN GELİŞİMİ	31
1.2.1. Tek Partili Dönem.....	31

1.2.1.1. Cumhuriyet Halk Partisi ve Türkiye’deki Siyasi Ortam	33
1.2.2. Çok Partili Dönem	36
1.2.2.1. Demokrat Partinin Kuruluşu	38
1.2.2.2. Demokrat Parti Dönemi (1950 -1954 ve 1957 Seçimleri)	41
1.2.2.3. Demokrat Parti Sonrası Türkiye’deki Siyasal Yaşam.....	44
1.2.3. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi	54

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASAL BİLGİLENME VE SİYASAL KATILMA

2.1. SİYASAL BİLGİLENME	60
2.2. SİYASAL KATILMA	61
2.3. SİYASAL KATILMA TÜRLERİ.....	64
2.3.1. Politikacılarla İlişki Kurma Yoluyla Siyasete Katılma.....	64
2.3.2. Seçimlerde Oy Kullanma Yoluyla Siyasete Katılma.....	65
2.3.3. Çeşitli Eylemlere Katılma Yoluyla (Konvansiyonel Olmayan) Siyasete Katılma	67
2.3.4. Siyasal Olayları İzleme Yoluyla Siyasete Katılma.....	68
2.3.5. Siyasi Partilere Üye Olma Yoluyla Siyasete Katılma	69
2.3.6. Siyasal Tartışmalara Katılma Yoluyla Siyasete Katılma.....	71
2.4. SİYASAL KATILMAYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	72
2.4.1. Sosyo-Ekonomik Faktörler	72
2.4.2. Siyasal ve Hukuksal Faktörler	74
2.5. SİYASAL BİLGİLENME VE SİYASAL KATILMADA KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ ROLÜ.....	75
2.6. DOĞRUDAN DEMOKRASİ ARACI OLARAK REFERANDUM.....	78

III

2.6.1. Referandum Kavramı.....	79
2.6.2. Referandumlar Ne Zaman ve Niçin Yapılır.....	81
2.6.3. Referandumların Siyasal Katılımı Artırmadaki Rolü	82
2.6.4. Demokrasi ve Referandum İlişkisi	84
2.6.5. Türkiye’de Gerçekleşen Referandumlar	85
2.6.5.1. 1961 Referandumu	86
2.6.5.2. 1982 Referandumu	88
2.6.5.3. 1987 Referandumu	90
2.6.5.4. 1988 Referandumu	91
2.6.5.5. 2007 Referandumu	93
2.6.5.6. 2010 Referandumu	95
2.6.5.7. 2017 Referandumu	97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYEDE GERÇEKLEŞTİRİLMİŞ OLAN REFERANDUMLARIN TÜRK YAZILI BASININDA SUNUMU

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI	102
3.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	102
3.3. ARAŞTIRMANIN DERLEM VE SINIRLILIKLARI	103
3.4. VERİLERİN TOPLANMASI VE KATEGORİZE EDİLMESİ	104
3.5. ARAŞTIRMANIN GÜVENİLİRLİĞİ	105
3.6. ARAŞTIRMA SORULARI	106
3.7. ARAŞTIRMANIN BULGULARI	107
3.7.1. 1961 Referandumuna İlişkin Elde Edilen Bulgular	107
3.7.1.1. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı	107

3.7.1.2. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı	108
3.7.1.3. Haberlerin Yer Aldıkları Gazete Sayfaları.....	108
3.7.1.4. Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	109
3.7.1.5. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı	109
3.7.1.6. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu.....	110
3.7.1.7. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör.....	110
3.7.1.8. Haberlerde Eksik Yön Olup Olmadığı.....	111
3.7.1.9. Haberlerde Yorumla Yer Verilip Verilmediği	112
3.7.1.10. Haberlerin Yönü.....	112
3.7.1.11. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği	113
3.7.1.12. Haberlerde Siyasal Bilgileneğe Yönelik Konulara Yer Verilip Verilmediği	114
3.7.1.13. Haberlerin Siyasal Katılmayı Teşvik Edip Etmediği	115
3.7.1.14. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı.....	115
3.7.1.15. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer Aldığı Sayfa	116
3.7.1.16. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	117
3.7.1.17. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Fotoğraf Olup Olmaması	118
3.7.1.18. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu	118
3.7.1.19. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör	119

3.7.1.20. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Eksik Yön Olup Olmaması	120
3.7.1.21. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Yoruma Yer Verilip Verilmediği	121
3.7.1.22. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü	122
3.7.1.23. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmemesi.....	123
3.7.1.24. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı	124
3.7.2. 1982 Referandumuna İlişkin Elde Edilen Bulgular	125
3.7.2.1. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı	125
3.7.2.2. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı	126
3.7.2.3. Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfaları	127
3.7.2.4. Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	127
3.7.2.5. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı	128
3.7.2.6. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu	128
3.7.2.7. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör	129
3.7.2.8. Haberlerde Eksik Yön Olup Olmadığı	130
3.7.2.9. Haberlerde Yoruma Yer Verilip Verilmediği	130
3.7.2.10. Haberlerin Yönü	131
3.7.2.11. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği	131
3.7.2.12. Haberlerde Siyasal Bilgilenmeye Yönelik Konulara Yer Verilip Verilmediği	131
3.7.2.13. Haberlerin Siyasal Katılmayı Teşvik Edip Etmediği	132

3.7.2.14. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı.....	132
3.7.2.15. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfası.....	133
3.7.2.16. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	134
3.7.2.17. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberde Fotoğraf Olup Olmaması	135
3.7.2.18. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu	135
3.7.2.19. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Aktör.....	136
3.7.2.20. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Eksik Yön Olup Olmaması	138
3.7.2.21. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberde Yorumu Yer Verilip Verilmediği	138
3.7.2.22. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü	139
3.7.2.23. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği.....	140
3.7.2.24. Haberin Yayınlandığı Gazete ile Referandumla İlgili Haberin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı	141
3.7.3. 1987 Referandumuna İlişkin Elde Edilen Bulgular	142
3.7.3.1. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı	142
3.7.3.2. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı	143
3.7.3.3. Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfaları.....	144
3.7.3.4. Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	144

3.7.3.5. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı	145
3.7.3.6. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu.....	145
3.7.3.7. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör.....	146
3.7.3.8. Haberlerde Eksik Yön Olup Olmadığı.....	146
3.7.3.9. Haberlerde Yorumu Yer Verilip Verilmediği	147
3.7.3.10. Haberlerin Yönü.....	148
3.7.3.11. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği	148
3.7.3.12. Haberlerde Siyasal Bilgilenmeye Yönelik Konulara Yer Verilip Verilmediği	149
3.7.3.13. Haberlerin Siyasal Katılmayı Teşvik Edip Etmediği	149
3.7.3.14. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı.....	149
3.7.3.15. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfası.....	150
3.7.3.16. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	151
3.7.3.17. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Fotoğraf Olup Olmaması	152
3.7.3.18. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu	153
3.7.3.19. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör	154
3.7.3.20. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Eksik Yön Olup Olmaması	156
3.7.3.21. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Yorumu Yer Verilip Verilmediği.....	157

3.7.3.22. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü	158
3.7.3.23. Referandumla İlgili Haberin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği	159
3.7.3.24. Referandumla İlgili Gazetelerde Yayınlanan Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı	159
3.7.4. 1988 Referandumuna İlişkin Elde Edilen Bulgular	160
3.7.4.1. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı	161
3.7.4.2. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı	161
3.7.4.3. Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfaları	162
3.7.4.4. Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	163
3.7.4.5. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı	163
3.7.4.6. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu	163
3.7.4.7. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör	164
3.7.4.8. Haberde Eksik Yön Olup Olmadığı	165
3.7.4.9. Haberlerde Yorumla Yer Verilip Verilmediği	165
3.7.4.10. Haberlerin Yönü	165
3.7.4.11. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği	166
3.7.4.12. Haberlerde Siyasal Bilgileneğe Yönelik Konulara Yer Verilip Verilmediği	166
3.7.4.13. Haberlerin Siyasal Katılmayı Teşvik Edip Etmediği	166
3.7.4.14. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı	166
3.7.4.15. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer aldığı Gazete Sayfası	167

3.7.4.16. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	168
3.7.4.17. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Fotoğraf Olup Olmaması	169
3.7.4.18. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu	169
3.7.4.19. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör	170
3.7.4.20. Referandumla İlgili Haberin Yer Aldığı Gazete ile Haberlerde Yorumu Yer Verilip Verilmediği	172
3.7.4.21. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü	173
3.7.4.22. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmemesi.....	174
3.7.4.23. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı	175
3.7.5. 2007 Referandumuna İlişkin Elde Edilen Bulgular	176
3.7.5.1. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı	177
3.7.5.2. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı	177
3.7.5.3. Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfaları	178
3.7.5.4. Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	178
3.7.5.5. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı	179
3.7.5.6. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu.....	179
3.7.5.7. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör.....	179
3.7.5.8. Haberlerde Eksik Yön Olup Olmadığı.....	180

3.7.5.9. Haberlerde Yorumu Yer Verilip Verilmediği	180
3.7.5.10. Haberlerin Yönü.....	181
3.7.5.11. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği	181
3.7.5.12. Haberlerde Siyasal Bilgilenmeye Yönelik Konulara Yer Verilip Verilmediği	181
3.7.5.13. Haberlerin Siyasal Katılmayı Teşvik Edip Etmediği	182
3.7.5.14. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı.....	182
3.7.5.15. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfası.....	182
3.7.5.16. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	183
3.7.5.17. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Fotoğraf Olup Olmaması	184
3.7.5.18. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu	185
3.7.5.19. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör	186
3.7.5.20. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Yorumu Yer Verilip Verilmediği	187
3.7.5.21. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü	188
3.7.5.22. Referandumla İlgili Haberin Yayınlandığı Gazete ile Haberde Kaynağa Yer Verilip Verilmemesi.....	189
3.7.5.23. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı	190
3.7.6. 2010 Referandumuna İlişkin Elde Edilen Bulgular	191

3.7.6.1. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı	191
3.7.6.2. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı	192
3.7.6.3. Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfaları	193
3.7.6.4. Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	193
3.7.6.5. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı	193
3.7.6.6. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu	194
3.7.6.7. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör	194
3.7.6.8. Haberlerde Eksik Yön Olup Olmadığı	195
3.7.6.9. Haberlerde Yorumu Yer Verilip Verilmediği	196
3.7.6.10. Haberlerin Yönü	196
3.7.6.11. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği	196
3.7.6.12. Haberlerde Siyasal Bilgilenmeye Yönelik Konulara Yer Verilip Verilmediği	197
3.7.6.13. Haberlerin Siyasal Katılmayı Teşvik Edip Etmediği	197
3.7.6.14. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı	197
3.7.6.15. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfası	198
3.7.6.16. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	199
3.7.6.17. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Fotoğraf Olup Olmaması	199
3.7.6.18. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu	200
3.7.6.19. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör	201

3.7.6.20. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Yoruma Yer Verilip Verilmediği	202
3.7.6.21. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü	203
3.7.6.22. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmemesi.....	204
3.7.6.23. Referandumla İlgili Haberin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı	205
3.7.7. 2017 Referandumuna İlişkin Elde Edilen Bulgular	206
3.7.7.1. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı	206
3.7.7.2. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı	206
3.7.7.3. Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfaları.....	207
3.7.7.4. Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	208
3.7.7.5. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı	208
3.7.7.6. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu.....	208
3.7.7.7. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör.....	209
3.7.7.8. Haberlerde Eksik Yön Olup Olmadığı.....	210
3.7.7.9. Haberlerde Yoruma Yer Verilip Verilmediği	210
3.7.7.10. Haberlerin Yönü.....	210
3.7.7.11. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği	210
3.7.7.12. Haberlerde Siyasal Bilgilenmeye Yönelik Konulara Yer Verilip Verilmediği	211
3.7.7.13. Haberlerin Siyasal Katılmayı Teşvik Edip Etmediği	211
3.7.7.14. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı.....	211

3.7.7.15. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfası.....	212
3.7.7.16. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	212
3.7.7.17. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Fotoğraf Olup Olmaması	213
3.7.7.18. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu	214
3.7.7.19. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör	215
3.7.7.20. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Yorumu Yer Verilip Verilmediği	217
3.7.7.21. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü	217
3.7.7.22. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmemesi.....	218
3.7.7.23. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı	219
SONUÇ.....	221
KAYNAKÇA	227
EKLER.....	243
EK 1: Kodlama Cetveli.....	243
EK- 2: Kodlama Cetveline İlişkin Yönerge.....	245
ÖZGEÇMİŞ.....	247

ÖZET**DOKTORA TEZİ****TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA REFERANDUM SÜREÇLERİ VE YAZILI BASIN:
SİYASAL BİLGİLENME VE SİYASAL KATILIM BAĞLAMINDA TÜRK YAZILI
BASINININ REFERANDUM SÜREÇLERİNE YAKLAŞIMI****Fatma AKAR****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Fatma GEÇİKLİ****2020, 247 Sayfa****Jüri: Prof. Dr. Fatma GEÇİKLİ****Prof. Dr. Muhsin HALİS****Prof. Dr. Mustafa AKDAĞ****Doç. Dr. Eyyup AKBULUT****Doç. Dr. Salih Börteçine AVCI**

Geçmişten günümüze değin tüm siyasal sistemlerde kitle iletişim araçları önemli bir figür olmuşlardır. Siyasi yönetimin yapısına göre şekil alarak bazen bir araç olarak kullanılmışlar, bazen de demokratik sistemin oluşmasında önemli bir rol oynamışlardır. Otoriter ve Totaliter sistemlerde daha çok otoritenin ideolojisini ve fikirlerini halka benimsetmede bir araç olarak kullanılırken, demokratik sistemlerde ise siyasi otoritenin denetlenmesinde, halkın istek ve beklentilerinin iktidara ulaştırılmasında önemli bir rol oynamaktadırlar. Yine demokratik sistemlerde, kitle iletişim araçları geniş kitlelere hitap etmelerinden, çekici ve inandırıcı bir güce sahip olmalarından dolayı siyasilerin kendilerini ve fikirlerini halka anlatmalarında çok önemli roller üstlenmektedirler. Çalışmada Türkiye’de 1961 yılından günümüze kadar gerçekleştirilen yedi referandum sürecine Türk yazılı basınının yaklaşımı ve bu yaklaşımın siyasal bilgileneğe ve siyasal katılıma katkısı ele alınmıştır. Demokrasinin en önemli araçlarından biri olan referandumlar, siyasi otoritenin meşruiyetinin sağlanmasında önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Şöyle ki siyasi yönetim kendi başına karar almaktan çekindiği ülkenin geleceğini ilgilendiren konularda ya da önemli Anayasa değişikliklerinde referanduma gitmeyi tercih etmektedir. Geçmişte siyasi iktidarlar tarafından başvurulmuş referandumlara günümüzde daha sık başvurulur hale gelmiştir. Örneğin Türkiye’de 2000 ile 2017 yılları arasında üç referandum gerçekleşmiştir. Mevcut çalışmada Türk Yazılı Basınının referandum süreçlerine yaklaşımını belirlemek için derlem olarak seçilen Hürriyet, Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinde referandumlarla ilgili 1781 haber yayınlanmıştır. Haber sayısının fazlalığı gazetelerin referandum dönemlerine büyük ilgi gösterdiklerini kanıtlamaktadır. Dönemin koşullarına ve sayfa sayısına göre bu haber sayısı her dönemde farklılık arz etmektedir. Gazeteler geçmişte olduğu gibi günümüzde de siyasal bilgileneğe hala en önemli araç olarak görülmektedir. Ayrıca gazetelerin siyasal katılımı arttırmada da etkili olduğu görülmektedir. Şöyle ki Türkiye’de en az haberin (doksan altı haber) yayınlandığı ve yine en az katılımın (yüzde 67,5) olduğu referandum 2007 referandumudur. Buradan hareketle yazılı basının siyasal bilgileneğe ve siyasal katılımda önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Yönetim Biçimleri, Demokrasi, Kitle İletişim Araçları, Yazılı Basın, Referandum

ABSTRACT**Ph. D. DISSERTATION****THE PROCESS OF THE REFERENDUM IN TURKISH POLITICAL LIFE AND THE
PRINT MEDIA: THE APPROACH OF THE TURKISH PRINT MEDIA TO THE
PROCESS OF THE REFERENDUM IN THE CONTEXT OF POLITICAL INFORMATION
AND POLITICAL PARTICIPATION****Fatma AKAR****Advisor: Prof. Dr. Fatma GEÇİKLİ****2020, Page: 247****Jury: Prof. Dr. Fatma GEÇİKLİ****Prof. Dr. Muhsin HALİS****Prof. Dr. Mustafa AKDAĞ****Assoc. Prof. Dr. Eyyup AKBULUT****Assoc. Prof. Dr. Salih Börteçine AVCI**

Mass media have been an important figure in all political systems from past to present. They were sometimes used as a tool, taking shape according to the structure of the political administration, and sometimes played an important role in the formation of the democratic system. In authoritarian and totalitarian systems, they are mostly used as a tool to adopt the ideology and ideas of the public, while in democratic systems, they play an important role in controlling the political authority and reaching the people's demands and expectations to power. Again, in democratic systems, mass media play a very important role in addressing large masses and expressing themselves and their opinions to the public, as they have an attractive and convincing power. In this study, approach of Turkish print press to seven referendum processes carried out from 1961 to the present and the contribution of this approach to political information and political participation are discussed. One of the most important tools of democracy, referendums are used as an important tool in ensuring the legitimacy of the political authority. Namely, political management prefers to go to a referendum on matters concerning the future of the country or on important constitutional changes. Referendums, which were used by political authorities in the past, have become more common nowadays. For example, three referendums took place in Turkey between 2000 and 2017. In the present study, 1781 news related to the referendums were published in Hürriyet, Cumhuriyet and Milliyet newspapers, which were selected as samples to determine the approach of Turkish Print Media to referendum processes. The high number of news proves that newspapers show great interest to the referendum periods. According to the conditions of the period and the number of pages, this number of news differs in every period. Newspapers are still seen as the most important tool in political information today, as they did in the past. It is also seen that newspapers are effective in increasing political participation. Namely, the referendum with the least news (96 news items) published and with the least participation (67.5 percent) in Turkey was the referendum held in 2007. From this point of view, it was determined that the print media played an important role in political information and political participation.

Keywords: Political Governance Forms, Democracy, Mass Media, Print Press, Referendum

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı	107
Tablo 2. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımları.....	108
Tablo 3. Haberlerin Yer Aldıkları Gazete Sayfaları.....	109
Tablo 4. Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	109
Tablo 5. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı	110
Tablo 6. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu.....	110
Tablo 7. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör.....	111
Tablo 8. Haberlerde Eksik Yön Olup Olmadığı.....	111
Tablo 9. Haberlerde Yorumla Yer Verilip Verilmediği	112
Tablo 10. Haberlerin Yönü.....	113
Tablo 11. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği	114
Tablo 12. Haberlerde Siyasal Bilgilenmeye Yönelik Konulara Yer Verilip Verilmediği	115
Tablo 13. Haberlerin Siyasal Katılmayı Teşvik Edip Etmediği	115
Tablo 14. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı.....	116
Tablo 15. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfası	117
Tablo 16. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	117
Tablo 17. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Fotoğraf Olup Olmaması.....	118
Tablo 18. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu.....	119
Tablo 19. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör....	120
Tablo 20. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Eksik Yön Olup Olmaması ...	121
Tablo 21. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Yorumla Yer Verilip Verilmediği	122
Tablo 22. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü.....	123
Tablo 23. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmemesi	124

Tablo 24. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı	125
Tablo 25. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı	126
Tablo 26. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı	127
Tablo 27. Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfaları	127
Tablo 28. Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	128
Tablo 29. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı	128
Tablo 30. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu	129
Tablo 31. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör	129
Tablo 32. Haberlerde Eksik Yön Olup Olmadığı	130
Tablo 33. Haberlerde Yorumu Yer Verilip Verilmediği	130
Tablo 34. Haberlerin Yönü	131
Tablo 35. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği	131
Tablo 36. Haberlerde Siyasal Bilgilenmeye Yönelik Konulara Yer Verilip Verilmediği	132
Tablo 37. Haberlerin Siyasal Katılmayı Teşvik Edip Etmediği	132
Tablo 38. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı	133
Tablo 39. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfası	133
Tablo 40. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	134
Tablo 41. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Fotoğraf Olup Olmaması	135
Tablo 42. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu	136
Tablo 43. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör	137
Tablo 44. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Eksik Yön Olup Olmaması	138
Tablo 45. Haberlerin yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Yorumu Yer Verilip Verilmediği	139
Tablo 46. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü	140
Tablo 47. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği	140
Tablo 48. Referandumla İlgili Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı ..	142

Tablo 49. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı	143
Tablo 50. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı	143
Tablo 51. Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfaları	144
Tablo 52. Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	144
Tablo 53. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı	145
Tablo 54. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu.....	145
Tablo 55. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör.....	146
Tablo 56. Haberlerde Eksik Yön Olup Olmadığı	147
Tablo 57. Haberlerde Yorumu Yer Verilip Verilmediği	147
Tablo 58. Haberlerin Yönü.....	148
Tablo 59. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği	148
Tablo 60. Haberlerin Siyasal Katılmayı Teşvik Edip Etmediği	149
Tablo 61. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı.....	150
Tablo 62. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfası	151
Tablo 63. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	152
Tablo 64. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Fotoğraf Olup Olmaması.....	153
Tablo 65. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu.....	154
Tablo 66. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör....	156
Tablo 67. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Eksik Yön Olup Olmaması ...	157
Tablo 68. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Yorumu Yer Verilip Verilmediği	158
Tablo 69. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü.....	158
Tablo 70. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği	159
Tablo 71. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı	160
Tablo 72. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı	161
Tablo 73. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı	162

Tablo 74. Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfaları.....	162
Tablo 75. Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	163
Tablo 76. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı	163
Tablo 77. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu.....	164
Tablo 78. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör.....	164
Tablo 79. Haberde Yorumu Yer Verilip Verilmediği	165
Tablo 80. Haberlerin Yönü.....	165
Tablo 81. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği	166
Tablo 82. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı.....	167
Tablo 83. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer aldığı Gazete Sayfası.....	167
Tablo 84. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	168
Tablo 85. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı	169
Tablo 86. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu.....	170
Tablo 87. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör....	172
Tablo 88. Haberlerin Yer Aldığı Gazete ile Haberlerde Yorumu Yer Verilip Verilmediği	173
Tablo 89. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü.....	174
Tablo 90. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmemesi	175
Tablo 91. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı	176
Tablo 92. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı	177
Tablo 93. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı	177
Tablo 94. Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfaları	178
Tablo 95. Birinci Sayfa Haberinin Konumu	178
Tablo 96. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı	179
Tablo 97. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu.....	179
Tablo 98. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör.....	180

Tablo 99. Haberlerde Yorumla Yer Verilip Verilmediği	180
Tablo 100. Haberlerin Yönu.....	181
Tablo 101. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği	181
Tablo 102. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı.....	182
Tablo 103. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfası ...	183
Tablo 104. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	184
Tablo 105. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Fotoğraf Olup Olmaması.....	185
Tablo 106. Haberlerin yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön plana Çıkan Konu.....	185
Tablo 107. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberde Ön Plana Çıkan Ana Aktör.....	187
Tablo 108 Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Yorumla Yer Verilip Verilmediği	188
Tablo 109. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönu.....	189
Tablo 110. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmemesi	190
Tablo 111 Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı	191
Tablo 112. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı	192
Tablo 113. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı	192
Tablo 114. Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfaları.....	193
Tablo 115. Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	193
Tablo 116 Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı	194
Tablo 117. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu.....	194
Tablo 118. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör.....	195
Tablo 119. Haberlerde Eksik Yön Olup Olmadığı.....	195
Tablo 120. Haberlerde Yorumla Yer Verilip Verilmediği	196
Tablo 121. Haberlerin Yönu.....	196
Tablo 122. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği	197
Tablo 123. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı.....	198

Tablo 124. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfası ...	198
Tablo 125. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	199
Tablo 126. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Fotoğraf Olup Olmaması.....	200
Tablo 127. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu.....	201
Tablo 128. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön plana Çıkan Ana Aktör..	202
Tablo 129. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Yorumu Yer Verilip Verilmediği	203
Tablo 130. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü.....	204
Tablo 131. Haberlerin yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmemesi	204
Tablo 132. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı	205
Tablo 133. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı	206
Tablo 134. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı	207
Tablo 135. Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfaları	207
Tablo 136. Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	208
Tablo 137. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı	208
Tablo 138. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu.....	209
Tablo 139. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör.....	209
Tablo 140. Haberlerde Yorumu Yer Verilip Verilmediği	210
Tablo 141. Haberlerin Yönü.....	210
Tablo 142. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği	211
Tablo 143. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı.....	211
Tablo 144. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfası ...	212
Tablo 145. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu	213
Tablo 146. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Fotoğraf Olup Olmaması.....	214
Tablo 147. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu.....	215
Tablo 148. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör..	216

Tablo 149. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Yorum Olup Olmadığı	217
Tablo 150. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü.....	218
Tablo 151. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği	219
Tablo 152. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı	220

ÖNSÖZ

Günümüzde en ideal yönetim şekli olarak görülen demokratik yönetim sisteminin en önemli araçlarından biri referandumdur. Referandum, demokratik yönetim türlerinden biri olan doğrudan demokrasiye ait bir uygulama olarak görülse de önemli konularda temsili demokrasilerde de uygulanan bir yöntemdir. Referandum son yıllarda gittikçe yaygınlaşan bir uygulama alanı bulmaktadır. Özellikle ülkeler kendi gelecekleri açısından önemli gördükleri birçok konuyu referanduma sunmaktadırlar. Bu çalışmada da Türkiye’de şu ana kadar gerçekleşmiş olan toplam yedi referandumun Türk Yazılı Basınında sunumu siyasal bilgilenme ve siyasal katılım açısından ele alınıp değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında engin bilgi ve tecrübesi ile bana yol gösteren, destek olan, öneri ve fikirleri ile katkı sağlayan ve her aşamasında yanımda olan değerli hocam Prof. Dr. Fatma Geçikli başta olmak üzere, yazım aşamasında karşılaştığım problemleri çözmemde yardımlarını esirgemeyen ve tez izleme komisyonunda yer alan Doç. Dr. Eyyup Akbulut ve Doç. Dr. Salih Börteçine Avcı’ye teşekkür ediyorum. Ayrıca lisans eğitimim döneminden beri tanıdığım ve bu çalışmanın şekillenmesinde yardımlarını gördüğüm Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi’nden Prof.Dr. Şükrü Balcı’ya ve Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi İletişim Fakültesi’nden Prof, Dr. Ümit Arklan’a ve yine bu süreçte hep yanımda olan sevgili eşim Dr. Öğr. Üyesi. Hüsamettin Akar’a son olarak da varlıklarından güç kazandığım oğlum Mustafa ve kızım Zeynep Sena’ya teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

Eski çağların siyasal sistemlerinden günümüzün özgürlükçü demokrasilerine kadar yaşanan uzun değişim ve gelişme sürecinde önce yazılı basın daha sonra diğer kitle iletişim araçları, siyasal sistemlerde önemli bir rol oynamıştır. Bugün de kapsayıcı ismi ile medyayı siyasal sistemler ile çok yakın ilişki ve etkileşim içinde bulunan gelişmiş iletişim düzenlerinin bir unsuru olarak kabul etmek ve modern demokrasiler için vazgeçilmez olarak nitelemek mümkündür. Bu yönüyle demokratik sistemlerin yeni açılımlarında da medyanın önemli bir işlev gördüğü ve değişimin öncüsü rolünü oynadığı bir gerçektir (Öztürk, 2004: 4).

Siebert, Peterson ve Shramm, (1966:17) “basın içinde yer aldığı sistemin toplumsal ve politik yapısının renk ve biçimlerini alır” diyerek basının işlevinin, bulunduğu toplumun siyasal yönetim biçimine göre farklılaşacağını belirtmişlerdir (Akt. Ercebe, 2016:55). Çalışmada siyasal sistemler otoriter, totaliter ve demokratik sistemler şeklinde üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Bu siyasal sistemlerin yönetim yapılarına bakıldığında birçok noktada farklılaştıkları görülmektedir.

Otoriter yönetim sisteminde tek bir kişinin yönetimi söz konusu olabileceği gibi, bir azınlığın, grubun ya da partinin de yönetimi elinde bulundurması mümkündür. Otoriter rejim genel olarak halkın, siyasi katılımın dışında tutulduğu bir yönetim biçimi olarak tanımlandığında, yalnızca modern dönemdeki yönetimlerin bir kısmı değil, geleneksel yönetim biçimleri de otoriter rejimler içerisine girmektedir. Buna göre, monarşik yönetimler, geleneksel diktatörlükler, askeri diktatörlükler bu kapsamda yer alırlar (Heywood, 2010: 63).

Otoriter rejimlerde sınırları siyasi iktidar tarafından belirlenen kısıtlı bir çoğulculuk mevcuttur. Bu sınırlı çoğulculukta siyasi iktidar vatandaşlarına karşı hukuken veya fiilen hesap verme durumunda değildir. Bu hesap sorulamaz yönetim biçimi kendisini, siyasal sistemin halka kapalı olması şeklinde gösterir. Bu durumu siyasal mobilizasyonun kısıtlı oluşu biçiminde açıklamak mümkündür. Otoriter rejimlerin bazı şekillerinde siyasi katılım bilinçli olarak düşük tutulmaktadır. Çünkü vatandaşların siyasetten uzak kalması

yöneticilerin amaçlarına hizmet eder. Buna karşılık bir sömürge yönetimine karşılık girilen bağımsızlık mücadelesi sonucu ortaya çıkan otoriter rejimlerin bazı tiplerinde, iktidarın kuruluş aşamasın da iktidar tarafından desteklenen yüksek siyasi katılımın zaman içerisinde düştüğü görülmüştür. (Linz, 1984: 133-138) Otoriter sistemlerde medya siyasal erkin çıkarlarına hizmet eden, ideolojisinin yayılmasında ve benimsetilmesinde bir araç olarak kullanılan bir organdır. Ayrıca siyasi otoritenin medya üzerinde sınırsız bir sansür yetkisi vardır (Işık, 2002: 26).

Totaliter yönetim sistemi ise, devlet ve toplumu bir ve bütünlük içerisinde birbirine eklemlen, birbiriyle uyumlaştıran ve ortak bir dünya görüşünü topluma dayatan bir siyasal sistemdir. Totaliter yönetim sisteminin en önemli özelliği toplumun, siyasal olarak total kontrolünün sağlanmasıdır. Totaliter sistemde toplum bir ideolojik totalite içerisinde plan ve programa tabi kılınarak kontrol altına alınır (Çetin, 2002: 16). Farklı görüş ve düşüncelerin yok sayıldığı, tüm ülke olanaklarının bir kişi ya da grubun elinde olduğu baskıcı totaliter rejimlerde toplumun kontrol altında tutulmasında medya bir araç olarak kullanılır. Medya totaliter sistemler de yönetimin baskısı altındadır. Yönetimin istediği tarzda ve yönetimi öven, yücelten yayınlar yapmak zorundadır.

Düşünce alanında Eski Atina'ya kadar geçmişi olan demokrasinin gerçek doğum yeri Avrupa da İngiltere başta olmak üzere Fransa ve Almanya olmuştur. Avrupa ülkelerinin her birinde demokrasi düşüncesini geliştiren düşünürler, (John Lock, "Hükümet Üzerine Bir İnceleme", Montesquie "Kanunların Ruhu", Jean- Jacques Rousseau "Toplum Sözleşmesi") demokrasinin kavramsal olarak gelişmesinde ve kurumların oluşmasında ve bunların tanımlanmasında etkili olmuşlardır. Bu düşünürlerin çalışmalarını 19. Yüzyılda gerçekleşen Sanayi Devrimi izlemiş ve bu ise demokrasi düşüncesinin somutlaşmasını sağlamıştır. 20. Yüzyılda klasik demokrasi kavramının yerini yeni demokrasi anlayış ve modelleri almaya başlamıştır. Demokrasi kavramının içeriğinde önemli değişimler olmuş, özellikle bireye duyulan güven, tartışmanın erdemine olan inanç ve rasyonellik ön plana çıkmıştır. Pazar ekonomisinin şekillendirdiği medya/iletişim düzeni demokrasinin bu değişiminde önemli etkenlerden biri olmuştur. Özgürlükçü ve çoğulcu demokrasiler,

iletişim araçlarının yaygınlaşması ve bilginin de iletişim araçlarıyla yayılıp evrenselleşmesinin bir ürünüdür (ztrk, 2004: 4).

Devleti oluşturan tüm unsurların, toplumsal yaşamın bileşenlerini ve dış etkileri denetim altında tutmak ve toplumu istediği gibi yönlendirmek için mutlak güçlü araçlara ihtiyaçları vardır. Modern toplumlarda yöneticiler açısından amaca ulaşmanın en kolay yolu medyayı kullanmaktır. Medya, çekici özelliği ve inandırıcı gyle yöneticilerin, özellikle yoğun propaganda ve yönlendirmeyle toplumları yönetmeye çalışan yöneticilerin temel başvuru araçlarıdır (Murphy,2008: 305’den Akt. Cereci, 2013: 3)

Kitle iletişim araçlarının en eskilerinden ve etkililerinden birisi olan yazılı basının birinci görevi haber ve bilgi vermektir. Yazılı basın, verilen bilgiler ve haberlerle belli bir kamuoyunu oluşturma ve oluşan bu kamuoyunu tekrar kamuya açıklama görevini de yerine getirir (Bozdağ, 1992; 270). Yine basın, eğitme eğlendirme, denetleme, toplumsallaştırma, tartışma ortamı hazırlama, kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması, bütünleştirme ve güdüleme işlevlerini de yerine getirmektedir.

Seçim dönemleri başta olmak üzere hemen her dönemde ülke ve dünyadaki gelişmeleri hedef kitleleriyle paylaşan kitle iletişim araçları, kamuoyunun bilgilenmesinde ve sosyal ve siyasal olaylara katılımında büyük bir işlevi yerine getirirler. Seçim ve diğer siyasal karar alma ve verme süreçleri kadar ve belki de ondan daha fazla önemli olan bir diğer siyasal karar alma süreci de referandumlardır. Anayasalar başta olmak üzere diğer bazı önemli konularda demokratik sistemin en önemli uygulamalarından birisi olan referanduma başvurulması millet iradesinin ortaya konması açısından son derece önemlidir (Ertürk, 2012: 2).

Türk siyasal hayatı demokratikleşme sürecinde zaman zaman askeri darbelerle kesintiye uğramış, darbe sonrasında demokratik yönetime tekrar dönmek için yeni anayasa yapılmış ve halkoyuna sunulmuştur. Türkiye’de ilki 1961 yılında olmak üzere toplam yedi referandum gerçekleştirilmiştir. 1961 ve 1982 yıllarında gerçekleştirilen referandumlarda hazırlanan anayasa metni oylanmıştır. 1987 referandumunda 12 Eylül askeri darbesiyle bazı siyasetçilere getirilen siyaset yasağının kaldırılması oylanırken 1988 referandumunda ise yerel seçimlerin bir yıl önceye alınması referanduma sunulmuştur. 2000’li yıllarda

gerçekleşen diğer üç referandumun ilki 2007 yılında Cumhurbaşkanı seçilmesinde yaşanan sıkıntılar sebebiyle Cumhurbaşkanının meclis tarafından değil halk tarafından seçilmesi için gerçekleştirilmiştir. Bir sonraki referandum olan 2010 referandumunda Anayasada 26 maddelik bir değişiklik paketi hazırlanmış ve referanduma sunulmuştur. Son referandum olan 2017 referandumunda ise yönetim sistemi değişikliği halka sorulmuştur. Yapılan yedi referandumun altısında halkın çoğunluğu evet yönünde oy kullanırken, sadece 1988 referandumunda halk hayır yönünde oy kullanmıştır.

Seçim dönemlerinde olduğu gibi referandum dönemlerinde de basına çok büyük sorumluluk düşmektedir. Bunlardan en önemlisi halkoyuna sunulan referandum konusu hakkında kamuoyunun bilgilendirilmesidir. Kamuoyunun yeterli ve doğru bilgilendirilmesi halkın sağlıklı karar vermesinde ve siyasete katılımında çok büyük öneme sahiptir. Çalışmada Türk Demokrasi tarihinde son yıllarda sıkça başvurulanan referandumlarda yazılı basının siyasal bilgilene ve siyasal katılmaya etkisi ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında Hürriyet, Cumhuriyet ve Milliyet gazeteleri referandum dönemlerinde 15 günlük bir incelemeye tabi tutulmuştur.

Çalışmada konu üç bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde siyasal yönetim biçimleri, demokratik sistemde kitle iletişim araçlarının işlevleri ve Türkiye’de siyasal hayatın gelişimi, ikinci bölümde siyasal bilgilene, siyasal katılma, siyasal katılma türleri, siyasal katılmaya etki eden unsurlar ve Türkiye’de gerçekleşen referandumlar ele alınmıştır. Üçüncü bölüm çalışmanın uygulama kısmını oluşturmaktadır. İçerik analizine tabi tutulan referandumla ilgili gazete haberleri çeşitli çalışmalarda kullanılan ölçeklerden yararlanılarak ve uzman görüşü alınarak hazırlanan kodlama cetveline göre analiz edilmiş ve bu haberlerin siyasal bilgilene ve siyasal katılmaya etkisi incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASİ YÖNETİM BİÇİMLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİMİ

1.1. SİYASİ YÖNETİM BİÇİMLERİ

Siyasi yönetim biçimlerine geçmeden önce siyaset kavramının tanımlanması gerekir. Siyaset, günümüzde olduğu gibi geçmişte de insanların fazlasıyla ilgi gösterdikleri bir alan olmuştur. Siyaset kavramına çok farklı anlamlar yüklenmiştir. Eroğlu (1997: 113-114) bu anlamların ülke yönetimi, ceza, politika, diplomatik, seyislik şeklinde sıralanabileceğini ancak bu anlamlardan bazılarının geçerliliğini kaybettiğini ve günümüzde siyasetin daha çok beceriklilik ve iş bilirlik ile ilişkilendirilebileceğini ifade ederek siyaset kavramının bu kadar farklı anlamlarda kullanılmasını, ülkelerin ayrı siyasal geçmişlerine bağlamaktadır.

Topluluklarda siyaset kavramını ortaya çıkaran temel neden insanların toplu halde yaşamalarıdır. İnsanlar başkalarına ihtiyaç duymadan tek başlarına hayatlarını sürdürebilselerdi ne devlet kurumuna ne de bunun sonucu olarak ortaya çıkan siyasete ihtiyaç duyulmazdı. Hangi tanımına bakılacak olursa olsun siyasetin ortak yaşamın bir sonucu olarak ortaya çıktığı görülür. İnsanların birlikte yaşamalarının zorunluluğundan kaynaklı olarak devlet şeklinde bir örgütlenmeye ve bu devletin yönetilmesi noktasında yetki sahibi olacak bir sınıfa ihtiyaç duyulmuştur (Dursun, 2014: 35-36).

Siyaset genel manada bir iktidar mücadelesi olarak tanımlanmaktadır. Böyle bir tanımlama yapılmasının sebebi, toplum hayatının karşılıklı zıtlıklarının çatışması ve siyasetin toplumda mücadeleye yol açan bu zıtlıkları belli bir dengede tutan bir kavram olarak görülmesidir. Bu anlayışa göre siyaset, toplumda bir azınlığın çoğunluk üzerindeki ayrıcalıklarını sürdürmeye hizmet etmektedir. İktidarı ele geçirmiş olan kişi veya gruplar, toplum üzerinde otokontrol kurma, toplumsal paylaşımda kendi çıkarlarına öncelik verme ve diğerlerinin nasıl yaşayacağına karar verme yetki ve gücünü elde etmektedirler. İşte iktidardakilerin elde ettikleri bu gücü korumak, diğerlerinin ise bu gücü elde etmek için

giriştikleri bir mücadeleye siyaset denilebilir (Duverger, 1964: 14). Siyaset, toplumsal yaşam içinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle ülkemizde en aydınından okuma yazma bilmeyen kişilere varıncaya kadar herkesin siyaset hakkında bir görüşü, düşüncesi ya da söyleyecek bir çift sözü olmasına rağmen “siyaset nedir?” Sorusuna kolaylıkla cevap verilememektedir. Bu noktada siyaset kavramının ne olduğuna bakılacak olursa, Şaylan (1981: 1-2) siyaseti iktidarı elde etme, bu iktidarı kullanma ve iktidarı kullanmaya katılmadır şeklinde tanımlayarak, bütün siyasal olayların ve uğraşların temelinde iktidarı elde etme çabası olduğunu belirtmekte ve iktidarı elde eden kişilerin elde ettikleri bu iktidarı kullanma biçimlerinin siyasal yönetim biçimlerini ortaya çıkardığını dile getirmektedir.

Farklı siyasal yönetim biçimlerinin oluşma nedenini, Aristoteles her devletin farklı unsurlardan meydana gelmesinde bulur. Bir devlette yaşamını sürdüren insanların bir kısmı zengin, bir kısmı yoksul, bir kısmı ise orta halli kişilerdir. Bu kişilerden zengin kısım içerisinde yer alan kişiler silahlanarak askerlik mesleğine yönelebilirler, ancak yoksul insanlar silahlanamayacakları için başka mesleklere yönelmeyi tercih ederler. Bu durum her toplulukta aynı şekilde işler. Topluluk içinde yer alan bireylerin bir kısmı tarıma, bir kısmı ticarete yönelirken bir kısmı da sanata yönelir. Bu toplulukların bazen hepsi iktidara katılırlar, bazen de iktidar, bu topluluklardan birinin elinde olur ve bu durum da farklı siyasal yönetim biçimlerinin oluşmasına sebep olur (Göze, 2005: 45).

Siyasal yönetim biçimlerinin birbirinden ayrılması noktasında kriter olarak ele alınabilecek ilk husus, hükümet yapısıdır. Sorgulamaya hükümet kavramından başlamak gerekir. Öncelikle “hükümet nedir?” ve “hükümeti siyasi sitemlerden ve rejimlerden ayıran unsurlar nelerdir?” sorularının yanıtlanması gerekir. Hükümet kavramı genel anlamıyla başkalarına hükmetmek, onları yönetmek olarak tanımlanırken; siyasi sistem ise yalnızca hükümet mekanizmasını ve devlet kurumlarını değil, aynı zamanda toplumun tamamıyla etkileşim halindeki tüm yapıları ve süreçleri de içine alan kapsamlı bir kavramdır (Heywood, 2012: 48).

Siyasal sistemlerin sınıflandırılması eski Yunan’dan günümüze değin üzerinde en fazla düşünülen konulardan biri olmuştur. Siyasal sistemlerin sınıflandırılmasında, farklı

devletler de uygulanan rejimlerin isimleri aynı olmasına karşın uygulamada birbirlerinden çok farklı oldukları görülmektedir. Ancak benzer yönlerden hareketle bir sınıflandırma yapılabilir. Bununla birlikte siyasal rejimlerin sınıflandırılmasında, “egemenliğin kullanım biçimi”, “kuvvetler ayrılığı” gibi ölçütler kullanılmaktadır. Egemenliğin kullanım biçimine göre; doğrudan, yarı doğrudan, temsili şeklinde ayrılırken, kuvvetler arası ilişkilere göre ise; kuvvetler ayrılığına dayalı rejimler ve kuvvetler birliğine dayalı rejimler olarak ikili bir sınıflandırma yapılabilmektedir (Buran, 2009: 70).

Bir topluluktaki siyasi iktidarın yapısı ve iktidar gücünün kullanılış biçimi siyasi rejimi belirlemektedir. Siyasi rejim, bir ülkedeki iktidarı, hükmetme gücünü ve otoriteyi içeren kurumsallaşmış insan ilişkileri biçimi olarak tanımlanabilir. Siyasal rejimin ne olduğu nasıl ortaya çıktığı üzerinde düşünürler, filozoflar, tartışmışlar ve değişik görüşler ortaya koymuşlardır. Bu konuda yapılan çalışmalardan ilki ve en ünlüsü Aristo’nun yaptığı sınıflandırma çalışmasıdır (Şaylan,1981;5).

M.Ö.4. yüzyılda ünlü filozof Aristo, yapmış olduğu sınıflandırmasını o zaman mevcut olan 158 Yunan site devletinin yönetilme biçimlerinden hareketle ortaya koymuştur. Aristo’nun yaptığı bu sınıflandırma aşağı yukarı 2500 yıl boyunca bu konuda egemen sınıflandırma olmuştur. Aristo, yönetim biçimlerinin şu iki soru temelinde kategorilere ayrılabilceğini ifade etmiştir: “kim yönetir?” ve “yönetimden kimler istifade eder?” Aristo, iktidarın tek bir kişinin, azınlığın veya büyük bir grubun yani çoğunluğun elinde bulunabileceğini söyler. Böylece Aristo, şekil 1’de gösterilen altı çeşit siyasal yönetim biçimini tespit eder (Heywood, 2012: 50).

Kim yönetir?

Tek kişi	Azınlık	Çoğunluk
Tiranlık	Oligarşi	Demokrasi
Monarşi	Aristokrasi	Hükümet

Sartori (1996: 224), siyasal yönetim biçimlerini, otoriter rejimler ve totaliter rejimler olarak ikiye ayırmaktadır. Otoriter rejimlerin; monarşiler, diktatörlükler, baskıcı veya faşist rejimlerden oluştuğunu, totaliter rejimlerin ise Marksist ve Marksist/Leninist rejimler veya antidemokratik rejimler şeklinde sınıflandırılabilirliğini belirtmektedir. Farklı bir bakış açısıyla söz konusu rejimler, kişi egemenliğine dayalı (monolitik) rejimler ve azınlık egemenliğine dayalı (oligarşik) rejimler şeklinde de bir ayrıma tabi tutulabilir. Bu saydığımız yönetim biçimlerinde ortak nokta yönetimin yukarıdan aşağıya işlemesi yani yönetilenlerin, yönetimde söz sahibi olamamalarıdır.

Çok farklı şekilde ayrıma tabi tutulan siyasal yönetim biçimleri birçok araştırmacı tarafından da otoriter sistemler, totaliter sistemler ve demokratik sistemler şeklinde üçlü bir ayrıma tabi tutulmuştur (Işık, 2017: 74). Örneğin Atilla Yayla (2014: 30) siyasal sistemleri modern olarak nitelendirdiği bir ayrıma tabi tutmuştur. Yayla siyasal sistemlerin modern sınıflandırmasının 20. Yüzyılın siyasi coğrafyasına dayandığının söyleyerek, siyasal sistemleri üç kümede toplamıştır. Bu kümenin bir ucunda totaliter sistemler, onun tam karşısında liberal demokrasiler ve ikisinin ortasında otoriter sistemler yer almaktadır.

1.1.1. Otoriter Sistemler

Bir devlette yöneticilerin seçilme biçimleri o devletin siyasal rejimini belirlenmesinde kullanılan kriterlerden birisidir. Eğer bir devlette yöneticiler, yönetilenler tarafından seçiliyor ise o devlette demokratik yönetim biçiminin hüküm sürdüğü, öte yandan yöneticilerin seçilmesinde yönetilenler hiç söz sahibi değil ise otoriter yönetim biçiminin hüküm sürdüğünden söz edilmektedir. Otoriter sistemlerde ortak özellik, devleti yönetecek kişi veya kişilerin seçiminde yönetilenlerin hiçbir müdahalesine izin verilmemesidir. Bu sistemlerde iktidarın oluşması çeşitli şekillerde gerçekleşir. Bunlar; fetih, kalıtım, halefini seçme, kura gibi yöntemlerdir. Fetih yöntemi ilk başvurulan yöntemdir. Fetih yönteminde devrim ya da darbe ile iktidarı ele geçirme yoluna başvurulur. Diğer bir ifadeyle fetih yönteminde, mevcut hukuk ihlal edilerek yeni bir hukukun yaratılması söz konusudur. Otoriter sistemlerde yöneticilerin belirlenmesinde kullandıkları diğer yöntemler ise kalıtım, halef seçme ve kura çekmedir. Kalıtım yoluyla yani devlet

yönetiminin babadan oğula geçme biçiminin, rejimin sağlamlığı, halef bulma kolaylığı, yönetenlerin iyi eğitim almış olması gibi avantajları vardır. Halef seçme biçimi ise iktidarı elinde tutan kişi kendinden sonra gelecek kişiyi seçmesi ile gerçekleşir (Duverger, 1986: 13-14).

Otoriter sistemlerde bir hakim parti, bir diktatör veya ordu iktidarı elinde bulundurur. Ülkeyi yöneten kişi veya kişiler çoğunlukla ya darbe ya da kalıtım yoluyla iktidarı ele geçirirler. Otoriter sistemlerde iktidar olan parti ya da iktidar, totaliter sistemlerde olduğu gibi her şeyi kontrol etmez. Halk ekonomik, sosyal, dini, kültürel ve ailevi meselelerde özgürdür. Bu açıdan otoriter sistemlerde, demokratik sistemlerin bazı özellikleri görünürde vardır ancak uygulamada mevcut değildir. Örneğin otoriter sistemlerde seçimler yapılmaktadır, ancak bu seçimlerin tek ve nihai amacı iktidarın meşruiyetini sağlamaktır. Siyasi konjonktürden dolayı muhaliflerin seçimlerde iktidar olma gibi bir şansları mevcut değildir. Yine yasama organı olan parlamento, diktatörün kanunlarını onaylamak için oluşturulmuştur. Bu parlamentoda yer alan diktatörün kukla başkanları ve bakanları ise bu kanunları yürütmek için vardır. Fransız kralı 14. Louis'in şu sözü "L'etat c'est moi" (devlet, o benim) sözü yukarıda anlatılanları desteklemektedir (Roskin vd., 2013: 133-134).

Bir ülkedeki yönetim şeklini otoriter yönetim haline getiren, yöneten ile yönetilen arasındaki iletişimin yapısıdır. Otoriter rejimlerde, iktidarı elinde bulunduran kişi veya grup seçkin bir anlayışa sahiptir. Kendilerini seçilmiş kişiler olarak gören bu kişi ve gruplar toplumu yönetmenin en tabii hakları olduğu inancına sahiptirler. Bu inanç, onlara toplum adına her türlü kararı alabilme hakkı verir. Böylece otoriter sistem, toplumu kendi belirlediği hedefler doğrultusunda dizayn etme yollarını arar. Bunu gerçekleştirmek için ilk olarak muhalif sesleri ortadan kaldırmaya veya kontrol altında tutmaya çalışır (Ateş, 2015: 173).

Otoriter ve totaliter rejimlerin birçoğu 1974'ten sonra demokratik sisteme dönüşmüştür. Günümüzde dünyadaki ülkelerin yarısından çoğu demokratik sistem ile yönetilmektedir. Bu ülkelerin çoğu demokratik sisteme tam anlamıyla bir geçiş gerçekleştirememişler ve ekonomik olarak liberal ekonomiye geçmiş olsalar da politik

olarak hala otoriteryendirler. Ancak ekonomik büyüme bu ülkelerde orta sınıfı ortaya çıkarmıştır ve bunun sonucu olarak bu ülkeler demokrasiye hazır hale gelmişlerdir. Demokratik yönetim anlayışının fakir ülkeler de uzun ömürlü olması beklenen bir durum değildir. Hindistan bu istisnalardan biridir (Roskin vd., 2013:135).

Geleneksel otoriter sistemler çoğunlukla tek kişiyle özdeşleşmiştir. Tek kişiye dayalı otoriter sistemlerde liderin en belirgin özelliği karizmatik ya da otoriter lider olmasıdır. Günümüzde birçok ülke, her ne kadar demokratik gibi görünse de geleneksel otoriter rejimlerin özelliklerini de yansıtır. Bu ülkelere Putin yönetimindeki Rusya, Aliyev yönetimindeki Azerbaycan, Nazarbayev yönetimindeki Kazakistan, Kerimov yönetimindeki Özbekistan ve Türkmenbaşı liderliğindeki Türkmenistan veya Sisi yönetimindeki Mısır örnek olarak verilebilir. Bu liderlerin ya sahip oldukları karizma ile ya da otoriter kişilikleriyle toplumu etkiledikleri söylenebilir (Ateş, 2015: 172).

1.1.2. Totaliter Sistemler

Bir siyasal sisteme totaliter sistem denilebilmesi için o sistemin aşağıda belirtilen özelliklere sahip olması gerekir. Totaliter sistemde baskın bir ideoloji, kitlesel bir tek parti vardır. Ayrıca iktidar halka hesap vermek zorunda değildir ve yönetim iktidardan barışçıl ve özgür seçimlerle uzaklaştırılmaz. Bu özelliklerinin yanı sıra, askeri otorite, iktidara bağlıdır ve sorgusuz bir şekilde iktidara itaat eder. Bu özellik totaliter rejimi diğer baskıcı yani demokratik olmayan rejimlerden ayırır. Totaliter rejimleri demokratik olmayan rejimlerden ayıran bir diğer özellik ise ülkedeki tek ideoloji, tek siyasi grup ve tek siyasi menfa olma hedefinin olmasıdır. Totalci yönetim iktidarı ele geçirmesinden ve kendi siyasal örgütlenmesini gerçekleştirmesinden önce ülkede var olan bütün örgütleri, kurumları ortadan kaldırmaya hiç değilse zayıflatmaya çalışır (Linz, 2008: 37).

Totaliter sistem, halkın adeta taparcasına itaat ettiği bir lideri olan tek parti yönetimidir. Mussolini, Hitler, Stalin ve Mao insanları kendilerine adeta taptırmışlardır. Totaliter sistemlerde parti üyeliği, sisteme ve lidere bağlılığın göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple parti üyelerine imtiyazlar tanınması söz konusudur. Bu kapsamda parti üyeleri önemli devlet kurumlarını ellerinde tutarlar ve parti ideolojisini halka kişisel

temas vasıtasıyla empoze etmeye çalışırlar. Bunun yanı sıra totaliter sistemlerde parti ideolojisinin halka empoze edilmesinde kitle iletişim araçlarından da yararlanılmaktadır. Bu araçlar, tamamen devletin tekelindedir ve toplum hayatına yapılan zora dayalı müdahaleleri rızaya dönüştürme noktasında hizmet etmektedirler. Yine bu sistemde halk ayaklanmasının önlenmesi için silahlarda devlet tekelindedir. Totaliter sistemde ekonomi de devlet güdümündedir. Halkın istek ve ihtiyaçları önemsizdir. Ülke kaynakları ağır sanayiye, silah üretimine veya partinin istediği yerlere tahsis edilir (Roskin vd., 2013: 131-132).

Totaliter devlet teorisi ünlü siyaset bilimcisi Thomas Hobbes tarafından ortaya atılmıştır. XII. yüzyıl da gördüğümüz totaliter devletler bu teorinin uygulamaya geçmiş biçimleridir. Hobbes'un Leviathan'ın da ki binlerce insan başından oluşan devi totaliter mutlakiyetin sembolüdür. Hobbes'un Totaliter Devlet Teorisinde, kişilerin devlete karşı tüm hakları yok sayılmaktadır. Totaliter devlette birey, tüm haklarından zorla vazgeçirilmiştir. Hobbes, ekonomi de dahil olmak üzere her şeyin yönetimini iktidar sahibine bırakmıştır. Devlet vatandaşların olduğu gibi tüm mallarında efendisidir. Hobbes'un Totaliter Devlet Teorisinde devlet vatandaşlarının yalnızca davranışlarına hükmetmekle kalmaz, onların düşüncelerine de hükmeder. Her şey olduğu gibi din de devletin emrindedir. Totaliter teoride devlet insanların yarattıkları "ölümlü tanrıdır" (Vialatoux, 1952: 194-209'dan Akt. Göze, 2005: 144-145).

Totaliter yönetim biçimine örnek olarak Lenin'nin Rusya'sı, Musollini İtalya'sı ve Hitler'in Almanya'sı verilebilir. Totaliter sistem, bir partinin bütün gücü elinde tuttuğu ve toplumu bu parti değerlerine göre şekillendirmeye çalıştığı bir sistem olarak tanımlanabilir. Totaliter ideoloji, dünyayı siyah ve beyaz olarak ikiye ayırır ve hedefinin mutlu bir toplum oluşturmak olduğunu iddia eder. Bu hedefin karşısında duran herkesi de "halk düşmanı" olarak görür (Roskin vd., 2013: 129-130).

Özetle Linz (2008;41) bir siyasal rejime totaliter denilebilmesi için şu özelliklere sahip olması gerektiğini ifade etmektedir.

- 1) Monist, fakat monolitik olmayan bir iktidar merkezi vardır. Kurumlar ve gruplar arasında var olan plüralizm gücünü bu iktidardan almaktadır.

2) İktidar sahiplerinin, iktidarın emri altındaki ordu ve partinin kendilerini özdeşleştirdikleri, politikalarına temel yaptıkları bir ideolojinin olması gerekir.

3) Otoriter rejimlerin aksine halk katılımına önem verilir ve halka parti üyesi olmaları konusunda baskı uygulanır. Siyasal ve sosyal görevlere katılan kişilere bu amaçla imtiyazlar tanınır.

Totaliter rejimler artık günümüzde popülerliğini yitirmiştir. Yalnızca Kuzey Kore de halen varlığını sürdürmektedir. Totaliter rejim Kuzey Kore örneğinde de görüldüğü gibi tek kişinin bütün güçleri elinde tuttuğu ve yönetilenlere hiçbir hakkın verilmediği, insanların özel yaşantısına dahi yönetimin müdahale ettiği bir yönetim biçimidir.

1.1.3. Demokratik Sistemler

Demokrasi, iktidarın halkçı kökenli olduğunu savunan ve iktidarı halka dayandıran bir teoridir. Amerikan başkanlarından Abraham Lincoln'un çok ünlü olmuş "demokrasi halkın, halk için, halk tarafından yönetimidir" sözünden yola çıkarak bir ülkede demokratik sistemden bahsedebilmek için halkın aynı zamanda yönetilen ve yöneten olması ya da en azından yönetilenlerin büyük çoğunluğunun iktidarın kullanımına katılması gerekmektedir (Çam, 1990: 351).

Demokrasi, siyasi arenada çok fazla kullanılan ancak çoğu zaman yanlış kullanılan bir kavramdır. Herkesçe kabul edilen tek tip bir demokrasi modelinden bahsetmek mümkün değildir. Demokrasi kavramının ilk ortaya çıktığı Eski Yunandan günümüze kadar kavram, anlam ve uygulama olarak çok büyük değişim geçirmiştir, geçirmeye de devam etmektedir. Basit tanımla halkın kendi kendini yönetmesi, halkın etkin katılımı, eşitliği ve özgürlüğü olarak tanımlanan demokrasi kavramı öyle bir hal almıştır ki, tek partiye dayalı diktatörlükler olan Marksist sistemler bile kendilerini demokrasi olarak ifade etmişlerdir (Dursun, 2014: 188).

Aristo tarafından ortaya konan siyasal sistemler sınıflandırmasında kötü yönetim biçimleri arasında sayılan demokrasi, monarşinin ve aristokrasinin alternatifi olarak

gösterilmiştir. Demokrasinin tanımlanmasında en çok kullanılan kavram olan “halk yönetimi”nden neyin kastedildiği tam olarak açıklanamamıştır. “Halk yönetimi” halkın yönetilmesi anlamına geliyorsa, halkı kim yönetecek? Halk kimi yönetecek? gibi sorular akla gelmiş ve bu soruları yanıtlamak için demokrasi tek kişi yönetimi olan monarşi ve azınlık yönetimi olan aristokrasinin tersine, çoğunluğun yönetimi olarak tanımlanmıştır. Ancak demokrasideki çoğunluk kelimesi de tartışmalara sebep olmuştur. Çünkü demokratik sistem de yönetme hakkı, halkın çoğunluğunda değil seçmenin çoğunluğundadır (Yayla, 2015: 143).

Demokrasi kavramı, “halk tarafından yönetim” ilkesi üzerinde temellendirilir. Bu yaklaşım halkın kendi kendisini yönettiğini ve halkın içinde bulunduğu toplumun geleceğini belirleyen hayati kararların alınmasına katıldığını ima eder. Bu katılım çok çeşitli şekillerde gerçekleşmekte ve bu durum bir anlamda demokrasi türlerini de ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan birincisi, halkın hükümet işlerine, aracısız katılımına dayanan ve doğrudan demokrasi olarak adlandırılan anlayıştır. Doğrudan demokraside halk, siyasal yaşama referandumlar, kitle gösterileri veya kitle iletişim araçları vasıtasıyla katılım gösterir. Halkın siyasal yaşama katılım şekillerinden ikincisinde ise halk oy hakkını kullanarak, kendisini temsil etmesini istediği kişileri belirler ki bu da temsili demokrasi olarak adlandırılmaktadır. Temsili demokraside halk, kendi hayatları hakkında karar alma işini seçtikleri kişilere devreder. Temsili demokraside oy vermeye demokratik olma özelliğini kazandıran unsur, seçime birden çok adayın girmesinden dolayı rekabetçi bir ortamın yaratılması ve halkın istemediği ya da başarısız bulduğu kişilerin görevlerine son verebilmesidir (Heywood, 2012: 104).

Demokratik yönetim sisteminde sorunlar olsa da günümüzde en çok tercih edilen siyasal yönetim biçimidir. 20. yüzyılın ilk yarısında daha az sayıda ülke demokratik yönetimi tercih etmişken 20. yüzyılın ikinci yarısında itibaren sosyalizm ile yönetilen ülkelerin rejim değiştirmesiyle demokrasiyle yönetilen ülkelerin sayısında bir artış görülmüştür. Peki demokrasiyi tercih edilen benimsenen bir siyasal sistem haline getiren unsurlar nelerdir. Dahl (2001: 63-64) bu soruya cevap olarak şunları sıralar;

1. Demokrasi, zalim ve kötü otokratların yönetime geçmesini engellemeye yardımcı olur.
2. Demokrasi, vatandaşlarına demokratik olmayan sistemlerin sağlamadığı ve sağlayamayacağı pek çok temel hakkı sağlamayı garanti eder.
3. Demokrasi, vatandaşlarına mümkün olan alternatiflerden daha geniş bir kişisel özgürlük alanı sağlar.
4. Demokrasi, insanların kendi temel çıkarlarını korumalarına yardımcı olur.
5. Sadece demokratik bir hükümet, insanların kendi kaderini tayin etme özgürlüklerini yaşayabilmeleri için azami fırsatı tanıyabilir.
6. Sadece demokratik bir hükümet, ahlaki sorumlulukların yerine getirilebilmesi azami fırsatı tanıyabilir.
7. Demokrasi, insanı gelişimi mümkün olan herhangi bir alternatifinden daha çok destekler.
8. Sadece demokratik bir yönetim, göreceli olarak daha çok politik eşitlik sağlar.
9. Modern temsili demokrasiler birbiriyle savaşmazlar.
10. Demokratik bir yönetime sahip olan ülkeler, demokratik olmayanlardan daha zengindir.

İktidar, barışçıl ve özgür seçimlerle yani “gelen”lerin, “giden”lerin olmasıyla zaman zaman el değiştirmelidir. Demokratik olarak ifade edilen hiçbir sistemde hiçbir parti ya da birey yürütme gücünün anahtarına sürekli sahip olmamalıdır. Ülkeyi yöneten partinin on yıllarca iktidarı elinde bulundurduğu sistemin demokratik olarak adlandırılması doğru değildir (Roskin vd., 2013: 121).

1.1.3.1. Demokrasi Kavramı ve Gelişimi

Demokrasi kavramının kökeni, Eski Yunan’a kadar geriye götürülebilir. Örneğin otokrasi, aristokrasi ve bürokrasi gibi “krasi”yle biten diğer kelimeler gibi demokrasi de iktidar veya yönetim anlamına gelen Yunanca kratos kelimesinden gelir. Bu bağlamda

demokrasi “demos tarafından yönetim” anlamına gelir. Demos Yunanca’da halk anlamına gelir; ama Yunanlılar bu kelimeyi “fakir halk” veya “vatandaşlık” anlamında kullanmışlardır. Bu bilgiler ışığında demokrasiye halkın yönetimi demek çok yanlış olmayacaktır (Heywood, 2012: 102).

Aynı şekilde Dahl (2001;11) demos sözcüğünün Atina’da genellikle bütün Atinalılar, bazen de halk, hatta çoğunlukla sadece fakir insanları tanımlamak için kullanıldığını belirterek, demokrasi sözcüğünün, onu eleştiren aristokratlar tarafından kendi yönetimlerindeki fakir halkı küçük gördüklerini göstermek için kullandıkları bir tanımlama olduğunu vurgulamaktadır. Demokrasi, Atinalılar ve Yunanlılar tarafından Atina’nın ve Yunanistan’daki diğer şehirlerin yönetim yapısını açıklamak için kullanılmıştır.

Aristoteles’e göre, bir toplumda varlıklı olmayan kişiler çoğunluğu oluşturarak yönetimi ele geçirirlerse, bu toplumda demokrasinin hakim olduğu söylenebilir. Demokrasi eşitlik ilkesine dayanır. Yasalar, fakirlere soylular karşısında bir üstünlük sağlamaz. Yani sınıflardan biri diğerinden üstün olmamalıdır, ikisi de aynı ağırlıkta olmalıdır. Fakat yoksullar sayıca soylulardan çok olduklarından ve çoğunluğun iradesi de yasa sayılacağından, burada demokrasiden söz edilebilir. Bir eşitsizlik varmış gibi görünse de bu o yönetim anlayışının demokrasi olmasına engel teşkil etmez (Aristoteles, 1975: 129).

Demokratik yönetim biçiminin temel özelliklerinden birisi siyasi eşitliktir; yani siyasi gücün bütün topluma eşit bir şekilde dağıtılmasıdır. Ancak bu gücü hangi organ ve grubun dağıtacağı yani halkı kimlerin teşkil ettiği konusunda soru işaretleri bulunmaktadır. Dışarıdan bir gözle bakıldığında “demos” veya “halk” bütün insanları yani toplumun bütününe ifade eden bir kavramdır. Eski Yunan da Demos kavramı “çoğunluk” anlamında kullanılmıştır. Çoğunluktan kasıtları, dezavantajlı ve mülk sahibi olmayan kitlelerdi. Bu anlamda demokrasi, siyasi eşitliği değil, fakirlerden yana anlayışı ifade ediyordu. Atina’da ve diğer Yunan şehir devletlerinde siyasi katılım nüfusun çok küçük bir bölümüyle, yirmi yaş üstü erkek vatandaşlarla sınırlandırılmıştı. Dolayısıyla kadınlar, köleler ve yabancılar siyasetin dışında kalıyordu. 20. Yüzyıla kadar birçok Avrupa ülkesinde de bu tarz sınırlamalar görülmekteydi. Örneğin, İngiltere’de kadınlar oy haklarını 1928 yılına kadar kullanamamışlardır. ABD’de benzer bir uygulama ırkçılık temelinde mevcuttu. Amerika’da

siyah insanlar 1960'ların başlarına kadar siyasi katılım hakkına sahip değillerdi. İsviçre'de ise kadınlar oy kullanma hakkına ancak 1971'de kavuşabilmişlerdir (Heywood, 2012: 103).

Demokratik yönetimde, halk en üstteki siyasi otoritedir. Ülkeyi yönetenlere yönetme hakkı halk tarafından verilir. Siyasi kararların alınması, kanunların yapılması, ülke yönetimi ile ilgili önemli politikaların belirlenmesi parlamentoda çoğunluğu gerektirir. Fakat bu durum çoğunluğa istediği gibi davranma hakkı vermez. Demokratik yönetimde azınlıkların hakları da koruma altına alınmıştır. Demokratik yönetim sisteminde her vatandaş, devlette dahil olmak üzere hiç kimsenin ondan alamayacağı bazı temel haklara sahiptir. Yani her vatandaş istediği dine inanma, istediği gibi düşünme ve bu düşüncelerini dile getirme ya da getirmeme hakkına sahiptir (Aktaş, 2015: 90).

Siyasal eşitlik, kamuoyunun, tek kaynaklı, herhangi bir zorlama ve algı yönetimi olmadan oluşmasına fırsat veren bir ilkedir. Yasalarda belirtilen yaşa gelen herkesin siyasi katılımında bulunma hak ve görevi vardır. Yani yaş olarak belirli bir olgunluğa ulaşmış her vatandaşın tutum ve ideolojilerini açıklama hakkı vardır. Siyasal eşitlik ilkesine göre, her reşit ve muhakeme kabiliyetine sahip birey oy hakkına sahiptir. Bu yönüyle siyasal eşitlik çoğunluğun yönetimi olarak eleştirilmektedir. Bu eleştiriler, siyasal demokrasiye, azınlığın haklarının güvence altına alınması ilkesini kazandırmıştır (Anık, 1999: 81).

Yönetenlerin seçimle belirleniyor olması o devletin demokratik olduğunun tek başına kanıtı değildir. Bir devletin yönetiminin demokratik olarak kabul edilebilmesi için; insan haklarına, farklı görüş ve inançlara saygılı olması, azınlıkların haklarını gözetmesi ve iktidar mekanizmalarının sınırlandırılması gerekir (Touraine, 2018: 358-360).

Özetle, yapılan demokrasi tanımlarına bakıldığında halk ve seçim kavramlarına daha çok yer verildiği görülmektedir. Demokrasi kavramı günümüzde de siyaset biliminin en popüler kavramlarından biridir. Bununla birlikte sokaktaki insandan en üst sosyo-ekonomik sınıfa mensup insanlara kadar herkes, toplumsal yaşamının her alanında demokrasi kavramını farklı şekilde anlamlandırmaya ve tartışmaya devam etmektedir. Bu kapsamda demokrasi türlerine ya da demokrasinin işleyiş şekillerine daha ayrıntılı bir şekilde bakılması gerekir.

1.1.3.2. Doğrudan Demokrasi

Demokrasi türlerinden biri olan doğrudan demokrasi, halkın herhangi bir temsilciye ihtiyaç duymadan egemenlik hakkını kullanarak, siyasal kararların alınmasına katıldığı bir yönetim biçimidir. Doğrudan demokrasi türünde devlet işlerinin yürütülmesi için alınacak kararlar, vatandaşlar tarafından hiçbir aracı veya temsilci kullanılmadan doğrudan alınır. Bu yönüyle doğrudan demokrasi, ideal demokrasi olarak tanımlanır. Doğrudan demokrasiye ilk olarak antik çağda Yunan şehir devletlerinde rastlanır. Bu devletlerde vatandaşlar “agora” veya “forum” denilen kent meydanlarında toplanarak devlet yönetimi ile ilgili önemli konularda uzun tartışmalar sonucunda çeşitli kararlar alırlardı (Gözler, 2013: 103-104).

Temelini Atina demokrasi modelinden alan doğrudan demokrasi kavramı, halkın katılımının idealleştirildiği bir yönetim biçimidir. Atina demokrasisinin en önemli özelliği tüm vatandaşların polis devletindeki yönetime doğrudan ve sürekli katılımıdır. Bu yönetim biçimi halktan ayrı bir siyasetçi sınıfının oluşumunu ortadan kaldırmakta ve halkın doğrudan kendilerini yönetmelerine imkan sağlamaktadır. Doğrudan demokraside halkın yönetime katılımı, kura ve rotasyon yöntemleri ile gerçekleşir. Bu yöntemler halkın tamamının yönetimde görev almasına imkan verir (Heywood, 2017: 273).

Atina Şehir devletinin “Beşyüzler Meclisi” ve “Halk Meclisi” adını taşıyan yönetim organları vardı. Ekklesia denilen halk meclisine 20 yaşını doldurmuş, Atina vatandaşı olan erkekler katılabiliyordu ve bu meclis yasama organı görevini yürütüyordu. Beşyüzler Meclisi’ne ise 30 yaşını doldurmuş Atina vatandaşı erkekler katılıyordu ve bu mecliste yürütme organı olarak faaliyet gösteriyordu. Yani Ekklesia’da alınan kararları Beşyüzler Meclisi hayata geçirmekle görevliydi. Öte yandan Beşyüzler Meclisinin altında da meclise teklifler götüren Elliler Meclisi vardı. Görüldüğü üzere Atina Şehir Devletinin kurumsal yapısı yirmi yaşını geçmiş erkek vatandaşlardan oluşan Ekklesia meclisi, bu meclisin almış olduğu kararları uygulamaya geçiren Beşyüzler Meclisi ve bu meclise karşı sorumlu olan Elliler Meclisi’nden oluşmaktadır (Dursun, 2014: 189).

Atina Şehir devletlerinde uygulanan Doğrudan Demokrasi modelinin Demokrasi kavramının tam karşılığı olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Çünkü uygulanan bu

demokrasi anlayışında insanlar arasında ayrım mevcuttu. Şöyle ki bu yönetim anlayışında yalnızca vatandaşlık hakkını elde etmiş kişiler demokratik hak ve özgürlüklerden yararlandırılmaktaydı. Kölelerin ve kadınların ise hiçbir hak ve özgürlüğü bulunmamaktaydı. Toplantılara sadece belli bir yaşın üzerindeki erkekler katılabilirken yine alınan kararlar da belli bir zümre (aristokratlar) tarafından uygulanmaktaydı (Giritli ve Sarmaşık, 2001: 49).

Doğrudan demokrasi konusunu farklı bir bakış açısıyla ele alan Sartori (1996;252) doğrudan demokrasi modelinde şehir yönetiminde söz sahibi olan vatandaşların, kamusal sorunlarla daha fazla ilgili olmalarından dolayı ekonomik faaliyetlere yeterli zamanı ayırmadıklarını bu durumda doğrudan demokrasi ile yönetilen Atina şehir devletlerinin ekonomik anlamda gerilemelerine sebep olduğunu dile getirmektedir.

Demokrasinin en yalın biçimi olan doğrudan demokrasi modelinin, M.Ö.4. ve M.S.5. yüzyıllarda Yunan Şehir Devletlerinde uygulandığı ve devlet işlerin yürütülmesi için alınan kararların doğrudan halkın katılımıyla alındığı bilinmektedir. Ancak zamanla nüfusun artması, ulus-devlet anlayışının ortaya çıkması toplumsal yapının değişmesi doğrudan demokrasinin uygulanmasında sorunlara yol açmıştır. Bu sorunlar demokrasinin biçim değiştirmesine neden olmuştur. Bu süreçte, ulus-devlet düşüncesinin temel unsurlarından birisi haline gelen temsili demokrasi modeli ortaya çıkmıştır (Saray, 1999: 1). Doğrudan demokrasinin belirtilen sebeplerden dolayı geçerliliği büyük oranda kaybetmiş olmasına rağmen Gözler (2013: 104) günümüzde İsviçre'nin birkaç kantonunda (Glaris, Unterwald, Appenzell) doğrudan demokrasiye rastlandığını dile getirmiştir.

1.1.3.3. Temsili Demokrasi

Demokratik yönetim sisteminin en yalın biçimi olan doğrudan demokrasinin günümüzde sürdürülmesi mümkün dahilinde değildir. İngiliz John Selden'in Londra'da bir parlamento oluşturulması tartışılırken sarf etmiş olduğu "Oda herkesi almaz" sözü bu düşünceyi destekler niteliktedir. Çünkü milyonlarca insanı bir yere toplayıp bir karar almak imkansız eşdeğer bir durumdur. Ayrıca her kararı milyonlarca seçmene sunan bir hükümet

iş yapamayacak duruma gelecektir. O nedenle temsili demokrasi sistemi doğrudan demokrasinin yerini almıştır (Roskin vd., 2013: 120).

Temsili demokrasi, halkın kendi kendini seçtiği temsilciler aracılığıyla yönettiği ve günümüzde en çok uygulanan demokrasi türüdür. Bu demokrasi türünde seçilenler, seçenlere karşı sorumlu olduğu gibi halkta seçtiği kadroları denetleyip kontrol etmekle sorumludur. Adından da anlaşılacağı üzere seçilenler sadece halkın temsilcileri olmakta, gerçek söz hakkı ise sürekli halkın kendisinde saklı tutulmaktadır (Öztekin, 2000:64).

Bu anlamda birçok Avrupa ülkesi, ABD ve Japonya gibi ülkeler temsili demokrasinin uygulandığı ülkelere örnek olarak verilebilir. Temsili demokraside temsil yetkisi siyasi partilerdedir. Bu demokrasi türünde siyasi partiler demokrasinin işleyebilmesi için vazgeçilmez bir konumdadırlar. Demokratik sistemler, iktidarın meşru yollarla yani özgür seçimlerle el değiştirebildiği tek siyasal sistemdir. Bundan dolayıdır ki siyasi partiler olmaz ise vatandaşların tamamının kendilerini özgürce ifade edebilecekleri ve iktidara etki edebilecekleri bir mekanizmada olmayacaktır (Aktaş, 2015: 93).

Bu sistemde dürüst, adil, özgür ve en önemlisi rekabetin olduğu bir seçim olmadan vatandaşların kendilerini temsil edecek kişileri belirlemeleri ve rızaya dayalı bir siyasal yönetimin oluşturulması mümkün değildir. Bu nedenle seçimler temsili demokrasi modelinin en önemli unsuru olarak kabul edilmektedir. Temsili demokrasinin en önemli özelliği ülkeyi yönetme görevi verilen parti veya kişinin eylemlerini ve yetkilerini sınırlandırmasıdır. Bu açıdan temsili demokrasi sistemine “korumacı demokrasi” de denilmektedir. Korumacılıktan kasıt, devlet iktidarına karşı vatandaşların özgürlüklerinin ve haklarının korunması mücadelesidir (Dursun, 2014: 192).

Temsili demokraside hükümet politikası hakkında insanların söz hakkının olmasının temel yöntemi seçimler olmakla birlikte, seçimler tek mekanizma değildir. Yasa değişikliklerini desteklemek veya karşı çıkmak üzere kampanya yapmak için insanlar derneklere, siyasi partilere üye olabilirler; kendi temsilcilerine yönelik olarak lobicilik faaliyetleri yürütebilirler. Öte yandan televizyon, radyo, basın veya kamuoyu yoklamaları vasıtasıyla kamuoyu görüşünün düzenli olarak açıklanmasına çok az temsili hükümet ilgisiz kalabilir. Ancak halkın ve kitle iletişim araçlarının hükümet üzerinde etkili olması yine de

seçim sisteminin etkinliğine bağlıdır. Eğer insanları dinlemediklerinde hükümetlerin görevden uzaklaştırılmaları ihtimali gerçekten varsa, halktan ve kitle iletişim araçlarından gelen mesajlar hükümetlerce daha fazla ciddiye alınacaktır (Beetham ve Boyle, 1998: 8-9).

1.1.3.4. Yarı Doğrudan Demokrasi

Yarı doğrudan demokrasi, doğrudan demokrasi ile temsili demokrasinin karışımından meydana gelmektedir. Bu demokrasi türünde egemenliğin kullanımı doğrudan demokraside olduğu gibi halkın bizzat kendisinde değil, halkın seçtiği temsilcilerdedir (Gözler, 2013: 104).

Diğer bir ifadeyle yarı doğrudan demokraside egemenlik, halk ile yine halkın seçtiği temsilcileri arasında paylaştırılmıştır. Egemenliğin kullanım hakkının halkın seçtiği temsilcilere bırakılmış olması özelliği ile yarı doğrudan demokrasi temsili demokrasiye, referandum, halk oylaması, halk vetosu ve temsilcilerin azli gibi egemenliği doğrudan kullanmaya izin veren araçların bulunması ile de doğrudan (klasik demokrasi) demokrasiye benzetilmektedir (Tunç, 2008: 117).

Yarı doğrudan demokrasinin en önemli araçlarından birisi “referandumlar” dır. Bu demokrasi türünde yasama görevi biri meclis diğer i halk olmak üzere iki bağımsız organ tarafından yürütülmekte ve halk bazı zamanlarda referandumlar yoluyla yasa yapımına katılmaktadır. Gerçekleştirilen referandumlarla, meclisin kabul ettiği bir yasa halkın onay vermesi ile yürürlüğe girmektedir. Demokratik siyasi yönetimin hakim olduğu ülkelerde özellikle ABD ve İsviçre’de referandum yaygın olarak kullanılmaktadır. Referandumlar, tarih içinde önceleri anayasaların yürürlüğe girmesinde kullanılmış, daha sonraları yasaların yapımında ve günümüzde ise artık idari, mali ve ülkeyi ilgilendiren hemen hemen her konuda başvurulan bir yöntem durumuna gelmiştir (Demir, 1998: 14).

Yukarıda da belirtildiği üzere yarı doğrudan demokrasi, doğrudan demokrasi ile temsili demokrasiyi birleştiren bir demokrasi çeşididir. Ancak bu demokrasi türünde, doğrudan demokrasi de olduğu gibi toplumun kaderi ile ilgili kararların alınması ne tamamen zgr vatandaşların katılımıyla alınır ne de temsili demokrasi de olduğu gibi vatandaşlar, zgr ve adil seçimlerle iktidara talip olanları seçip kendi adlarına her türlü

yetkiyi kullanma hakkını onlara bırakıp seçimler dışında yönetime hiç katılmama yolunu tercih ederler. Bu demokrasi modelinde vatandaşlar, özgür ve adil seçimlerle kendi temsilcilerini seçmekte ve seçilen bu temsilcilerde iktidar yetkisini yönetilenler adına kullanmaktadırlar. Ancak vatandaşlar her konuda yetkiyi onlara bırakmamakta bazı konulardaki söz söyleme karar verme yetkisini ellerinde tutmaktadırlar. Örneğin egemenlik yetkisini vatandaşlar ile vatandaşların seçtiği temsilcileri birlikte kullanmaktadırlar (Dursun, 2014: 193).

1.1.3.5. Demokratik Sistemlerde Kitle İletişim Araçlarının İşlevleri

Demokratik düşüncenin temel prensiplerinin başında özgür düşünce ve bu düşünceyi özgürce dile getirme hakkı gelmektedir. Ancak özgürce düşünme ve düşündüğünü dile getirme ortamının var olma koşulu ise medyanın özgür olmasına bağlıdır. Demokratik yönetim sisteminin ana fikrini oluşturan demokratik düşünce teorisinde de demokrasinin koşulu olarak özgür medya gösterilmektedir. Özgür medyanın olmadığı yerde demokrasiden bahsedilemeyeceği açıkça ifade edilmektedir. Özellikle Amerikalı ve İngiliz düşünürler, toplumun şikayet ettiği konuları siyasetçilere göstermesi ve siyasilere hatalarını görme fırsatı vermesinden dolayı medyanın demokrasiler için çok önemli olduğunu vurgulamışlardır (Holmes, 1991: 24 Akt. Gölcü, 2015: 63).

Medya özgürlüğü kavramı, demokratik ülkelerde ortaya çıkmış bir kavramdır. 17. yüzyıl ve sonrasın da iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler medyanın 4. güç olarak anılmasına neden olmuştur. Kamuoyu oluşturma, açıklama, denetleme ve eleştirme gibi çok önemli görevleri yerine getiren kitle iletişim araçlarının 4. güç olarak kabul edilmesi son derece doğal gözükmetedir (Gezgin, 2006: 165-166).

Günümüzde en ideal yönetim biçimi olarak kabul edilen ve halkın kendi kendini yönetmesi olarak da tanımlanan demokratik sistemlerde kitle iletişim araçlarına çok büyük görev ve sorumluluklar yüklenmektedir. Kitle iletişim araçlarının demokratik sistemdeki işlevlerini Tokgöz (2008: 273) kamusal gözcülük, temsil ve haber verme şeklinde sıralamaktadır. Buna göre kitle iletişim araçlarının demokratik sistemde birincil görevi kamu gözcülüğüdür. Yani kamu kurumları ve hükümet tarafından yürütülen faaliyetlerin ve

atılan adımların halk adına denetlenmesidir. İkincil görevi temsil görevidir ki bu görev kitle iletişim araçlarının diğer bir ifadeyle medyanın yasama, yürütme ve yargı erki yanında dördüncü bir güç olmasını ifade etmektedir. Haber verme görevi ise kitle iletişim araçlarının, halkın daha rasyonel karar vermesine yardımcı olmasını belirtmektedir.

Demokratik yönetim sistemi günümüzde en ideal yönetim biçimi olarak kabul edilmektedir. Demokratik yönetimin en iyi yönetim biçimi olarak kabul edilmesi kitle iletişim araçları ile ilişkisini zorunlu hale getirmiştir. Bütün siyasal rejimlerde iktidar erkini elinde bulunduranlar, yönetilenleri sahip oldukları yönetme hakkına ikna etmek ve bu yolla meşruluk kazanmak çabasındadırlar. Teokratik yönetimlerde iktidarın kaynağı Tanrı ve kutsal kitapken demokrasi ile yönetilen devletlerde ise meşruiyetin kaynağı halktır. Demokratik sistem de hükümet seçimler vasıtasıyla halkın rızasını kazanırken kendi meşruluklarını da ispat etmiş olurlar. Bu nedenledir ki demokratik yönetim sistemine sahip devletler de medya ile ilişkiler zorunluluk arz etmektedir. İktidara talip olan kişilerin kendilerini ve fikirlerini halka aktarmalarında ve halktan gelen şikayet ve önerilerin öğrenmelerinde kitle iletişim araçları çok önemli görevler üstlenmektedirler (İrvan, 1996: 730).

Kitle iletişim araçları, demokratik yönetim sisteminin olmazsa olmaz bir unsurudur. Halk, vatandaş olarak haklarını kullanabilmek ve rasyonel kararlar verebilmek için enformasyona ihtiyaç duyar bu ihtiyacı karşılayan en önemli unsur ise kitle iletişim araçlarıdır. Kişiler bu araçlardan aldıkları enformasyon sayesinde olayları yorumlayıp toplumda yaşanan tartışmalara katılabilmektedirler. Aynı zamanda bu enformasyon sayesinde gelişimlerini ve siyasal tercihlerini etkileyen tutumlar edinmekte ve eylemlerde bulunmaktadır. Bir ülkede demokratik sürecin varlığını sürdürebilmesi için halkın kitle iletişim araçlarından aldıkları bilgi ve haberin doğru olduğundan emin olması ve kitle iletişim araçlarında her türlü düşünce ve haberin yer alması gerekmektedir (Demir, 2007: 17).

Günümüzde bireyler, siyasete daha fazla ilgi duymaktadırlar. Bunun sonucu olarak da toplumu ilgilendiren kararların alınmasında aktif rol almak istemektedirler. Siyaset arenasında daha aktif olmanın yolu ise eğitimden ve teknolojiyen geçmektedir. Kitle

iletişim araçları bu konuda bireylere yardımcı olmaktadır. Bunların içinde günümüzde en etkili olanı ise internettir. İnternet yoluyla bilgiler daha hızlı bir şekilde paylaşılmakta ve karar alma süreci daha aktif duruma gelmektedir. Yani bireyler internet sayesinde demokrasiye katıldıklarını ve onun üzerinde ne derece etkin olduklarını görebilmektedirler (Wolfhart, 2012: 148).

Günümüzde kitle iletişim araçları özellikle de internet ve sosyal medya, kararlara katılma ve temsil noktasında çok büyük görevler üstlenmektedir. İletişim teknolojisinde ki gelişmeler öncesinde temsili demokrasi sisteminin uygulamasından kaynaklanan sorunlar nedeniyle toplumun büyük bir kesimi talep, beklenti ve düşüncelerini, karar alma ve siyaset yapma süreçlerine dahil edememekteydi. Bu durum azınlık grupları için daha vahim bir durumdu. Çünkü çoğunlukta olan grupların görüş, talep ve istekleri zaman zaman siyaset yapma sürecine dahil olabilse de azınlığın böyle bir şansı bulunmamaktaydı. İletişim teknolojileri sayesinde artık toplumun bütün kesimleri, siyaset yapma ve karar alam süreçlerine doğrudan katılma imkanına sahip olmuşlardır (Nacak, 2014a : 200).

Kitle iletişim araçlarının demokratik sistemdeki işlevleri Tokgöz (2008: 273) tarafından üç alt başlıkta ele alınmıştır. Işık (2017: 74) ise kitle iletişim araçlarının işlevlerini haber ve bilgi verme, eğitme ve eğlendirme, kamuoyu oluşturma ve açıklama, denetleme ve eleştiri başlıkları altında toplamıştır. Öte yandan birçok kaynakta ise diğer işlevleri şeklinde ayrı bir başlığa da yer verilmiştir.

1.1.3.5.1. Haber ve Bilgi Verme İşlevi

Kitle iletişim araçları, faaliyetlerini kamuya yönelik gerçekleştirmektedir. Demokratik yönetim sisteminde bireylerin siyasal yaşantıya katılmaları ve kendilerine bir yön belirleyebilmeleri için yaşadıkları toplumda olup bitenler hakkında bilgi sahibi olmaları gerekir. Demokratik sistemlerde bireyler, siyasal tercihleri ile ülkede söz sahibi olacak iktidarı ya da yöneticileri belirlemektedirler. Siyasal tercihler başta toplumun içinde bulunduğu ekonomik ortamdan etkilenirken, öte yandan toplumda meydana gelen olumlu olumsuz birçok gelişmeden de etkilenmektedir. Bu sebeple bireyler toplumda yaşanan gelişmelerden haberdar olmak için kitle iletişim araçlarına ihtiyaç duyarken, kitle iletişim

araçları da varlıklarını sürdürebilmek için daha fazla kişiye seslenmeye çalışırlar. Bu kapsamda haber ve bilgi verme kitle iletişim araçlarının en önemli işlevi olarak görülür.

Demokratik yönetim sisteminin en önemli özelliği şeffaf ve açık olmasıdır (Onaran, 1984: 93). Ancak İktidarı elinde bulunduranlar her zaman şeffaf davranmamaktadırlar. Halk temsil yetkisi verdiği kişilerin görevlerini tam olarak ve doğru biçimde yerine getirip getirmediğini bilememektedir. İşte bu nokta da devreye kitle iletişim araçları girmektedir. Kitle iletişim araçları, yapılan ve yapılmayanlar konusunda haber ve bilgi sunarak halkı bilgilendirmektedirler (Işık, 2017: 74).

Kitle iletişim araçları her konuda olduğu gibi insanlara siyasi konularda da bilgi sunmaktadır. Günümüzde siyasiler kitle iletişim araçlarının gücünün farkında olup bunu en iyi şekilde değerlendirmenin peşindedirler. Kitle iletişim araçları siyasal bilgilenme ve siyasal ilgi düzeyini artırmaktadır. Özellikle seçim dönemlerinde kitle iletişim araçları daha fazla rol oynamakta olup kitlelere verilen siyasal içerikli mesajların oranı artmaktadır (Tokgöz, 1979: 4).

Egemenliğin kaynağı olarak halkı gören demokratik yönetim anlayışında kamuoyu olgusu önemli bir yer tutar. Kamuoyu denilen olgu yönetim ile halkın karşılıklı etkileşimi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu etkileşim sürecinde de en etkili araç kitle iletişim araçlarıdır. Herhangi bir konu etrafında kamuoyunun oluşması için öncelikle halkın konu hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir. Bu bilgilendirme sonucunda konuyla ilgilenen kişilerin fikirlerini kabul ettirebilmeleri için başka gruplarla iletişime geçmeleri gerekmektedir. Bu süreçte de kitle iletişim araçlarına çok büyük görev düşer. Kitle iletişim araçları bu noktada bilgi aktarma görevini yerine getirir (Gezgin, 2006: 172).

Bilgi çağı olarak nitelendirilen günümüzde doğru bilgiye hızlı ulaşmak çok önemli bir hal almıştır. Bilgiye sahip olan her şeye sahip olur algısı tüm toplumların kabul ettiği bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Hızlı ve doğru bilgiye ulaşmada günümüzde en önemli araçlar gelişen teknolojiye paralel olarak gelişen iletişim araçlarıdır. Bu noktada Tutar ve Yılmaz (2012: 283-284) kitle iletişim araçlarının haber ve bilgi sunma işlevini yerine getirirken dikkat edilmesi gereken en önemli noktanın, objektiflik olduğunu belirtmekte ve kitle iletişim araçlarının yayın politikasının mevcut siyasi görüşleri

yansıtması veya toplumdaki etkin kişi ya da örgütlerin etkisinde kalarak yayın yapmasının ise bu araçların objektifliğine gölge düşüreceğini dile getirmektedirler.

Günümüzde kitle iletişim araçları olmadan, çok yönlü ve kitlelere yönelik siyaset yapmak neredeyse imkansız hale gelmiştir. Mesajların doğru kitlelere, doğru zamanda ulaşmasında ve geri dönüşlerinin alınmasında kitle iletişim araçlarının önemi tartışma götürmez bir gerçektir. Geleneksel kitle iletişim araçları olarak ifade edilen gazete, dergi, televizyon ve radyoların yanı sıra gelişen teknolojinin bir ürünü olan internet ve sosyal medya gibi araç ve ortamlar bir yarıyla siyasetin kalitesini artırırken bir yarıyla da hızını artırmaktadır. Bunların yanı sıra yeni iletişim araç ve ortamları, siyasete katılma imkanı bulamayan ya da katılma konusunda isteksiz olan kişileri de siyasete katılmaya teşvik etmektedirler (Özkan, 2004: 31).

1.1.3.5.2. Eğitim ve Eğlendirme İşlevi

Kitle iletişim araçlarının işlevlerinden bir diğeri de eğitim ve eğlendirme işlevidir. Bu araçlar çeşitli programlarla bireyleri eğlendirirken aynı zamanda onların eğitime de katkı sunmaktadır. Kültür, sanat, sağlık vb. konularda yayınlanan programlar vasıtasıyla insanlar eğitilmeye çalışılmaktadır. Kitle iletişim araçları bu tür yayınlarla insanların kötü alışkanlıklardan kurtulmalarına destek sağlarken, aynı zamanda gazete ve dergilerdeki bulmaca, yazı, fotoğraf ile televizyondaki müzik, magazin ve eğlence programları ile insanların boş zamanlarını keyifli geçirmelerine yardımcı olarak onları eğlendirme işlevini yerine getirmektedirler. (Işık, 2017: 80).

Günümüzde tematik yayıncılığın gelişmesi ve kitle iletişim araçlarının sayısındaki artışa paralel olarak özellikle bireylerin eğitilmeleri ve eğlenmelerine yönelik kanalların sayısında da artış yaşanmıştır. Örneğin, TRT Okul, TRT Belgesel daha çok bireylerin eğitilmelerine yönelik yayın gerçekleştirirken, birçok televizyon kanalı (Kral TV, Power Türk vb.) sadece müzik yayını gerçekleştirmektedir. Buna benzer bir ayrımı, radyolar veya gazeteler için de yapmak mümkündür.

İnsanlar günün koşturmacası ve iş hayatının yüklerinden kurtulmak zihnen rahatlamak için kendilerini zihnen ve bedenen yormayan günlük rutinden onları

uzaklaştıracak aktivite arayışına girerler bu noktada kitle iletişim araçları devreye girer. Kitle iletişim araçları insanların bu arayışlarına çeşitli eğlence programlarıyla cevap vererek onların eğlence ihtiyacını gidermektedirler. Bu programlar vasıtasıyla insanlar eğlence yerlerinde çok yüksek meblağlar ödeyerek izleyebilecekleri sanatçılara hiçbir bedel ödmeden ve kendi evlerinin konforunda ulaşabilmektedirler.

Kitle iletişim araçları günümüzde insanların bilgi ve haber almak ve eğlence için ucuz ve kolay ulaşılabilmesi açısından en fazla başvurdukları araçlardır. Bu araçlar vasıtasıyla insanlar çok uzak ülkelerden ve orda yaşayan toplulukların yaşamları hakkında bilgi sahibi olabilmektedirler. Aynı zamanda kitle iletişim araçları birçok konuda toplumu eğiterek onların bilgi ve beceri kazanmalarını sağlamaktadır (Kılıçaslan, 2011: 112).

Kitle iletişim araçları ile yapılan eğitimin özelliklerine kısaca değinmekte yarar vardır (www.megep.meb.gov.tr);

- Kitle iletişim araçları ile yapılan iletişim aynı anda çok geniş kitlelere ulaşır. Bu iletişimden belirli asgari koşulları yerine getiren herkes yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, yerleşim farklılığı, ırk, dil, din farklılığı gözetilmeksizin yararlanabilir.
- Kitle iletişim araçlarının, toplumsal sorunların çözülmesi, gereksinimlerin karşılanması için, gerekli olan ve örgün eğitim yoluyla elde edilemeyen veya elde etme olanağı bulunmayan bilgi ve becerinin kazanılmasındaki etkisi büyüktür.
- Bu özelliğin doğal bir sonucu olarak da eğitimdeki çeşitli eşitsizlikleri ortadan kaldırabilir. Bu eşitsizliklere örnek olarak cinsiyet, bölgeler arası farklılıklar, köy-kent, uzman, araç-gereç, ulaşım gibi eğitimi olumsuz yönde etkileyebilecek koşulları ortadan kaldırabilir.
- Eğitimde önemli bir teknik olarak verilen örneklerle gösterilmesi, bu araçlarla ve özellikle görüntüye dayanan televizyon, video ve film yöntemi ile çok sayıda verilebilir ve bu da eğitimin daha etkili ve akılda kalıcı olmasını sağlar.

- Bu araçlardan yararlanma geleneksel eğitimde olduğu gibi sürekli bir yerde olmayı gerektirmez.
- Kitle iletişim araçları yolu ile yapılan eğitimin sınırlılığı, geleneksel eğitimde olduğu gibi tüm duyu organlarına yönelik bir öğrenmeyi içermemesidir. Bu nedenle bu araçların kullanımı ile yapılan eğitimde birtakım eksikliklerin olacağı, dolayısıyla eksikliği gidermek gerektiği açıktır.

1.1.3.5.3. Denetleme İşlevi

Kitle iletişim araçları toplumda, yasalara ve hukuka aynı zamanda yazılı olmayan toplumsal kurallar dediğimiz örf, adet, gelenek ve din kurallarına aykırı durumların denetimini de gerçekleştirir. Kitle iletişim araçlarının bu denetimi yapabilmesi için öncelikle kendilerinin de basın-yayın etiğine uygun davranmaları gerekmektedir. Seçim yoluyla halkın ülkeyi yönetme görevi verdiği kişilerin nasıl çalıştıklarını, topluma karşı sorumluluklarını yerine getirip getirmediğini denetleyen kitle iletişim araçları, demokratik toplumlarda demokratik yönetimin devamında çok önemli bir işlevi yerine getirirler (Tutar ve Yılmaz, 2012: 284).

Demokratik yönetim anlayışının hakim olduğu ülkelerde, kitle iletişim araçları bir denetçi gibi hareket eder. Halkın seçmiş olduğu temsilcileri denetleyerek, yanlış gördüğü şeyleri halkla paylaşır. Ancak bunu yapabilmesi için kitle iletişim araçlarının özgür ve bağımsız olması gerekir.

Bilindiği üzere kitle iletişim araçlarına demokratik ülkelerde “dördüncü güç” denilmektedir. Yani yasama, yargı ve yürütme erkinden sonra en önemli organ olarak görülmektedir. Bunun sebebi kitle iletişim araçlarının, halkın gözü kulağı olmasıdır. Bu araçlar hükümet yönetiminde gördükleri yanlışlıkları, aksaklıkları ve eksiklikleri dile getirerek halkın haberdar olmasını sağlamaktadırlar. Ancak kitle iletişim araçlarının bu görevlerini yerine getirirken bazı konularda hassas olmaları demokratik yönetimin sağlıklı işleminde çok önemlidir. Buna göre kitle iletişim araçları;

- a) Denetim ve eleştiri işlevini yerine getirirken kişi ve makam farkı gözetmemelidir.

b) Belirli grup ve odakların sözcülüğünü değil toplumun sözcülüğünü yapmalıdır.

c) Gerektiğinde ayırım yapmaksızın her kesimin ve her kurumun yanlışlarını gösterebilmelidir.

d) Hak ve hukuk gözeterek doğruya ulaşma noktasında eleştirilerde bulunabilmeli ve çözüm üretilmesine katkı sunmalıdır (Işık, 2017: 79-80).

1.1.3.5.4. Kamuoyu Oluşturma ve Açıklama İşlevi

Daver (1993:251) kamuoyunu geniş anlamda, “halkı ilgilendiren belli bir mesele hakkında, belirli bir zamandaki “genel yargı” yahut ortak kanaattir” şeklinde tanımlarken, dar anlamda ise, “basın, radyo, televizyon gibi kitle haberleşme araçlarıyla yahut konuşarak veya fısıltı ile açıklanan ve çok defa bazı sosyal grupların (sendika, dernek vb.) ve seslerini duyuran kişilerin, siyasal otoritelere (hükümete, parlamentoya vb.) izhar ettikleri fikirlerin bir ortalaması” olarak tanımlamaktadır.

Günümüzde kitle iletişim araçlarının insanlar üzerindeki gücü ve etkisi tartışmaya mahal vermeyen bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. İnsanlar istedikleri bilgi ve belgeye bu araçlar vasıtasıyla kolayca ulaşabilmektedir. Kitle iletişim araçları kamuoyu oluşumuna katkı sağlayan en önemli araçlardan birisidir. Bu araçlar her türlü düşünce ve fikrin özgürce paylaşıldığı bir forum olma özelliği taşımakta, sahip oldukları bu özellik ile de demokrasiye büyük katkı sunmaktadırlar. Kitle iletişim araçlarının kamuoyu oluşumuna katkısı iki açıdan ele alınabilir. Bunlardan birincisi kitle iletişim araçlarının belli bir konuyu gündeme getirerek o konu etrafında kamuoyu oluşumunu sağlamasıdır. İkincisi ise oluşmuş olan kamuoyunun açıklanması görevidir. Yani mevcut kamuoyunun toplum tarafından öğrenilmesine katkı sağlamaktır (Işık, 2017: 81).

Kitle iletişim araçları, insanları ne düşünecekleri ve ne yapacakları konusunda çeşitli şekillerde yönlendirirken aynı zamanda kamuoyu oluşumuna da katkı sağlamaktadır. Kitle iletişim araçlarının kamuoyu oluşumuna katkıda bulunması ileri demokrasinin bir gereği olarak da düşünülebilir. Bu araçların siyasal ve toplumsal yaşam üzerindeki etkisi

yadsınamayacak kadar büyüktür. Günümüzde kamuoyunun gündemini oluşturan da değiştiren de çoğu zaman kitle iletişim araçları olmaktadır.

Kitle iletişim araçları ve sosyal medyanın yaygınlaşmasının yanı sıra bu araçların sahip oldukları hızlı ve kolay kitlesel haberleşme gücü, toplumda çok hızlı bir biçimde kamuoyu oluşumuna imkan vermektedir. Böylelikle toplumun ilgili kesimleri veya büyük bir bölümü karar alıcıları etkileyen bir güç haline gelerek baskı unsuru olabilmektedirler. Örneğin Gezi Parkı eylemlerine yönelik kamuoyunun çok kısa bir süre de oluşmasında kitle iletişim araçlarının özellikle de sosyal medyanın önemli bir rol üstlendiği bilinmektedir (Nacak, 2014a: 111).

Kitle iletişim araçları toplumda var olan görüş ve fikirleri yansız olarak duyurma sorumluluğuyla kamuoyunun oluşmasına katkı sağlarken, toplumdan gelen geri dönüşümlere cevap vererek te siyasi düzenin korunmasına katkı sağlarlar. Siyasi sistemi toplumun anlayacağı bir şekilde onlara anlatmak ve bu yolla siyasi bilinçlenmeyi sağlamakla da görevli olan kitle iletişim araçları, aynı zamanda eleştiri ve kontrol görevini de üstlenmektedir (Özkan, 2004: 62).

Herhangi bir konu ya da olay hakkında kamuoyu oluşturmak ancak bilgiye dayalı olarak gerçekleştirilebilir. Yani insanlar haberdar oldukları ve hakkında bir şeyler bildikleri bir konu etrafında toplanabilirler. Topluma bilginin iletilmesinde rol oynayan en önemli araçlar kitle iletişim araçlarıdır. Bu sebeple kamuoyunun oluşumunda, bilgi aktarma görevini yerine getiren kitle iletişim araçları ve bu araçları kullananların, bilgilerin alınması ve algılanması aşamasında kullandıkları yol ve yöntemler kamuoyunu yönlendirmek isteyenler için çok önemlidir. Belli konularda amaç ve çıkarları olan kişi ve kurumlar, toplumda yer alan belli kişi ve grupları etkilemek ve istedikleri konuda onları bir araya getirmek için kitle iletişim araçlarından yararlanma yoluna gidebilmektedirler (Gezgin, 2002: 17).

Demokratik yönetimlerin merkezinde bulunduğu üzere halk vardır. Bu manada yönetimler bütün eylem ve işlemlerinde halkın istek ve ihtiyaçlarını ön planda tutarak hareket etmek zorundadırlar. Hem iktidar yarışında hem de iktidara geldikten sonra halkın desteğinin alınması ve güveninin kazanılmasında kitle iletişim araçlarından destek

alabilmek önemlidir. Çünkü kitle iletişim araçları bir yandan yönetimin yapıp ettiklerini halka iletme görevini yerine getirirken bir yandan da halkın beklenti ve isteklerini yönetime ileterek iki kesim arasında köprü görevi görür. Diğer bir ifadeyle yönetenler ve yönetilenlerin düşüncelerini, faaliyetlerini birbirlerine aktarmasına olanak tanıyarak her iki kesimin arasındaki ilişkilerin oluşturulmasına ve geliştirilmesine katkı da bulunurlar (Güneş, 1996: 179).

Kitle iletişim araçlarının birincil amacı toplumda belli bir zümrenin düşünce ve görüşlerinin kamuoyuna empoze ederek onu yönlendirmek değildir. Kitle iletişim araçları belli görüş ve düşünceleri zorla kabul ettirerek kamuoyu oluşumunu sağlamaktan çok toplumu bilgilendirerek kamuoyunun kendiliğinden oluşumuna katkı sağlamalıdır. “Kitle iletişim araçlarının genel yayın politikaları olduğu, bu doğrultuda yapılan yayın ve yorumların kamuoyu oluşumunda etkili olabileceği görüşü” doğru olmakla birlikte; basın organlarının en önemli görevi yorum yapmak değil haber ve bilgi vermektir. Kitle iletişim araçlarından beklenen, haberleri yorumlarını katmadan tarafsız bir şekilde sunmalarıdır (Işık, 2017: 84).

1.1.3.5.5. Kitle İletişim Araçlarının Diğer İşlevleri

Kitle iletişim araçlarının işlevlerini; haber ve bilgi verme, eğitime ve eğlendirme, kamuoyu oluşturma ve açıklama, denetleme ve eleştiri fonksiyonları şeklinde ele aldıktan sonra, UNESCO komisyonunca hazırlanan MacBride raporundan hareketle kitle iletişim araçlarının diğer işlevlerini; toplumsallaştırma, güdüleme, tartışma ortamı hazırlama, kültürel mirası koruma-gelecek kuşaklara aktarma ve bütünleştirme şeklinde sıralamak mümkündür. Diğer işlevler başlığı altında ele alınan her bir işlevin ne anlama geldiğine bakıldığında;

Toplumsallaştırma: toplumsallaştırma denildiğinde bireylerin yaşadıkları toplum hakkında genel bilgi ve değerleri edinebilme ve o toplumun bir parçası haline gelebilmeleri için kitle iletişim araçlarının sarf ettiği çabalar anlatılmaktadır.

Güdüleme: Kitle iletişim araçları toplumların kendilerine belirledikleri amaçları açıklayarak, bireylerin bu amaçlar için sarf edilen çabalara da katılmalarını sağlamaya çalışır.

Tartışma ortamı hazırlama: Kitle iletişim araçlarının toplumsal değerlere ve amaçlara açıklık kazandırma ve geliştirilmelerine katkıda bulunma işlevidir.

Kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarma: Kültürün geliştirilmesinde, yayılmasında ve kültürel mirasın korunarak gelecek kuşaklara aktarılmasında kitle iletişim araçlarına önemli görevler düşmektedir.

Bütünleştirme: Kitle iletişim araçlarının bir diğer fonksiyonu da bireylerin birbirlerini tanınması ve anlaması için ortam hazırlamadır

1.2. TÜRKİYE’DE SİYASİ HAYATIN GELİŞİMİ

Türkiye’de siyasi hayatın gelişimi tek partili dönem ve Cumhuriyet Halk Partisi, çok partili siyasi hayata geçiş ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi başlıkları altında ele alınıp incelenmiştir.

1.2.1. Tek Partili Dönem

Demokratik sistemle yönetilen ülkeler göz önüne getirildiğinde genellikle çok partili bir yapının mevcut olduğu görülür. Zaten birden çok partinin olması demokratik yönetim anlayışının da bir gereğidir. Fakat bazı ülkeler özellikle demokrasiye geçiş dönemlerinde yönetim biçimi olarak demokrasiyi benimsemiş olsalar da ülke yönetiminde tek partinin varlığı görülebilmektedir. Türkiye’de bu ülkelerden biridir. Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılıp, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra ülkemiz tam 27 yıl boyunca tek parti tarafından yönetilmiştir. Askeri ve siyasi anlamda uzun yıllar farklı ülkelerle mücadele eden ve bağımsızlığını kazandıktan sonra yönetim biçiminde köklü değişikliğe giden bir ülke olması münasebetiyle o günün şartları tek partili bir yapıyı bir anlamda zorunlu kılmıştır. Çünkü 1946 yılında kurulan ve 1950 seçimlerinde iktidar olan Demokrat Parti

(DP) öncesinde de ülkemizde birkaç kez çok partili hayata geçmek içim girişimlerde bulunulduğu bilinmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti, rejim değişikliğinin en sancılı yaşandığı ülkelerden biri olmuştur. Altı yüzyıl hüküm sürmüş bir imparatorluk sisteminin birdenbire değiştirilmesi kolay olmamıştır. Değişim uzun ve zorlu olmuştur. Cumhuriyetin kuruluş sürecinde, Osmanlı Devleti'nin sivil ve askeri organlarından yararlanmaya devam edilirken, yeni siyasal rejimin temelini oluşturacak yeni kurumlara da ihtiyaç duyulmuştur. Bu kurumlardan biri de siyasi parti veya partilerin kurulmasıydı. Bu sebeple ilk olarak kurtuluş savaşında silahlı mücadelenin örgütlenmesinde ve zafere ulaşmasında önemli katkıları olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, 1923 yılında Cumhuriyet Halk Fıkrası adını alarak siyasal partiye dönüşmüştür (Akgün, 2007: 38).

Tek parti sistemi, siyasal sistemde tek bir partiden başka bir partinin bulunmadığı ve ülkenin yönetiminin bu tek parti tarafından sürdürüldüğü parti sistemidir (Sarıbay, 2001: 27-28). Bu sistem iktidar üzerinde her türlü rekabeti ve paylaşmayı reddeden bir sistemdir. Bu anlayış tek parti sisteminin ortak bir niteliğidir. Ancak bütün tek parti sistemlerini aynı kategoriye sokmak doğru olmayacaktır. Genellikle tek parti sistemi ikiye ayrılarak ele alınmaktadır. Bunlar; totaliter tek parti ve otoriter pragmatik tek parti şeklindedir. Totaliter tek partinin nihai amacı yeni bir toplum modeli ortaya koymadır. Bu amacı gerçekleştirmek için toplum hayatını tümüyle kontrol altında tutmaya çalışır. Toplumu ilgilendiren her türlü ekonomik, sosyal ve siyasal faaliyetlere müdahale eder. Bu tek parti modeline faşist ve komünist tek parti rejimleri örnek verilebilir. Otoriter tek parti sistemleri ise daha çok milli birliği sağlama, ekonomik ilerlemeyi gerçekleştirme ve siyasal modernleşmeyi gerçekleştirmeye çalışırlar. Bu sistemde mevcut parti toplumun tüm faaliyet alanlarını kontrol altında tutmak gibi bir çaba göstermez. Bu sistem gelecekte çoğulcu sistemin temellerinin atılmasını mümkün kılacak ortamı oluşturmaya çalışır. Ülkemizdeki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin tek parti dönemini bu modelle bağdaştırmak mümkündür (Kapani, 1992: 178).

Duverger (1993: 359-361)'e göre CHP'nin demokratik bir ideolojisinin olması onu Faşist ya da Komünist tek parti yönetimlerinden ayırmaktadır. Türkiye'deki tek parti yönetimi Faşist ve komünist tek parti yönetimleri gibi dini bir nitelik taşımamaktaydı. Parti

yönetiminin anti-klerikal ve rasyonalist tutumu CHP'yi on dokuzuncu yüzyıl liberalizmine yaklaştırmıştır. Bu kapsamda Türkiye'deki tek parti sistemi, hiçbir zaman tekel olmaya çalışmamış ve buna resmi bir nitelik kazandırmaya da uğraşmamıştır. Türkiye'deki tek parti durumu, mevcut siyasal ortamın bir zorunluluğu olarak ortaya çıktığından diğer tek parti sistemlerinden ayrılmaktadır. Bizzat Mustafa Kemal tarafından tek parti yönetimine son verilmeye çalışılmıştır. 1924'te Atatürk'ün istemesi üzerine Kazım Karabekir tarafından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur ancak, 1925'te Kürt isyanından sonra sıkıyönetim ilan edilmiş ve Terakkiperver milletvekillerinin Meclisten ihraç edilmeleriyle ilk deneme başarısız olmuştur. Yine 1935 yılında Paris elçisi Fethi Bey'e "Serbest Fırka" kurdurulmuş ancak bu parti oluşumu da rejim karşıtlarının toplanma yerine döndüğünden fes edilmiştir.

Öte yandan o dönemde iktidarı tek başına elinde tutan CHP'de ülkedeki tüm kesimleri temsil ettiği düşüncesi hakimdi. Bu düşüncesinin iki dayanağı vardı; bunlardan birincisi, ülkeyi kurtarmış ve kurmuş olan CHP'nin ülkeyi yönetme hakkı olduğu düşüncesi. CHP ve kurmayları bağımsızlığın kazanılmasını sağladığı gibi ülkenin sosyo-ekonomik sorunlarına da çözüm bularak ülkenin içinde bulunduğu geri kalmışlığa da çare olacaktır. İkincisi ise sınıfsal yapının tam olarak oluşmamasından dolayı CHP'nin kendini tüm kesimlerin "temsilcisi" ve "ulusal bir parti" olarak görmesidir. CHP toplumsal gelişmeyi sağlamak için kendisine rol model olarak batılı düşünce tarzını ve örgütlenmesini almıştır (Uyar, 2012: 67-68).

Cumhuriyet Halk Partisi, 1923-1945 yılları arasında siyasi arenadaki tek parti olma özelliğini korumuştur. 1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulmasıyla Türkiye'deki tek parti dönemi sona ermiştir.

1.2.1.1. Cumhuriyet Halk Partisi ve Türkiye'deki Siyasi Ortam

Anadolu'nun işgali ile ülke savunmasına girişen kişilerce Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Müdafa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmuştur. İlk önce Karadeniz, Doğu Anadolu ve Batı bölgelerinde kurulan Müdafa-i Hukuk cemiyetleri Sivas Kongresi'nde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmiştir. Bir yandan askeri mücadele

sürdürülürken, öte yandan da siyasi yapılanmanın sağlanması için de çalışmalar yürütülmüştür. Bu kapsamda Meclis-i Mebusan üyeleri ve tüm yurttan açık veya gizli bir şekilde gerçekleştirilen seçimlerle belirlenen kişilerden teşekkül eden Birinci Meclis 23 Nisan 1920 tarihinde açılmıştır. İlk mecliste toplumun her kesiminden temsilciler bulunmaktaydı.

Mustafa Kemal 8 Nisan 1923'te yapmış olduğu açıklamada siyasi bir parti kurma düşüncesini dile getirmiştir. Bu kapsamda Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulacak olan partinin alt yapısını oluşturacağını ve partinin adının Halk Fırkası olacağını belirtmiştir (Uzun, 2010: 235). Cumhuriyet Halk Partisi'nin öncüsü olan Halk Fırkası kuruluş düşüncesinin açıklanmasından yaklaşık beş ay sonra 9 Eylül 1923 tarihinde kurulmuştur. Aynı tarihte yayınlanan Halk Fırkası Nizamnamesi'nde kurulacak olan partinin kuruluş amaç ve görevleri; “ulusal egemenliğin halk tarafından halk için gerçekleştirilmesine öncülük etmek”, “Türkiye’yi çağdaş bir devlet durumuna yükseltmek” ve “bütün kuvvetlerin üzerine hukukun egemenliğini” kurmak şeklinde sıralanmıştır (<http://cdn.chp.org.tr>).

Halk Fırkası'nın başkanlığına Mustafa Kemal seçildi. Halk Fırkasının kontrolündeki TBMM, 29 Ekim 1923'te devletin yönetim şeklinin Cumhuriyet olarak ilan edilmesiyle Halk Fırkası'nın ismine “Cumhuriyet” kelimesi eklenmiş ve Arapça bir kelime olan “Fırka” yerine Fransızca bir kelime olan “parti” kelimesi getirilmiştir (Karpas, 2014: 46-49).

Cumhuriyet Halk Partisi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin gerçek manada ilk siyasal partisidir. Ülkemizdeki devrimi gerçekleştirmesinden ve uzun bir süre tek parti olarak iktidarda kalmış olmasından ve kendisinden sonra kurulmuş olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Demokrat Parti'nin kurucu kadrolarını içinden çıkarmış olmasından dolayı Türkiye’de var olan siyasi kültürün şekillenmesinde etkili olmuştur (Uzun, 2010: 234).

CHP 27 yıl iktidarda kalmıştır. Bu süre zarfında birçok kez politik değişim geçirmiştir. Ancak bu değişimler içinde tek değişmeyen, bir ulus oluşturmak ve bir ulus devleti kurmaktır. Atatürk ve arkadaşları bu amacı gerçekleştirme de partiyi bir itici güç olarak görmekteydiler. Ulus devlet oluşturmada dört ilkenin üzerinde özellikle durmaktaydılar. Bu ilkelerin birincisi; modernleşme, ikincisi; laikleşme, üçüncüsü; halk

egemenliği ve dördüncüsü ise halkçılık idi. Ancak kurmayı düşündükleri bu ulus devleti oluşturmak hiç kolay olmayacaktı. Çünkü 600 yıl hüküm sürmüş büyük bir imparatorluğun mirası olan ümmetçilik anlayışı, ulus devletin önündeki en büyük engeli teşkil ediyordu (Ayata, 1995: 79).

Saltanat ve Cumhuriyet rejimleri arasındaki temel farkın, ulus-devlet olmanın gerekliliklerinden kaynaklandığı söylenebilir. Monarşiyi, cumhuriyetten kesin olarak 6+6ayırın olgu, birinin sultan diğerrinin ise başkan ve meclis tarafından yönetiliyor olması değildir. Aralarındaki fark, dayandıkları temellerden kaynaklanmaktadır. 1922 yılında padişahlık ve halifelik birbirinden ayrıldıktan sonra, CHP'nin gerçekleştirmeyi düşündüğü ulus-vatan temelli devletin yöneticisi halk tarafından seçilen TBMM'ydi. TBMM iktidarının dayandığı ilke laiklikti. CHP'nin kurulma amacı tam da bu nokta da önem arz ediyordu. Toplum muhafazakârlar ve laikler olmak üzere iki gruba ayrılmıştı. Her iki grupta ulus-devlet üzerinde anlaşmaya varmış olsalar da 1921 başlarında fikir ayrılıkları baş göstermeye başlamıştır. CHP tarafından temsil edilecek grup, güç ve refaha kavuşmanın tek yolu olarak batılılaşmayı görüyordu. (Karpat, 2014: 43)

İlk yıllarda CHP eklektik bir görüş benimseyerek muhafazakarlarla uzlaşmaya çalışmıştır. Ancak bu uzun sürmemiş ve CHP 1930 yılında bu tavrını bir kenara bırakmıştır. Bunun temel sebebi, toplum içindeki ideolojik farklılıkların artık bir sınıf ayrımına dönüşmesi idi. CHP kendisine yeni bir seçmen kitlesi oluşturmuştu. Bu seçmen kitlesinin parti ile kurduğu ilişki, ideolojik, kişisel çıkar ve lidere sadakate dayanıyordu (Karpat, 2014: 45).

1930'lu yıllara gelindiğinde CHP artık bir devlet partisi haline gelmişti. CHP seçmeni tarafından milli birliğin sembolü olarak görülmekteydi. Parti iktisadi hayatta da devletçi bir politika sürdürmekteydi. Bu dönem önemli alt yapı ve temel sanayi yatırımları yapılmıştır. Yürütülen bu devletçi politika sayesinde 1930 ekonomik buhranından çok az bir hasarla çıkmıştır. Politik açıdan ise parti bir "komite partisi" konumundaydı. Parti politikalarında söz hakkı liderde ve yönetim kadrosunda idi. Üyelerin katılımı sınırlıydı. Bu durum parti içi muhalefeti artırmış ve parti içinde ayrılmalara yol açmıştır. Parti 1945-1946 yıllarında muhalefet partilerinin kurulmasına izin vermek zorunda kalmıştır. 1946 yılında ilk seçimler yapılmış ancak seçimlerin aceleyle getirilmesi nedeniyle muhalefet başarı

gösterememiştir. 1950 yılında yapılan seçimlerde ise muhalefet partisi olan Demokrat Parti seçimleri kazanarak CHP yönetimindeki tek parti iktidarını sonlandırmıştır (Ayata, 1995: 80).

1.2.2. Çok Partili Dönem

Türkiye’de çok partili hayata geçiş denemelerinin ilk örneklerinin, II. Meşrutiyet sonrasında görülmesi mümkündür. II. Meşrutiyet sonrası dönemde, farklı fikirleri savunan partiler kurulmuştur. Fakat bu partiler faaliyetlerini İttihat ve Terakki Partisinin baskıları nedeniyle sürdürememişlerdir. Cumhuriyet sonrası dönemde de çok partili hayata geçiş denemeleri olmuştur. 1925 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası, dönemin toplumsal koşulları ve halkın bu sürece hazır olmadığı gibi gerekçeler ileri sürülerek kapatılmıştır. 1940’lı yıllara gelindiğinde ise Türkiye’nin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi durum ve II. Dünya savaşından sonra meydana gelen dış gelişmeler, çok partili siyasal hayata geçişi zorunlu kılmıştır. 1945 yılında Cumhuriyet Halk Partisinden ayrılan 4 milletvekilinin (Dörtlü Takrir) Demokrat Partiyi kurmalarıyla ülkemizde çok partili siyasal hayata geçilmiştir (Akıncı ve Usta, 2015: 41).

Bu kapsamda II. Dünya Savaş sonrasında tüm dünyada ortaya çıkan siyasi alandaki hareketlilik ve ülkeler arasındaki kutuplaşma Türkiye siyasetini de oldukça etkilemiştir. İkinci Dünya Savaşında ülkeler Batı Bloğu ve Doğu Bloğu olarak iki cepheye ayrılmışlardır. Türkiye sistem olarak kendine yakın gördüğü Batı Bloğunda yer almış, bu durumun sonucu olarak ülke yönetiminde de batı demokrasisine uyum gösterme gereğinin doğması Türkiye’yi çok partili döneme geçiş yapmaya yöneltmiştir (Sander, 2001: 252-253).

II. Dünya savaşında müttefik devletler (İngiltere, ABD ve Fransa) savaşı kazanmış, mihver devletler olarak adlandırılan, Japonya, Almanya, İtalya ise savaşı kaybetmişlerdir. Bu gelişme tek parti diktatörlüklerinin değer kaybetmesine yol açarken, demokratik yönetim anlayışını benimsemiş ülkelerin önem kazanmasına yol açmıştır. Bu durum yeni dünya düzenin oluşmasını sağlamıştır. ABD’nin dünyada demokrasiyi yaygınlaştırma

çabası; Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi tehdit etmesi, Türkiye'nin Birleşmiş Milletlere kurucu üye olarak katılmak istemesi gibi gelişmeler, ülkede çok partili siyasi hayata geçişi hızlandıran dış faktörler olmuştur (Çufalı, 2005: 402).

Çok partili hayata geçişte dış faktörler yanında iç faktörler de etkili olmuştur. CHP'nin Anayasaya aykırı kanunlar çıkarması ve uygulaması, yönetim kadrolarında keyfî uygulamalarda bulunması, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum, uygulanan vergi politikalarının toplum üzerinde oluşturduğu baskı bu faktörler arasında sayılabilir (Akıncı ve Usta, 2015: 47). CHP içinde baş gösteren muhalif eğilimler kısa sürede tek parti yönetiminin yarattığı baskıdan bıkan toplumun birçok kesiminden destek almasını sağlamıştır. Ayrıca savaş sırasında gelişmeye başlayan ticaret burjuvazisinin yönetimde söz sahibi olmaya başlaması da halkı rahatsız eden başka bir husus olmuştur. Tam bu sırada meclis gündeminde yer alan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu da CHP içindeki muhalefeti belirginleştirmiştir. 1945'de mecliste bütçe görüşmeleri sırasında Celal Bayar ve arkadaşları tarafından siyasal liberalleşmenin sağlanması ve demokratikleşme amacıyla verilen Dörtlü Takrir CHP yöneticileri tarafından reddedilince parti içi muhalefet açığa çıkmıştır (Erler Bayır, 2011: 48).

Ortaya çıkan muhalefetin de etkisiyle çok kısa süre içerisinde birçok parti kurulmuştur. Kurulan partiler ve kuruluş tarihlerine bakıldığında; 18 Temmuz 1945'te Milli Kalkınma Partisi, 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti, 14 Mayıs 1946'da Türkiye Sosyalist Partisi, 24 Mayıs 1946'da Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, 17 Haziran 1946'da Türkiye Sosyalist İşçi ve Çiftçi Partisi, 20 Haziran 1946'da Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi kurulduğu görülür (Mustafa Erdoğan, 2003: 75; Erler Bayır, 2011: 53). Partilerin kurulmasıyla ülke tek parti döneminden, çok partili döneme geçiş yapmıştır.

Çok Partili Sisteme geçilmesinden sonra yapılan ilk seçimler 1946 yılında gerçekleştirilmiştir. Bazı kaynaklarda "Baskın Seçim" olarak da ifade edilen bu seçimde DP ülke genelinde örgütlenmesini tamamlayamamış bir parti olmasından dolayı muhalefet rolünü üstlenmek durumunda kalmıştır. Bu seçimde CHP yüzde 85,4 oy alırken, DP ise oyların yüzde 13,1'ini almıştır (global.tbmm.gov.tr). Bir sonraki seçimler olan 1950 seçimlerinde ise seçmenlerin oylarının yarısından fazlasını alan DP, 27 yıl süren CHP iktidarına son vermiştir.

1946 yılı itibariyle Türkiye’de çok partili sisteme geçilmiş, bu tarihten sonra bir yandan iktidar ve muhalefet partileri arasında çekişmeler yaşanırken, bir yandan da iktidarı oluşturan koalisyon partileri arasında anlaşmazlıklar baş göstermiştir. Çok partili sisteme geçilen 1946’dan, 2002’de AK Parti’nin tek başına iktidara gelmesine kadar Türkiye, çoğu zaman (1950-1960 DP, 1983-1991 ANAP dışında) çok partili sistemin yaratmış olduğu koalisyon hükümetleri veya darbe hükümetleri ile yönetilmiştir. Diğer bir ifadeyle 2002 ye kadar geçen 56 yılın 18 yılında tek bir parti iktidar olmuş, 38 yıl ise ülke ya koalisyon hükümetlerince ya darbe hükümetlerince ya da geçici hükümetlerce yönetilmiştir. Koalisyon hükümetlerinde, iktidarı paylaşan partilerin ideolojik olarak birbirlerine çok uzak olmaları bazı zamanlar ülke yönetimini kilitlemiştir. Bu tür sıkıntıların yaşandığı zamanlarda ülkede erken seçim kararı alınmak durumunda kalınmıştır. Erken seçim kararı alınması hem siyasi istikrarın sağlanamaması hem de ekonomik olarak geri gidişe sebep olmuştur.

Türkiye’de çoğu zaman partiler arasındaki çekişmeler ve yönetimlerde yaşanan zaaflar bahane gösterilerek askeri darbelere kalkışılmıştır. Ülkemizde 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen “darbe girişimi” de darbe olarak sayılacak olursa toplamda dört askeri darbe gerçekleşmiştir.

Çok partili dönemi incelerken 1960 askeri darbesinden sonra fiili bir nitelik kazanan askeri vesayeti de unutmamak gerekir. Türkiye’de askeri vesayet seçimlere rejim adına bir tehlike hissetmediği sürece karışmamıştır ancak askerin psikolojik ağırlığı siyasilerin her zaman üzerinde olmuştur. Günümüzdeki siyasi partiler ya CHP veya DP geleneğine dayanmaktadır. Bir kısım partiler CHP’nin ideolojisini takip ederken bir kısmı ise DP’nin ideolojisini takip etmektedirler (Gökçe vd., 2002: 39).

1.2.2.1. Demokrat Partinin Kuruluşu

Türkiye, II. Dünya Savaşına katılmamasına rağmen savaşın yol açtığı olumsuzluklardan kurtulamamıştır. Bütün dünya da olduğu gibi Türkiye’de ekonomik kriz ile karşı karşıya gelmiş, bunun sonucunda hükümet ağır ekonomik tedbirler almak zorunda kalmıştır. Alınan bu önlemler en çok orta sınıfı ve köylüyü zor durumda bırakmıştır. Zor

durumda kalan bu sınıflar, Cumhuriyet Halk Partisi'ne tavır almışlardır. Öte yandan II. Dünya Savaşını demokrasi cephesi olarak adlandırılan müttefiklerin kazanması, otoriter yönetime dayanan tek parti ya da tek adam yönetimlerinin popülerliğini kaybetmesine, demokratik yönetim sisteminin önem kazanmasına yol açmıştır. Savaşı kazanan ülkelerin yanında yer almak isteyen ülkelere biri olan Türkiye de demokratik yönetim sisteminden yana olduğunu ilan etmiştir. Türk hükümeti bu yönelimini icraata dökmek amacıyla çok partili hayata geçme denemeleri yapmaya başlamıştır (Akandere, 1998: 266).

II. Dünya Savaşından sonra Türkiye'de meydana gelen toplumsal ve siyasal değişimde dış faktörler kadar ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal yapıyı etkileyen iç faktörlerde etkili olmuştur. Bunlar;

- Savaş boyunca uygulanan, katı ekonomi politikalarının halk üzerindeki yıkıcı etkisi,
- Toprak mahsulleri vergisi, varlık vergisi, yol vergisi gibi yeni vergilerin getirilmesi,
- CHP'nin anayasaya aykırı kanunlar çıkararak ve uygulamaya koyarak, toplum üzerinde oluşturduğu baskı
- Yönetim kadrolarında eleman alımlarında yanlı davranılması
- Sosyal ve kültürel hayatın düzenlenmesinde yönetimin halkın inanç ve değerlerine uygun olmayan uygulamalara başvurusudur (Akandere, 1998: 145-146; Çufalı, 2005: 405).

Varlık vergisinden sonra mecliste görüşülmeye başlanan Çitçiyi Topraklandırma Kanunu ülkedeki orta sınıfı yani toprak sahiplerini, iş adamlarını ve aydınları rahatsız etmiştir. İktidarda CHP olduğu için tüm sorunların kaynağı olarak CHP görülüş ve tüm kesimlerin tepkisini çekmiştir. Bu arada parti içinde de muhalif sesler yükselmeye başlamıştır. 7 Haziran 1945 günü Çitçiyi Topraklandırma Kanununa karşı çıkan ve oylamada ret oyu veren, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'dan oluşan parti içi muhalefet "Dörtlü Takrir" olarak adlandırılan bir önergeyi meclise sunmuştur (Ahmad, 1976: 21-22).

Dörtlü Takrir'de bu kişiler, "Mili hakimiyetin tek tecelli yeri olan Büyük Millet Meclisin'de, hakiki bir denetimin sağlanmasını, demokratik müesseselerin serbestçe doğup

yaşamasına engel olan ve anayasanın halkçı ruhunu kısıtlayan bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde de yine bu maksatların icap ettirdiği değişikliklerin hemen yapılmasını” (Vatan, 2 Ekim: 1945’den Akt. Eroğul, 2014: 14) teklif etmişler ancak teklif CHP tarafından reddedilmiş ve milletvekilleri partiden ihraç edilmişlerdir.

“Dörtlü Takrir” ülkenin demokratikleşmesi için atılan önemli adımlardan biri olmuştur. Sunulan önerenin reddedilmesi parti içi muhalefeti artırmanın yanı sıra muhalif söylemleri parlamento dışına yani kamuoyunun gündemine taşımıştır. Özellikle konuyla ilgili haberlerin basın da yer almasıyla daha geniş çevrelere yayılmıştır (Tuna, 2015: 208).

Aslında Demokrat Parti, demokratik yönetim anlayışının bir gereği olarak kurulmuş bir parti değildi. Bunun aksine sosyolojik ve ekonomik temeli olan bir parti idi. Partinin kemik kadrosunu büyük toprak sahipleri ve yeni gelişmekte olan burjuvazi oluşturmaktaydı. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında tarım toprağı dağılımında da bir adaletsizlik vardı toprakların çoğu toprak ağalarının elindeydi. Köylüler bu topraklarda her türlü haktan mahrum bir şekilde çalışmaktaydılar. Savaştan sonra CHP hükümeti bu durumu çözüme kavuşturmak amacıyla çiftçiyi topraklandırma kanununu çıkararak çiftçilere toprak dağıtmıştır. Bu kanunun mecliste görüşülmesi esnasında bazı toprak ağalarının desteği ile kanunun çıkarılmasına itiraz edilmiş ancak hem bu itirazlar hem de Dörtlü Takrir, CHP tarafından reddedilmiştir. Bu durum Demokrat Partinin kurulmasına giden süreci hızlandırmıştır (Özer, 2008: 7).

“Dörtlü Takrir”in reddedilmesinin ardından Adnan Menderes ve Fuat Köprülü Vatan Gazetesi’nde yazmaya başlamış ve eleştirilerini söz konusu gazete aracılığıyla dile getirmişlerdir. Yazdıkları konular, millet denetiminin sağlanması, insan hak ve hürriyetlerinin sağlanması, insan hak ve hürriyetlerinin güvenceye alınması, antidemokratik hükümlerin ilgası, baskının kaldırılması gibi, liberal ve demokratik temalardı. Yaptıkları bu yayınlar sonucu her ikisi de partiden ihraç edilmiş, onların ihraç edilmesine karşı çıkan Refik Koraltan da aynı sonla karşı karşıya kalmıştır. “Dörtlerin” (Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Celal Bayar, Refik Koraltan) lideri olarak görülen Celal Bayar bu gelişmeler üzerine yeni bir parti kuracaklarını ilan etmiştir. İsmet İnönü bu ilandan sonra Celal Bayar ile bir görüşme gerçekleştirmiş, bu görüşmede iktidar partisinden onay alan muhalifler, 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti’yi kurmuşlardır (Eroğul, 2014: 15-16). Aynı yıl gerçekleşen

seçimlere Demokrat Parti katılmış ancak yeni bir parti olmasının yanı sıra yurt genelinde örgütlenmesini tamamlayamamış olmasından dolayı bu seçimde gözlü görülür bir başarı elde edememiştir.

1.2.2.2. Demokrat Parti Dönemi (1950 -1954 ve 1957 Seçimleri)

1946 yılında yapılan seçimlerde halk tarafından muhalefet görevini sürdürmekle görevlendirilen Demokrat Parti, 1950 seçimlerinde yüzde 53,3 gibi yüksek bir oy alarak iktidarı CHP’den almıştır. 1950 seçimlerinin en önemli özelliğı, Türkiye’de ilk defa iktidarın seçim yoluyla değişmesini sağlayan seçim olmasıdır (Karakartal, 1984: 165). Demokrat Parti’nin bu seçim sürecinde tercih ettiğı iletişim araç ve ortamları halkın siyasal tutumlarını etkilemede oldukça başarılı olmuştur. Özellikle “Yeter Söz Millet’in” afişı ve gerçekleştirilen kahvehane ziyaretleri Demokrat Parti’nin kendisini halka anlatmasında ve seçimi kazanmasında etkili olmuştur. O dönemin şartları düşünüldüğünde kitle iletişim araçları günümüzdeki kadar yaygın değildir. Öte yandan mevcut kitle iletişim araçlarının kullanımı noktasında da iktidar partisine tanınan hakların muhalefete tanınmadığı da bilinmektedir. Bu durum ve şartlarda Demokrat Parti seçmenlere ulaşmak için daha çok yüz yüze iletişim kurmayı tercih etmiştir.

Seçimin ardından Demokrat Parti, 20 Mayıs 1950 tarihinde Meclis Gurubunda bir araya gelerek, Celal Bayar’ı Cumhurbaşkanı adayı olarak belirlemiştir. TBMM’de 22 Mayıs’ta yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde Celal Bayar 387 oyla Cumhurbaşkanlığı görevini İsmet İnönü’den devralmıştır. Çok partili dönemin ilk Cumhurbaşkanı olan Celal Bayar hükümeti kurma görevini Adnan Menderes’e vermiştir. 2 Haziran 1950’de açıklanan Adnan Menderes hükümetinin ilk icraatı “genel af” çıkarmak olmuştur. Yine bu dönemde CHP’yi ve CHP destekçilerini ilgilendiren birçok değişikliğe de imza atılmıştır. Bu kapsamda, tarih kitaplarından İsmet İnönü’nün ismi çıkarılırken; halkevlerine yapılan yardımlar Maliye Bakanlığı tarafından incelenmeye başlanmıştır. Yine CHP anlayışından ayrılmak ve halkın desteğini daha fazla alabilmek için 4 Kasım 1951’de din dersi ilkokulların ders programına alınmıştır. Bu dönemdeki en önemli gelişmelerden bir diğeri ise 18 Şubat 1952 yılında Türkiye’nin NATO’ya katılmasıdır (Atabay, 2015: 151-152).

CHP Genel Başkanı'nın onayından geçen DP programı iki temel ilkeye dayanıyordu: liberalizm ve demokrasi. Devletin ekonomik faaliyetlerini ve ekonomiye müdahalesini sınırlandırmak, özel mülkiyeti korumak ve geliştirmek, özel sektörü ve girişimciyi desteklemek ve dış ticareti kolaylaştırmak partinin ekonomi politikasının temelini oluşturunuyordu. Öte yandan programda yer alan bir diğer husus ise ülke kalkınmasının, tarıma dayalı olarak gerçekleştirilmesidir. Bu kalkınma anlayışı, parti içindeki büyük toprak sahiplerinin ağırlığını gösteriyordu. Parti programının ikinci ilkesi (demokrasi) ise "soyut özgürlük" anlayışını içeriyordu. BM İnsan Hakları Beyannamesi ve Ana Sözleşmesi'nde yer alan temel hak ve özgürlükler demokrasi olarak algılanıp savunuluyordu. Fakat bu hak ve özgürlüklerin nasıl uygulanacağı ve ihlal edildikleri takdirde nasıl koruma altına alınacağı belirtilmiyordu. Yani parti programında yer alan demokrasi ilkesi, ayakları yere basmayan zayıf bir ilke olarak kalmıştır. Demokrasi, gerçek hayata uygulanmaktan çok CHP iktidarını eleştirmek ve yıpratmak için DP tarafından "ideolojik söylem/araç" olarak kullanılmıştır (Sancaktar, 2012: 55).

Demokrat parti iktidara geldikten kısa bir süre sonra darbe yapılacağı söylentileri yayılmıştır. Bu söylentiler üzerine hükümet, başta dönemin Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman olmak üzere, aralarında birçok general ve amiralin de bulunduğu çok sayıda subayı emekliye ayırmıştır. Aynı zamanda bürokratik kadrolarda da değişikliğe giderek birçok bürokratin yerini değiştirmiştir. Bir diğer önemli gelişmede ezanın Arapça okunmasına izin verilmesi olmuştur. Hükümet, 16 Haziran 1950 tarihinde Türk Ceza Yasası'nda yaptığı değişiklikle Arapça ezan okunmasını serbest bırakmıştır (Eroğul, 1990: 156-15). Demokrat Parti iktidarı ayrıca CHP döneminde açılan halk evlerini ve köy enstitülerinin kapatmıştır. Bu dönemde üzerinde durulması gereken bir diğer husus ise CHP'nin muhalefet etmesine rağmen Bakanlar Kurulu kararıyla 25 Temmuz 1950'de Kore'ye asker gönderilmesidir (Karpaz, 1996: 303-304).

Demokrat Parti, iktidarının ilk yıllarında ekonomik güçlükler karşılaşmıştır. 1953 yılında çok soğuk bir kış ve kurak bir yaz yaşanmış, bu durum tarım ve hayvancılığı olumsuz etkilemiştir. Hayvan ölümlerinin yanında tarım ürünlerinin üretiminde de azalma meydana gelmiştir. Bunlara modern tarımın yol açtığı yedek parça sorunu da eklenince

ihracat ve ithalat durma noktasına gelmiştir. Hükümetin aldığı tedbirler rağmen enflasyon yükselmiştir (Esmer ve Sander, 1987: 39; Akt. Atabay, 2015: 159).

1950 seçimlerinde oyların çoğunluğunu İstanbul, İzmir, Bursa ve Samsun gibi büyük şehirlerden ve zengin kırsal kesimden alan Demokrat Parti, 1954 genel seçimlerinde oylarını bir önceki seçime göre artırarak yüzde 56,6 gibi bir oy almıştır. O dönemdeki çoğunluğun iktidarını destekleyen seçim sistemi sayesinde DP, yüzde 56,6 oy oranıyla mecliste 490 milletvekili ile temsil edilme şansını elde ederken, oyların yüzde 34,8’ni alan CHP ise meclise sadece 30 milletvekili ile girmiştir (Karakartal, 1984: 165-166). Bu sonuç Demokrat Partinin arkasında güçlü bir halk desteğinin olduğunu göstermiştir. Bu dönemde tekrar Cumhurbaşkanı olan Celal Bayar, hükümeti kurma yetkisini Adnan Menderes’e vermiş. Kurulan yeni kabine, 24 Mayıs’ta güvenoyu alarak çalışmalarına başlamıştır (Atabay, 2015: 157).

Seçimlerden yüksek oy alarak tekrardan iktidar olan Demokrat Parti, bu dönemde döviz kıtlığından dolayı yatırımlarda yaşanan durgunluk, tarım ve hayvancılıkta yaşanan olumsuzluklar, birçok ihtiyaç maddesinin bulunamaz hale gelmesi, yine birçok alanda yapılan demokratik olmayan düzenlemeler sebebiyle zor yıllar geçirmek durumunda kalmıştır.

Demokrat Parti yönetimini sıkıntıya sokan ve hükümetin istifa etmesine neden olan bir diğer gelişmede 6-7 Eylül olaylarıdır. Selanik’te Atatürk’ün evine bomba atıldığı haberi İstanbul, İzmir ve Ankara’da protestolara yol açmıştır. Bu protestolar, İstanbul’da gayrimüslimlerin evlerinin ve işyerlerinin yağmalanması ile sonuçlanmıştır. Dönemin İç İşleri Bakanı bu olaylar neticesinde istifa etmiş ve parti içi muhalefette baş göstermiştir. Olumsuz gidişatı bir türlü engelleyemeyen Adnan Menderes, 29 Kasım’da hükümetin istifasını Celal Bayar’a sunmuştur. Ancak Celal Bayar, hükümeti kurma görevini tekrardan Adnan Menderes’e vermiştir. Kurulan yeni hükümet meclisten güvenoyu almasına rağmen parti içindeki huzursuzluklar son bulmamıştır. Bunu üzerine TBMM 11 Eylül 1957’de milletvekili genel seçimlerinin 1 yıl öne alınmasını kararlaştırmış ve 27 Ekim 1957 tarihinde çok partili hayata geçişten sonraki ilk erken seçim gerçekleştirilmiştir (Atabay, 2015: 60).

Yapılan seçimlerde Demokrat Parti önceki iki seçime göre oylarını düşürürken CHP ise oylarını arttırmıştır. CHP'nin oylarını arttırmasındaki en önemli sebep olarak DP içindeki muhalefet gösterilmektedir. Önceki seçimlere göre düşük oy alan hükümet popülerliğini yeniden kazanmak için ekonomiyi düzeltmek amaçlı adımlar atmıştır, ancak ülkenin yabancı yatırımcılara açılması ve dışarıdan kredi alınması muhalefet ile iktidarın arasının daha da açılmasına sebep olmuştur. İki parti arasında yaşanan gerginlikler hem mecliste hem de ülke genelinde fiziksel olayların baş göstermesini tetiklemiştir. Olayları bastırmak amacıyla büyük şehirlerde uygulanan sokağa çıkma yasağı ve sıkıyönetim kuralları, iktidara karşı bir cephenin oluşmasına neden olmuş, bütün bu gelişmeler askeri darbeyi kaçınılmaz kılmış ve 27 Mayıs 1960 günü ordu yönetime el koyarak yaklaşık 10 yıllık Demokrat Parti iktidarına son vermiştir (Karpat, 2014: 188-190).

1.2.2.3. Demokrat Parti Sonrası Türkiye'deki Siyasal Yaşam

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi Milli Birlik Komitesi adı verilen oluşum tarafından gerçekleştirilmiştir. Milli Birlik Komitesi, 10 Aralık 1960'ta yeni Anayasa ve seçim kanununu hazırlamakla sorumlu "Kurucu Meclis" in oluşturmasını kararlaştırmış ve bu meclis 7 Ocak 1961'de göreve başlamıştır. Kurucu Meclis tarafından hazırlanan yeni Anayasa, 9 Temmuz 1961 tarihinde yapılan halk oylamasında %38,3 "Hayır" oyuna karşılık, %61,7 "Evet" oyuyla kabul edilmiştir (Çavdar, 2004: 90-100).

Bu Anayasa ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti çift meclisli bir yönetim anlayışını kabul etmiştir. Yani Türkiye Büyük Millet Meclisi iki meclisten oluşmuştur. Bunlar; Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'dur. Millet Meclisi halk tarafından seçilecek ve 450 üyeden oluşacaktı. Cumhuriyet Senatosu'nun ise 15 üyesi Cumhurbaşkanı tarafından belirlenecek diğer üyeleri ise halk seçimle belirleyecekti. Ayrıca 1961 Anayasasının hazırlık sürecinde 25 Mayıs 1961'de 306 sayılı Milletvekili Seçimi kanunu çıkartılmış ve bu kanunla seçim sistemi değiştirilerek çoğunluk sisteminden nispi temsil sistemine geçilmiş, milletvekili olma yaşı 30, seçmen yaşı 21 ve milletvekilliği süresi 4 yıl olarak belirlenmiştir. 1961 Milletvekili Genel Seçimleri bu kanun çerçevesinde gerçekleştirilmiştir (Kodal, 2006: 302).

1960 darbesi ile siyasi parti faaliyetlerine getirilen yasak 13 Ocak 1961 tarihinde kaldırılmıştır; ayrıca partilerin faaliyetlerine devam etmelerine ve bir ay içerisinde başvurmak kaydıyla, yeni parti kurulmasına izin verilmiştir (Akbaş, 1989: 56) 27 Mayıs 1961 darbesi sonrası ilk genel seçimler 15 Ekim 1961’de gerçekleştirilmiştir.

Seçimde, CHP’nin dışında yeni kurulan; Adalet Partisi (AP), Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) yarışmıştır. Seçim sonucunda CHP yüzde 36,7, Demokrat partinin devamı olduklarını iddia eden partilerden AP yüzde 35,8 ve YTP yüzde 13,7 oy alırken CKMP ise yüzde 14 oy almışlardır. Seçime katılım oranı ise yüzde 81,4 oranında olmuştur. Bu seçim sonuçlarıyla hiçbir parti tek başına iktidar olamamıştır. CHP 1957 seçimlerine oranla daha az oy almıştır. DP’nin devamı olduğunu söyleyen AP’de DP’nin oylarını YTP ve CMKP ile paylaşmıştır. Mecliste CHP birinci parti olurken, AP ikinci parti olmuştur. Partilerin hiçbirinin tek başına iktidar olmalarını sağlayacak sandalye sayısına ulaşamamaları sonucunda Cumhuriyet tarihinin ilk koalisyon hükümeti olan CHP-AP Hükümeti bu seçim sonucunda kurulmuştur (www.ysk.gov.tr).

Ne siyaset ne de ekonomiye yaklaşımları aynı olmayan iki partinin koalisyonu oldukça çalkantılı ve zor olmuştur. Bu anlaşmazlıklarda ana konu Yassıada’da mahkum edilen Demokrat Parti üyelerinin affı olmuştur. Bu konuda anlaşamayan koalisyon hükümeti son bulmuştur. Koalisyondan son bulmasından sonra İsmet İnönü yeni hükümet kurma çalışmalarına başlamış ve CHP, YTP ve CKMP birleşerek yeni koalisyon hükümetini kurmuşlardır. (Demirel ve Sözen, 2013:71). 1961 seçimlerinden sonra ülke 1965 yılına kadar koalisyon hükümetleri tarafından yönetilmiştir. Bu dönemde dört koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bunlar: 1961-1962 CHP-AP Hükümeti (yaklaşık 7 ay), 1962-1963 CHP-YTP-CKMP Hükümeti (1yıl 6 ay), 1963-1965 CHP-Bağımsızlar Hükümeti (Yaklaşık 1yıl 2 ay), 1965-1965 AP-YTP-CKMP-MP Hükümeti (Yaklaşık 10 ay)’dir (Sobacı, 2015: 3).

10 Ekim 1965 yılında yapılan genel seçimlerde genel başkanlığına Süleyman Demirel’in getirildiği AP oyların yüzde 52,9’unu alarak birinci parti olmuştur. AP kendini Demokrat Partinin devamı olarak konumlandığı için bu seçimde Demokrat Parti oyları AP’de toplanmıştır. Bu seçimlerden önce ılımlı bir siyaset sergilemek amaçlı kendisini “Ortanın Solu” olarak nitelendiren CHP ise oyların yüzde 28,7’sini alabilmiştir. AP’nin tek

başına hükümet kurabilecek milletvekili sayısına ulaşmasıyla birlikte ilk Süleyman Demirel hükümeti kurulmuştur. Bunun yanında 1965 seçimlerinde 1961 seçimlerinde uygulanan nispi temsil sisteminden vazgeçilerek milli bakiye sistemi getirilmiş ve bu sayede küçük partilerinde meclise girmesinin önü açılmıştır (Akşin, 1996: 234-235).

Adalet partisi 1965 seçimlerinde heyecanlı anti-komünizm sloganlarına ve İslam’a dayanan bir seçim kampanyası yürütmüştür. Parti genel başkanı Süleyman Demirel’in 29 Haziran’da Samsun mitinginde yaptığı konuşma seçim kampanyasının ana temasını oluşturmuştur. Konuşmada geçen; “Biz komünist düşmanınız. Komünizmle yılmadan mücadeleye kararlıyız” sözleri seçim kampanyasının sloganları olmuştur. CHP ise, 1961 seçimlerinde İşçi Partisine kayan oyları almak ve ilerici yeni bir imaj yaratmak için “ortanın solu” sloganını kullanmıştır (Ahmad, 1994: 227-228).

Bir sonraki seçimler 1969 yılında yapılmıştır. Bu seçim ideolojik kamplaşmanın en yoğun şekilde ortaya çıktığı bir seçim olmuştur (Tekeli, 1983: 1813). 1969 seçimlerinde de AP tek başına iktidar olabileceği oy oranına ulaşmıştır. Fakat bu başarı çok uzun sürmemiş ve 12 Mart 1971 yılında ordunun verdiği muhtıra ile AP hükümeti görevden uzaklaştırılmıştır. Bu olaydan sonra 1973 yılında yapılan seçimlere kadar atanmış bir hükümet görev yapmıştır. 1973 seçimlerinde CHP aldığı %33 oy oranı ile birinci parti olmuştur. Ancak bu oran tek başına iktidar olmasına yetmediğinden MSP (Milli Selamet Partisi) ile koalisyon kurmuştur. Bu koalisyon Hükümeti 17 Kasım 1974 tarihinde sona ermiş ve AP liderliğinde sağ partilerden oluşan koalisyon hükümeti (I. Milliyetçi Cephe Hükümeti) 1977 seçimlerine kadar iktidarda kalmıştır (Sezgin, 2007: 143).

Siyasal açıdan 1977 seçimlerine gelinceye kadar Türkiye, çalkantılı bir süreç geçirmiştir. 1971 askeri darbesi, IMF ile tanışma, Kıbrıs Barış Harekatı ve sol görüşlü öğrencilerin idamı gibi olaylar Türkiye’ye ambargo uygulanmasına yol açmış bu durum toplumsal tansiyonun yükselmesine neden olmuştur (Duman ve Sun İpekşen, 2013: 125). 1977 seçimlerinde CHP, 1973 seçimlerinde almış olduğu oy oranından daha yüksek bir oy oranıyla (%41,4) birinci parti olmuştur. Fakat bu oran tek başına iktidar olmasına yetmediğinden CHP azınlık hükümeti kurmuştur. CHP’nin kurduğu azınlık hükümeti güven oyu alamamış, bunun üzerine Demirel tarafından II. Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulmuştur. Bu hükümette ancak 5 ay devam edebilmiştir. Ardından AP’den transfer

edilen 11 milletvekili sayesinde Ecevit Hükümeti kurulmuştur. Ecevit hükümeti Ocak 1978'den Ekim 1979'a kadar iktidarda kalmıştır. 1979'da yapılan ara seçimleri CHP kaybedince, Ecevit istifa etmiş ve yeni hükümet Demirel tarafından kurulmuştur. Bu dönemin siyasi arka planına bakılacak olursa, fikir ayrılıklarının çatışmaya dönüştüğü, mezhep kavgalarının ortaya çıktığı, ülkede huzurun ve can güvenliğinin kalmadığı görülmektedir (Akşin, 1996: 240). Ülkenin içinde bulunduğu bu durum 12 Eylül 1980 darbesinin yolunu açmıştır.

1977 seçimleri kitle iletişim araçlarının oldukça fazla kullanıldığı bir seçim olmuştur. Çünkü bu dönemde reklam ajansları ilk defa siyasal kampanya çalışmalarında yer almaya başlamışlardır (Aktaş, 2004: 58) Bu dönemde yapılan siyasi kampanyalarda CHP afişlerinde sokağa seslenildiği ve seçmene, sokak egemeni haline gelmiş gruplardan onları kurtarma vaadinin işlendiği görülmekteydi. Bu söyleme örnek olarak; “Analar çocuklarınızı oylarınızla koruyun”, “Silah gidecek, barış gelecek” söylem ve sloganları verilebilir. Ayrıca CHP söylemlerinde milliyetçiliği de kullanmıştır. “Kıbrıs Fatihi Karaoğlu” bu söylemlerde yer almıştır. 1977 seçimlerinin Türk siyasal hayatına getirdiği en önemli yeniliklerden biri de TV'nin propaganda amaçlı, ücretsiz yayına açılmasıdır. Tüm partiler, Yüksek Seçim Kurulu'nun belirlediği saat ve sürelerde TV'den yayın yapma hakkına kavuşmuşlardır (Özkan, 2004: 39).

12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen askeri müdahale ile Süleyman Demirel hükümeti görevden alınmış, TBMM lağvedilmiş, 1970 sonrasında değiştirilen 1961 Anayasası tamamen rafa kaldırılmış ve Türk siyasal hayatını, köklü değişimlere uğratan bir askeri dönem başlamıştır. Bu darbe ile ülkenin yönetimi Milli Güvenlik Konseyine geçmiş, askeri yönetim ülkenin bu duruma gelmesinden 1961 Anayasasını sorumlu tuttuğundan yeni anayasa çalışmalarına başlamıştır. 1982 Anayasası hazırlanmış ve referanduma sunulmuştur. 1982 Anayasası yüzde 91,37 oy oranıyla kabul edilmiştir. Askeri yönetim 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan genel seçimler ile 13 Aralık 1983'te Turgut Özal'ın Genel başkanlığında Anavatan Partisinin (ANAP) iktidara gelmesi ile son bulmuştur (Dündar, 2016: 127-128). Katılım oranının yüzde 92,3 olduğu 1983 milletvekili genel seçiminde ANAP yüzde 45,1 oy alırken HP (Halkçı Parti) yüzde 30,5 ve MDP (Milliyetçi Demokrasi

Partisi) yüzde 23,3 oy almıştır. Seçim sonucunda 211 milletvekiline sahip olan ANAP, bu sayıyla tek başına iktidar olmuştur (Altan, 2005:177).

1982 Anayasasına göre milletvekili genel seçimlerinin 5 yıl da bir yapılması gerekiyordu. Ancak 1988’de yapılması gereken seçimler, Özal hükümetince 1987 tarihinde yapılmıştır. Seçimin erkene alınmasında 6 Eylül 1987 günü yapılan siyasi yasakları kaldıran referandumun etkili olduğu söylenebilir. Çünkü referandumdan evet çıkmasıyla Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş gibi siyasetçiler siyaset sahnesine dönmüşlerdir. 1988 yılında yapılacak olan genel seçimler 1 Kasım 1987 günü yapılmıştır. Baskın seçim olarak da nitelendirilebilen bu seçimin nedeni olarak iktidarın eski siyasetçilerin toparlanmasına izin vermek istememesi gösterilmektedir. Bu seçimde ANAP 1983 seçimlerine göre oyunu yüzde 9 oranında düşürerek yüzde 36,3 oranında oy almıştır (Altan, 2005: 180).

1989’da yapılan yerel seçimlerde de ANAP’ın oy kaybı devam etmiştir. Bu seçimlerden birinci parti olarak yüzde 32,8 oy oranıyla SHP çıkarken ANAP yüzde 23,7 oy oranıyla ikinci parti olmuştur (www.ysk.gov.tr) Bu seçimde ciddi oy kaybına uğrayan ANAP’ta Turgut Özal’ın Cumhurbaşkanı olmasıyla Mesut Yılmaz Başbakan olmuş ve 5 ay sonra seçim kararı almıştır. 20 Ekim 1991 Genel Seçimleri, 12 Eylül’den sonra kurulmuş olan tüm dengelerin değiştiği seçimlerdir (Özkan,2004:113). 1991 seçimlerine ittifaklar yapılarak gidilmiştir. 1987 seçiminde barajı aşamayan Refah Partisi, Milliyetçi Çalışma Partisi, Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP) üçlü ittifakı oluşturarak Refah Partisi çatısı altında seçime girmişlerdir. Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) ise bu seçimde, 1990’da kurulan Halkın Emek Partisi (HEP) ile ittifak yapmıştır. 20 Ekim 1991’de yapılan seçimlere altı parti katılmış, seçim sonucunda DYP yüzde 27 oyla birinci parti olmuştur. ANAP yüzde 24 oyla ikinci, SHP yüzde 20,8 oyla üçüncü, RP yüzde 16,9 oyla dördüncü, DSP yüzde 10,8 oyla beşinci ve Sosyalist Parti yüzde 0,4 oyla altıncı olmuştur. Seçim sonunda SHP ve DYP koalisyon hükümeti kurulmuştur. O dönemde DYP’nin başında Süleyman Demirel SHP’nin başında ise Erdal İnönü bulunuyordu. 17 Nisan 1993 tarihinde Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın ani ölümü nedeniyle Süleyman Demirel Özal’ın yerine Cumhurbaşkanı seçilmiş, Tansu Çiller ise başbakanlık görevini üstlenmiştir. Çiller, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk kadın Başbakanı olmuştur. (Alkan,1999: 60).

Takvimler 24 Aralık 1995’i gösterdiğinde Türkiye bir kez daha genel seçimlere gitmiştir. Seçim takvimine göre Kasım 1996 yılında yapılması gereken seçim siyasi ve ekonomik nedenlerle öne çekilmiştir (TÜGİAD, 1996: 40). 1995 Genel seçimlerine 13 parti katılmıştır. Ancak bu partilerin yalnızca beş tanesi yüzde 10 barajı aşarak meclise girebilmiştir. Bu partiler; Refah Partisi (%21,38), Anavatan Partisi (%19,65), Doğruiyol Partisi (%19,18), Demokratik Sol Parti (%14,64) ve Cumhuriyet Halk Partisi (%10,71) dir (www. tbmm.gov.tr).

Bu seçim sonucunda da hiçbir parti tek başına hükümet olabilecek oya ulaşamamıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Demirel hükümet kurma görevini seçimde en çok oyu alan Refah Partisi lideri Necmettin Erbakan’a vermiştir. Ancak Erbakan hükümeti kurmayı başaramayınca yeni hükümet ANAP ile DYP koalisyonu sonucu kurulmuştur. Bu koalisyonda Mesut Yılmaz hakkında gensoru verilmesi ve bunun sonucunda Mesut Yılmaz’ın istifa etmesiyle son bulmuştur. Hükümeti kurma görevini tekrar alan Refah partisi DYP ile koalisyon yaparak “Refah-Yol” hükümetini kurmuştur. Ancak bu dönemde hükümetin icraatlarından memnun olmayan ordu 28 Şubat 1997 tarihinde gerçekleşen Milli Güvenlik Kurulu toplantısının ardından tarihe “post modern darbe” olarak geçen 18 maddelik bir bildiri yayınlanmıştır. Bildiride hükümetin icraatları özellikle de laiklik konusunda duyulan rahatsızlıklardan bahsedilerek hükümete baskı uygulamıştır. Baskılar neticesinde Erbakan istifa etmiş ve yeni hükümet ANAP, DSP ve DTP (Demokratik Türkiye Partisi) arasında kurulmuştur. Bu hükümetinde kısa sürmesi üzerine Bülent Ecevit liderliğinde Demokratik Sol Parti azınlık hükümeti kurulmuş ve bu hükümetle 1999 seçimlerine gidilmiştir (Arslan, 2007: 13).

18 Nisan 1999’da genel ve yerel seçimler birlikte yapılmıştır. Seçimden DSP yüzde 22,2 oy oranıyla birinci parti çıkarken MHP ise yüzde 18’lik oy oranı ile ikinci parti olarak çıkmıştır. Barajı geçerek meclise giren diğer partilerden FP yüzde 15,4; ANAP yüzde 13,2 ve DYP ise yüzde 12 oy almıştır (Altan, 2005: 186) Bu seçimde seçmen, Öcalan’ın yurda getirilmesinin de etkisi ile Demokrat Sol Parti’yi birinci parti olarak meclise taşımıştır (Erkmen, 2018: 1243). Seçimlerden sonra DSP-ANAP-MHP Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. Söz konusu hükümet aslında son on yılda kurulan zorlama koalisyonların ve 1975 sonrasındaki Milli Cephe hükümetlerinin daha geniş politik polarizasyona yayılmış

şekliydi. Bu durum koalisyon hükümetlerinden umduğunu bulamamış halkın ilk seçimde 12 Eylül sonrasındaki reflekslerini harekete geçirerek 2001 yılında kurulmuş olan AK Parti'nin yüksek bir oy oranıyla tek başına iktidara gelmesini sağlamıştır (Köse, 2014: 177).

2002 seçimleri sonucunda Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bir ilk yaşanmış, daha önceki dönemde TBMM'de bulunan siyasi partilerden hiçbiri 3 Kasım 2002 seçimlerinde istedikleri başarıyı elde edememiş ve barajın altında kalarak meclise girememişlerdir. Bu duruma karşın yalnızca bir yıl önce Tayyip Erdoğan başkanlığında kurulan Ak Parti yüzde 34'lük oy oranı ile seçimlerin galibi olurken aynı zamanda mecliste üçte-ikilik bir çoğunluğa ulaşmıştır. Bir önceki seçimlerde baraja takılan Deniz Baykal liderliğindeki CHP ise yüzde 18'lik oy oranı ile ana muhalefet görevini üstlenmiştir (Gökçe vd., 2002: 2). Başkanlık sisteminin uygulandığı meclis örneklerinde olduğu gibi, 1946 sonrasında ülke tarihinde ilk defa Ak Parti temsilinde merkez sağ ve CHP temsilinde merkez sol parti olmak üzere iki partinin iktidar ve muhalefet hakkı kazandığı Meclis aritmetiğinin oluşmasında 28 Şubat sonrasında kendisini her yerde hissettiren askeri vesayete karşı oluşan seçmen reflekslerini yanında seçim kampanyalarının ve görsellerinin de etkisi büyük olmuştur. Uzun süre devam eden işlemez koalisyonlardan sonra kurulabilen tek parti hükümetine rağmen 2002-2007 yılları arasındaki dönemde de askeri vesayetin etkileri görülmüştür. Fakat yine de ilk beş yıllık Ak Parti iktidarı döneminde etkisi yadsınamaz bir normalleşme ile ekonomik büyüme ve istikrar sağlanmıştır. 2007 seçimlerine bu şartlar altında girilmiş ve bu Meclis'teki temsil yelpazesi biraz daha genişlemiştir (Köse, 2014: 177).

2007 seçimleri öncesinde merkez sağda ve merkez solda güç birliği arayışları öne çıkmıştır. Her iki kesimde de amaç, Ak Parti iktidarına karşı güçlü bir muhalefet oluşturabilmektir. Merkez solda seçim öncesi gerçekleşen Cumhuriyet Mitinglerinin etkisi ile CHP ve DSP güç birliği yapmak üzere anlaşmaya varmışlardır. Merkez sağda ise DYP ve ANAP arasında görüşmeler olmuş ancak netice alınamamıştır. 2007 seçimlerinin bir diğer ayırıcı özelliği ise bağımsız aday sayısındaki artış olmuştur. Bu seçimde 700 aday bağımsız olarak seçime katılmıştır (Tuncer, 2007: 138-140). 2007 seçimlerine

“Cumhurbaşkanlığı seçimi”, “Cumhuriyet mitingleri” ve “Yeni Anayasa tartışmaları” eşliğinde girilmiştir (Keskin ve Şanlı, 2012: 7)

2007 seçimlerinde iktidar partisi Ak Parti, bir önceki seçime göre oyunu artırarak yüzde 46,6 gibi yüksek bir oy oranına ulaşmıştır. Muhalefet partisi CHP ise bir önceki seçime göre oyunu düşürerek yüzde 20,9 oranında oy almıştır. Bu seçimlerde sürprizi MHP yapmıştır. Bir önceki seçimde baraj altında kalarak meclise giremeyen MHP, bu seçimde yüzde 14,3 oranında oy almıştır (www.seçim-sonuçları.com).

Seçimden birinci parti olarak çıkan ve iktidar olan Ak Parti Hükümeti 29 Temmuz 2009’da “Demokratik Açılım” projesini gündeme getirmiş ve bu konuda çalışmalara başlamıştır. Dönemin iç işleri bakanı Beşir Atalay düzenlediği basın toplantısında soruna ilişkin hazır bir çözüm önerilerinin olmadığını, bu sorunu demokratikleşme ile aşacaklarını ve tüm kesimlerin görüşlerinin alınacağını belirtmiştir. Bu açıklamadan sonra ülkede “Demokratik Açılım” projesine dair tartışmalar artmıştır. Proje TRT 6, Üniversitelerde Kürt Enstitüleri ve Kürtçe yer isimlerinin yasallığı gibi tartışmalar üzerinden sürdürülmüştür. Yine bu dönemde 21 Ekim 2007 ve 12 Eylül 2010 tarihinde olmak üzere iki referandum yapılmıştır. 2008 yılında uluslararası boyutta ortaya çıkan ekonomik krizde dönemin önemli gelişimlerindedir. Türkiye bu önemli gelişmeler içerisinde 2011 seçimlerine gitmiştir (Keskin ve Karaaslan Şanlı, 2012: 8). Bu seçimde Ak Parti yüzde 49,95, CHP yüzde 25,94, MHP yüzde 12,98, Bağımsızlar yüzde 6,58 ve Saadet Partisi 1,25 oy almıştır (www.seçim.haberler.com)

21 Haziran 2011 yılında gerçekleşen genel seçimlerde 24. Dönem parlamentosu belirlenmiştir. Seçim sonuçlarında birçok faktörün etkisi olmuş ve Ak Parti Türk siyasi tarihinde bir benzeri olmayan şekilde, üst üste üçüncü dönem, hem de oy oranını artırarak iktidar da kalmayı başarmıştır. CHP ile MHP muhalefette kalmış, BDP’nin desteklediği 36 bağımsız aday meclise girerken, seçime katılan diğer partiler yüzde 1’in altında oy aldıkları için meclise girememişlerdir (Göksel ve Çınar, 2011: 1) 2011 Milletvekili Genel Seçimlerini kazanarak üçüncü kez tek başına iktidar olmayı başaran Ak Parti hükümeti bu dönemde birçok ulusal ve uluslararası pek çok sorunla karşılaşmıştır.

2013’te Gezi Parkı şiddet eylemleri gerçekleşti, aynı yıl 17-25 Aralık’ta paralel devlet yapılanmasının yargı üzerinden devreye soktuğu darbe girişimi, 2014 başında MİT

tırlarının Adana’da durdurulması ve bununla ilişkili olarak 2014-2015 yıllarını kapsayan dönemde AK Parti ile DAESH “işbirliği”nin ve “özdeşliği”nin işlendiği ulusal ve uluslararası medya kampanyası, 2014’ün 6-8 Ekim günlerinde Kobani’de yaşananlar gerekçe gösterilerek gerçekleştirilen PKK-HDP ayaklanması, 2015 Temmuz ayı ortalarında PKK-HDP’nin özerklik ilan etmesi, en fazla göze çarpan olaylar olmuşlardır (Aslan, 2015: 10) Ülke bu şartlar altında 10 Ağustos 2014 günü gerçekleştirilen seçimle Cumhurbaşkanlığı seçimine gitmiştir.

Türkiye, 2014’te sıradan olmayan bir cumhurbaşkanlığı seçimi yaşamıştır. Cumhurbaşkanı ilk kez doğrudan halk tarafından seçiliyordu ve seçimin sonucu, ülkenin siyasi yönünü de belirleyici bir etki yapacaktı. 2014 Cumhurbaşkanlığı seçiminde üç aday yarışmıştır. Adaylardan ilki, dönemin başbakanı ve Ak Parti adayı Recep Tayyip Erdoğan, ikincisi CHP-MHP ile birlikte bir grup küçük parti ve Gülen Cemaati tarafından desteklenen Ekmeleddin İhsanoğlu ve üçüncüsü de HDP adayı Selahattin Demirtaş’tır. Seçim sonucunda yüzde 52 oranında oy alan Recep Tayyip Erdoğan Türkiye Cumhuriyeti’nin halk tarafından seçilen ilk Cumhurbaşkanı olmuştur (Özipek, 2014: 93-95). Cumhurbaşkanının seçilmesinden yaklaşık bir buçuk yıl sonra seçmen bu kez milletvekili genel seçimleri için 7 Haziran 2015 tarihinde sandık başına gitmiştir.

7 Haziran seçiminin sonuçları AK Parti’nin 13 yıllık iktidarını kesintiye uğratmakla birlikte, siyasi süreçleri tam anlamıyla rayından çıkaracak bir etki yapmamıştır. Seçim sonucunda hükümetin kurulamaması ülkeyi belirsizliğe sokmuş ve bunun sonucu olarak da 1 Kasım 2014 tarihinde milletvekili genel seçimleri tekrarlanmıştır. (Aslan, 2015: 9).

1 Kasım 2015 seçimi gerek nedenleri gerekse sonuçları bakımından Türkiye siyasal hayatında uzun süre tartışılacak özelliklere sahiptir. 7 Haziran seçimiyle oluşan parlamenter çoğunluktan tek parti hükümetinin çıkamaması, ardından yürütülen partiler arasındaki koalisyon görüşmelerinin sonuçsuz kalması, aynı zamanda artan terör ve şiddet eylemleri mevcut istikrarın kaybolmakta olduğuna işaret etmekteydi. 7 Haziran sonrası yaşanan hükümet kurma uzlaşmazlığına ekonomik ve siyasi belirsizliğin eşlik etmesi halkta endişe uyandırmıştır. Özellikle 90’lı yıllardakine benzer terör eylemleri, kitlesel katliamlar toplumda 90’ların alacakaranlık kuşağına geri mi dönüyoruz şeklinde bir soru işaretine yol açmıştır. Bu süreçte koalisyon hükümetinin kurulamaması 1 Kasım’da seçmenin önüne

seçim sandığının gelmesine yol açmıştır (Tosun ve Tosun, 2015: 1-2) Seçimin sonucunda AK Parti yüzde 49,5 oy oranı ile birinci parti olurken mecliste de 317 sandalye kazanmıştır. CHP yüzde 25,3 ile 134, MHP yüzde 11,9 ile 40 ve HDP yüzde 10,7 ile 59 milletvekili elde etmiştir (www.ysk.gov.tr).

Kasım 2015 seçimlerinden sonra göreve başlayan AK Parti hükümeti 15 Temmuz 2016 tarihinde bir darbe girişimi ile karşı karşıya kalmıştır. Türkiye birçok darbe deneyimi olan bir ülkedir. Ancak öncekilerden farklı olarak ülke ilk kez bir “dini cemaat” tarafından ve onun adına girişilen bir darbe teşebbüsüne tanık olmuştur (akı, 2018: 91) Ancak halkın sokaklara çıkararak darbecilere direnmesi ve güvenlik kuvvetlerinin çabalarıyla darbeciler başarıya ulaşamamıştır. Bu hükümet döneminde gerçekleşen bir diğer önemli olay da 2017 Referandumudur.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan hem başbakan olduğu dönemde hem de Cumhurbaşkanlığı süresince parlamenter sistemin kilitlendiğini iddia etmiş ve “yetki kargaşası” argümanı üzerinden parlamenter sistemin terk edilmesi ve başkanlık sistemine geçilmesi gerektiğini sık sık farklı mecralarda dile getirmiştir. Cumhurbaşkanı’nın bu önerisine 15 Temmuz darbe girişiminden sonra MHP’den destek gelmiştir. MHP ülkenin bir “beka sorunu” ile karşı karşıya olduğunu söyleyerek hükümete Anayasa değişikliği konusunda destek olacağını açıklamıştır. Böylece Türkiye yeniden sistem tartışmasına kilitlenmiş, muhalefet (CHP, HDP) ve diğer bazı siyasi partiler karşı ıkırsa da, AK Parti ve MHP “milli” bir sistem tasarısında uzlaşmış, nerilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”ni de oylamak adına, Anayasa değişikliğini ngren 16 Nisan referandumuna gidilmiştir. Referandum ncesinde “EVET ve “HAYIR” cepheleri oluşmuş, AK Parti ve MHP “EVET” cephesinde yer alırken, CHP ve HDP ise “HAYIR” cephesinde yer almışlardır (Yegen, 2018: 180). Referandumda oylanan 26 maddelik Anayasa değişikliği yüzde 48,59 “Hayır” oyuna karşılık yüzde 51,41 “Evet” oyuyla kabul edilmiştir (www.tesav.org.tr). 2017 referandumundan sonra 2019 Kasım ayında yapılması gereken Cumhurbaşkanlığı ve Parlamento seçimleri bir yıl erkene alınarak 24 Haziran 2018’de yapılmıştır.

24 Haziran 2018 Türk siyasetinde yepyeni bir dönemin başlangıcıdır. Seçmenler bir kez daha Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve partisini desteklemiş ve Türkiye’nin

geleceği için yönetim hakkını Erdoğan'a vermiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan oyların yüzde 52,6'sını alarak seçimi ilk turda kazanırken en yakın takipçisi Muharrem İnce oyların 30,6'sını elde etmiştir. Meclis seçimlerinde ise Ak Parti yüzde 42,6'yla 600 sandalyeli mecliste 295 sandalyeye sahip olmuş, AK Parti'nin Cumhur İttifakı ortağı MHP ise yüzde 11,1 oy oranı ile mecliste 49 sandalye kazanmıştır (Alptekin ve Köse, 2018: 8) Seçimde ayrıca CHP yüzde 22,6, HDP yüzde 11,7 ve İYİ Parti yüzde 10 oranında oy almıştır (www.seçim.haberler.com).

24 Haziran seçimleri Türkiye'nin seçim tarihi açısından birçok ilkleri içermektedir. Seçimlerin ardından, Türkiye'de 1876 yılından bu yana, arada kesintiler olsa da, uygulanan parlamenter yönetim sisteminden Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemine geçilmiştir. Aynı zamanda bu seçimler 16 Nisan 2017 referandumunda kabul edilen yeni yönetim sistemine geçiş sürecini yönetecek Cumhurbaşkanı ve Hükümeti de belirlemiştir. Bu seçimlerde ilk defa Cumhurbaşkanlığı ve Parlamento seçimleri aynı gün eşzamanlı olarak gerçekleştirilmiştir. Türkiye siyasetinde ilk kez siyasi partiler ittifaklar oluşturmuşlardır. Seçime AK Parti, MHP ve BBP (Büyük Birlik Partisi) Cumhur İttifakı çatısı altında girmiş ve MHP ve BBP kendileri Cumhurbaşkanı adayı çıkarmayarak Recep Tayyip Erdoğan'ı desteklemişlerdir (Miş, 2018: 325)

CHP, SP (Saadet Partisi) ve DP ise parlamento seçimlerinde Millet İttifakı'nı oluşturmuşlar ancak Cumhurbaşkanlığı seçiminde kendi adayları ile yarışmışlardır. 24 Haziran seçimlerine katılım oranı Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yüzde 86,24 parlamento seçimlerinde ise yüzde 86,22 olmuştur. AK Parti ve MHP'nin oluşturduğu Cumhur İttifakı ise yüzde 53,66 oy oranıyla parlamentoda çoğunluğu kazanmıştır. CHP-İYİ Parti-SP tarafından oluşturulan Millet İttifakı ise yüzde 33,94 oranında oy elde etmiştir (Miş, 2018: 332).

1.2.3. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi

Türk siyasal hayatı, parlamento kavramıyla 1877 yılında tanışmış, 1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ile Parlamenter Sistem uygulanmaya başlanmıştır. 1923'ten 1946 yılına kadar tek parti yönetiminin hâkim olması ve 1960 yılına kadar siyasi istikrar açısından

herhangi bir sorunun yaşanmamış olması hükümet sisteminin sorgulanması ihtiyacını doğurmamıştır. Ancak 1960 yılından sonra ortaya çıkan siyasi istikrarsızlıklar, 1961 Anayasası'nın yürütmeyi etkisizleştirmesi ve devamında 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin meydana gelmesi gibi nedenler, siyasal sistemin sorgulanmasına yol açmıştır. Yeni sistem arayışları tartışılmaya başlanmıştır. Bu arayışların başlama sebebi olarak ülkede siyasi istikrarı sağlama isteği gösterilebilir. (Akçakaya ve Özdemir, 2018: 925).

1980'lere gelindiğinde artık herkes yürütmenin “görev” yapan bir organ olmaktan çıkarılıp, “yetki kullanan bir organ” durumuna getirilmesi gerektiğini dillendirmeye başlamıştı. O dönemde yapılan toplantı ve seminerlerde konuşmacılar “kuvvetli bir devlet” oluşturmak için anayasa da bazı köklü değişikliklerin yapılması gerektiğine işaret etmişlerdir. Köklü anayasa değişikliğine karşı olan çevreler dahi, ülkenin içinde bulunduğu bunalımdan kurtulması için önerilerde bulunmuşlardır. Bu tartışmalar yaşanırken Türkiye 1970 ile 1980 yılları arasında dünyanın en istikrarsız devletlerinden biri konumuna düşmüştür. Bu on yıllık sürede “on iki” hükümet değişikliği yaşanmıştır (Yanık, 2013: 121)

Ülkenin içinde bulunduğu bu istikrarsız ortam 12 Eylül askeri darbesine yol açmıştır. Yanık (2013:122), ülkeyi 12 Eylül şartlarına getiren en büyük faktörün 1961 Anayasası'nın kurmuş olduğu sistem olduğunu belirterek, bazı kesimlerin modern anayasa talepleri dikkate alınsaydı ve zayıf, eli kolu bağlı, iktidarsız yürütme anlayışı benimsenmeseydi, 12 Eylül'ün yaşanmayacağını dile getirmektedir.

1982 Anayasası taslağı hazırlanırken Kurucu Meclis üniversitelerden, valiliklerden ve yüksek mahkemelerden taslak konusunda görüş istemiştir. Bütün bu kuruluşların savundukları görüş Parlamenter Hükümet Sistemi'nin devam etmesi ancak Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin genişletilmesi yönünde olmuştur. Başta üniversiteler olmak üzere diğer bütün kuruluşlar Başkanlık veya Yarı-Başkanlık sistemlerine geçiş önerilerine kuşkuyla yaklaşmışlardır. Gerekçe olarak da bu sistemlerin Türkiye Cumhuriyeti geleneğine aykırı olacağı ve kolayca sistemin diktatörlüğe dönüşeceği. Bu düşüncelerine dayanak olarak da Cumhurbaşkanı'na meclisi feshetme yetkisinin verilmesini göstermekteydiler. 1982 Anayasası Danışma Meclisi'nde Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemi'ni savunanların azınlıkta kalması sonucunda Parlamenter Sistemin

korunması yönünde karar çıkmış ve başkanlık tartışmaları bir süreliğine askıya alınmıştır (Serap Yazıcı, 2011: 160). 1987’de dönemin Başbakanı Turgut Özal, Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilmesini sağlamak amacı ile Anayasa’nın ilgili hükümlerinin değiştirilmesini savunarak Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemi’ne geçiş tartışmalarını yeniden başlatmıştır. Dönemin muhalefet partisi lideri Süleyman Demirel’de Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilmesini desteklemiş, Sosyal Demokratlar ise meclis tarafından seçilmesini savunmuşlardır (Özbudun, 1989: 26-27).

Daha sonraki süreçte bu konu üzerindeki tartışmalar yerini Türkiye’de siyasal sistemi değiştirmekten ziyade iyileştirmeye yönelik olarak devam etmiştir. Dönemin siyasi partileri DYP ve RP konuyu gündeme getirmiş, ancak daha sonra her iki partide bu konuda çekimser bir tavır içine girerek adeta konuyu gündemden çekmişlerdir. Tartışmalar 1990’dan itibaren ve esas olarak Turgut Özal tarafından yeniden başlatılmıştır. Ancak sistem değişikliği tartışmaları birçok kesimden tepki almıştır. En büyük tepki ise devlet başkanının halk tarafından genel oyla seçilmesi konusunda gösterilmiştir (Vergin, 2000: 277-278). Başkanlık tartışmalarının başladığı yıllarda çekimser bir tutum sergileyen Demirel, 1999 yılında Cumhurbaşkanı olarak TBMM ‘de yaptığı konuşmasında (bu konuşma TBMM Tutanak Dergisi cilt 13’ün söylevler kısmında yer almaktadır); “Cumhurbaşkanı, iki türlü seçimle, halk tarafından seçilmelidir. Bana göre, yedi sene Cumhurbaşkanlığı uzundur ve Cumhurbaşkanı beş sene için seçilmelidir, ama mutlaka halk tarafından seçilmelidir. Bunun birtakım mahzurları vardır ama maksadınız, eğer demokrasiyi güçlendirmekse, demokrasinin kurumlarına daha çok otorite kazandırmaksa, mutlaka halkın rızasına ve yetkisine Cumhurbaşkanlığı makamını bırakmak lazımdır” (www.tbmm.gov.tr/tutanak/) diyerek Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilmesi düşüncesi, yakın zamanlarda da çeşitli çevreler tarafından eleştirilmiştir. Eleştiriler, Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilmesinin “tek adam rejimi”ne neden olacağı, yürütmenin güçlü olmasının diktatörlüğe yol açacağı ve parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçişle Türkiye’nin devlet yapısının eyalet sistemine dönüşeceği konuları üzerinde yoğunlaşmıştır.

Çeşitli zamanlarda ve platformlarda parlamenter sistemin değişmesi gerektiğine yönelik düşüncelerini dile getiren Necmettin Erbakan, Alparslan Türkeş, Turgut Özal ve Süleyman Demirel gibi Türk siyasal hayatının önemli isimlerinin gerçekleştirmeyi başaramadıkları sistem değişikliği, Recep Tayyip Erdoğan tarafından MHP lideri Devlet Bahçeli'nin desteği ile gerçekleştirilmiştir (Yayman, 2016: 282-285).

Recep Tayyip Erdoğan, Başkanlık Sistemi ile ilgili görüşlerini ilk defa 59. Hükümetin Başbakanı olarak 2003 yılında yaptığı açıklamalarla dile getirmiştir. Daha sonra ise konu zaman zaman gündeme getirilmiş kamuoyu tarafından tartışılmıştır. Konuya ilişkin atılan ilk somut adım 21 Ekim 2007 tarihinde yapılan halkoylaması ile gerçekleştirilen Anayasa değişikliğidir. Bu değişiklik ile Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi onaylanmıştır. Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi sistemde iki başlılığa yol açmış ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişin gerekçelerinden birini oluşturmuştur (Turan, 2018: 44).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişe yönelik atılan bir diğer adım ise Ak Parti'nin 2012 yılının Kasım ayında TBMM uzlaşma komisyonuna sunduğu Başkanlık Sistemini içeren öneri olmuştur. Bu öneri metni Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine ilişkin ön hazırlıkları içeren bir metin olarak nitelendirilebilir. Öneri hükümet sistemi olarak başkanlığı öngörmekte, bunu yanı sıra yargı ve diğer kurumlar açısından birçok yeni düzenleme getirmekteydi. Metnin kamuoyuyla paylaşılmasından sistemin değiştiği 2018 yılına gelinceye kadar geçen süreçte yaşanan Gezi Parkı Eylemleri, 17-25 Aralık darbe girişimi, terör saldırıları ve 15 Temmuz darbe teşebbüsü gibi olaylar Türkiye için etkin bir yürütme organının önemini tekrar ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda 7 Haziran 2015 milletvekili seçim sonuçlarına göre birinci parti Ak Parti'nin yüzde 41 oy almasına rağmen hükümetin kurulamaması Türkiye'deki hükümet istikrarının tehdit altında kalabileceğini göstermiştir (Akgün, 2017: 2).

Siyasette yaşanan tikanıklık, Ortadoğu'daki gelişmeler, Türkiye'nin küresel düzeyde karşı karşıya kalmış olduğu tehditler ve darbe girişimi Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişi hızlandıran gelişmeler olarak sayılabilir. 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında ortaya çıkan durum Ak Parti ile MHP'yi yakınlaştırmış ve sürecin hızlanmasına sebep olmuştur. Darbe girişimi, devletin iç ve dış tehditlere karşı korunması

amacıyla Olağanüstü Hal ilan edilmesine yol açmıştır. 21 Temmuz 2016'da ilan edilen Olağanüstü Hal, 19 Temmuz 2018 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi döneminde kaldırılmıştır. Yine bu dönemde normal koşullarda 2019 yılı Kasım ayında yapılması düşünülen Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Genel Seçimlerinin 24 Haziran 2018 tarihinde yapılması kararlaştırılarak seçimler erkene alınmıştır (Turan, 2018: 45). 24 Haziran 2018 günü yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde Muharrem İnce (% 30,64), Meral Akşener (% 7,29), Selahattin Demirtaş (% 8,40), Temel Karamollaoğlu (% 0,89) ve Doğu Perinçek (% 0,20) ile girdiği yarışta Recep Tayyip Erdoğan % 52,59 oy oranıyla yeni dönemin Cumhurbaşkanı olmuştur (www.ysk.gov.tr). Türkiye bu seçim ile fiili olarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti anayasalarına bakıldığında, 2017 yılına kadar, Millî Mücadele Dönemi haricindeki tüm zamanlarda kuvvetlerin yumuşak ayrılığı esas alındığı görülür. Yani yürütme halk tarafından seçilmemekte, parlamentonun içinden çıkmakta ve parlamentoya karşı sorumlu olmaktadır. 2007 yılında 1982 Anayasası'nda yapılan değişiklik ile yürütmenin en üst amiri olan Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesinin önü açılmış olsa da bu durum kuvvetlerin birbirinden sert bir şekilde ayrıldığına göstergesi değildir. Çünkü hükümeti kuran Başbakan ve bakanların bazıları hem parlamentonun hem de yürütmenin bir üyesi olmuş; yürütme, yasamanın güvenoyuna tabi tutulmuştur. Bu uygulamalar, kuvvetler arasında yine yumuşak ayrımın olduğunun göstergelerindendir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda yapılan 2017 yılı değişikliği ise kuvvetlerin sert ayrımı ilkesine dayanan, ancak klasik ABD başkanlık sisteminden bazı yönleriyle farklı olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemini içermektedir (Akçakaya ve Özdemir, 2018: 925).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin en önemli özelliklerinden biri kuvvetler arasındaki ilişkidir. 2017 Anayasa değişikliğinin gerekçesinde, kuvvetler ayrılığı ilkesine güçlü bir vurgu yapılmıştır. Yine Anayasa değişikliği ile yasama alanında birçok değişikliğe gidilmiştir. Milletvekili sayısı 550'den 600'e çıkarılmış, seçilme yaşı 25'ten 18'e düşürülmüş ve askerlik hizmetini yapmış olma koşulu askerlikle ilişkisi olmamak şeklinde değiştirilmiştir. 2007 yılında dört yılda bir yapılması kararlaştırılan milletvekili seçimlerinin beş yılda bir yapılması kararlaştırılmıştır (Turan, 2018:52).

2017 anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanı'na, Cumhurbaşkanı yardımcılarını-bakanları, üst düzey kamu yöneticilerini atama, bu kişilerin görevlerine son verme ve bunların atanmalarına ilişkin usul ve esasları Cumhurbaşkanı kararnamesi ile düzenlemek görev ve yetkileri verilmiştir. Bu sistemle gelen bir diğer yenilik, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi yayınlama yetkisidir. Cumhurbaşkanına verilen bu yetki sadece kanunda açıkça belirtilen konuları kapsamaktadır. Ayrıca bu yeni sistemle Cumhurbaşkanı yardımcılığı görevi ortaya çıkmıştır. Yeni anayasa değişikliği ile bir veya daha fazla Cumhurbaşkanı yardımcısı atanabilmektedir. Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir nedenle boşalması ile Cumhurbaşkanı yardımcılarında biri Cumhurbaşkanlığı'na vekalet etmektedir. Bu vekillik görevi eski anayasa metninde meclis başkanında idi. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile bir diğer değişiklikte ülke savunması konusundadır. Milli güvenliğin sağlanması ve silahlı kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından, TBMM'ye karşı artık bakanlar kurulu değil, Cumhurbaşkanı sorumlu tutulmuştur (Akçakaya ve Özdemir, 2018: 930).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'yle en çok tartışılan konulardan biri de yürütmenin yetkilerine ilişkin olmuştur. 2014 yılında ilk kez Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmiştir. Bu durum yönetimde iki başlılığa yol açmıştır. Çünkü hükümetin başı olan Başbakan'da halk tarafından seçilmekteydi. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile yürütmenin bir kanadı olan hükümet ve onun başındaki başbakanlık makamı kaldırılarak, yetkileri Cumhurbaşkanı'nda toplanmış ve Cumhurbaşkanı Devletin başı olarak nitelendirilmiştir (Turan, 2018:53).

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASAL BİLGİLENME VE SİYASAL KATILMA

2.1. SİYASAL BİLGİLENME

Demokratik sistemlerde bilgi edinme hakkı vatandaşların sahip olması gereken çok önemli bir hak olarak görülmektedir. Vatandaşlar gerek kendileriyle ilgili gelişmeler gerekse yaşadıkları toplumda olup bitenler hakkında haberdar olmak istemektedirler. Demokratik sistemin bir gereği olan bilgi edinme hakkı, günümüzde daha fazla üzerinde durulan bir konu haline gelmiştir. Ülkemizde 2003 yılında çıkarılan 4982 sayılı Bilgi Edinme Yasası ile vatandaşlar devlet sırları haricinde her türlü bilgiye ulaşabilme hakkına sahip olmuşlardır. Siyasal anlamda bilgi edinme ise seçmenlerin, çeşitli yollarla toplumda yaşanan gelişmeler hakkında bilgi edinmesini ve bu doğrultuda siyasal tercihlerine yön vermesini kapsamaktadır.

Siyasal bilgilenme, oy verme davranışıyla ilgili bütün yaklaşımlarda anahtar bir ögedir. Özellikle rasyonel oy verme yaklaşımında oy vermek için, ihtiyaç duyulan bilginin elde edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu yaklaşıma göre siyasetçiler ve siyasi partiler hakkında sahip olunması gereken bilgi hem oy verme hem de diğer siyasi katılım şekilleri için ön koşul durumundadır (Grönlund, 2007: 399). Bu kapsamda siyasal bilgi; seçmenlerin, adayların isimlerini, kişisel özelliklerini ve niteliklerini hatırlama yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca siyasal bilgi seçim meselelerini ve kampanyadaki gelişmeleri kavrama, adaylarla onların gündem konularına karşı tutumları arasındaki bağlantıyı fark etme olarak da karşımıza çıkmaktadır (Atkin and Heald, 1976: 216)

Siyasal bilgilenme ile ilgili yapılan araştırmalara göre, insanlar bilgilenmeye ihtiyaç duyduklarında kitle iletişim araçlarından faydalanmaktadırlar. Berkowitz ve Pritchard (1989: 697), siyasal bilgilenme için iletişim kaynaklarının; haber medyasını (gazete, televizyon, dergi, radyo), kişilerarası iletişimi (aile üyeleriyle, arkadaşlarla ve iş arkadaşlarıyla konuşma), ve siyasi kampanyalar vasıtasıyla elde edilen (reklamlar,

kampanya için hazırlanan araçlar, bir aday ile konuşma, kamuoyu araştırma sonuçları) bilgileri içerdiğini belirtmektedir. Burada siyasal bilgilenme için eklenmesi gereken bir diğer kaynak ise kuşkusuz günümüzde belki de en yaygın kullanıma sahip olan internet ve internet temelli faaliyet gösteren sosyal medya araç ve ortamlarıdır.

Günümüzde dünyanın birçok ülkesinde ve Türkiye’de belirli sürelerle ülkeyi yönetecek partilerin veya adayların belirlenmesi amacıyla, demokrasinin vazgeçilmezi olarak nitelendirilebilecek olan seçimlere başvurulmaktadır. Temsili demokrasiler, seçilen temsilciler tarafından alınan kararlar doğrultusunda işlemekte ve bu temsilcileri seçen vatandaşlar, belirli sürelerle karşılıklarına gelen siyasi parti ya da adaylardan hangisine oy vereceklerini kararlaştırmak için siyasal bilgilenmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Bu ihtiyacı gidermek için vatandaşlar çeşitli yollara başvurmaktadırlar. Örneğin bir kişi, bir aday veya parti hakkında bilgilenmek için kendisinden daha donanımlı bir kişiyi dinleyebilmekte, parti tarafından hazırlanan yayınları takip edebilmekte, adayların veya parti başkanlarının konuşmalarını izleyebilmekte ya da kitle iletişim araçlarını takip ederek aday veya parti hakkında çeşitli bilgilere ulaşabilmektedir (Balcı ve Akar, 2010: 283)

2.2. SİYASAL KATILMA

Siyasal katılmayı ortaya çıkaran etken hiç kuşkusuz siyasal sistemlerde meydana gelen değişimlerdir. Çünkü ülkenin yönetim biçimi siyasal katılımı gerektirmesi durumunda siyasal katılım gerçekleşir. Tüm dünyada II. Dünya Savaşından sonra demokratikleşme hareketlerinin başlaması yani ülkelerin yönetim sistemlerinin değişmesi siyasal katılım kavramını ortaya çıkarmıştır. Tokgöz (1979: 13) Türkiye’de de II. Dünya Savaşından sonra benzer gelişmelerin yaşandığını, hükümette siyasal iktidarın halka dayandırılması görüşünün yaygınlaşması ile siyasal katılımın ortaya çıktığını belirtmektedir.

Siyasal katılma 1960’lı yılların sonlarına kadar batı demokrasilerinde ve batı merkezli siyaset anlayışında bir vatandaşlık görevi olarak görülmüş ve “civic culture” paradigması doğrultusunda değerlendirilmiştir. 1968 yılında yaşanan gençlik hareketleri ise siyasal katılmanın farklı şekillerde olabileceğini göstermiştir. Şöyle ki gerek Avrupa ve ABD’de gerekse diğer demokratik ülkelerde yaygınlaşan protesto yürüyüşleri, boykotlar,

işgaller ve benzeri siyasal etkinliklerin her birisi siyasal katılma şekli olarak kabul görmeye başlamıştır (Erdoğan, 2015: 34).

Konu ele alınırken ilk önce siyasal katılma kavramıyla anlatılmak istenenin ne olduğuna bakıldığında Dursun (2014: 234) siyasal katılmayı, “bir siyasal toplumda bireylerin, yerel ve ulusal seçimler vasıtasıyla siyasal yöneticileri seçme ve bu seçilen yöneticilerin seçmenlerin isteği doğrultusunda karar almalarını sağlamak amacıyla sergilemiş oldukları her türlü davranış” şeklinde tanımlamaktadır. Tanımdan hareketle siyasal katılmanın, bireylerin siyasal yöneticileri belirlemelerini ve bu belirleme sürecinde bireyler tarafından sergilenen çeşitli davranışları (oy vermeden protesto yürüyüşlerine katılmaya kadar uzanan) kapsadığı ifade edilebilir.

Kapani (1992: 130-131) ise siyasal katılmanın ülke vatandaşlarının, siyasal sisteme karşı düşünce, tutum ve davranışlarını ortaya koyan bir kavram olduğunu, siyasal katılmayı yalnızca seçimlerde oy kullanmak olarak değerlendirmenin yanlış olacağını belirtmekte ve siyasal katılmanın, merak etmekle başlayıp eyleme geçmeye kadar uzanan geniş bir faaliyet alanını kapsadığını dile getirmektedir. Bu kişiye göre, toplumun üyesi olan her bir vatandaşın siyasete olan ilgisi diğerinden farklıdır. Bu farklılıktan dolayı bazıları siyasetin içinde aktif bir şekilde yer alırken bazıları ise yalnızca oy verme davranışıyla siyasete katılmayı tercih eder, bazı kişiler ise siyasete tamamen ilgisiz kalabilirler.

Bu noktada siyasal katılmanın kişiden kişiye ve toplumdaki topluma farklılık gösterdiği ifade edilmektedir. Birçok siyaset bilimci siyasal katılmanın boyutları konusunda çalışmalar yapmışlardır. Bunlardan biri olan Dahl (1963: 57) siyasal katılmanın boyutlarını “ilgi, önemseme, bilgi, eylem” olarak dördümlü bir sınıflandırmaya tabi tutmuştur. Bu sınıflandırmanın ilgi boyutunda kişiler, siyasi olayları takip eder; önemseme boyutunda siyasal olayları daha dikkatli izlemeye başlarlar yani onlara önem verirler; bilgi boyutunda olaylar hakkında daha fazla bilgi edinmeye çalışırlar ve son aşama olan eyleme geçme boyutunda ise siyasetin içinde aktif bir şekilde yer almaya çalışırlar.

Milbrath ise Dahl’dan farklı olarak siyasal katılma boyutlarını açıklarken kolay olandan zor olana doğru giden üçlü bir sınıflandırma yapmıştır. Bunlar “gözlemci eylemler”, “aracı eylemler” ve “siyasal mücadeleye yönelik eylemler”dir. Her bir

sınıflandırmada yer alan siyasal katılma eylemleri aşağıdaki tabloda sunulmaktadır (Çam, 1990: 157).

Gözlemci eylemler	Siyasal uyarılara açık olmak
	Oy kullanmak
	Tartışmalara katılmak
	Başkalarını belirli bir yönde oy kullanmaya ikna etmek
	Rozet takmak
Aracı eylemler	Siyasal bir liderle ilişki kurmak
	Bir partiye veya adaya parasal yardım yapmak
	Siyasal bir mitinge katılmak
Siyasal mücadeleye yönelik eylemler	Seçim kampanyasında çalışmak
	Aktif parti üyeliği yapmak
	Strateji belirleme toplantılarına katılmak
	Siyasal fon toplamaya çalışmak
	Siyasal bir mevki için aday olmak
	Siyasal bir mevki sahibi olmak

Baykal ise (1970: 33-34) Dahl'ın dörtlü sınıflandırmasını eleştirerek Milbrath'ın sınıflandırmasına benzer bir sınıflandırma yapmaktadır. Baykal'a göre siyasal katılma düzeyinin ana belirleyici unsuru vatandaşın oy kullanıp kullanmamasıdır. Ancak Baykal oy kullanmanın da sınıflandırma yapmada tek başına yeterli olmadığını ve siyasal faaliyetlerin yoğunluklarına göre bir sınıflandırma yapmanın daha uygun olacağını vurgulayarak Milbrath gibi üçlü bir sınıflandırma yapmaktadır. Buna göre vatandaşlar,

- Siyasal olayları izleme
- Siyasal olaylar hakkında tavır takınma
- Siyasal olayların içinde yer alma boyutlarından birini tercih edebilir.

Kişinin içinde yer aldığı aile, arkadaş çevresi, iş çevresi ve kişinin sosyo demografik özelliklerinin yanı sıra toplumda meydana gelen durum veya olaylar o kişinin siyasal katılma boyutlarına etki etmektedir.

Temel tutumlar, ailenin etkisiyle erken çocukluk döneminde oluşmaktadır. Siyasi tutumlar da çocukluk yıllarında oluşan bu temel tutumlar üzerine inşa edilmektedir. Sonradan oluşan siyasi tutumların temel tutumlara ters düşmesi beklenen bir durum değildir. Ancak siyasi tutumların oluşmasında temel tutumlar tek başına etken değildirler.

Siyasal tutumların oluşumunda toplumsal sınıf, iş ve arkadaş çevreleri, gelir düzeyi, mesleği, yaşadığı semt, eğitim gibi faktörler etkilidir Birey eğer ataerkil bir ailede otoriter bir babayla büyümüşse bu kişi, demokratik tartışmalara ve demokrasinin getirdiği siyasal hoşgörüyeye sahip olmayacaktır. Yine yaşadığı ülkenin yönetim anlayışı veya ülkede meydana gelen siyasi olaylar ve kişinin siyasi tutumu siyasal katılımı üzerinde olumlu ve olumsuz rol oynayacaktır. Örneğin Fransa’da Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyetlerin kötü işlemesi ve siyasal yaşamın istikrarsızlığı, boyun eğici, kaderci siyasal tutumları arttırmıştır. Bu durumun bir benzeri de ülkemizde 12 Eylül askeri darbesinden sonra yaşanmıştır. Siyasal baskı ve siyasal istikrarsızlığın sonucunda ortaya çıkan korku ve bıkkınlık otoriter eğilimleri ve siyasal duyarsızlığı artırmış diğer bir ifadeyle siyasal katılmayı azaltmıştır (Kışlalı, 2003:39).

2.3. SİYASAL KATILMA TÜRLERİ

Siyasal tutum ve kanaatlerin oluşmasında aile, arkadaş, okul çevresinden eğitim sistemine; yasal düzenlemelerden din, kültür ve ideolojinin belirlediği düşünce sistemine kadar birçok faktör etkili olmaktadır. Siyasal toplumsallaşma, siyasal olaylar karşısında takınılan davranışı yani, siyasal katılmayı biçimlendirmektedir. Katılma; siyasal olay veya kişiler hakkında haber izleme gibi basit bir eylemden, bir siyasal partiye üye olma ve parti adına aktif çalışmaya kadar farklı düzeylerde gerçekleşmektedir (Yolçu, 2017: 41).

2.3.1. Politikacılarla İlişki Kurma Yoluyla Siyasete Katılma

Siyasal katılımın önemli bir türü olan politikacılarla ilişki kurma yolu ile katılma biçimi, yönetilenlerin, çağdaş demokratik sistemler için öngörülen denge ve denetim mekanizması işlevini görmesini anlatmaktadır. Yani seçmenin oyunu alan siyasi kişi, kurum, program veya kadroların “vekalet” ettikleri süre içinde, “azil” ve “teveccühten mahrum bırakma” tehdidi ile onların denetim altında tutulması anlamına gelmektedir (Anık, 2000:161). Bireylerin kendi ya da grubunun çıkarlarını korumak amacıyla kamu otoritesinden istekte bulunması hemen her siyasal sistemde görülen ve sık başvuru alan bir katılma biçimidir. Bireyler sendika, dernek veya diğer gönüllü kuruluşlar gibi topluluk

adına da kamu yetkilileri ile temas halinde görüş ve isteklerini iletebilmektedirler (Turan, 1987: 39).

Kamu görevlileriyle ya da siyasal liderlerle ilişki kurma, genellikle mektup yazma şeklinde gerçekleşir. Toplumdaki düşük statüdeki kişiler genellikle yerel idareler ve liderlerle ilişki kurar. Çünkü, daha üst kademedeki görevlilere ulaşmak onlar için zor bir eylem gibi görünmektedir. Diğer yandan yüksek statü, gelir, meslek ve eğitim sahibi kişiler ise ulusal düzeydeki idarecilerle rahatça ilişki kurabilmektedirler. Vatandaşların politikacılarla ilişki kurma yoluyla gerçekleştirdikleri bu katılma türünde vatandaşların politikacılardan çeşitli beklentileri vardır. Bu beklentiler; çıkarlarını koruma, sosyal dayanışma ve uyum, grubuyla birlikte hareket etme, dünyayı anlamak, psikolojik tatminsizliklerin ikamesi ve itibar görme, takdir edilme ihtiyacı şeklinde sıralanabilir (Yücekök, 1987: 28-29).

Siyasal katılmanın boyutlarından birisi, vatandaşların politikacılarla olan ilişkilerinin düzeyidir. Bu anlamda politikacılardan anlaşılması gereken, politikayı profesyonel meslek edinen parlamenterler, her türlü siyasi partilerin lider kadrosu, il ve ilçe yöneticileri, yerel yönetimlerin seçimle gelen yöneticileri olmalıdır. Özellikle geleneksel toplumlarda, sıradan her vatandaş profesyonel politikacılarla doğrudan ilişki kurmaz. Bu toplumlarda gelir ve kültür düzeyi yüksek insanlar, sıradan vatandaşlara göre politikacılarla çok daha kolay ve çok daha sıkı ilişki kurabilirler. İşte vatandaşların profesyonel politikacılarla olan doğrudan ve dolaylı ilişkileri siyasete katılmanın bir boyutunu oluşturmaktadır (Öztekin, 2000: 231).

2.3.2. Seçimlerde Oy Kullanma Yoluyla Siyasete Katılma

Günümüzde seçimlerin genel bir uygulama haline gelmiş olması tarihsel gelişim içinde nedenli önemli bir yerinin olduğunu gözden kaçırmamıza sebep olabilmektedir. Oysa seçim, devletin beş bin yıllık tarihi içinde, kimi eski Yunan demokrasilerindeki birkaç dar tabanlı uygulama sayılmazsa, aşağı yukarı iki yüzyıllık bir geçmişe sahip, oldukça yeni bir olgudur. Ancak bu kadar yeni bir olgu olmasına rağmen, öylesine bir saygınlık

kazanmıştır ki en otoriter yönetimler bile şu ya da bu biçimde seçim yapmaktadırlar. (Eroğul, 1991: 198-199).

Demokratik sistemde siyasete katılmanın en asgarisi, seçimler yolu ile gerçekleşir. Her birey kendi özelliklerine göre seçmen ya da aday olarak seçimler yoluyla siyasal katılma eyleminde bulunur. Günümüz modern demokrasilerinde seçimlerin adil ve demokratik olması için bazı özellikler taşınması gerekir. Bu özelliklerden birincisi seçimlerin alternatifli olması, ikincisi adil ve şeffaf bir ortamda gerçekleşmesi, üçüncüsü seçme ve seçilme hakkını bireylerin kendi iradeleriyle kullanması, dördüncüsü seçimlerin denetlenebilmesi ve beşincisi vatandaşların oylarının eşit kabul ediliyor olmasıdır (Ateş, 2015: 291).

Siyasal katılma deyince ilk akla gelen hiç kuşkusuz oy vermedir. Bireyler oy kullanarak ülkeyi kimin yöneteceğini belirlemenin yanında ülkeyi yönetmeye aday olan kişilerden beklentilerini de ortaya koyarlar. Tek parti ya da kişi yönetiminde oy kullanmak ile çok partili bir yönetim sisteminde oy kullanmak birbirinden farklıdır. Şöyle ki; tek parti ya da tek kişinin aday olduğu bir seçimde seçme şansınız olmadığı için burada oy kullanmanın amacı iktidarın meşruiyetini onaylamaktır. Ancak siyasal rekabetin olduğu bir sistemde oy kullanmak, değişik alternatifler arasından bir seçim yapmayı, belli bir programı ve siyasi görüşü iktidara taşımak olduğundan oy verme davranışının anlamını tam olarak yansıtmaktadır (Dursun, 2014: 238).

Genel ve eşit oy hakkı yayıldıkça kitleleri siyasetle buluşturabilecek bir aktör olarak siyasal partilerin önemi de artmıştır. Siyasal partiler artan bu önemleri ile birlikte seçmenin desteğini elde etmek için bir takım kurumsal örgütlenmelere ihtiyaç duymuşlardır. Seçmene yönelik sundukları ideolojik duruş ile birlikte seçmene bu ideolojiyi aktaracak olan parti örgütleri ve partiye aidiyet bağı ile bağlı olan aktif üyeler, bu süreçte siyasal partilerin temel dayanakları olmuştur (Ertürk, 2016: 344).

2.3.3. Çeşitli Eylemlere Katılma Yoluyla (Konvansiyonel Olmayan) Siyasete Katılma

Protesto yürüyüşleri, kitle gösterileri, işgaller ve grevler gibi kişileri daha fazla yaşanan olayların içine çeken siyasal katılma biçimleri bu başlık altında ele alınmıştır (Barnes ve Kaase, 1979; Jennings vd., 1989'dan aktaran Erdoğan, 2015: 34-35). Bu manada siyasal katılma, vatandaşların devlet tarafından alınan ya da alınacak kararları etkileme süreci olarak ifade edilebilir. Katılmadan amaç siyasal otoriteyi etkilemektir. Bireyler katılma eylemini çeşitli şekillerde gerçekleştirirler. Siyasal katılma, oy vermenin yanı sıra yasal ya da yasal olmayan gösteri ve protestolara kadar uzanmaktadır.

Siyasal katılmayı iki boyutta incelemek mümkündür. Bunlardan birincisi “konvansiyonel siyasal katılma”dır. Bu katılım, oy verme, siyasi partilere üye olma, siyasi parti kampanyalarında görev alma ve siyaseti izleme yoluyla gerçekleşmektedir. Siyasal katılmanın ikinci boyutu ise “konvansiyonel olmayan siyasal katılma” türü olarak adlandırılmaktadır. “Elitlere meydan okuyucu” olarak tanımlanan bu katılma boyutu yasal veya yasal olmayan eylemler, grevler, boykotlar, işgaller, protesto yürüyüşleri gibi faaliyetleri içermektedir (Emre Erdoğan, 2003: 8).

Konvansiyonel olmayan siyasal katılma biçimi toplumsal hareketler olarak da ifade edilmektedir. Toplumsal hareketlerin siyasal sürece katılma şekli toplu gösteriler ve protestolar şeklinde olabilmektedir. Bu tür eylemler günümüzde çoğunlukla sosyal medya ortamlarına taşınabilmekte ve böylece de katılımcılar hem soruna dikkat çekip kamuoyu oluşturmakta hem de sorunun çözümü yönünde iktidar üzerinde baskı kurmaktadır (Ateş, 2015: 309).

Demokratik yönetimde bireylerin siyasette aktif olarak yer alabilmeleri için bazı özgürlüklerin olması gerekmektedir. Medya organlarına erişim ve bu organlarda yer alma, toplantı, yürüyüş ve protesto hakları bu özgürlükler kapsamında değerlendirilebilir. Zaten demokratik yönetim; şiddet içermeyen, gösteri ve protestoların engellenmediği bir anlayışı temsil etmektedir (Ateş, 2015: 292-293).

Geçmişte siyasal katılma, genellikle oy verme merkezli olarak düşünülmüş ve seçmenlerin oy verme davranışına etki eden unsurlarla birlikte incelenmiştir. Ancak

günümüzdeki teknolojik gelişmelerle birlikte siyasal katılmanın kapsamı daha da genişlemiştir. Yılmaz ve Oy (2014: 27) yaptıkları çalışmada belirtilen ikili siyasal katılma türü haricinde bir diğer siyasal katılma biçiminin ise iletişim teknolojisinde ki gelişmelerle ortaya çıkan “post-modern siyasal katılma” biçimi olduğunu dile getirmişlerdir. Bu kişilere göre sosyal ağların gelişmesi ile bireyler, post-modern siyasal katılma kapsamında düşünülebilecek birçok etkinlik ve eyleme girebilmektedirler. Örneğin, bireyler sosyal medya olarak tanımlanan araç ve ortamlarda birbirleriyle çok hızlı bir şekilde iletişime geçebilmekte, bir araya gelebilmekte, eylem yapabilmekte ve herhangi bir konu ya da olay hakkında kamuoyu oluşturabilmektedirler

Bireylerin bilgi edinme özgürlüğünün iletişim teknolojileri vasıtasıyla artması, onların siyaset ile olan ilgilerini artırmanın yanı sıra örgütlenme biçimlerini de değiştirmiştir. Önceki kuşaklarda bireylerin siyasi kimliği ilk olarak ailenin etkisiyle şekillenirken, iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişme ve bu teknolojilerin ucuzlayıp yaygınlaşması neticesinde gençlerin siyasal kimliklerini oluşturmalarında ailenin etkisi azalmıştır (Tuna, 2011: 270).

2.3.4. Siyasal Olayları İzleme Yoluyla Siyasete Katılma

Bu katılma şekli, kitle iletişim araçlarını takip etme ve dinleyici olarak parti kongrelerini izlemeyi, mitinglere katılmayı içeren siyasal katılma biçimidir. Bu katılma türündeki ortak amaç, siyasal gelişmelerden haberdar olmaktır. Siyasal olayları izleme yoluyla siyasete katılma türünde yer alan kişinin elbette ki bir siyasal tercihi vardır; ancak gerçekleştirdiği siyasal faaliyetin amacı siyasal düşüncesini yayma değildir (Baykal, 1970: 33).

Bu kapsamda toplum ve dünya sorunlarıyla ilgilenme, gelişmeleri takip etme ya da gelişmelerin içinde yer alma da siyasal katılma olarak değerlendirilmektedir. Statü, gelir ve eğitimin yoğunlaştırıp azalttığı bu durum sırasıyla kanaatleri etkilemekte, kişinin olaylar karşısında nasıl tavır alacağını belirlemekte ve siyasal sitemin diğer unsurlarını benimseyip yerine getirmesini sağlamaktadır (Yücekök, 1987:29).

Dünya’da ve kendi yaşadığı ülkede meydana gelen siyasal olayları çeşitli kaynaklardan özellikle de kitle iletişim araçlarından takip eden insanların, siyasal kültürleri gelişmekte, dünyaya ve olaylara bakış açıları değişmekte, olayları ve siyasal gelişmeleri daha objektif yorumlama yetenekleri gelişmektedir. Bundan dolayı bazı insanlar, siyasal haber yapan kitle iletişim araçlarını ilgi ile takip etmektedirler (Öztekin, 2000: 231).

2.3.5. Siyasi Partilere Üye Olma Yoluyla Siyasete Katılma

Demokratik yönetimlerde siyasi partiler en önemli oluşumların başında gelir. Siyasi partiler demokrasi ile yönetilen toplumlarda bireylerin siyasi görüş ve fikirlerini açıklamalarında onlara yardımcı olan araçlardır. Siyasi partiler bireylerin fikirlerini ifade ettikleri organlar olmalarının yanında onların siyasi hayata katılmalarını da sağlamaktadırlar. Ancak geniş tabanlı bir katılımın sağlanması için partilerin demokratik yönetimin gerektirdiği şartlara göre teşkilatlanmış olması ve çalışmalarını da bu şartları göz önünde bulundurarak gerçekleştirmesi gerekmektedir (Gökçe, 2013: 66).

“Parti” kelimesi ilk çağlardan bu yana kullanıla gelen bir kelime olmuştur. Kelime ilk çağ Cumhuriyetlerini yıkan hizipleri tarif etmek, Rönesans İtalya’sında bir komutanın etrafında örgütlenen orduları ve modern demokrasilerde kamuoyuna biçim veren büyük halk topluluklarını tanımlamak için de kullanılmıştır. Bugünkü anlamda partilerin ortaya çıkması (Amerika dışında) 1950’li yıllara dayanmaktadır. 1950’de siyasi partiler gelişmiş ülkelerde ortaya çıkmış ve diğer ülkelerde bunları taklit etmişlerdir. Siyasi oluşumların ve partilerin amacı iktidarı ele geçirmek ve kullanmaktır (Duverger, 1993: 15).

Siyasi parti kavramının birçok tanımı yapılmıştır. Özbudun (1975;4). Siyasi Parti’yi “Halkın desteğini sağlamak suretiyle devlet yönetimini ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasi topluluklar” olarak tanımlamaktadır.

II. İkinci Dünya Savaşından sonra bütün ülkelerde, hangi siyasi rejimle yönetiliyor olursa olsun, siyasi partiler siyasal katılmayı organize eden kurumlar olmuşlardır. Ülkemizde Denge ve Denetleme Ağı tarafından yayınlanan Demokrasi Barometresi Analiz Raporunda siyasi partilerin toplumda siyasal anlamda birçok işlevi yerine getirdikleri

belirtilmiştir. Söz konusu raporda siyasi partilerin işlevleri şu şekilde sıralanmıştır (Demokrasi Barometresi Analiz Raporu, 2017: 8).

1. Siyasi görüş oluşturma: Siyasi partiler, sosyal çıkarları bir araya getirir ve formüle eder. Bu yapılar, toplumun beklentilerini ve sosyal grupların taleplerini siyasi sistem içinde ifade edilmesini sağlarlar.

2. Seçme işlevi: Siyasi partiler, siyasi kadrolar oluşturur ve gelecek kuşak siyasetçilerin yetişmesini sağlar. Bu kadroları seçimlerde aday olarak gösterir.

3. Siyasi talepleri bütünleştirme işlevi: Siyasi partiler, programları aracılığıyla farklı çıkarları genel bir siyasi projeye ve de siyasi bir programa dönüştürürler. Seçimlerde bu program ekseninde kampanya yaparak, çoğunluğun desteğini almaya çalışırlar.

4. Katılım işlevi: Siyasi partiler, vatandaşlar ve siyasi sistem arasında bir bağ oluşturarak, vatandaşların siyasete katılmasını özendirir. Siyasete katılmayı özendirirken farklı grup ve vatandaşların kendi taleplerini gerçekleştirebileceklerine, başarı sağlayacaklarına dair bir vaatte bulunurlar.

5. Siyasi güç oluşturma ve yönetme işlevi: Siyasi partiler, seçimlere siyasi görev üstlenmek üzere katılırlar. Demokrasilerde genelde, hükümetin önemli bir bölümü, siyasi parti kadrolarından oluşur.

6. Meşruiyet sağlama işlevi: Siyasi partiler vatandaşlar, sosyal gruplar ve siyasi sistem arasında bir bağ kurarak, siyasi düzenin vatandaşlar ve sosyal grupların vicdanının yer almasını sağlarlar.

Bireylerin siyasete katılma yollarından biri de siyasi partilere üye olmaktır. Bireylerin üye olacakları partiyi belirlemelerinde birçok faktör etkili olmaktadır. Daver (1993: 227-228) bu faktörleri şöyle sıralamıştır:

- 1. Prensip (Doktrin):** Bazı kişiler siyasal partiye prensip, fikir, doktrin yüzünden üye olurlar.
- 2. Lider:** Bazı kişiler de bir partinin başında bulunan kişi (lider) nedeniyle bir partiye bağlanırlar.
- 3. Ekonomik Sebep:** Günümüz siyasal partileri ekonomik konuları işlemeleri ve toplumdaki sosyal sınıfların çıkarlarını gözetmeleri bakımından birbirlerinden

ayrılmaktadırlar. Kişiler bu noktada ekonomik anlamda kendi çıkarlarına en fazla seslenebilen partilere üye olmayı tercih edebilmektedir.

4. **Siyasal İktidarı Etkileme Arzusu:** Bazı kişiler de siyasal iktidarı etkilemek, kontrol etmek için bu yapıların içinde yer almayı isterler.
5. **Din:** Avrupa'nın birçok ülkesinde kişiler inandıkları din, inanç, mezhep sebebiyle belli bir partiyi destekleme yoluna gitmektedirler.
6. **Coğrafi Bölge:** ABD'de pek çok kimse, doğum yeri, yaşadığı yer itibarıyla bir büyük partiye bağlanır.
7. **Aile Geleneği:** Bir partiyi desteklemede ağır basan faktörlerden biri de hiç şüphesiz aile geleneğidir.

2.3.6. Siyasal Tartışmalara Katılma Yoluyla Siyasete Katılma

Bireyler siyasal hayata yalnızca oy vererek, parti üyesi olarak, parti kampanyasında yer alarak ya da çeşitli eylemlerde bulunarak katılmazlar. Farklı ortamlarda siyasal tartışmalara katılarak da siyasal katılım gerçekleştirebilirler. Geçmişte insanlar ülke siyaseti ile ilgili görüşlerini kahvehanelerde, televizyon programlarında ya da radyo yayınlarına bağlanarak gerçekleştiriyorlardı. Bu durum kısıtlı bir katılım ortaya çıkarıyordu. Günümüzde ise internet sayesinde hemen hemen herkes evinde oturduğu yerden bir siyasi parti, lider ya da durum hakkındaki görüşünü milyonlarla paylaşarak siyasal katılım gerçekleştirebilmektedir.

Politika yapım ve karar alma süreçlerinde seçmenlerden alınan bu türdeki geri bildirimler oldukça önemlidir. Siyasi aktörler halktan alınan bu bildirimlere göre kendilerinde değişim ve dönüşüme gidebilmektedirler. Diğer bir ifadeyle bu bildirimler politikacıların yaptıkları icraatları gözden geçirmelerine, istek ve taleplere uygun politikalar gerçekleştirmelerine yardımcı olmaktadır. Bu durum aynı zamanda halkın siyasete doğrudan katılımını sağlamaya yönelik bir düzen yaratmak için de son derece önemlidir. Devletler, siyasal katılımı sağlamak için kamuya yönelik birçok uygulamaya başvurumaktadırlar. Özellikle internet üzerinden hayata geçirilen uygulamalar halka

ulaşımını kolaylaştırarak, toplumda katılımcılığın arttırılmasına ve demokrasinin daha sağılıklı ve iyi bir şekilde işlemesine yardımcı olmaktadır (Açıkgöz, 2007: 252).

Demokratik düşüncenin temelinde bireyler arasındaki etkileşim çok önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü demokratik sistemde bireyler özgürce kendi görüş ve düşüncelerini ortaya koyma hakkına sahiptirler. Demokratik sistemde bireyler arasındaki etkileşimin olumlu gerçekteşmesi siyasal katılımın yaygınlaşmasını sağılamaktadır. Ayrıca bir toplumda, bireyler birbirlerinin görüş ve düşüncelerine saygı gösterdikleri oranda o toplumda demokratik yönetim sistemi de hak ettiğı anlamı bulmaktadır (Karaçor, 2009: 130).

Siyasal tartışmalarda, bireylerin birbirlerinin düşünce ve görüşlerine saygı gösterme noktasında, toplumda sahip oldukları sosyal statü belirleyici olmaktadır. Aynı statüde olmayan bireylerin tartışmalarında yüksek statü sahibi birey kendi düşüncesini karşı tarafa kabul ettirme yolunu tercih etmektedir. Böyle bir tartışma hiçbir zaman etki-tepki niteliğinde olmayacaktır. Bu nedenle de genellikle aynı statüye sahip insanlar birbirleriyle siyasal tartışmaya girmeyi tercih etmektedirler (Yücekök, 1987:29).

2.4. SİYASAL KATILMAYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Siyasal katılım ile ilgili yapılan araştırmalarda birçok faktörün siyasal katılımı olumlu ya da olumsuz yönde etkilediğı tespit edilmiştir. Elbette toplumdaki herkes siyasete aynı oranda ilgi göstermez. Kimisi bizzat siyasi faaliyetlerin içinde yer alırken, kimisi uzaktan izlemeyi tercih edebilir. Toplumun bir kesimi ise siyasal katılımı yalnızca oy verme şeklinde gerçekteştirebilir. Bireylerin siyasal katılım düzeyini etkileyen birçok faktör vardır. Bunlar genel olarak; sosyo-ekonomik yapı ve siyasal- hukuksal faktörler şeklinde sınıflandırılarak ele alınmaktadır.

2.4.1. Sosyo-Ekonomik Faktörler

Bir toplumda bireyin sahip olduğı gelir, eğitim ve meslek yani toplumda sahip olduğı statü onun düşünce yapısını, olaylara bakış açısını, yeme-içme, alışveriş yapma gibi

alışkanlıklarını nasıl etkiliyorsa, siyasete bakışını ve siyasal davranış ortaya koyma biçimini de aynı şekilde etkilemektedir.

Bir toplumda meydana gelen tüm gelişme, olay ve durumların o toplumun sosyo-ekonomik yapısından etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Toplumdaki bireylerin mental olarak gelişmesinde dahi o toplumun sosyal ve ekonomik yapısı etkili olmaktadır. Toplumdaki siyasi düşünce, siyasi örgütlenme ve siyasi kurumlarda sosyo-ekonomik yapıya göre gelişme göstermektedir. Tarım toplumu ile günümüz bilgi toplumunu karşılaştırıldığında sosyo-ekonomik yapının siyaset, siyasal bilgilenme ve siyasal katılma üzerinde nasıl etkili olduğu rahatlıkla görülebilir. Bu çerçeveden geleneksel toplumlara bakıldığında siyasal bilgilenme ve siyasal katılımın sınırlı olduğu görülürken, gelişmiş toplumlarda tam tersi bir durumla karşılaşmaktadır. Sosyal ve ekonomik bakımdan gelişmiş toplumlarda katılım kanalları artarken bireyler üzerindeki katılma baskısı da artmaktadır. Yani denilebilir ki bir toplumda sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ne kadar yüksekse, siyasal katılma düzeyi de o kadar yüksektir (Huntington ve Dominguez, 1975: 43-44'ten, Akt. Dursun, 2014: 241).

Bir ülkenin ekonomik gelişme düzeyi, o ülkedeki siyasal katılmayı etkilemektedir. Öncelikle, ekonomik gelişme sosyo-ekonomik statüleri değiştirir. Bunun sonucu olarak da ülkede eğitilmiş, yüksek gelirli, orta sınıf kökenli kişilerin sayısı artar. Orta sınıftaki kişiler, diğer sınıflara nazaran siyasal etkinlikte bulunmaya daha meyillidirler. Aynı zamanda ekonomik gelişmişlik, yeni örgütlenme biçimlerinin doğmasını sağlayarak grup bilincini ortaya çıkarır. Bunların sonucu olarak, kişi bir ulusal bütünün üyesi, bir vatandaş olma duygusunu kazanmakta ve siyasal yaşama katılma zorunluluğu duymaktadır (Huntington ve Nelson, 1976: 18-19'dan Akt. Çukurçayır, 2002: 54).

Sosyo-ekonomik faktörlerden bir diğeri de eğitimidir. Eğitimin siyasal katılma üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu, bu manada eğitilmiş kişilerin, eğitimsiz kişilere oranla daha fazla siyasal katılma davranışı gösterdikleri belirtilmektedir. Eğitim bireylerin siyasal toplumsallaşmasına katkı sağlarken aynı zamanda siyasete karşı ilgilerinin artması ve bilgi kazanılmasında da etkili bir faktör olmaktadır. Aynı şekilde bireyin sahip olduğu meslek de siyasal katılma davranışı üzerinde belli bir etkiye sahiptir. Bazı meslekler siyasal katılmayı destekler özellikler gösterirken bazıları ise siyasal katılmayı sınırlandırıcı etkide

bulunabilmektedirler. Bir başka ifadeyle bazı meslekler, hükümetlerin eylemlerinden ve kararlarından doğrudan etkilenirken, bazıları ise hükümetlerin eylemlerinden ve kararlarından dolaylı bir şekilde etkilenmektedirler. Hükümetin eylem ve kararlarından doğrudan etkilenen meslekler dolaylı etkilenen mesleklere göre siyasi gelişmelerle daha yakından ilgilidirler (Dursun, 2014:242-243).

Demokrasi ile yönetilen ülkelerde seçmenlerin çoğunluğunun beyaz yakalı diye tabir edilen, iyi bir eğitim almış ve iyi bir gelire sahip kişilerden oluştuğunu söyleyebiliriz. Oy vermeyen kimseler ise bunun tam tersi özellikler göstermektedir. Gelir, eğitim, ırk, yaş, cinsiyet ve ikamet edilen yer oy verme davranışı üzerinde etkilidir. Yüksek gelire sahip kişiler daha az gelire sahip kişilerden, iyi eğitim almış kişiler ise almamış olanlardan daha fazla oy kullanırlar. Yüksek gelir sahibi kişiler, kimin kazandığıyla kendi gelecekleri arasında doğrudan bir ilişki kurarken, düşük gelire sahip kişiler ise vergilerini öderler, kurallara uyarlar ve hayatlarını kazanırlar o nedenle yönetimde olan kişilerin değişmesi ile kişisel çıkarları arasında doğrudan bir ilişki kuramazlar (Roskin vd., 2013: 246-247).

2.4.2. Siyasal ve Hukuksal Faktörler

Bir devletin siyasal yapısı yani yönetim şekli o toplumda yaşayan bireylerin siyasal katılma biçimlerini de etkilemektedir. Bütün siyasal sistemlerde siyasal işleyiş ve bireylerin bu işleyişe müdahil olmaları belli kurallarla belirlenmiştir. En başta anayasa olmak üzere temel yasalar siyasete ve siyaset yapmaya belli sınırlar çizmektedir. Toplumun üyesi olan bireylerin siyasal işleyişe nasıl katılacakları, hangi haklara ve sorumluluklara sahip oldukları ve o ülkenin vatandaşı olmaktan doğan siyasal haklarını nasıl ve ne şekilde kullanabilecekleri hangi kurallara uymaları gerektiği yasalarca düzenlenmiştir. Demokratik ülkelerde temel vatandaşlık hakları olan oy verme, seçme ve seçilme hakkı belli kurallara bağlanmıştır. Örneğin belli suçları işlemiş kişilerin seçme ve seçilme hakları bulunmamaktadır. Ayrıca silah altındaki erlerde oy kullanamamaktadırlar (Dursun, 2014: 250).

Bütün diğer demokratik ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de siyasal haklar yasalarla düzenlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin 1982 Anayasasında siyasal haklar Anayasanın

ikinci kısmının dördüncü bölümünde düzenlenmiştir. Bu haklar kısaca şu şekilde sıralanabilir: a) Yurttaşlık b) Seçme ve Seçilme c) Siyasal partilerde çalışma d) Kamu hizmetine girme e) Dilekçe hakkı vb. Siyasal katılma açısından bu sıralanan hakların hepsi çok önemli olmakla birlikte bunlar içinde yer alan seçme hakkı ve siyasal partilerde çalışma hakkı, devlet yönetimine katılma açısından ayrı bir öneme sahiptir. Ayrıca siyasal haklar içinde yurttaşlık hakkı da önemli bir yere sahiptir. Şöyle ki bu hak birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de diğer hakların ön şartı konumundadır. Birçok ülke siyasal katılma hakkını kendi yurttaşları ile sınırlı tutmaktadır (Eroğul, 1991: 80-81).

Siyasal sistemin yapısı, siyasal faaliyette yer alacak bireyin ne gibi niteliklere ve bireysel özelliklere sahip olması gerektiğini belirler. Ülkemizden örnek verilecek olursa Türkiye’de 18 yaşını doldurmamış olanlar, hükümlüler, askeri öğrenciler ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayanlar oy kullanamazlar. Ayrıca milletvekili olabilmek için de söz konusu kişilerin bazı şartları taşıyor olması gerekmektedir. Bu şartlar; 18 yaşını doldurmuş olmak, Türk vatandaşı olmak, hükümlü olmamak, okur yazar olmak, askerliğini yapmış olmaktır. Ülkemizdeki bu sınırlamalara benzer sınırlamalar her siyasal sistemde mevcuttur (Kalaycıoğlu, 1983: 37).

2.5. SİYASAL BİLGİLENME VE SİYASAL KATILMADA KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ ROLÜ

Gerek genel anlamda gerekse siyasal anlamda bilgi edinme, demokratik sistemin işleyişi açısından son derece önemli bir vatandaşlık hakkıdır. Vatandaşların hem genel anlamda hem de siyasal anlamda bilgi edinmesinde günümüzde en büyük rolü kitle iletişim araçları oynamaktadır (Arklan, 2009: 183). Kitle iletişim araçları, ortaya çıkmalarından bu yana kişiler tarafından üretilen ürünleri, ortaya konulan fikirleri ve düşünceleri büyük kitlelere anlatmak ya da tanıtmak amacıyla yararlanılan araçlar olmuşlardır.

Kitle iletişim araçlarının siyasal alanda kullanılması matbaanın icadıyla başlamıştır. Bu gelişmeyle birlikte kişiler ideolojilerini kitap, dergi gibi araçlar vasıtasıyla kitlelere anlatma fırsatı bulmuşlardır. Daha sonra radyonun ortaya çıkmasıyla ulaşılan kitlenin sayısında artış yaşanmıştır. Radyo ulaşılan kitle sayısını artırdığından dolayı daha fazla

tercih edilen bir kitle iletişim aracı olmuştur. Hitler'in Almanya'da ideolojisini kitlelere kabul ettirmesinde de radyonun etkisi herkesçe kabul edilen bir gerçektir.

Kitle iletişim araçları, özellikle 20. Yüzyılda yoğun bir şekilde insanların hayatlarına girmiş ve toplumsal değişimin önemli dinamiklerinden birisi haline gelmiştir. Günümüzde ise hızlı değişen teknoloji, kitle iletişim araçlarını da değiştirip geliştirirken hayatın her alanında etkili kılmış, demokrasinin ve siyasal katılımın vazgeçilmez bir unsuru yapmıştır. Kitle iletişim araçlarıyla siyasal içerikli konuların işlenmesi, geniş bir kitlenin siyasal sistemle ilgili olmasına, bilinçlenmesine ve bu ilgi ve bilincin, en basit siyasal katılım biçimi olan “oy verme” davranışında bile etkili olmasına, demokrasinin daha anlamlı ve işlevsel olarak varlığını ortaya koymasına yol açmaktadır (Dilber, 2012: 91).

Tüm dünyada siyasal gündeme ilişkin kişi ve kurumların bilgi alma aracı olarak kitle iletişim araçlarını tercih etmesi bu araçları vazgeçilmez hale getirmiştir. Kitle iletişim araçları bireylerin temel algı ve tutumlarının oluşmasında ya bütünüyle ya da kısmen etkili olmaktadır. Diğer taraftan kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesi bir yandan bilgilerin kitlelere ulaşmasını kolaylaştırmış öte yandan da kitlelerin farklı araçlardan bilgi edinmesinin yolunu açmıştır. Ancak bireyler kitle iletişim araçlarından bilgi alırken bu araçların manipülatif etkilerine de maruz kalmaktadırlar. İletişim teknolojilerindeki gelişmeler kitle iletişim araçlarının siyaset ve toplum üzerindeki belirleyici etkisini arttırırken, ileri demokrasinin egemen olduğu ülkelerde bireylerin gündeme ilişkin bilgi düzeylerinde de artışa sebep olmaktadır (Arklan ve Karakoç, 2013: 327).

Siyasi partilerin düzenledikleri seçim kampanyaları, seçmenlerin beklentilerinin doğru analiz edilmesi, diğer taraftan seçmenlerin aldıkları hizmetlerin yani iktidarın icraatlarının ne kadar farkında oldukları, iktidardan beklentileri, oy verme davranışında bulunacak vatandaşların kime oy verecekleri yani bilgilenme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır (Yücel, 2007: 33). Siyasal parti ya da adaylar seçmenlerin karar süreçlerini etkilemek ve kendilerine oy vermelerini sağlamak amacıyla çeşitli iletişim araç ve yöntemlerinden yararlanmaktadırlar. Özellikle günümüz seçimlerinde kampanyalar önemli bir yer aldığından, başta televizyon olmak üzere, gazete, radyo, internet gibi araçlarda seçmene

mesaj verilmesinde ve bunun sonucu olarak siyasal katılımın sağlanmasında yoğun bir şekilde kullanılmaktadır (Kalender, 2003: 31).

Birçokları için kitle iletişim araçları, siyasal bilgilenmenin ana kaynağı olarak görülmektedir. İkinci Dünya Savaşından sonra gerçekleştirilen siyasal iletişim araştırmaları, çeşitli kitle iletişim araçlarından elde edilen bilgi oranı ile siyasal ikna arasındaki ilişki ile ilgilidir. Yapılan ilk çalışmalarda, genel anlamda ve siyasal anlamda bilgi edinme açısından gazetenin daha etkin olduğu sonucuna varılmıştır (Brians and Wattenberg, 1996: 172).

Daha sonra yapılan çalışmalarda ise geleneksel kitle iletişim araçları (radyo, gazete ve televizyon) içinde en etkili olanın televizyon olduğu tespit edilmiştir. Televizyonun hem görsel ve işitsel özelliği hem de ücretsiz olmasından dolayı her evde bulunması onu diğerlerinden farklı ve önemli kılmaktadır. Televizyonu diğer kitle iletişim araçlarından farklı kılan başka bir özellik de bir olayı ya da konuyu eşzamanlı bir şekilde kamuoyuna iletmesidir (Göksel ve Bitirim, 2007: 351).

Günümüzde ise geleneksel kitle iletişim araçlarının yanı sıra yeni iletişim araç ve ortamları da siyasal bilgilenme ve siyasal katılmayı artırma amaçlı kullanılmaktadır. Özellikle genç seçmenlere siyasal ideolojinin aktarılması ve bu kişilerin siyaset arenasına çekilmesinde söz konusu araçlar daha fazla tercih edilmektedir. Siyasi kişileri ve kurumları yeni iletişim teknolojilerine yönelten en önemli sebep ise bu teknolojileri kullananların sayısının günden güne artmasıdır.

Demokratik rejimle yönetilen ülkelerde, halkı temsil sorumluluğu taşıyan siyasi partilerin, seçmen kitlesi ile ilişkilerinin sürekliliği ve seçmeniyle güçlü ideolojik bağlar kurabilmeleri için iletişim teknolojilerinden faydalanmaları kaçınılmaz bir durum haline gelmiştir. Günümüzde bilgi çok büyük bir güç olmasının yanı sıra çok hızlı bir şekilde de tüketilmektedir. İktidara talip olan siyasi partilerin bilginin hızlı yayılmasında çok büyük bir faktör olan kitle iletişim araçlarından verimli bir şekilde yararlanması gerekmektedir. Mesaj bombardımana tutulan seçmen kitlesiyle hızlı ve doğru iletişim kanalı belirlenerek iletişime geçilmesi siyasi partileri başarıya götürecektir (Vural ve Bat, 2007: 336).

Günümüzün seçmen yapısı ve beklentileri bırakın yarım asır önceyi on yıl öncesinden dahi farklılık arz etmektedir. Seçmenlerin siyasi aktörlerden beklentileri, içinde bulundukları koşullara göre şekillenmektedir. Siyasilerin bu beklenti ve ihtiyaçları göz

önünde bulundurarak seçmenlerle en iyi iletişimi kuracak yol ve yöntemi belirlemesi gerekmektedir.

İletişim teknolojileri alanında yaşanan baş döndürücü gelişim ve değişimler, siyasi aktörleri ve siyasi kuruluşları da yakından etkilemekte ve onların da bu değişime ayak uydurmalarını zorunlu kılmaktadır. Günümüzde küreselleşmenin ortaya çıkardığı teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak gelişen iletişim araçlarının ve ortamının, siyasal iletişime de büyük kolaylık ve hız kazandırarak, siyaset kurumunda büyük gelişmelere yol açtığını söylemek yanlış olmayacaktır (Göksel ve Bitirim, 2007: 349).

2.6. DOĞRUDAN DEMOKRASİ ARACI OLARAK REFERANDUM

Doğrudan demokrasinin uygulanmasındaki güçlük sebebiyle temsili demokrasi sistemine geçilmiştir. Temsili demokrasi, demokrasinin sınırlı ve dolaylı bir şeklidir. Halkın yönetime katılımı birkaç yılda bir oy vermekten ibaret olduğu için sınırlı; halkın iktidarı doğrudan, kendi eliyle kullanamaması nedeniyle de dolaylıdır. “Parlamento krizi” veya “temsili demokrasinin krizi” kavramları yöneten ile yönetilen arasındaki temsil ilişkisinin etkili ve güvenilir bir şekilde kurulamadığını ima etmektedir. Doğrudan demokrasiyi savunanlar, parlamentoların toplum içinde ciddi bir güven ve yönetim bunalımı yaşadığını, temsili demokrasi içinde doğrudan demokrasi araçlarının kullanılmasının daha doğrudan ve katılımcı demokrasiye geçilmesini sağlayacağını ve meşruiyet krizinin bu şekilde aşılabileceğini düşünmektedirler. Temsili demokrasinin daha iyi işlemesi için halkın katılımının sadece dört-beş yılda bir oy vermekle sınırlı olmaması gerekmekte, seçmenlerin önemli konularda görüşlerini doğrudan beyan edebilecekleri, beğenmedikleri bir konunun çıkmasını engelleyebilecekleri veya düzenleme yapılmasını istedikleri konularda kanun teklifinde bulunabilecekleri, kısaca söylemek gerekirse doğrudan demokrasi araçlarını kullanabilecekleri ortamın oluşturulması gerektiğini belirtmektedirler (Solak, 2008: 2-3).

2.6.1. Referandum Kavramı

İktidarı elinde bulunduranların, yaptıkları yasaları veya ülke yönetimi ile ilgili aldıkları kararları yürürlüğe sokmadan önce halkın onayına sunmalarına referandum denilir (Dursun, 2014: 193). Referandum, zorunlu ve ihtiyari olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Zorunlu referandum, bir yasanın yasalaşması için mutlaka halk oyuna sunulması ve halk tarafından onaylanması halinde söz konusu olmaktadır. İhtiyari referandum ise yasanın halk oyuna sunulmasına meclisin karar vermesi durumunda ortaya çıkmaktadır (Çam, 1990: 366).

Diğer bir ifadeyle anayasa metninde anayasa tasarısının yürürlüğe girmesi referanduma bağlanmış veya anayasada hangi kanun tasarılarının referanduma sunulacağı belirtilmişse zorunlu referanduma başvurulmaktadır (Teziç, 1998: 230). Zorunlu referandumlar, daha çok anayasaların kabulü veya değiştirilmeleri ile ilgilidir. Zorunlu referandum, halkın iradesine en çok değer veren referandumdur. Çünkü bu referandum türünde yasama organı olan parlamento tek başına hareket edememekte, değişiklik ancak halk onaylarsa gerçekleşebilmektedir (Kubalı, 1971: 283).

İhtiyari referandum ise, hükümetlerin, halkın bazı önemli siyasi konu ve sorunlar hakkında onayını almak veya düşüncesini öğrenmek istediklerinde başvurdukları bir referandum türüdür. Yani ihtiyari referandum belli makamların isteğine bağlı olarak yürürlüğe konan bir mekanizmadır. Bu referandum türünde kanun parlamento tarafından kabul edildikten sonra belli bir süre içinde belli sayıda parlamento üyesi, Cumhurbaşkanı, hükümet veya belli sayıda seçmenin talep etmesi durumunda kanun halk oyuna sunulmaktadır (Gözler, 1988: 122). Referandumlar her ne kadar doğrudan demokrasi uygulaması olarak görülse de yarı doğrudan ve temsili demokrasilerde de başvuru bir uygulamadır.

Demokratik görünmesine rağmen referandumların, demokrasiyle bağdaşmayan uygulamaları da mevcuttur. Fransa Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle'nin kendi iktidarını inşa etmek ve geleneksel politikacıları etkisiz kılmak için referanduma başvurması, yine Pakistan'da 1999'da iktidarı askeri darbeyle ele geçiren generalin iktidarını 2002 yılında yaptığı referandumla meşrulaştırması (Roskin vd., 2013: 120) ve ülkemizde 1982

Anayasasının terörden, kargaşadan usanmış halka referandumla kabul ettirilmesi bu uygulamalara örnek teşkil etmektedir.

Referandumların uygulanma oranı dünya genelinde artış göstermiştir. Bunun sebebi Avrupa kıtasında referandumlara sık sık başvurulmasıdır. Avrupa kıtasında referandumların bu sıklıkta yapılmasının nedenleri arasında; AB'nin genişlemesi, Doğu Avrupa'daki demokratik devrimler ve 1970 yılından sonra Avrupalı liderlerin referanduma başvurmaları gösterilebilir. Özellikle Doğu Avrupa'nın demokratikleşmesi sürecinde 27 Anayasa yapılmış ve bunların çoğunun onaylanmasında referanduma başvurulmuştur. Doğu Avrupa'da referandum uygulaması en çok Litvanya'da karşımıza çıkmaktadır. Litvanya'da sadece 1991-1996 yılları arasında çeşitli sebeplerle on kez referandum yapılmıştır (Kaufmann, 2004: 3'ten Akt. Solak, 2012 :60).

Günümüzde de devletler tarafından farklı sebeplerle referandumlara başvurulmaktadır. İster temsili isterse yarı doğrudan demokrasilerde uygulansın referandumlara, bir doğrudan demokrasi aracıdır ve halkın görüşlerini alma noktasında önemli bir uygulamadır. Referandumlara, türüne göre bağlayıcı veya danışma kararları niteliği taşıyabilir. Bu kapsamda referandumların sağladığı yararlar şu şekilde sıralanabilir;

- Seçilmiş hükümetin kamuoyuyla aynı noktada kalmasını temin etmek suretiyle iktidarını denetler.
- Siyasi katılımı teşvik eder, böylece daha eğitilmiş ve donanımlı seçmenler yaratmaya yardımcı olur.
- Önemli konularda halkın konuya duyarlılığını ölçme noktasında hükümetler için önemli bir araçtır.

Referandumların sakıncaları ise;

- Siyasi kararları, çok az eğitilmiş ve çok az deneyime sahip ve medya ve çevrelerindeki diğer etmenlerden kolay etkilenen kişilerin ellerine bırakır.
- En fazla belli bir zaman dilimindeki kamuoyunun bir bakış açısını ortaya koyar.
- Siyasetçilerin, siyasi gündemi manipüle etmesini ve zor kararları verirken kendilerini sorumluluktan muaf tutmasını sağlar.
- Siyasi meseleleri, sadece evet/hayır seçenekleri olan sorulara indirgemek suretiyle bu konuları basitleştirir (Ekici, 2010: 29).

2.6.2. Referandumlar Ne Zaman ve Niçin Yapılır

Demokratik yönetim sistemi ile yönetilen ülkelerde, ülkenin ekonomik ve siyasal gelişmişlik düzeyi halk iradesinin gerçekleşme seviyesinde belirleyici olmaktadır. Farklı fikirlerin özgürce ifade edilebildiği özgür bir siyasal ortam ile bireysel hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığı güçlü ve bağımsız bir hukuk sistemi, demokratik yönetim sistemlerinin başarısı için bir ön koşul durumundadır. Ayrıca, bireylerin siyasal ilgi, bilgi ve katılım imkanlarını arttıracak demokratik bir ortam ile başta kitle iletişim araçları, siyasal ve ekonomik kaynaklar olmak üzere güç araçlarının toplumun tüm kesimleri arasında adil bir biçimde dağıtıldığı bir toplumsal düzen de sağlanması gereken bir diğer koşuldur (Yeşilorman, 2011: 192).

Temsili demokrasilerde halk, yönetime katılma hakkını seçim yoluyla belirlediği temsilciler aracılığı ile kullanmaktadır. Aslında halk tarafından temsilcilere devredilen şey de egemenliğin bizzat kendisi değil, bu hakkın bir süreliğine kullanılma yetkisidir. Buradan hareketle milletvekilleri, halkın temsilcisi olmayıp, olsa olsa geçici işlerinin görevlileri olabilirler ve dolayısıyla halkın onaylamadığı hiçbir yasa geçerli sayılamaz (Gözler, 1988: 99-100).

Demokratik yönetim sisteminin temel koşulu olan “halk iradesi” kavramı, birtakım araçlar yoluyla gerçekleştirilmektedir. Halk iradesinin gerçekleşmesini sağlayan bu araçlardan biri de referandumlardır. Referandum, Lincoln tarafından yapılan “halkın, halk için, halk tarafından yönetimi” şeklindeki çok bilinen demokrasi tanımında belirttiği, “halk tarafından yönetim” idealinin gerçekleşmesi bakımından son derece anlamlı bir işleve sahiptir. Referandumlar, halk iradesinin seçimden seçime tecelli ettiği temsili demokrasilerde, demokratik anlayışın temelini oluşturan halk tarafından yönetim prensibi bakımından çok değerli bir konumdur. Referandum sayesinde, halkın önemli toplumsal konularda ve kanun değişikliklerinde doğrudan doğruya yani aracısız söz sahibi olması mümkün olmaktadır (Yeşilorman, 2011: 193).

Referandum, aynı zamanda demokratik yönetim anlayışı biçimlerinden olan yarı doğrudan demokrasinin de önemli argümanlarından biridir. Meclisin kabul ettiği bir yasanın ya da iktidar ve muhalefetin üzerinde anlaşmaya varamadıkları konuların halkın

görüşüne başvurularak yürürlüğe girmesidir. ABD ve İsviçre gibi ülkelerde yaygın bir şekilde uygulanan referandum, geçmişte daha çok yasaların çıkarılmasında, günümüzde ise idari, mali, ülkenin geleceğine etki edecek kararların alınmasında başvuru bir yöntemdir (Demir, 1998: 14).

Doğrudan halk oylaması ile seçmenler bazı konularda siyasetçilerin kendi adlarına karar alması yerine bu hakkı kendileri kullanırlar. Referandum İsviçre gibi ileri demokrasini hakim olduğu ülkelerde her alanda kullanılırken, İrlanda ve Türkiye gibi ülkelerde daha çok anayasa değişiklikleri için kullanılmaktadır. İngiltere, 1974 ve 2016'da Avrupa Birliği'nde kalıp kalmamayı, 1979'da İskoçya ve Galler'de yetkilendirilmiş güçle donatılmış meclislerin kurulup kurulmayacağını referandumla halkın onayına sunmuştur. ABD ise referandumları daha çok yerel seviyede yasa tekliflerinin oylanmasında kullanmaktadır (Heywood, 2017: 177).

2.6.3. Referandumların Siyasal Katılımı Artırmadaki Rolü

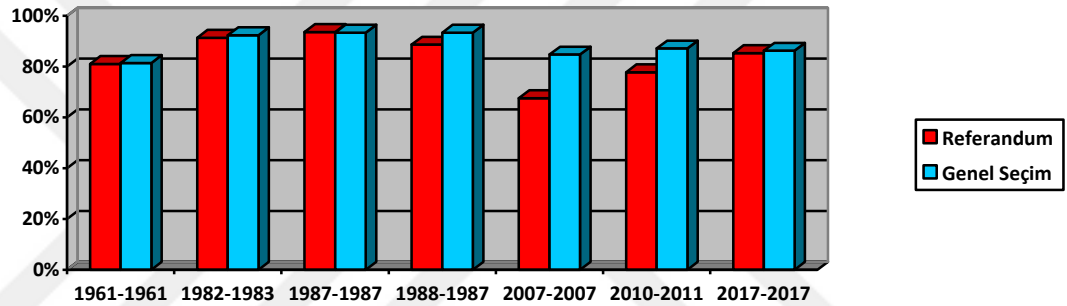
Referandumların, en önemli özelliği ülkenin geleceğini ilgilendiren konularda ve çoğu zaman önemli yasa değişiklikleri için yapılıyor olmasıdır. Referandum yolu ile iktidar erkini elinde bulunduranlar, halka yönetime doğrudan katılma imkanı tanımaktadırlar. Seçmen referandum için oy vermeye gittiğinde ülke yönetimine bizzat katılmanın gücünü kendinde hissetmektedir. Diğer taraftan referandumda oylanacak olan konular siyasetler başta olmak üzere toplumun birçok kesimi tarafından yoğun bir şekilde tartışıldığı için medyanın ve kamuoyu önderlerinin ilgisini daha fazla çekmektedir. Medya ve kamuoyu önderleri seçmenlerin referandumla karara bağlanması için sunulan karmaşık konuları anlamalarına, yayınladıkları haber ve yaptıkları yorumlarla yardımcı olurlar. Böylece seçmenlerin referanduma ilgisinin ve yetkinlik duygusunun artmasına katkı sunarlar (Gilens, Glaser ve Mendelberg, 2001: 2-3).

Bu noktada kamuoyu önderlerinin referandum konusu hakkında halkı bilgilendirmelerine örnek olarak Anayasa Profesörü Burhan Kuzu verilebilir. O dönemde Ak Parti Hükümetinde milletvekili olan ve Anayasa Komisyonu üyeliği bulunan Kuzu, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin oylandığı 2017 Referandumu öncesinde

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin halka anlatılması noktasında medya organlarında birçok programa katılmış ve yapılması düşünülen değişikliklerle ilgili açıklamalarda bulunmuştur.

Referandumların siyasal katılımı artırıp artırmadığını ortaya koymak amacıyla seçmenlerin oy kullanma oranlarından hareketle ülkemizde gerçekleşen referandumlar ve referandumlara en yakın tarihte gerçekleştirilmiş olan genel seçimlerdeki katılım oranları aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Grafik 1. Türkiye’de Yapılan Referandumlar ve Genel Seçimlere Katılım Oranları

Grafikteki verilerden hareketle ülkemizde 1960'lı yıllardan 1980'li yılların sonuna kadar gerçekleştirilen referandumlar ve genel seçimlere katılım oranlarının birbirine çok yakın olduğu, bununla birlikte 1988 referandumundan itibaren seçmenlerin ülkemizde gerçekleştirilen genel seçimlere daha fazla katılım göstermeyi tercih ettikleri, özellikle 2007 yılında gerçekleştirilen referandum ile yine aynı yıl yapılan genel seçimler arasında siyasal katılım noktasında en büyük farkın ortaya çıktığı, bu tarihten sonra bir anlamda eskiye dönüş yaşandığı ve siyasal katılım noktasında 2010 referandumu ve 2011 genel seçimlerinde aradaki farkın azalmaya başladığı ve son olarak 2017 yılında gerçekleştirilen referandum ve genel seçimlerde ise katılım noktasındaki farkın yok denecek kadar az bir seviyeye geldiği söylenebilir.

Yukarıdaki sonuç seçmenlerin referandumlar yoluyla siyasete katılımlarını etkileyen unsurları daha geniş kapsamlı ele almanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda seçmenlerin siyasal katılımlarını etkileyen faktörleri sadece yönetime katılma, yapılacak olan değişiklikte pay sahibi olma, medyadan yapılan bilgilendirmelere maruz kalma şeklinde sıralamak yerine o anki ülkenin siyasal konjonktürünün, referanduma konu olan

içeriğe gösterilen ilginin ve seçmenlerin siyasal katılımlarının neticesinde oluşacak duruma ilişkin beklentilerinin de siyasal katılmaya etki ettiğini belirtmek gerekir.

2.6.4. Demokrasi ve Referandum İlişkisi

Demokrasinin en önemli unsuru seçimlerdir. Seçim olmadan bir devlette demokrasiden söz edilemez. Çünkü seçimler olmadan iktidarın halka dayandırılması mümkün değildir. Demokrasi en basit tanımıyla “halkın kendi kendini yönetmesi” olarak tanımlanmaktadır. Halkın kendi kendini yönetmesi demek kendini ülke yönetiminde temsil edecek kişileri seçebilmesi demektir. Bu sebeple günümüz koşullarında seçimler olmadan halkın kendi kendini yönetmesi hem yöneten hem de yönetilen olması olası görünmemektedir. İktidar yetkisini kullanan kişiler bu yetkiyi yönetilenlerin rıza ve tercihlerinden alırlar. Yönetilenlerin özgür tercihleri onları iktidara taşımış ve onlara ülkeyi yönetme yetkisini vermiştir (Dahl, 2001: 99-100).

Referandumların, halk tarafından yönetim anlayışı bağlamında demokratik yönetimler için önemli bir meşruiyet aracı oldukları söylenebilir. Nitekim oylamaya sunulan tasarının halkın çoğunluğunun onayını alması durumunda, herhangi bir üst makamın onayı olmaksızın yürürlüğe girmesi buna işaret etmektedir. Çünkü demokratik yönetim anlayışında halkın kararının sorgulandığı bir kurum mevcut değildir. Bundan dolayı parlamento üyelerinin başvurduğu bu yol sayesinde, yasa tasarısına halkın desteği sağlanarak meşruiyeti sağlanmaktadır. Bu nedenle, demokratik sistemin hakim olduğu ülkelerde referandumların, meşruiyetin kaynağını halkın iradesine dayandırması açısından yeri ve değeri eşsizdir (Yeşilorman, 2011:195).

Demokratik sistemler için çok büyük bir öneme sahip olan referandum kurumu, yapısal özellikleriyle diğer kurumlardan ayrılır. Şöyle ki ilk bakışta tipik bir siyasal katılma biçimi olarak salt siyasal bir görünüm sergileyen referandum, oylanan şeyin niteliği açısından aynı zamanda hukuki bir nitelik taşımaktadır. Referandum, anayasa değişiklikleri bağlamında halkın yasama sürecine bizzat katılımını ifade etmesi yönüyle hukuksal; siyasal sisteme katılım yöntemi olması yönüyle siyasal boyuta sahip bir kurumdur. Diğer seçim biçimlerinden farklı olan tarafı; referandumlarda temsilcilerin seçilmesi yerine, bir anayasa

metni ya da kanun maddesinin oylanmasının söz konusu olmasıdır (Yeşilorman, 2011: 196).

2.6.5. Türkiye’de Gerçekleşen Referandumlar

Türkiye’de şimdiye kadar yedi referandum yapılmıştır. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra hazırlanan Anayasa için 9 Temmuz 1961’de gerçekleştirilen referandum ülke tarihindeki ilk referandumdur. İkinci referandum ise 1980 askeri darbesinin ardından hazırlanan 1982 Anayasası için 7 Kasım 1982’de yapılmıştır. Üçüncü referandum, 1982 Anayasa’nın geçici 4. Maddesiyle getirilen beş ve on yıllık siyasi yasakların kalkıp kalkmaması konusunda 6 Eylül 1987’de gerçekleştirilmiştir. Dördüncüsü, Anayasa’nın 127. Maddesindeki yerel seçimlerin bir yıl erkene alınıp alınmaması konusunda 25 Eylül 1988’de yapılmıştır. Beşinci referandum 21 Ekim 2007 tarihinde, 5678 sayılı kanunla getirilen anayasa değişikliği paketi konusunda; altıncı referandum 12 Eylül 2010 tarihinde, 5982 sayılı Kanun’la getirilen anayasa değişikliği paketi, konusunda yapılmıştır (Solak, 2012: 65). Türkiye’de gerçekleştirilen son referandum ise 16 Nisan 2017 tarihinde yapılmıştır. Bu referandum ile Anayasa’da yer alan 18 maddede değişiklik yapılması halkın onayına sunulmuştur.

Referandumlara ülkemizde en çok anayasa değişikliklerinde başvurulmuştur. Ülkemizde ilk kez bu yönteme 1961 Anayasasının kabulünde başvurulmuş daha sonra 1982, 2007, 2010 ve 2017 referandumlarında da anayasa değişikliği için doğrudan halkın onayına başvurulmuştur.

1982 Anayasası madde 175’te ifade edildiği üzere, anayasanın değiştirilmesi için, TBMM üye tamsayısının en az üçte biri tarafından yazılı teklifte bulunulması gerekmektedir. Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki tekliflerin Genel Kurulda iki defa görüşüleceği, değiştirme teklifinin kabulünün TBMM üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun gizli oyuyla mümkün olacağı hükme bağlanmaktadır. Cumhurbaşkanı anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları, bir daha görüşülmek üzere TBMM’ne geri gönderebilir. Meclis, geri gönderilen kanunu, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile aynen kabul ederse Cumhurbaşkanı bu kanunu halkoyuna sunabilir. Mecliste üye tamsayısının

beşte üçü ile veya üçte ikisinden az oyla kabul edilen Anayasa değişikliği hakkındaki kanun, Cumhurbaşkanı tarafından Meclise iade edilmediği takdirde halkoyuna sunulmak üzere Resmi Gazetede yayımlanır (Anbarlı Bozatay, 2011: 122).

2.6.5.1. 1961 Referandumu

1950'den 1960'a kadar olan dönem, iktidar partisi Demokrat Parti ile muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi arasında güç mücadelesinin yaşandığı olaylara sahne olmuştur. Bu mücadelenin ve gerginliğin altında yatan sebep olarak uygulanan seçim sistemi gösterilmiştir. 1950 ve 1954 yıllarında yapılan seçimler sonucunda seçim sisteminden kaynaklı bir şekilde CHP'nin mecliste eksik temsil ediliyor olması iki parti arasında soruna sebep olmuştur. Bu sorun meclisi aşır halka da yansınca toplum CHP taraftarları ve DP taraftarları olarak iki kutba ayrılmıştır. Yine bu dönemde DP'nin ekonomi politikalarının başarısız olması ve artan enflasyon ülkede huzursuzluğa yol açmıştır. Bu huzursuzluk 1957 seçimlerinde sandığa yansımış ve DP'nin önceki iki seçime göre oylarının önemli ölçüde düşmesine sebep olmuştur. Oyların düşmesi, bir anlamda partiye olan halk desteğinin azaldığını göstermiş. Bu durum iki parti arasındaki gerginliği arttırdığı gibi toplumdaki bölünmeyi de iyice gün yüzüne çıkarmıştır. Bu gerginlik sokak olayları olarak kendini göstermeye başlayınca, ülkenin içinde bulunduğu kaos ortamından rahatsız olan ordu harekete geçmiş ve 27 Mayıs 1960'ta darbe yaparak ülke yönetimine el koymuştur (Karakartal, 1984: 166).

27 Mayıs 1960 günü Genel Kurmay Başkanlığında yapılan basın toplantısında Albay Alparslan Türkeş darbenin amaçlarını ve nedenlerini kamuoyuna açıklamıştır. Buna göre yapılan darbenin amaçları; partileri içine düştükleri çıkmazdan kurtarmak, partiler üstü bir yönetim kurmak, serbest seçimleri yapmak ve iktidarı tekrardan seçimi kazanan partiye vermek şeklinde sıralanmıştır. Darbe sonucunda, meclis feshedilerek yeni anayasanın ve demokratik kurumların oluşturulmasına başlanılmıştır. 27 Mayıs'ta yani darbenin yapıldığı gün Türk Silahlı Kuvvetleri, ülkenin idaresini Orgeneral Cemal Gürsel'in başkanlığında 38 subaydan oluşan Milli Birlik Komitesi (MBK)'ne devretmiştir (Atabay, 2015: 179).

27 Mayıs 1960 tarihinde askeri darbe ile kesintiye uğrayan siyasal yaşam, 12 Ocak 1961 tarihinde, Milli Birlik Komitesi'nin yeni partilerin kurulmasına izin vermesiyle tekrar canlanmıştır. Böylece darbe öncesinde var olan CHP ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin yanında Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi de Türkiye siyasi arenasına dahil olmuştur. Milli Birlik Komitesi'nin darbe sonrasında attığı bir diğer adım da yeni anayasanın hazırlanmasına yönelik olmuştur. İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi'nde Anayasa Profesörleri Milli Birlik Komitesi tarafından yeni anayasanın hazırlanması için görevlendirilmişlerdir (Karakartal, 1984: 167-168).

Milli Birlik Komitesi tarafından anayasa yapımı amacıyla oluşturulan komisyon önce bir rapor hazırlanmış, fakat gelen tepkiler üzerine kamuoyunu daha geniş bir çerçevede temsil etmek üzere bir Kurucu Meclis oluşturulması için 1 sayılı kanuna ek olarak, 157 ve 158 sayılı kanunlar yürürlüğe konulmuş ve Kurucu Meclis 6 Ocak 1961'de göreve başlamıştır. Hazırlanan yeni anayasa Kurucu Meclis tarafından 27 Mayıs 1961 tarihinde kabul edilmiş ve 9 Temmuz 1961 tarihinde halk oylamasına sunulmasına karar verilmiştir (<https://anayasa.tbmm.gov.tr/1961.aspx>).

Ancak Referandum kararı birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Referandum Türkiye'de ilk kez uygulanacaktı ve ülke halkının büyük bir oranı kırsal bölgelerde yaşıyordu. Bu kişilerin yine büyük bir oranı okuma yazma bilmiyorlardı. Anayasa metninin bu insanlar tarafından ne derece anlaşılacağı bilinmiyordu. Ayrıca ülkenin içinde bulunduğu siyasal durum da eleştirilen noktalardan biri idi. Çünkü, askeri darbe yaşanmış, son seçimlerde yüzde 47 gibi yüksek oy alan Demokrat Parti kapatılmış ve üyeleri yargılanmaya başlanmıştı. Demokrat Parti seçmeninin bu durumdan etkilenmeden yeni anayasa onay verip vermeyecekleri de bilinmiyordu (Karakartal, 1984: 69).

Yukarıda saydığımız nedenlerden dolayı halka yeni anayasayı anlatıp onların onayını almak amacıyla her ile üç Temsilciler Meclisi üyesinin gidip halka anayasanın içeriğini anlatmaları kararlaştırıldı. Referandum sürecinde üç konu üzerinde önemle durulmuştur. Bu konulardan ilki, toplumun anayasayı anlamasıydı. Bunun için anayasa tıpkı genel seçim propagandasında olduğu gibi bir tanıtımla halka anlatılacaktı. Üzerinde durulan ikinci konu, yüksek katılımın sağlanması olmuştur. Üçüncü konu ise referandumda yüksek sayıda “evet” oyunun sağlanmasıydı. Çünkü olumlu oyların çoğunluğu Anayasanın

yaşam güvencesi olacaktı. Anayasa 9 Temmuz 1961 günü halkoyuna sunuldu ve yüzde 38,3 hayır oyuna karşılık ve yüzde 60,7 evet oyuyla kabul edilmiş ve hemen yürürlüğe girmiştir (Karal Akgün, 2010: 163-164).

1961 Anayasası, bireysel hak ve özgürlükler bağlamında 1921 ve 1924 Anayasalarına oranla daha düzenleyici bir yapıdadır. Temel hak ve özgürlükler ayrıntılı olarak düzenlenmiş ve anayasa devlete çok fazla sosyal ödev yüklemiştir. Anayasanın 2. Maddesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal devlet olduğu belirtilmiştir. Temel hak ve hürriyetler Anayasa'nın 10. Maddesinde yer alan "Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzurunu, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasi, iktisadi ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar" ifadesi ile devlete bu hakların korunması noktasında sorumluluk yüklemiştir. 1961 Anayasasının getirdiği bir diğer yenilik de Anayasa Mahkemesi'nin kurulması olmuştur. Anayasa Mahkemesi'nin kurulmasındaki amaç kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenerek anayasanın üstünlüğünün sağlanmasıdır (Birol, 2012; 43-44).

2.6.5.2. 1982 Referandumu

Türkiye, "1982 Anayasası'nın referanduma sunulması üzerine ikinci kez sandık başına gitmiştir. 7 Kasım 1982'de yapılan referandum ile 1982 Anayasası yüzde 91,37 evet oyuyla kabul edilmiştir. 1982 Anayasası'nın halkoyuna sunulmasının gerçek bir halkoylaması olmadığı şeklinde eleştiriler yapılmış ve halen yapılmaktadır. Bu eleştirilerin sebebi olarak vatandaşların, 1982 Anayasası'nı onaylamak ile ülkenin içinde bulunduğu kaos ortamının devam etmesi arasında tercih yapmak durumunda kalmış olmaları gösterilmektedir. "Evet" oyları için devlet tarafından propaganda yapılmış ancak "Hayır" oyları için buna izin verilmemiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde 1982 referandumu bir tür plebisite dönüşmüştür (Anbarlı Bozatay, 2011: 123).

Kelime olarak plebisit yığınlar, sıradan insanlar anlamına gelmektedir. Eski Roma'da zengin sınıfın egemenliği altına girmiş güçsüz ve fakir toplum sınıfını tanımlamaktaydı. Roma'da 3'üncü yüzyılda kanunlar, pleblerin oluşturduğu ve başkanlık

ettiği meclisler tarafından çıkarılmaktaydı. Pleblerin oluşturdukları bu meclislerin aldıkları kararlara da plebisit denmekteydi. Günümüzde bazen plebisit kavramı referandum kavramı yerine kullanılsa da her ikisi farklı anlamlar içermektedirler. Referandum, demokrasiyi güçlendirmek amacıyla tercih edilen bir yöntem iken; plebisit demokrasiyi otoriter bir rejime dönüştürme amacıyla kullanılan halkoylamasıdır (Şahbaz, 2006: 93).

Bir halk oylamasında hükümet tarafsız kalıyorsa o halk oylamasına referandum denilmektedir. Ancak hükümet karşı propagandayı yasaklamış ise o halk oylamasına plebisit denilmektedir. Bir halk oylamasının plebisite dönüşmemesi için yürütme tarafından hazırlanan metnin meclisteki bütün partilerin onayı ile oluşturulmuş olması gerekmektedir. Napolyoncu plebisitler, zaten sonucu belli olan sorunların halka götürülmesinden ibarettir. Askeri müdahalenin halkoylaması yoluyla meşrulaştırılmaya çalışması da plebisit örneğidir. Çünkü, askeri yönetimin hakim olduğu ülkelerde seçmenlerin “Evet” demekten başka bir alternatifleri yoktur (Teziç, 1998: 12).

Bu anlamda 1982 Anayasasının oylandığı 1982 referandumunu birçok kişi plebisit olarak değerlendirmektedir. Referandumun gerçekleştirildiği şartlar düşünüldüğünde çok da yabana atılacak bir düşünce olmadığı görülmektedir. Çünkü mevcut yönetim “Evet” kampanyasının karşısında “Hayır” kampanyası yapılmasına izin vermeyerek karşı propagandayı engellemiştir.

Ordunun yönetime el koyduğu 12 Eylül 1980 günü Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, radyo ve televizyondan yaptığı daha ilk konuşmada yeni anayasa hazırlanacağını söylemiştir. Askeri yönetimin görevlendirdiği Danışma Meclisi’nin hazırladığı anayasanın halk oyuna sunulmasına karar verilmiştir. Bunun üzerine Evren, yeni anayasayı tanıtmaya gezilerine çıkmış ve gittiği yerlerde halkı evet oyu vermeleri konusunda ikna etmeye çalışmıştır. Evren, bir konuşmasında kitlelere şöyle seslenmiştir; “Eğer, 12 Eylül öncesine dönmeyi ve o felaketli günleri ve yılları tekrar ve bu sefer belki de daha da feci bir şekilde ve kurtuluş ümitleri kaybedilmiş bir surette yaşamayı istemiyorsak, sandık başında beyaz oy kullanarak, Anayasa’yı kabul etmeliyiz” (Hamsici, 2017: www.bbc.com). Evren’in bu konuşmasından hareketle halkın kaos ve şiddet ile korkutularak evet demeleri konusunda yönlendirildiği iddia edilmiştir.

Yine 1982 referandumuna getirilen eleştirilerden biri de halkı baskı altında tutmak için oy pusulalarının bilerek şeffaf yapıldığı ve bu zarfların içini gösterdiği için kişilerin ne oy kullandıklarının anlaşıldığı bu durumunda halkta baskı unsuru oluşturduğudur. Askeri yönetimin belirlediği “Danışma Meclisi” tarafından hazırlanan Anayasa, 7 Kasım 1982’de halk oyuna sunulmuş, aleyhte konuşmanın ve propaganda yapmanın yasak olduğu “güdümlü” referandumda yüzde 8,6 oranında “Hayır” oyuna karşılık, yüzde 91,4 gibi büyük bir oy oranıyla yeni anayasa kabul edilmiştir. (yenişafak.com/seçim-referandum-1982).

2.6.5.3. 1987 Referandumu

1987 referandumu, 12 Eylül askeri darbesi sonucu siyaset yapma yasağı getirilen eski siyasetçilerin siyasi yasaklarının kaldırılması konusunda yapılmış bir referandumdur. Bu referandum, 1982 Anayasası’nın yürürlüğe girmesinden sonra yapılan ilk referandumdur. En önemli özelliği ise temel hak ve özgürlükler alanında yapılan ilk referandum olmasıdır (TBMM Araştırma Merkezi, 2010: 128).

Ancak dönemin Başbakanı ve Anavatan Partisi Başkanı Turgut Özal 1980 öncesi siyasi parti liderleri ve feshedilen parlamento üyeleriyle ilgili beş on yıllık yasakların kaldırılmasına karşı çıkmıştır. Özal ve ANAP, “Hayır” kampanyasını yürütmüş, darbeden sonra kapatılan Cumhuriyet Halk Partisi’nin devamı Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP), Adalet Partisi’nin devamı Doğru Yol Partisi (DYP), Milliyetçi Hareket Partisi’nin devamı Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP), Milliyetçi Selamet Partisi’nin devamı Refah Partisi (RP) ise referandumda “evet” kampanyası sürdürmüştür. 6 Eylül 1987’de yapılan referandum sonucunda geçerli 23 milyon 347 bin 856 oydan 11 milyon 711 bin 461’i “Evet” (yüzde 50,16), 11 milyon 636 bin 395’i “Hayır” (yüzde 49,84) çıkmıştır (Kalafat, 2017: www.bianet.org). Bu sonuçla siyasi partilerin ve yöneticilerinin siyasi yasakları kalkmıştır.

Bu referandum her ne kadar “Siyasi Yasakların Kaldırılmasına Yönelik Referandum” olarak isimlendirilse de aslında 1987 referandumu, anayasanın dört maddesindeki (67,75,175 ve geçici 4. Madde) değişikliği kapsamaktaydı. Referandumda evet çıkmasıyla anayasanın 67. Maddesinde yer alan seçme ve halkoylamasına katılma yaşı

20'ye düşmüş, 75. Maddesinde düzenlenmiş olan TBMM'nin milletvekili sayısı 450'ye çıkmış. Anayasanın 175. Maddesi, anayasa değişikliği teklifinin kabul edilmesi “meclis üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun oyuyla mümkün” olur şeklinde değiştirilmiş ve “Mecliste üye tamsayısının beşte üçü ile veya üçte ikisinden az oyla kabul edilen anayasa değişikliği hakkındaki kanun, Cumhurbaşkanı tarafından meclise iade edilmediği takdirde halkoyuna sunulmak üzere Resmi Gazetede yayımlanır” şeklinde düzenlenmiştir. 1980 askeri darbesiyle dönemin siyasi parti liderlerine ve yöneticilerine siyasi yasakları içeren geçici 4. Madde de bu referandum sonucunda yürürlükten kaldırılmıştır (Pınar, 2016: 79-80).

1987 Referandumu 11 milyon 636 bin 395 turuncu “Hayır” oyuna karşı, 11 milyon 711 bin 461 mavi “Evet” ile kabul edilmiştir. Aradaki 75 bin oyluk fark Türkiye'yi 12 Eylül askeri darbesinin getirdiği siyasi yasaklardan kurtarmıştı. Bu referandum Süleyman Demirel'e Çankaya yolunun, Ecevit ve Erbakan'a ise Başbakanlık kapısını açmıştır (Oğur, 2017, www.turkiyegazetesi.com.tr).

2.6.5.4. 1988 Referandumu

Türkiye'de dördüncü referandum 25 Eylül 1988 yılında, yerel seçimler ile milletvekili seçimlerinin birlikte yapılması amacıyla yapılmıştır. Bu referandum ile yapılmak istenen yerel seçimlerin 1 yıl öne alınmasıydı. Katılımın yüzde 90 olduğu bu referandumda seçmenlerin yüzde 65'i “Hayır”, yüzde 35'i “Evet” oyu kullanmış, böylelikle yerel seçimlerin erkene alınması için Anayasa'nın 127. Maddesindeki değişiklik kabul edilmemiştir. Bu süreçte dönemin Başbakanı (Turgut Özal) ve devlet televizyonu (TRT) referandumun kabul edilmesi için yoğun bir kampanya yürütmüştür. Referandumda “Hayır” çıkması ANAP hükümetinin de kendisini sorgulamasına yol açmıştır (Aziz, 2003: 68). Referandumlar daha önce de değinildiği gibi iktidardaki hükümet içinde bir güven oylaması konumundadırlar. Yapılan referandumdan “evet” çıkması hükümetin politikalarının destek gördüğünü gösterirken “hayır” çıkması bunun tam tersini ifade etmektedir.

Bu referandum egemen güç aleyhinde bir referandum olma özelliği taşımaktadır. Şöyle ki, 1988 referandumunda, referandumu başlatanların (yönetici elit-siyasi iktidar-devlet başkanı) istediğinin tersine bir sonuç ortaya çıkmıştır. Bu referandumda referanduma giden süreci başlatan Turgut Özal, istemediği bir sonuçla karşılaşmıştır. Çünkü, bu referandumda anayasa değişikliğinden daha çok Özal hükümeti oylanmıştır. Yani denilebilir ki referandum bir nevi güven oylamasına dönüşmüştür (TBMM Araştırma Merkezi, 2010: 136).

Yerel seçimlerin bir yıl öne alınıp genel seçimlerle birlikte yapılmasını amaçlayan bu referandum da muhalefet, kampanyasını o dönem iktidarı elinde bulunduran ve referandum kararını alan Özal hükümetine karşı bir güven oylamasına dönüştürmüştür. Muhalefetin bu tutumu üzerine Özal, karşı hamlede bulunmuş ve oylamanın sonucuna göre siyasetten çekilebileceğini söylemiştir. Ancak Özal, hangi oranlarda oy sonucunda bu kararı alacağını açıklamayarak takdir yetkisini elinde tutmuştur. Muhalefet ise Özal'ın bu kararının bir blöf olduğunu savunmuş ve seçim sonucunda Özal'ın istifa etmemesiyle muhalefet haklı çıkmıştır (TBMM Araştırma Merkezi, 2010: 134).

25 Eylül 1988'de yapılan referandumda yerel seçimlerin erkene alınması yüzde 65 hayır oyu ile reddedilmiştir. Bunun sonucu olarak yerel seçimler zamanında yani 26 Mart 1989'da yapılmıştır. Başbakan Turgut Özal, referandum kampanyası sırasında referandumdan “Evet” oyu çıkmaması durumunda görevi bırakacağını söylemiş, ancak referandumdan sonra da görevinin başında kalmaya devam etmiştir. 1988 referandumu Türk siyasal yaşamında olumsuz sonuçlanan tek referandum olma özelliği taşımaktadır (Mermer, 2012: 98-100).

1987 genel seçimlerinden ANAP yüzde 36 oy alarak tek başına iktidar olmuştu. Seçimin ardından kabine değişikliği yapan Özal, gençlerden oluşan bir kabine oluşturmuş, aynı yıl Fatih Sultan Mehmet Köprüsü açılmış, F-16'lar üretilmeye başlanmıştı. Ayrıca Özal sanatçılarla kurduğu samimi diyalog ve şortlu görüntüleriyle Türk halkının alışkın olmadığı bir siyasetçi profili çizmiştir. Yine o yıl çok başarılı bir operasyon sonucu halterci Naim Süleymanoğlu Bulgaristan'dan kaçırılarak Türkiye'ye getirilmiştir. Tüm bu çabalar referandumdan evet çıkmasını sağlamamış, ancak Özal'a Çankaya yolunu açmıştır. Kenan Evren'in Kasım 1989'da görev süresinin dolacak olmasından dolayı Özal Cumhurbaşkanı

adayı olmuş ve 3 Ekim 1989 yılında TBMM tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin 8. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (Oğur, 2017, www.turkiyegazetesi.com.tr).

2.6.5.5. 2007 Referandumu

16 Mayıs 2007 günü görev süresi dolan Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in yerine, anayasanın kuralları işletilerek zamanında seçim yapılamaması, büyük bir bunalıma yol açmıştır. Seçimin zamanında yapılamamasının nedeni, anayasa kurallarının, önde gelen birtakım anayasa hukukçuları tarafından, siyasal gerekçelerle, anayasaya aykırı bir biçimde yorumlanıp Cumhurbaşkanlığı seçimi için toplantı yeter sayısı olarak TBMM üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun gerektiğinin savunulması ve bu yapılan yorumların anayasa mahkemesi tarafından onaylanmış olmasıdır (1 Mayıs 2007 günlü, E.2007/45, K.2007/54 sayılı karar). İktidar bu karar sonrasında parlamenter sistemi temelinden sarsan bir anayasa değişikliğine gitmiştir. Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesini öngören bu anayasa değişikliği 21 Ekim 2007'de referanduma sunulmuş ve referandumdan "Evet" çıkmasıyla anayasa değişikliği yürürlüğe girmiştir (Eroğul, 2007: 167).

1961 Anayasası parlamenter yapıyla uyumlu tek meşruluğa dayanan, iki başlı bir yürütme organı kurmuştur, ancak Cumhurbaşkanı yürütme içerisinde yetkisiz ve sorumsuz bir konum teşkil etmekteydi. 1982 Anayasası ise Cumhurbaşkanını geniş yetkilerle donatmıştı. Cumhurbaşkanının geniş yetkilerle donatılması iki başlı yürütme meydana getirmiştir ve bu durum zaman zaman sistemde Başbakan ve Cumhurbaşkanı çatışmasına yol açmıştır. Bu durumun en somut örneğini ülke, 11. Cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşamıştır. İki başlılık 11. Cumhurbaşkanının belirlenmesi sürecinde ülkeyi siyasal kaos ve belirsizlik ortamına sokmuştur. Saf parlamenter yapıda, sistemin sessiz sedasız yapacağı Cumhurbaşkanlığı seçimi aylar öncesinde başlayan tartışmaların konusu olmuştur (Uluşahin, 2011: 34).

Ülkeyi 21 Ekim 2007 yılında referanduma götüren süreç, mecliste 11. Cumhurbaşkanının seçilememesi olmuştur. Abdullah Gül'ün adaylığı öncesinde Recep Tayip Erdoğan'ın aday olabileceği ihtimali gözetilerek bunu engellemek için 14 Nisan'da

Ankara’da başlayıp İzmir ve İstanbul’da devam edip Samsun’da sona eren Cumhuriyet Mitingleri düzenlenmiştir. Bu mitinglerden sonra siyasi ortamı ve ülkeyi geren bir gelişme de Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt’ın 12 Nisan’da düzenlediği bir basın toplantısında söylediği “sözde değil özde laik bir Cumhurbaşkanı” istiyoruz sözleri olmuştur. Bu açıklamadan bir süre sonra Başbakan Erdoğan Abdullah Gül’ün Cumhurbaşkanlığı adaylığını resmen açıklamıştır.

Ak Parti’nin bu kararının ardından ilk tur oylamanın yapıldığı 27 Nisan’da Abdullah Gül 357 oy almıştır. Bu kez eski Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu “367” kuralını ortaya atmıştır. Buna göre Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turunda Meclis’in nitelikli çoğunluğu olan 367 Milletvekili Genel Kurul’da hazır bulunmazsa, ilk tur gerçekleşmemiş sayılacaktı. İlk tur seçimde tam da bu durum gerçekleşmiştir, dönemin muhalefet partileri olan ANAP ve DYP meclise girmemiş, CHP ise zaten girmeyeceğini daha önceden dile getirmiştir. CHP 27 Nisan günü yapılan ve Abdullah Gül’ün 357 “Evet” oyu aldığı seçimi Anayasa mahkemesine götürmüş ve aynı gece saat 23.20’de Genelkurmay Başkanlığı’nın internet sitesine konulan hükümete karşı bildiri ortalığı iyice karıştırmıştır. E-muhtıra olarak adlandırılan bu bildiri ile Ordu Gül’ün adaylığına karşı olduğunu bir anlamda açıkça ortaya koymuştur (www.yenişafak.com).

Bildiri sonrasında, iktidar kanadından Hükümet sözcüsü Cemil Çiçek, gerçekleştirdiği basın toplantısında bildiriye kınamış ve ordunun hükümete bağlı bir organ olduğunu belirten açıklamalar yapmıştır. Bu açıklama ile Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde ilk defa bir hükümet, Ordu’nun siyasete müdahalesine karşı çıkmıştır. Hükümetin bu tavrı birçok çevre tarafından desteklenmiş ve bu çevreler ordunun artık siyasetten elini çekmesi gerektiği yönünde görüş belirtmişlerdir.

Anayasa mahkemesi, CHP’nin Cumhurbaşkanlığı seçimi ile ilgili olan itirazını kabul ederek seçimin iptali yönünde karar almış, bu gelişmenin üzerine Ak Parti hükümeti erken seçim kararı alarak 22 Temmuz 2007 günü erken seçime gidilmiştir. Seçimden Ak Parti aldığı yüzde 46,58 oy ile 341 milletvekili, CHP yüzde 20,88 ile 112 milletvekili çıkarırken MHP ise yüzde 14,27 ile 71 milletvekili çıkarmıştır. Seçimden sonra 367 krizi nedeni ile Cumhurbaşkanı seçemeyen Ak Parti, Anayasa Değişikliği paketi hazırlamıştır. DYP lideri Erkan Mumcu, Anayasa Değişikliğine parti olarak destek vereceklerini

açıklamıştır. İktidar partisine bir destek de MHP'den gelmiştir. MHP, “AKP kimi isterse aday gösterebilir. Biz Meclis’e gireriz, 367 sorunu yaşanmaz” açıklamasıyla krizin çözüme kavuşturulmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu gelişme sonucunda Abdullah Gül 20 Ağustos 2007’de TBMM’de yapılan oylamada Türkiye Cumhuriyetinin 11. Cumhurbaşkanı olmuştur (www.yenişafak.com). (Gül, TBMM’ce seçilen son Cumhurbaşkanı olmuştur). Cumhurbaşkanı’nın seçiminden sonra Ak Parti Anayasa değişikliğine hız vermiş ve değişikliği hazırlayarak referanduma sunmuştur.

2006 yılının sonlarında başlayan ve 28 Ağustos 2007 tarihinde Abdullah Gül’ün Cumhurbaşkanı seçilmesiyle noktalanan 11. Cumhurbaşkanı’nın seçim süreci boyunca devam eden hararetli tartışmalar, 27 Nisan tarihli Genelkurmay Başkanlığı Bildirisi ve Anayasa Mahkemesi’nin verdiği –kamuoyunda bilinene adıyla- 367 kararı, hükümet ile muhalif çevreleri Cumhurbaşkanlığı seçimi konusunda karşı karşıya getirmiş; elindeki son kozu oynayan hükümet ise anayasa değişikliği yoluna gitmiştir. 21 Ekim 2007 referandumu ile gerçekleşen anayasa değişikliği sonrasında ise, Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilmesi kabul edilmiştir (Uluşahin, 2011;30-31).

Yapılan referandum ile gerçekleştirilen anayasa değişikliğinde en önemli değişiklik, Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilmesine yönelik yapılan düzenleme olmuştur. Bununla birlikte Cumhurbaşkanı seçilebilme kriterleri de (kırk yaşını doldurmuş, yüksek öğrenim sahibi, milletvekili yeterliliğine sahip Türk vatandaşı) yasa değişikliğinde yer almış ve yine değişiklik ile Cumhurbaşkanı’nın görev süresi beş yıl olarak belirlenmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı’nın meclis içinden veya dışından bir aday olabileceği ve kimler tarafından nasıl aday gösterilebileceği yasayla düzenlenmiş ve TBMM’nin yapacağı seçimlerde üçte bir çoğunluğun yeterli olacağı belirtilmiştir.

2.6.5.6. 2010 Referandumu

Büyük bir oy çoğunluğuyla kabul edilmesine rağmen meşruiyeti sorgulanan 1982 Anayasası çeşitli zamanlarda farklı iktidarlar tarafından değiştirilmeye çalışılmış ancak tartışmalar değişikliğin önüne geçmiştir. 2010 yılında 1982 Anayasasının değiştirilmesi tekrar gündeme gelmiştir. Dönemin hükümeti 26 maddelik bir değişiklik paketi hazırlamış

ve referanduma sunmuştur. Yüzde 57,88 “Evet” oyuna karşılık yüzde 42,12 “Hayır” oyunun çıktığı 12 Eylül 2010 Referandumuna konu olan 26 maddelik anayasa değişikliği paketinin tartışılması, yapılan propagandanın önüne geçmiştir. Anayasa değişikliği paketinde; yargı kurumlarının yapısının değişmesinden çalışma haklarına, ombudsmanlık gibi dezavantajlı gruplar için önemli olan bir konunun anayasal düzeyde tanınmasına kadar birçok konuda düzenleme bulunmasına karşılık hem iktidar partisi hem de muhalefet partisi öne çıkardıkları belli konular üzerinde tartışmayı tercih etmişlerdir (Anbarlı Bozatay, 2011: 124).

Ak Parti iktidarı da göreve geldiği günden itibaren 1982 anayasanın değiştirilip yerine yeni anayasa yapılması gerektiğini çeşitli zamanlarda ve platformlarda dile getirmiştir. 22 Temmuz 2007 genel seçimlerinden yüzde 46,58 gibi yüksek bir oy oranıyla tekrar hükümet olma hakkı kazanan Ak Parti, yeni anayasa isteğini daha fazla dillendirmeye başlamış ve anayasa hazırlama çalışmalarına hız vermiştir. Hükümet öncelikle kamuoyunda tartışılması için bir taslak hazırlamış ve bunu kamuoyuna sunmuştur. Taslak muhalefet partileri ve bir takım sivil toplum örgütlerince Ak Parti tarafından tek başına hazırlandığı ve kendi fikirlerinin ve düşüncelerinin dikkate alınmadığı noktasında eleştirilmiştir.

Yeni anayasa değişikliği taslağı iktidar ve muhalefet partileri arasında hararetli tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. “Evet” cephesinde ana gücü Ak Parti oluştururken, Saadet Partisi ve Büyük birlik Partisi de “Evet” cephesinde olmayı tercih etmişlerdir. “Hayır” cephesinde ise CHP ve MHP yer almıştır. Kampanya süresince Ak Parti, referandumun 12 Eylül’le ve ‘vesayetçi anlayışla hesaplaşmak’ olduğunu vurgularken aynı zamanda CHP’yi de yargı ve bürokratik iktidarla özdeşleştirme yoluna gitmiştir. CHP ise Ak Parti’yi yeni Anayasa ile yargıyı tamamen denetimi altına alma planı yapmakla suçlamıştır. Muhalefet cephesindeki bir diğer parti olan MHP lideri Bahçeli ise anayasa değişiklik paketini “uzlaşmadan uzak, yabancı dayatması ve parti anayasası” olarak nitelendirmiş ve Ak Parti’yi ‘PKK ile pazarlık yapmakla suçlamıştır. BDP ise referandum süresince aktif bir boykot kampanyası yürüterek, seçmenine oy kullanmamaları konusunda çağrıda bulunmuştur (www. bbc.com).

2010 referandumunda dikkat çeken bir diğer gelişme ise başını aydınlar ve Türkiye solcularının çektiği “Yetmez Ama Evet” kampanyası olmuştur. Yazarlar, hukukçular, sanatçılar ve öğretim üyelerinden oluşan bir grup, eksikleri olmakla birlikte yeni anayasanın Türkiye’de hak ve özgürlükler açısından atılmış önemli bir adım olduğunu belirterek anayasa değişikliğinin desteklenmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Bu atmosfer içinde referanduma gidilmiş ve seçmenin yüzde 57,88’i “Evet”, yüzde 42,12’si ise “Hayır” demiştir, böylelikle 26 maddelik anayasa değişikliği kabul edilmiştir.

Bu anayasa değişikliğinde en çok dikkat çeken nokta bireyin merkeze alınmasıdır. Değişiklik ile dezavantajlı gruplar olan kadınlar, çocuklar ve engellilere yeni haklar tanınmıştır. Tüm vatandaşlara yönelik kişisel verilerin korunması ile ilgili düzenleme yapılmıştır. Memurlara ve diğer kamu çalışanlarına toplu sözleşme hakkı ve birden çok sendikaya üye olma hakkı tanınmıştır. Bunlara ek olarak; Kamu Denetçiliği (ombudsmanlık) kurumu kurulmuş, HSYK’nın yapısında düzenlemeye gidilmiş, 1980 darbesinin sorumlularına yargı yolu açılmış, anayasa mahkemesine bireysel başvuru hakkı verilmiş, Anayasa Mahkemesinde görev alacak üyelerin sayısı ve seçimine ilişkin düzenleme gerçekleştirilmiştir (Anbarlı Bozatay, 2011: 125).

2.6.5.7. 2017 Referandumu

16 Nisan 2017’de gerçekleştirilen Türkiye’nin 7. referandumunda anayasa değişikliği ve hükümet sistemi değişikliği oylanmıştır. Bu referandum sonucunda Türkiye Cumhuriyeti’nin hükümet sistemi, Parlamenter Sistem’den Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne dönüşmüştür.

Hükümet sistemi tartışmaları zaman zaman küllense de Türkiye gündemini hep meşgul etmiştir. Siyasetçilerin yaptıkları açıklamalarla başlayan tartışmalar yalnızca kamuoyu tarafından değil akademik çevreler tarafından da üzerinde çokça konuşulan konu olmuştur. Türkiye’de hükümet sistemi değişikliğinin yapılması gerektiğine ilişkin çeşitli argümanlar ortaya konmuştur. Bu argümanlar şöyle özetlenebilir: Türkiye hızla gelişen bir ülkedir ve bu ülkenin bulunduğu coğrafyada öne çıkabilmesi için birçok sosyal, siyasi ve ekonomik engeli aşması gerekmektedir. Bu engelleri de ancak hızlı ve sorunsuz karar

alabilen güçlü bir iktidar gerçekleştirebilir. Mevcut parlamenter sistemle bunun başaramayacağı açıktır (Gönenç, 2005: 1).

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 2017 yılına kadar parlamenter yönetim sistemi ile yönetilen bir ülke olmuştur. 1923 yılından 1950 yılına kadar ülke CHP tarafından yönetilmiş, ancak 1946 yılına kadar ülkede tek partili bir yapının bulunması demokratik yönetim anlayışını benimsemiş Türkiye için bir handikap olarak değerlendirilmiştir. Bu sebepten dolayı iktidar çok partili hayata geçişi onaylamış ve ülke 1946 yılında çok partili hayata geçmiştir. Çok partili hayatta da ülke istenen düzeyde istikrara kavuşamamıştır. Doksan beş yıllık tarihinde ülkede 66 hükümet göreve gelmiş ve bu hükümetlerin ortalama ömrü bir buçuk yıl ile sınırlı kalmıştır. Kurulan hükümetler zaman zaman da darbeler ile alaşağı edilmiş, hükümetler üzerindeki askeri vesayet güçlü hükümetlerin kurulmasını engellediği için ülkenin sosyal ve ekonomik olarak gelişmesinin de önünü tıkamıştır (Sinan Yazıcı, 2018: 237).

Türkiye'de sistem değişikliğine ilişkin tartışmalar öncelikli olarak başkanlık sistemi üzerinden yürütülmüştür. İlk kez Mart 1980 tarihinde Tercüman Gazetesi'nin düzenlediği Anayasa Seminerinde ve Yeni Forum Dergisi'nin önerdiği Anayasa Projesi'nde başkanlık sistemine geçiş tartışma konusu yapılmıştır. Tercüman Gazetesi'nin düzenlediği seminere katılan bilim adamlarının bir kısmı, Fransa'daki gibi yarı başkanlık sistemine geçişi savunurken, bir kısmı da parlamenter sisteminin korunmasını, ancak bu sistem içinde Cumhurbaşkanına daha geniş yetkiler tanınmasını savunmaktaydı. 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra kurulan Kurucu Meclis'in Danışma Meclisi kanadı, anayasa taslağını hazırlarken içinde üniversitelerin de olduğu birtakım kuruluşları görüş sunmaları konusunda teşvik etmiş ve bu kuruluşlar belirttikleri görüşlerinde parlamenter sistemin korunması ancak Cumhurbaşkanının yetkilerinin genişletilmesi yönünde görüş belirtmişlerdir (Serap Yazıcı, 2011: 160).

1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanlığı makamına güçlü yetkiler verilmesi bunun yansıra Cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğunun olmaması ülke yönetiminde çift başlılığa yol açtığı gibi güçlü hükümetlerinde kurulmasını engellemiştir. Bu durum yıllarca siyasiler, sivil toplum kuruluşları ve çeşitli kişi ve kurumlarca tartışılmış ve hükümet sistemi

değişikliğinin ülkenin önünün açılması için bir gereklilik olduğu zaman zaman dile getirilmiştir.

Türkiye, yıllarca darbe anayasalarının ortaya çıkardığı vesayetçi bir yönetim anlayışı ile yönetilmiştir. 1961 Anayasası ile kurumsallaşan bu eğilim, 1982 Anayasası ile bürokratik oligarşiye dönüşmüştür. Gücünü anayasadan alan bu bürokratik vesayet kurumları, halk iradesini anti-demokratik yöntemlerle baskı altına alan mekanizmalar oluşturmuşlardır. Vesayet kurumlarının baskısı altındaki parlamenter sistem, kısa süreli hükümetler, darbeler ve ekonomik krizlerin sebebi olarak görülmüştür. Ayrıca yetkili ama sorumsuz Cumhurbaşkanı ile Başbakan ve Bakanlar kurulundan oluşan çift başlı yürütme erki arasında uyumsuzlukların yaşanması yeni hükümet sistemini zorunlu kılmıştır (Karatepe vd., 2017: 23).

11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün seçilmesi sırasında yaşanan 367 krizi hükümetin anayasa değişikliği kararı almasına neden olmuştur. 2007 yılında yapılan referandum ile 1982 Anayasasının bazı maddelerinde değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliklerden biri de Cumhurbaşkanının seçilme yöntemi ile ilgili olan maddedir. Yapılan değişiklik ile Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi yasalaşmıştır.

Cumhurbaşkanı seçiminin halk iradesine bırakılmış olması yeni tartışmaları gündeme getirmiştir. Zira hem Cumhurbaşkanının hem de hükümetin halk tarafından seçilmesi yönetsel anlamda bir güç mücadelesine yol açacağı çeşitli kişilerce dile getirilmiştir. Bu tartışmalar eşliğinde 2014 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde Recep Tayip Erdoğan Cumhurbaşkanı olmuştur. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ile siyasi arenada hükümet sistemi değişikliğine gidilmesi gerektiği ile ilgili tartışmalar hız kazanmıştır (Sinan Yazıcı, 2018: 237).

Cumhurbaşkanı Erdoğan seçim kampanyası sırasında, eğer seçilirse önceki dönemlerdeki Cumhurbaşkanlarından farklı bir Cumhurbaşkanı olacağını köşesinde oturan bir Cumhurbaşkanı olmayacağını sık sık dile getirmiştir.

Erdoğan seçildikten sonra bu söylemlerine uygun eylemlerde bulunarak, hükümetin bütün çalışmalarına ve kararlarına müdahil olmuş, bu tavrı muhalefet tarafından tarafsız olmamakla eleştirilmesine sebep olmuştur. Erdoğan ise bu eleştirilere anayasanın kendisine verdiği hakları kullandığını söyleyerek karşılık vermiştir. Ayrıca Erdoğan bu durumdan

şikayet eden muhalefeti zaman zaman sorunun çözülmesi için Anayasa değişikliği yapmaya davet etmiş, ancak muhalefet cephesi Erdoğan'ın Anayasa değişikliği önerisine destek vermemiştir. 15 Temmuz darbe girişiminden sonra MHP'nin Anayasa değişikliği konusundaki olumsuz tavrı değişmiş ve AK Parti'ye destek vereceğini açıklamıştır. MHP'nin desteği ile değişiklik paketi hazırlanmış ve ilk hazırlandığı halinde 21 madde olan teklif 18 maddeye indirilmiştir. Teklif 21 Ocak 2017 günü TBMM'de yapılan oylamada 339 oy ile kabul edilmiştir. Ancak Anayasa değişikliği teklifi Anayasanın 175. Maddesi gereğince (330 oy ile 367 oy aralığında kabul edilen anayasa değişikliği hakkındaki kanunların referanduma götürülmesi mecburiyeti) halkoyuna sunulmuştur (Çoşkun, 2017: 6-7).

16 Nisan 2017 günü yapılan referandum ile Anayasa'da yer alan 18 madde oylanmış ve yüzde 51,41 "Evet" oyuyla değişiklik yapılmıştır. Parlamenter Sistemden, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmiştir. Bu değişiklikler ile; yürütme yetkisi Cumhurbaşkanına verilmiş, TBMM ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin 5 yılda bir birlikte yapılması kararlaştırılmış, dokuzuncu maddede yer alan yargı yetkisi "bağımsız" mahkemelerce kullanılır söylemine "tarafsız" ibaresi eklenmiş, 550 olan milletvekili sayısı 600'e çıkarılmış ve 25 olan seçilme yaşı 18'e indirilerek gençlerin siyasete atılmasının önü açılmıştır. Yine Cumhurbaşkanının partili fakat tarafsız olacağı belirtilerek, Cumhurbaşkanı adayının, en son seçimde oyların yüzde beşini alan partiler tarafından, ya da en az 100 bin seçmenin desteği ile aday gösterilebileceğine yer verilmiştir. Bir diğer maddede yapılan değişiklik ile Cumhurbaşkanına soruşturma yolu açılmıştır. Cumhurbaşkanı yardımcılarının atanması veya görevden uzaklaştırılması Cumhurbaşkanının yetkisine bırakılmış, bakanlıkların kurulması ve kaldırılmasının Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenmesine karar verilmiştir. Değişiklik yapılan bir diğer madde ise seçimlerin yenilenmesi ile ilgilidir. Buna göre; TBMM üye tam sayısının 5'te 3 çoğunluğu ile seçimlerin yenilenmesine karar verebilecek, genel seçimler ile Cumhurbaşkanlığı seçimleri birlikte yapılabilir, Cumhurbaşkanının ikinci döneminde Meclis, seçimlerin yenilenmesini istediğinde Cumhurbaşkanı bir kez daha aday olabilecek, Anayasa Mahkemesinin üye sayısı 17'den 15'e düşürülecek, 27. Yasama Dönemi milletvekili genel seçimleri ve Cumhurbaşkanlığı seçimi 3 Kasım 2019'da birlikte yapılacaktır şeklinde

düzenlenmiş, ancak daha sonra erken seçim kararı alınmasından dolayı Cumhurbaşkanlığı ve TBMM seçimleri 24 Haziran 2019 günü gerçekleştirilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYEDE GERÇEKLEŞTİRİLMİŞ OLAN REFERANDUMLARIN TÜRK YAZILI BASININDA SUNUMU

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışmada, Türkiye’de şu ana kadar farklı konularda yapılmış toplam yedi referandumun siyasal bilgilenme ve siyasal katılma bağlamında Türk yazılı basınında nasıl sunulduklarının ortaya konulması amaçlanmıştır.

3.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada “metodolojik araç ve teknikler bütünü, kontrollü yorum yapma, nesnel, sistematik ve nicel yollardan betimleme, önceden belirlenmiş ölçütlere göre inceleme, anlam çıkarma, açık talimatlara göre nicelleştirme işlemi, niteli nicele dönüştüren bir işlem, kavramların ölçülmesi ve belirli bir anlam çıkarılması” (Tavşancıl-Aslan, 2001: 21-22) olarak tanımlanabilecek içerik çözümlemesi yöntemi tercih edilmiştir. İletişim alanıyla ilgili yapılan çalışmalarda sıkça tercih edilen içerik analizi yöntemi, önceden belirlenen kurallara bağlı olarak yapılan kodlamalarla kitap, mektup, tarihsel belgeler, gazete yazıları, başlıkları ve fotoğraflarının içerik kategorileri ile incelendiği sistematik bir araştırma tekniğidir (Sert, Kurtoğlu vd. 2012:353).

Metin çözümlemelerinde söylem analizi, retorik analizi, göstergebilim analizi vb. birçok yöntem kullanılmaktadır. Ancak bu tür araştırmalarda araştırmacının hangi yöntemi kullanacağını araştırmanın amacı belirlemektedir. Ampirik araştırmalarda metin çözümlemelerinde genellikle içerik çözümlemesi kullanılmaktadır. Her türlü kayıtlı metinler üzerinde analiz yapmaya imkân tanıyan içerik analizi, çalışma için gerekli olan materyallere ulaşımının kolay ve ucuz olması, çok sayıda verileri kolay işlenebilen sayısal verilere çevirebilme olanağı vermesinden dolayı oldukça avantajlı bir yöntemdir (Berger, 1998: 26).

İçerik analizi, bir takım nicel ve nitel verilerden yola çıkarak, metinden elde edilen bilgilerin ötesinde bazı sonuçlara ulaşmayı amaç edinir. Araştırmacı, elde ettiği sonuçlar doğrultusunda, diğer bir ifadeyle metindeki göstergeleri baz alarak, doğrudan gözlemlenemeyen hususları yorumlayabilmek için gerekli olan bilgileri elde etmeye çalışır. Bahsi geçen bu özellik, içerik çözümlemesini diğer birçok yöntemden ayıran en temel özelliktir (Gökçe, 2001: 19).

İçerik çözümlemesi araştırmacının ortaya koyduğu varsayım doğrultusunda oluşturulan bir sınıflandırma çalışmasıdır. Burada üzerinde durulması gereken en önemli konu, yapılan sınıflandırmanın, ortaya konulan varsayım ve araştırmacının teorik ve uygulamalı birikimleri doğrultusunda daha önceden belirlenmesidir. Yapılacak ön araştırma neticesinde araştırmacı, çalışmada kullanmayı planladığı analiz birimlerini belirler ve sınıflandırmasını oluşturur. Analiz birimlerinin belirlenmesi ve sınıflandırılması eş zamanlı işletilmesi gereken bir süreçtir (İnal,1996:78).

3.3. ARAŞTIRMANIN DERLEM VE SINIRLILIKLARI

Araştırmanın derlemi, araştırmamıza konu olan referandum süreçlerini kapsayan 26 Ağustos- 10 Eylül 1961; 25 Ekim- 8 Kasım 1982; 24 Ağustos- 7 Eylül 1987; 12- 26 Eylül 1988; 8- 22 Ekim 2007; 29 Ağustos- 13 Eylül 2010; 3- 17 Nisan 2017 tarihleri arasında Türkiye’de yayınlanan ulusal gazetelerdeki referandum konulu haberler oluşturmaktadır.

Araştırmada ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin seçilmesinin nedeni, Türkiye’de ilk referandumun gerçekleştiği 1961 yılından, son referandumun yapıldığı 2017 yılına kadar olan süreçte okuyucularıyla buluşan ulusal gazeteleri, araştırmaya dahil edebilmektir. Söz konusu gazeteler, ideolojik bir ayrım gözetilmeksizin seçilmiş olup; bu gazetelerin, toplum üzerinde belirli bir etkinliğe sahip olan gazeteler olması da bu seçimde etkili olmuştur.

Ölçüt örnekleme yönteminin özellikleri bağlamında, araştırmanın konusu ile ilgili haberlerin yayınlandığı Türkiye’de ulusal çapta yayın yapan Hürriyet, Cumhuriyet, Milliyet gazeteleri derlem olarak seçilmiş ve araştırmaya dahil edilmiştir. Bu gazetelerin

seçilmesinde, biraz önce de belirtildiği üzere gazetelerin toplumda etkili olmaları ve konumuz itibarıyla Türkiye’de gerçekleştirilen tüm referandum dönemlerinde yayın hayatında bulunmaları yani devamlılıkları göz önünde bulundurulmuştur.

Gazetelerde inceleme alanı olarak tarih aralığının belirlenmesinde araştırmanın amacı belirleyici olmuştur. Araştırmada yazılı basının referandum süreçlerinde siyasal bilgilenme ve siyasal katılmaya katkısı analiz edildiğinden ilgili gazetelerin referandum öncesi 14 günlük ve referandum sonrası bir günlük yayınları araştırmanın sınırlarını oluşturmuştur. Referandum öncesi 14 günün seçilmesinde medyada siyasal bilgilenmeye katkı sağlayacak çok fazla haberin çıkması belirleyici olmuştur. Referandum sonrası ilk günün araştırmaya dahil edilmesinde ise referandum öncesi yazılı basında çıkan referandum haberlerinin siyasal katılmaya etki edip etmediğinin ortaya konması etkili olmuştur.

3.4. VERİLERİN TOPLANMASI VE KATEGORİZE EDİLMESİ

Her bir referandum döneminde 45 nüsha gazete olmak üzere toplamda 315 suret gazeteden veri toplanmış ve elde edilen veriler kategorize edilmiştir. Derlem olarak seçilen gazetelerin tüm sayfaları, her referandum dönemi için ayrı olarak belirlenen tarih aralıklarında incelemeye dahil edilmiştir. Derleme dahil edilen gazetelere ulaşmada Milli Kütüphane, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi ve Bolu Abant İzzet Baysal Kütüphanesinden yararlanılmıştır. Bu gazetelerden elde edilen veriler, hazırlanan kodlama cetveli doğrultusunda sınıflandırılmış ve elde edilen sonuçlar çalışmanın bulgular kısmında tablolar halinde sunulmuştur. Kodlama cetvelinin hazırlanmasında Levent Yaylagül ve Cengiz Çiçek (2011) tarafından yapılan “12 Eylül 2010 Referandum Sürecinin Türkiye’deki Yazılı Basında Sunumu” çalışması ile Ümit Arkan ve Hasan Rençber’in (2018) “16 Nisan 2017 Anayasa Referandumu Öncesi Sürecin Türk Yazılı Basınındaki Yansıması: Hürriyet, Sabah ve Sözcü Gazeteleri Örneği” isimli çalışmalarından faydalanılmıştır.

İçerik analizi yöntemine uygun olarak hazırlanan kodlama cetvelinde haberin konusu, haberlerin yer aldığı sayfalar, birinci sayfada yayınlanan haberlerin bulunduğu konum, haberlerin metin veya görsel olmak üzere sunum biçimi, referandum ile ilgili

haberde ön plana çıkan konu, haberde ön plana çıkan ana aktör, haberde eksik yön (5N-1K), haberde yorum, haberin yönü, haberin kaynağı, haberde siyasal bilgilenmeye yönelik konulara yer verilip verilmediği, haberin siyasal katılmayı teşvik edip etmediği ve siyasal katılmayla ilgili haberlerin, siyasal katılma türleri açısından dağılımı incelenmektedir.

3.5. ARAŞTIRMANIN GÜVENİLİRLİĞİ

Güvenilirlik, sağlam bir dayanak oluşturma veya tutarlılık anlamında kullanılmakta olup; aynı şeyin aynı veya benzer şartlar altında tekrar ettiğini ya da aynı sonuçları verdiği anlamına gelmektedir (Neuman, 2000:164). İçerik analizinde araştırmanın güvenilirliğini test etmek için araştırma sonucunda elde edilen veriler kodlama cetveli doğrultusunda aynı anda ya da farklı zamanlarda ikinci bir kodlayıcı tarafından ikinci kez kodlanır ve iki kodlayıcı arasındaki uyuma bakılır. İki kodlayıcı arasında %90 aynılık sağlanıyorsa, çalışma güvenilir kabul edilmektedir. (Neuendorf, 2002:141).

Farklı kodlayıcı ya da kodlayıcılar tarafından iki kez kodlanan verilerin uyumunun ölçülmesi şu formülün uygulanması ile mümkündür (Gordon,1999: 42).

$$R = 2.(C_{1,2}) / C_1 + C_2$$

R= Araştırmanın güvenilirlik katsayısı

C_{1,2}= Kodlayıcıların birbiriyle uyumlu kodlama sayısı,

C₁= Birinci kodlayıcının kodladıklarının sayısı

C₂= İkinci kodlayıcının kodladıklarının sayısı,

Bu araştırma gerçekleştirilirken toplam 1781 haber taranmıştır. Veri sayısının fazla olması ve tüm verilerin ikinci kodlayıcı tarafından da kodlanması mümkün olmadığından (taranan gazete nüshalarına farklı kütüphanelerden ulaşılmış olması, süreli yayınların ödünç verilmemesi ve kodlama sürecinin çok uzun bir süre alması) dolayı kodlayıcılar arası uyumu ve araştırmanın güvenilirliğini test etmek amacıyla verilerin %10'una denk gelen 178 haber her iki kodlayıcı tarafından kodlanmış ve aralarındaki uyumun %94,2 oranında olduğu tespit edilmiştir. Benzer bir ölçüm Gordon (1999: 42) tarafından gerçekleştirilen

“Kampanya İletişiminde Değerlerin Rolü” (The Role of Values in Campaign Communication) adlı çalışmada da kampanya reklamlarının içerik analizi gerçekleştirilirken kullanılmıştır.

3.6. ARAŞTIRMA SORULARI

Bu çalışmaya rehberlik eden araştırma soruları aşağıda sunulmuştur;

Araştırma Sorusu 1: Referandumla ilgili haberlerin yayınlandığı gazetelerde haberlerin yayınlandığı sayfalar açısından dağılım hangi yöndedir?

Araştırma Sorusu 2: Referandumla ilgili haberlerin yayınlandığı gazetelerde birinci sayfa haberlerinin konum açısından dağılımı hangi yöndedir?

Araştırma Sorusu 3: Referandumla ilgili haberlerin yayınlandığı gazetelerde fotoğraf kullanımı açısından dağılım hangi yöndedir?

Araştırma Sorusu 4: Referandumla ilgili haberlerin yayınlandığı gazetelerde haberlerde ön plana çıkarılan konuya göre dağılım hangi yöndedir?

Araştırma Sorusu 5: Referandumla ilgili haberlerin yayınlandığı gazetelerde haberlerde ön plana çıkarılan aktöre göre dağılım hangi yöndedir?

Araştırma Sorusu 6: Referandumla ilgili haberlerin yayınlandığı gazetelerde yayınlanan haberlerin eksik yönleri nelerdir ve eksik yönlerin dağılımı hangi yöndedir?

Araştırma Sorusu 7: Referandumla ilgili haberlerin yayınlandığı gazetelerde yayınlanan haberlerin yoruma yer vermesi açısından dağılım hangi yöndedir?

Araştırma Sorusu 8: Referandumla ilgili haberlerin yayınlandığı gazetelerde yayınlanan haberlerin yönü açısından dağılım hangi yöndedir?

Araştırma Sorusu 9: Referandumla ilgili haberlerin yayınlandığı gazetelerde yayınlanan haberlerde kaynağa yer verilmesi açısından dağılım hangi yöndedir?

Araştırma Sorusu 10: Referandumla ilgili haberlerin yayınlandığı gazetelerde haberlerin siyasal katılma türleri açısından dağılımı hangi yöndedir?

3.7. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

3.7.1. 1961 Referandumuna İlişkin Elde Edilen Bulgular

1961 referandumunu, 27 Mayıs 1960 tarihinde yaşanan darbe sonrasında hazırlanan anayasa metninin halkoyuna sunulması için gerçekleştirilmiştir. Olağanüstü hal koşullarında gerçekleşen bu referandumla ilgili haberlerin siyasal bilgilenme ve siyasal katılma bağlamında değerlendirmeye alındığı bu çalışmada referandum günü de dahil olmak üzere referandum tarihinden önceki 14 gün ve referandumdan sonraki bir gün çalışmaya dahil edilmiştir. Yapılan frekans analizi sonucunda elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur.

3.7.1.1. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı

1961 referandumuna ilişkin taranan üç gazetede toplam 109 habere ulaşılmıştır. On beş günlük tarama sürecinde referandumla ilgili haber ya da haberlerin Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinde her gün yer aldığı, ancak Hürriyet gazetesinde ise ilk iki gün (26.6.1961 ve 27.6.1961) referandumla ilgili herhangi bir habere yer verilmediği görülmüştür. Üç gazetede yer alan haberlerin dağılımına bakıldığında %27,5'inin Hürriyet, %32,1'inin Cumhuriyet ve %40,4'ünün ise Milliyet'te yer aldığı tespit edilmiştir. Haberlerin dağılımından hareketle 1961 referandumuyla ilgili haberlere en çok Milliyet Gazetesi'nin en az ise Hürriyet Gazetesi'nin yer verdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı

Gazete	Frekans	Yüzde (%)
Hürriyet	30	27,5
Cumhuriyet	35	32,1
Milliyet	44	40,4
Toplam	109	100,0

3.7.1.2. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı

Referandumla ilgili gazetelerde yayınlanan haberlerin tarihe göre dağılımlarına Tablo-2'den bakıldığında en çok haberin 13 haber ile referandumun yapıldığı tarihin (09.07.1961) ertesi günü yayınlandığı görülmektedir. Diğer tarihlere bakıldığında ilk zamanlarda gazetelerin referandumla ilgili haberlere daha fazla yer verdikleri, ancak referandum tarihinden önceki birkaç gün de ise haber sayısının azaldığı tespit edilmiştir. Haber sayısındaki azalmanın sebebi olarak referandum öncesi siyasilere getirilen propaganda yasağının etkili olduğu ve söz konusu tarihlerde gazetelerin daha çok nasıl oy kullanılacağı, oy kullanabilmek için gerekli olan belgelerin neler olduğuna ilişkin siyasal bilgilenmeyi artırıcı ve siyasal katılmayı artırıcı kapsamda düşünülebilecek haberlere yer verdiği görülmüştür.

Tablo 2. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımları

Tarih	Frekans	Yüzde (%)
26.6.1961	5	4,6
27.6.1961	6	5,5
28.6.1961	7	6,4
29.6.1961	10	9,2
30.6.1961	9	8,3
1.7.1961	6	5,5
2.7.1961	7	6,4
3.7.1961	11	10,1
4.7.1961	8	7,3
5.7.1961	10	9,2
6.7.1961	4	3,7
7.7.1961	6	5,6
8.7.1961	3	2,7
9.7.1961	4	3,7
10.7.1961	13	11,9
Toplam	109	100,0

3.7.1.3. Haberlerin Yer Aldıkları Gazete Sayfaları

Gazetelerde yayınlanan haberlerin sayfa dağılımlarına yönelik olarak yapılan analiz sonucunda haberlerin %85,3'ünün gazetelerin birinci sayfalarında, %14,7'sinin ise

gazetenin iç sayfalarında yer aldığı tespit edilmiştir. Bu verilerden hareketle o dönemde gazetelerin referandumla ilgili haberleri genel manada ilk sayfadan yer verecek kadar önemli gördükleri söylenebilir.

Tablo 3. Haberlerin Yer Aldıkları Gazete Sayfaları

Gazete Sayfası	Frekans	Yüzde (%)
Birinci sayfa	93	85,3
İç sayfalar	16	14,7
Toplam	109	100,0

3.7.1.4. Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

İlk sayfada yayınlanan haberlerin konumu belirlenirken; sürmanşet, manşet ve manşet altı şeklinde bir kodlama yapılmıştır. Gazetelerde sürmanşet şeklinde hiçbir habere yer verilmemiştir. Elde edilen verilere Tablo-4'ten bakıldığında haberlerin %30,3'ünün manşetten ve %55'inin ise manşet altı bir konumda yayımlandıkları görülmektedir. Bir önceki tablodaki verilerden hareketle gazetelerin referandumla ilgili haberleri genelde birinci sayfadan yayınladıkları ve bu durumun konuyla ilgili haberlere verilen önemin bir göstergesi olduğu dile getirilmişti, gazetelerin bu haberlere verdikleri önemin bir diğer göstergesi ise 15 günde yayınlanan toplam 93 haberden 33'ünün gazete manşetlerinde yer almasıdır.

Tablo 4. Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

Haberlerin Konumu	Frekans	Yüzde (%)
Manşet	33	30,3
Manşet altı	60	55,0
Toplam	93	85,3

3.7.1.5. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı

Günümüzde gazeteler, haberlerin etkinliğini arttırmak adına yayınladıkları haberlerde mümkün olduğu oranda haberin içeriğine uygun fotoğraflara yer vermektedirler. O dönemde ise yayınlanan haberlerde fotoğraf kullanımının günümüzdeki kadar yoğun

olmadığı gözlemlenmiştir. Şöyle ki çalışma kapsamında taranan üç gazetede yayınlanan toplam 109 haberin %40,4'ünde fotoğraf kullanılırken %59,6'sında ise fotoğraf kullanılmadığı görülmüştür.

Tablo 5. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı

Fotoğraf	Frekans	Yüzde (%)
Var	44	40,4
Yok	65	59,6
Toplam	109	100,0

3.7.1.6. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu

Referandumla ilgili yayınlanan haberlerde ön plana çıkan konulara bakıldığında, yayınlanan haberlerin %90'ının referandumla ilgili olduğu öte yandan haberlerin %8,3'ünde iç politika konusunun daha ön plana çekildiği, yayınlanan haberlerin sadece %0,9'unda ise ekonomi konusunun ön plana çıkarıldığı görülmüştür. Yayınlanan haberlerde daha çok referanduma sunulan anayasa metnine niçin evet verilmesi gerektiği, Adalet Partisi'nin referandum sürecinde nasıl bir yol izleyeceği, seçmenlere hazırlanan anayasanın nasıl anlatılacağı, söz konusu anayasanın kabulünün ülkenin geleceğini nasıl etkileyeceği, Milli Birlik Komitesi Üyelerinin anayasanın kabulü için yaptıkları çalışmalar referandum haberlerinin içeriğini oluşturmuştur.

Tablo 6. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu

Ön Plana Çıkan Konu	Frekans	Yüzde (%)
Referandum	99	90,8
Ekonomi	1	,9
İç Politika	9	8,3
Toplam	109	100,0

3.7.1.7. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör

Taranan gazetelerde referandumla ilgili yayınlanan haberlerde ön plana çıkan aktörlere bakıldığında haberlerin %12,8'inde Parti Genel Başkanlarının, %11'inde

Cumhurbaşkanının, yine %11’inde MBK üyelerinin, %10,1’inde seçmenlerin, %8,3’ünde Milletvekillerinin, %6,4’ünde kamuoyu önderlerinin, %4,6’sında Bakanların, yine %4,6’sında Kurucu ve Temsilciler Meclisi’nin ana aktör olarak yer aldığı, buna karşın haberlerin %31,2’sinde ise herhangi bir ana aktörün olmadığı görülmüştür.

Tablo 7. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör

Ön Plana Çıkan Ana Aktörler	Frekans	Yüzde (%)
Cumhurbaşkanı	12	11,0
Parti Genel Başkanları	14	12,8
Milletvekilleri	9	8,3
Bakanlar	5	4,6
Kamuoyu Önderleri	7	6,4
MBK Üyeleri	12	11,0
Seçmen	11	10,1
Kurucu ve Temsilciler Meclisi	5	4,6
Ana Aktör Yok	34	31,2
Toplam	109	100,0

3.7.1.8. Haberlerde Eksik Yön Olup Olmadığı

Gazetelerde referandumla ilgili yayınlanan haberlerde eksik yön olup olmadığına 5N1K kuralı doğrultusunda bakılmıştır. Bu kapsamda taranan haberin %68,8’inde eksik yönün olmadığı, %26,6’sında haber metninde “nerede” sorusuna cevap alınamadığı, yine %4,6’sında ise “ne zaman” sorusunun yanıtına ulaşılamadığı tespit edilmiştir.

Tablo 8. Haberlerde Eksik Yön Olup Olmadığı

Eksik Yön	Frekans	Yüzde (%)
Nerede	29	26,6
Ne Zaman	5	4,6
Yok	75	68,8
Toplam	109	100,0

3.7.1.9. Haberlerde Yoruma Yer Verilip Verilmediği

Referandum konulu haberlerde yoruma yer verilip verilmediğini incelediğimizde, çalışmamıza konu olan haberlerin %23,9’unda yorum yapıldığı ancak %76,1’in de ise yoruma yer verilmediği görülmüştür. Haberler tarafsız olmalıdır. Haberi yapan gazeteci kendi fikirlerini bir kenara bırakıp olayı olduğu gibi yorum yapmadan vermelidir. Ancak Tablo-9’da yer alan verilerden anlaşılacağı gibi haberi yapanlar her zaman tarafsız kalamamaktadırlar. Örnek verilecek olunursa, Cumhuriyet gazetesinin 26 Haziran tarihindeki sayısının birinci sayfasında yer alan “Halk Oyuna Doğru” başlıklı haberde 1961 Anayasasının partiler üstü bir kurul tarafından hazırlandığı ve bu anayasa ile Türkiye’nin hürriyet içinde kalkınmasının ve ilerlemesinin sağlanacağı gibi ifadelerle yer verilerek yorum yapılmaktadır. Hürriyet gazetesinde ise 1 Temmuz günü yayınlanan sayıda yer alan “Anayasa’ya: CHP Yürekte, AP ise Üstünkörü “Evet” diyor” başlıklı haberde AP genel başkanının ve yardımcılarının Anayasaya evet demekte kararsız kaldıklarının belirtilmesi ve yine haberin içerisinde yer alan başlıklardan birinin “destekliyorlarmış” şeklinde olması da haberde yorum yapıldığını kanıtlar niteliktedir. Milliyet gazetesinde yorum yapılan bir haber yer almaktadır. 9 Temmuz tarihinde yayınlanan “Büyük Vazife” başlıklı haberde halkoyuna sunulacak olan Anayasa övülmek suretiyle haberci habere yorumunu katmaktadır.

Tablo 9. Haberlerde Yoruma Yer Verilip Verilmediği

Haberde Yorum	Frekans	Yüzde (%)
Var	6	5,5
Yok	103	94,5
Toplam	109	100,0

3.7.1.10. Haberlerin Yönü

1961 anayasa referandumu ülkede askeri yönetimin hakim olduğu, anayasa oylaması için hayır kampanyası yapmanın yasak olduğu, hatta hayır kampanyası yapanların tutuklandığı bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Bu olumsuz hava gazetelerin yaptıkları haberlerde de karşımıza çıkmaktadır. Çalışma kapsamında seçilen gazetelerde, 1961

referandumu ile ilgili yapılan haberlere bakıldığında bu haberlerin %80,7'sinin referandumun konusunu oluşturan anayasa metninin lehinde, yalnızca %3,7'sinin aleyhinde olduğu, %15,6'sının ise tarafsız olarak sunulduğu görülmüştür. Lehinde ve aleyhinde olan haberler belirlenirken haberde yer alan aktör ve verilen mesaj dikkate alınmıştır. Eğer “evet” cephesinden bir aktör yer alıyor ve evet denilmesi konusunda açıklama yapıyor ise haber lehinde olarak alınmış, ancak haberde “hayır” cephesinden bir aktör yer alıyor ve “hayır” denmesi konusunda telkinde bulunuyor ise haber aleyhinde olarak değerlendirilmiştir. Referandum lehinde haberlere birkaç örnek verilecek olursa; Cumhuriyet gazetesinin 27 Haziran tarihinde birinci sayfasında yayınladığı “Halk Oyuna doğru” başlıklı haberde Yeni Anayasa övülerek referandum sonucunun evet çıkacağı bunda şüphe duymadıkları ve bu anayasanın tüm toplumun faydasına olduğu belirtilerek, halk evet oyu verme konusunda yönlendirilmektedir. Tablo-10'da görüldüğü üzere aleyhinde haber sayısı yok denecek kadar azdır. Bunda ülkenin askeri yönetim ile yönetiliyor olmasının ve muhalif seslere karşı tahammülsüz davranıldığına en önemli faktör olduğu söylenebilir. Bu habere benzer bir haberde Milliyet gazetesinde yer alan “Büyük Vazife” başlıklı yazıdır. Bu haberde de “İkinci Cumhuriyetin temel taşı bugün atılmış olacaktır” denilerek, referandum lehinde bir tavır sergilemişlerdir.

Tablo 10. Haberlerin Yönü

Haberlerin Yönü	Frekans	Yüzde (%)
Lehinde	88	80,7
Aleyhinde	4	3,7
Tarafsız	17	15,6
Toplam	109	100,0

3.7.1.11. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği

Haberlerde haber kaynakları çeşitlidir. Haber kaynağı bir haber ajansı olabileceği gibi gazetecinin kendisi ya da bir tanık da olabilir. Gazete haberlerinde haberi yapan gazeteci haberin içeriğine göre haberin kaynağına yer verebilir ya da vermeyebilir. Ancak bu çalışma gerçekleştirilirken haber içerikleri okunarak, içeriğin herhangi bir kuruma ya da kişiye dayandırılıp dayandırılmadığına da bakılmış ve kodlama işlemi bu doğrultuda

yapılmıştır. Haberde kaynağın belirtilmesi haberin güvenilirliğini arttıran öğelerden biridir. 1961 referandumu öncesi gazetelerde yapılan haberlerde kaynağın belirtilip belirtilmediğini incelediğimizde yayınlanan haberlerin %68,8’inde haber kaynağının belirtildiği, %31,2’sinde ise haber kaynağının belirtilmediği tespit edilmiştir.

Tablo 11. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği

Haberde Kaynak	Frekans	Yüzde (%)
Var	75	68,8
Yok	34	31,2
Toplam	109	100,0

3.7.1.12. Haberlerde Siyasal Bilgilenmeye Yönelik Konulara Yer Verilip Verilmediği

Gazeteler özellikle siyasi konularda halkın bilgi edinmek için her zaman tercih ettikleri kitle iletişim araçlarından olmuşlardır. Gazeteler referandum dönemlerinde referandum konusuna yönelik halkı bilgilendirme amaçlı haberler yaparken seçim dönemlerinde ise adaylar, parti liderleri, parti programları ve halka sunulan vaatler konusunda bilgilendirici haberler yapmaktadırlar. 1961 referandumu ile ilgili incelediğimiz gazetelerde yapılan haberlerin %100’ünde siyasal bilgilenmeye yer verildiği tespit edilmiştir. Gazetelerin bu dönemde referanduma ilişkin yayınladıkları haberlere siyasal bilgilenme açısından bakıldığında referandumun konusunu oluşturan anayasa metni ile ilgili çok fazla bilgi verilmemesine karşın, yeni anayasanın ülkeye çağ atlatacağı, demokrasiyi getireceği, huzuru temin edeceği şeklinde daha çok evet kampanyasını destekler yayınlara yer verildiği, öte yandan Cumhurbaşkanının, Parti Liderlerinin, MBK üyelerinin, Kurucu ve Temsilciler Meclisi Üyelerinin, Milletvekilleri veya Bakanların, yine kamuoyu önderi olan kişilerin referanduma ilişkin gerçekleştirecekleri programların tarih, yer ve saat bilgilerine yer verildiği, özellikle referandum sürecinde sona yaklaşıldığı tarihlerde, seçmen kartlarının nereden alınacağı, nasıl oy kullanılacağı, oy vermenin saat kaçta başlayıp kaçta biteceğine ilişkin birçok bilgiye yer verildiği görülmektedir.

Tablo 12. Haberlerde Siyasal Bilgilenmeye Yönelik Konulara Yer Verilip Verilmediği

Siyasal Bilgilenmeye Yer	Frekans	Yüzde (%)
Verilmekte	109	100,0
Verilmemekte	0	0
Toplam	109	100

3.7.1.13. Haberlerin Siyasal Katılmayı Teşvik Edip Etmediği

Gazeteler referandum ve seçim dönemlerinde yaptıkları haberlerde genelde siyasilerin, kamuoyu önderlerinin ya da seçmenlerin yaptıkları faaliyetlere yer vererek halkı siyasal olarak bilgilendirmenin yanında siyasal katılmaya da teşvik etmektedirler. 1961 referandumuyla ilgili incelenen gazetelerde yer alan haberlerin siyasal katılmayı %99,1 gibi yüksek bir oranda teşvik ettiği görülmüştür. 1961 referandumu sürecinde her üç gazetede referandum lehinde bir tavır içinde olduklarından yayınladıkları haberlerin neredeyse tamamında seçmen oy kullanma konusunda yönlendirilmektedir.

Tablo 13. Haberlerin Siyasal Katılmayı Teşvik Edip Etmediği

Haberler Siyasal Katılmayı	Frekans	Yüzde (%)
Teşvik Etmekte	108	99,1
Teşvik Etmemekte	1	,9
Toplam	109	100,0

3.7.1.14. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

Bireyler çeşitli şekillerde siyasal hayata katılırlar. Bu bazen yalnızca haber kaynaklarından siyasal olayların takip edilmesi şeklinde olabileceği gibi, oy kullanma, mitinglere katılma ya da siyasal tartışmalara katılma şeklinde de gerçekleşebilir. Bu katılma şekillerinden hangisini tercih edeceği kişinin siyasete olan ilgisine göre farklılık gösterir. Çalışmada gazetelerde yer alan referandum haberlerinin siyasal katılma türleri açısından dağılımı incelendiğinde %43,1 ile “oy kullanma yolu ile siyasal katılmanın” en yüksek oran da çıktığı görülmüştür. Oy kullanmayı takiben ikinci sırada %31,2 ile “çeşitli eylemlere katılma yoluyla siyasete katılma” yer alırken, üçüncü sırada %13,8 ile “siyasal olayları izleme yoluyla siyasete katılma” yer almaktadır. Son sırada ise %11,9 ile “siyasal

tartışmalara katılma yolu ile siyasete katılma” bulunmaktadır. Hazırlanan kodlama cetvelinde siyasete katılma türlerinden “siyasal partilere üye olma yoluyla siyasete katılma” ve “politikacılarla ilişki kurma yoluyla siyasete katılma” ya da yer verilmiş, ancak gazetelerin referandumla ilgili yaptıkları haberlerde bu katılma türlerine ilişkin bir habere rastlanmamıştır.

Tablo 14. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

Siyasal Katılma Türleri	Frekans	Yüzde (%)
Oy Kullanma Yoluyla Siyasete Katılma	47	43,1
Çeşitli Eylemlere Katılma Yoluyla Siyasete Katılma	34	31,2
Siyasal Olayları İzleme Yoluyla Siyasete Katılma	15	13,8
Siyasal Tartışmalara Katılma Yolu ile Siyasal Katılma	13	11,9
Toplam	109	100,0

3.7.1.15. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer Aldığı Sayfa

Tablo-15’e bakıldığında referandumla ilgili haberlere Hürriyet’in birinci sayfasında %96,7 oranında, iç sayfalarda ise %3,3 oranında; Cumhuriyet’in %88,6 oranında birinci sayfada %11,4 oranında ise iç sayfalarda ve Milliyet’in %75 oranında birinci sayfada %25 oranında ise iç sayfalarda yer verdiği görülmektedir. Bulgularda dikkat çeken bir diğer husus ise referandumla ilgili haberlere en fazla Milliyet gazetesinin yer verdiği, ikinci en fazla habere yer veren gazetenin Cumhuriyet ve en az yer veren gazetenin ise Hürriyet olmasına karşın haberleri daha önemli olarak görülen ilk sayfada yayınlama noktasında tam tersi bir ilişkinin olduğudur. Yapılan ki kare analizi neticesinde haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerin yer aldığı sayfa arasında anlamlı bir ilişki olduğu ($X^2=7,121$; $df=2$; $p=,028<0,05$) tespit edilmiştir.

Tablo 15. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfası

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfası		
	Birinci Sayfa	İç Sayfalar	Toplam
Hürriyet	29	1	30
	96,7%	3,3%	100,0%
Cumhuriyet	31	4	35
	88,6%	11,4%	100,0%
Milliyet	33	11	44
	75,0%	25,0%	100,0%
Toplam	93	16	109
	85,3%	14,7%	100,0%

(x²=7,121; df=2; p=,028<0,05)

3.7.1.16. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

Referandumla ilgili haberlerin yayınlandığı gazete ile birinci sayfa haberlerinin konumu arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için yapılan analizle, gazetelerin birinci sayfalarında yayınladıkları haberlerin sahip oldukları konuma ilişkin sonuçların birbirine çok yakın olduğu tespit edilmiştir. Bu tespitten hareketle haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerin konumu arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2=0,24$; df=2; p=,988>0,05) anlaşılmıştır. Buradan hareketle çalışmada örneklem olarak ele alınan gazetelerin 1961 referandumuna ortak bir bakış açısıyla yaklaştıkları ve referandumla ilgili haberlere aynı derecede önem verdikleri ifade edilebilir.

Tablo 16. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu		Toplam
	Manşet	Manşet altı	
Hürriyet	10	19	29
	34,5%	65,5%	100,0%
Cumhuriyet	11	20	31
	35,5%	64,5%	100,0%
Milliyet	12	21	33
	36,4%	63,6%	100,0%
Toplam	33	60	93
	35,5%	64,5%	100,0%

(x²=0,24; df=2; p=,988>0,05)

3.7.1.17. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Fotoğraf Olup Olmaması

Referandumla ilgili haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde fotoğrafa yer verilip verilmediğini belirlemek için yapılan analiz sonucunda Hürriyet Gazetesi'nin yayınladığı toplam 30 haberin %36,7'sinde fotoğraf kullandığı, Cumhuriyet Gazetesi'nin 35 haberin %37,1'ini fotoğraflı sunduğu ve son olarak Milliyet Gazetesi'nin ise 44 haberin %45,5'ini fotoğraflı olarak yayınladığı tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde fotoğraf olup olmaması arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2=,795$; $df=2$; $p=,672>0,05$) fark edilmiştir.

Tablo 17. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Fotoğraf Olup Olmaması

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Haberlerde Fotoğraf		Toplam
	Var	Yok	
Hürriyet	11 36,7%	19 63,3%	30 100,0%
Cumhuriyet	13 37,1%	22 62,9%	35 100,0%
Milliyet	20 45,5%	24 54,5%	44 100,0%
Toplam	44 40,4%	65 59,6%	109 100,0%

($x^2=,795$; $df=2$; $p=,672>0,05$)

3.7.1.18. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu

Referandumla ilgili haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde ön plana çıkan konuları belirlemek için yapılan analiz sonucunda Hürriyet gazetesinin yayınladığı haberlerin %90'nında referandum, %10'unda ise iç politika konularının ön plana çıktığı; Cumhuriyet gazetesinde yayınlana haberlerin %94,3'ünde referandum, %5,7'sinde ise iç politika konularının, Milliyet gazetesinde ise %88,6'sında referandum, %%2,3'ünde ekonomi ve %9,1'inde ise iç politika konularının ön plana çıktığı görülmüştür. Yapılan Ki

Kare analizi neticesinde haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde ön plana çıkan konu arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ($X^2=1,970$; $df=4$; $p=,741>0,05$) görülmüştür.

Tablo 18. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu

Haberin Yayınlandığı Gazete	Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu			Toplam
	Referandum	Ekonomi	İç Politika	
Hürriyet	27	0	3	30
	90,0%	0,0%	10,0%	100,0%
Cumhuriyet	33	0	2	35
	94,3%	0,0%	5,7%	100,0%
Milliyet	39	1	4	44
	88,6%	2,3%	9,1%	100,0%
Toplam	99	1	9	109
	90,8%	0,9%	8,3%	100,0%

($x^2=1,970$; $df=4$; $p=,741>0,05$)

3.7.1.19. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör

Referandumla ilgili haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde ön plana çıkan aktörleri belirlemek için yapılan analiz sonucunda Hürriyet gazetesinin haberlerinde %42,9 ve Cumhuriyet gazetesinin haberlerinde %50 oranında yer alan “siyasi parti liderlerinin” en fazla ön plana çıkan aktörler olduğu, Milliyet gazetesinde ise %57,1 ile “kamuoyu liderlerinin” haberlerde en fazla ön plana çıkan aktörler oldukları tespit edilmiştir. Yapılan analize göre haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde ön plana çıkan aktör arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ($X^2=22,593$; $df=16$; $p=,125>0,05$) tespit edilmiştir.

Tablo 19. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör

Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör	Haberlerin Yayınlandığı Gazete			Toplam
	Hürriyet	Cumhuriyet	Milliyet	
Cumhurbaşkanı	5 41,7%	2 16,7%	5 41,7%	12 100,0%
Parti Genel Başkanları	6 42,9%	7 50,0%	1 7,1%	14 100,0%
Milletvekilleri	3 33,3%	4 44,4%	2 22,2%	9 100,0%
Bakanlar	0 0,0%	0 0,0%	5 100,0%	5 100,0%
Kamuoyu Önderleri	2 28,6%	1 14,3%	4 57,1%	7 100,0%
MBK Üyeleri	3 25,0%	3 25,0%	6 50,0%	12 100,0%
Seçmen	1 9,1%	5 45,5%	5 45,5%	11 100,0%
Kurucu ve Temsilciler Meclisi	0 0,0%	2 40,0%	3 60,0%	5 100,0%
Ana Aktör Yok	10 29,4%	11 32,4%	13 38,2%	34 100,0%
Toplam	30 27,5%	35 32,1%	44 40,4%	109 100,0%

($\chi^2=22, 593$; $df=16$; $p=,125>0,05$)

3.7.1.20. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Eksik Yön Olup Olmaması

Tablo.20'ye bakıldığında Hürriyet'in referandumla ilgili haberlerinin %43,3'ünde habere konu olan olayın "nerede", %3,3'ünde ise "ne zaman" gerçekleştiğine dair bir bilginin yer almadığı görülmektedir. Cumhuriyet gazetesinde ise haberlerin %45,7'sinde olayın nerede olduğu, %11,4'ünde ise "ne zaman" olduğu bilgisinin bulunmadığı görülmüştür. Milliyet gazetesinin haberlerinde ise herhangi bir eksik yöne rastlanmamıştır. Yapılan analiz neticesinde haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde eksik yön olup

olmadığı arasında anlamlı bir ilişki olduğu ($X^2=36,049$; $df=4$; $p=,000<0,001$) tespit edilmiştir.

Tablo 20. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Eksik Yön Olup Olmaması

Haberin Yayınlandığı Gazete	Haberde Eksik Yön (5N1K)			Toplam
	Nerede	Ne Zaman	Yok	
Hürriyet	13 43,3%	1 3,3%	16 53,3%	30 100,0%
Cumhuriyet	16 45,7%	4 11,4%	15 42,9%	35 100,0%
Milliyet	0 0,0%	0 0,0%	44 100,0%	44 100,0%
Toplam	29 26,6%	5 4,6%	75 68,8%	109 100,0%

($x^2=36,049$; $df=4$; $p=,000<0,001$)

3.7.1.21. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Yoruma Yer Verilip Verilmediği

Referandumla ilgili yayınladıkları haberlerde gazetelerin ne oranda yoruma yer verdiklerini ortaya koymak için yapılan analiz sonucunda, Hürriyet gazetesinin yayınladığı haberlerin %93,3'ünde yoruma yer vermediği, buna karşılık haberlerin %6,7'sine ise yorum kattığı; Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin %91,4'ünde herhangi bir yorum olmadığı, %8,6'sında ise yoruma yer verdiği tespit edilmiştir. Son olarak Milliyet gazetesinin ise haberlerin %97,7'sine yorum katmadığı sadece haberlerin %2,3'ünü ise yorumlayarak sunduğu görülmüştür. Elde edilen bulguların gazetelere göre dağılımının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Yapılan analiz neticesinde de haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde yoruma yer verilip verilmediği arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ($X^2=1,594$; $df=2$; $p=,451>0,05$) görülmüştür.

Tablo 21. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Yorumla Yer Verilip Verilmediği

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Haberlerde Yorum		Toplam
	Var	Yok	
Hürriyet	2 6,7%	28 93,3%	30 100,0%
Cumhuriyet	3 8,6%	32 91,4%	35 100,0%
Milliyet	1 2,3%	43 97,7%	44 100,0%
Toplam	6 5,5%	103 94,5%	109 100,0%

($\chi^2=1,594$;df=2;p=,451>0,05)

3.7.1.22. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü

Çalışmada örneklem olarak seçilen gazetelerin referandumla ilgili yayınladıkları haberlerde, referandumla ilgili lehte, aleyhte ve tarafsız bir yaklaşımla yayınladıkları haberlerin nicel verilerini ortaya koymak için yapılan çapraz tablodan elde edilen verilere bakıldığında üç gazete tarafından yayınlanan haberlerin %80,7'sinin lehte, %3,7'sinin aleyhte ve %15,6'sının ise tarafsız olduğu görülürken, bu oranların gazeteler bazında dağılımında ise değişkenler açısından çok küçük farklar olduğu tespit edilmiştir. Bu dönem şartları göz önüne getirildiğinde referandum lehinde yayınların sayısındaki fazlalık anlaşılabilir bir durumdur. Elde edilen bulgular neticesinde yapılan ki kare analizi sonucunda referandumla ilgili haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerin yönü arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2=2,720$;df=4; p=,606>0,05) tespit edilmiştir.

Tablo 22. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü

Haberin Yayınlandığı Gazete	Haberin Yönü			Toplam
	<i>Lehinde</i>	<i>Aleyhinde</i>	<i>Tarafsız</i>	
Hürriyet	24	1	5	30
	80,0%	3,3%	16,7%	100,0%
Cumhuriyet	30	0	5	35
	85,7%	0,0%	14,3%	100,0%
Milliyet	34	3	7	44
	77,3%	6,8%	15,9%	100,0%
Toplam	88	4	17	109
	80,7%	3,7%	15,6%	100,0%

($\chi^2=2,720$;df=4; p=,606>0,05)

3.7.1.23. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmemesi

Yayınlanan haberlerde kaynak gösterimi haberin güvenilirliği açısından önem arz etmektedir. Çalışma kapsamında incelenen gazetelerin 1961 referandumuna ilişkin haberlerinde kaynağa yer verip vermediklerine bakıldığında en fazla haberin Milliyet tarafından yayınlandığı ancak Milliyet Gazetesi'nin yayınladığı haberlerin %52,3'ünde kaynağa yer verirken %47,7'sinde ise haber kaynağını belirtmediği görülmüştür. Milliyet'ten sonra araştırılan konuyla ilgili en fazla habere Cumhuriyet Gazetesi'nin yer verdiği ve Cumhuriyet'in yayınladığı haberlerde kaynağa %77,1 oranında yer verdiği, %22,9 oranında ise yer vermediği tespit edilmiştir. 1961 referandumuna ilişkin haberlere en az yer veren gazete ise Hürriyet olmuştur. Hürriyet, yayınladığı haberlerin %83,3'ünde kaynağı belirtirken, %16,7'sinde ise haber kaynağını belirtmemiştir. Yapılan ki kare analizi neticesinde haberin yayınlandığı gazete ile referandumla ilgili haberde kaynağa yer verilip verilmemesi arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 23. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmemesi

Haberin Yayınlandığı Gazete	Haberin Kaynağı		Toplam
	Var	Yok	
Hürriyet	25 83,3%	5 16,7%	30 100,0%
Cumhuriyet	27 77,1%	8 22,9%	35 100,0%
Milliyet	23 52,3%	21 47,7%	44 100,0%
Toplam	75 68,8%	34 31,2%	109 100,0%

($\chi^2=9,687$;df=2; $p=,008<0,05$)

3.7.1.24. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

Her bir gazetenin referandumla ilgili yaptıkları haberlerde halkı siyasal katılma türlerinden daha çok hangisine yönlendirdiğine Tablo-20’den bakıldığında, Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinin halkı en çok siyasal katılma türlerinden “oy kullanma yoluyla siyasete katılmaya” yönlendirdiği, ancak Milliyet Gazetesi’nin ise “çeşitli eylemlere katılma yoluyla siyasete katılma” türüne yönlendirdiği görülmesine rağmen yapılan ki kare analizi sonucunda referandumla ilgili haberin yayınlandığı gazete ile haberin siyasal katılma türleri açısından dağılımı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2=11,535$;df=6; $p=,073>0,05$) tespit edilmiştir. Burada elde edilen sonuç ve çalışmada elde edilen diğer sonuçlardan hareketle 1961 referandumunda Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinin referandum sürecine aynı doğrultuda yaklaştığı, Milliyet Gazetesi’nin ise onlardan farklı bir yaklaşım sergilediği ifade edilebilir.

Tablo 24. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı				Toplam
	Oy Kullanma Yoluyla Siyasete Katılma	Çeşitli Eylemlere Katılma Yoluyla Siyasete Katılma	Siyasal Olayları İzleme Yoluyla Siyasete Katılma	Siyasal Tartışmalara Katılma Yoluyla Siyasete Katılma	
Hürriyet	17 56,7%	6 20,0%	3 10,0%	4 13,3%	30 100,0%
Cumhuriyet	18 51,4%	7 20,0%	6 17,1%	4 11,4%	35 100,0%
Milliyet	12 27,3%	21 47,7%	6 13,6%	5 11,4%	44 100,0%
Toplam	47 43,1%	34 31,2%	15 13,8%	13 11,9%	109 100,0%

($\chi^2=11,535$; $df=6$; $p=,073>0,05$)

3.7.2. 1982 Referandumuna İlişkin Elde Edilen Bulgular

Referandum kavramı ile ilk kez 1961 Anayasasının halkoyuna sunulması ile karşılaşan Türk halkı 1982 yılında yeni anayasanın oylanması için ikinci kez referandum ile sandığa gitmiştir. Halk onayına sunulan bu anayasa da 1961’de olduğu gibi bir darbenin ardından askeri yönetimin emri ile hazırlanmıştır (<https://www.yenişafak.com/seçim-referandum-1982>). Çalışmada örneklem olarak alınan gazetelerin (Hürriyet, Cumhuriyet ve Milliyet) 1982 referandum sürecine ilişkin yayınladıkları haberler ve bu haberlerin siyasal bilgilenme ve siyasal katılmaya etki edip etmediği yapılan içerik analizi ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.7.2.1. Haberlerin Yayınladıkları Gazetelere Göre Dağılımı

1982 referandumunun gazetelerde nasıl sunulduğunu ortaya konması amacı ile taranan üç gazetede toplam 117 habere ulaşılmıştır. Gazetelerin taranması sürecinde referandum ile ilgili haberlere üç gazetenin de her gün yer verdiği görülmüştür. Yayımlanan

haberlerin gazetelere göre dağılımına Tablo -25'ten bakıldığında en fazla haberin %37,6 ile Cumhuriyet Gazetesi'nde yer aldığı, ikinci olarak %32,5 ile Milliyet Gazetesi'nde ve en az haberin ise %29,9 ile Hürriyet Gazetesi'nde yer aldığı tespit edilmiştir. Bu bulgulardan hareketle 1982 referandumu ile ilgili haberlere en çok Cumhuriyet Gazetesi'nin yer verdiği, en az yer veren gazetenin ise Hürriyet Gazetesi olduğu ifade edilebilir.

Tablo 25. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı

Gazete	Frekans	Yüzde (%)
Hürriyet	35	29,9
Cumhuriyet	44	37,6
Milliyet	38	32,5
Toplam	117	100,0

3.7.2.2. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı

Referandum ile ilgili haberlerin yayınlandıkları tarihe göre dağılımına bakıldığında çalışmanın kapsamına alınan tarih aralığında en fazla haberin, referandum tarihi olan 7 Kasım'ın bir gün öncesinde ve bir gün sonrasında çıktığı görülmektedir. Her iki günde de gazetelerin referandumla ilgili 16 habere yer verdikleri tespit edilmiştir. Bu kapsamda referandumun bir gün öncesi olan 6 Kasım tarihinde çıkan haberlerin daha çok nasıl oy kullanılacağı, oy kullanmak için ne gibi şartların yerine getirilmesi gerektiğini içeren siyasal bilgilendirme amaçlı haberler olduğu görülürken, en fazla haberin çıktığı ikinci gün olan 8 Kasım da ise daha çok referandum sonucuna ilişkin haberlere yer verildiği görülmüştür. İncelenen diğer günlerde ise gazetelerin referandumla ilgili haberlere bu iki güne nazaran daha az ilgi gösterdikleri dikkat çekmektedir.

Tablo 26. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı

Tarih	Frekans	Yüzde (%)
25.10.1982	3	2,6
26.10.1982	10	8,5
27.10.1982	7	6,0
28.10.1982	7	6,0
29.10.1982	7	6,0
30.10.1982	6	5,1
31.10.1982	7	6,0
1.11.1982	6	5,1
2.11.1982	5	4,3
3.11.1982	6	5,1
4.11.1982	6	5,1
5.11.1982	6	5,1
6.11.1982	16	13,7
7.11.1982	9	7,7
8.11.1982	16	13,7
Toplam	117	100,0

3.7.2.3. Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfaları

Gazeteler daha önemli gördükleri haberleri, çoğunlukla birinci sayfadan yayınlamayı tercih ederler. Tablo 27'e bakıldığında çalışmada örneklem olarak belirlenen gazetelerin 1982 referandumu ile ilgili 117 haberin %74,4'üne birinci sayfada, %25,6'sına ise iç sayfalarda yer verdikleri görülmektedir. Bu durum her üç gazetenin de referandum konulu haberlere çok önem verdiğinin göstergesi olarak sunulabilir.

Tablo 27. Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfaları

Gazete Sayfası	Frekans	Yüzde (%)
Birinci Sayfa	87	74,4
İç Sayfalar	30	25,6
Toplam	117	100,0

3.7.2.4. Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

Gazetelerin birinci sayfalarında yayınlanan 87 haberin %69'u manşet altı, %26,4'ü manşet ve %4,6'sı ise sürmanşet olarak yayınlanmıştır.

Tablo 28. Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

Haberin Konumu	Frekans	Yüzde (%)
Sürmanşet	4	4,6
Manşet	23	26,4
Manşet altı	60	69,0
Toplam	87	100,0

3.7.2.5. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı

Çalışmamızda incelediğimiz gazetelerde referandum ile ilgili 117 haberin %41’inde fotoğrafa yer verilirken %59’unda ise fotoğraf kullanılmamıştır. Haberlerde kullanılan fotoğraflarda daha çok dönemin Devlet Başkanı Kenan Evren yer almaktadır. Bu fotoğraflarda Kenan Evren daha çok miting meydanlarında ve üniformalı bir şekilde görülmektedir. Birkaç fotoğraflı haberde ise eski siyasilerin oylarını kullanırken çekilmiş görüntülerine yer verilmiştir.

Tablo 29. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı

Fotoğraf	Frekans	Yüzde (%)
Var	48	41,0
Yok	69	59,0
Toplam	117	100,0

3.7.2.6. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu

Siyasiler ya da diğer kişiler seçmenlerin dikkatini çekmek ve onların algılarına, tutumlarına ve davranışlarına etki edebilmek maksadıyla çeşitli konular üzerinden de bilgilendirme ya da propaganda faaliyetlerine yönelebilmektedirler. Bu kapsamda referandum dönemlerinde gazetelerde çıkan haberlerin konusunu her zaman doğrudan referandum oluşturmayabilir. Yapılan incelemede yayınlanan referandum haberlerinin konulara göre dağılımına bakıldığında haberlerin %81,2’sinin konusunun referandum olduğu, buna karşılık haberlerin %16,2’sinin iç politika konusunda, %1,7’sinin terör konusunda ve %0,9’unun ise ekonomi konusunda yayınlandığı tespit edilmiştir.

Tablo 30. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu

Haberde Ön Plana Çıkan Konu	Frekans	Yüzde (%)
Referandum	95	81,2
Ekonomi	1	,9
Terör	2	1,7
İç Politika	19	16,2
Toplam	117	100,0

3.7.2.7. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör

Gazetelerde yayınlanan haberlerde ön plana çıkan ana aktörün %44,4 ile Cumhurbaşkanı olduğu görülürken diğer ana aktörlerin ise %7,7 ile YSK Başkanı, %5,1 ile Başbakan, %4,3 ile MGK Üyeleri, %2,6 ile seçmen ve STK, %1,7 ile Parti Genel Başkanları ve yine %1,7 ile yabancı basın olduğu görülmektedir. Bu referandum sürecinde yayınlanan haberlerin %29,1'inde ise herhangi bir ana aktöre yer verilmediği tespit edilmiştir. Sonuçlarda dikkat çeken nokta referandumla ilgili haberlerde ön plana çıkan ana aktörün Cumhurbaşkanı olmasıdır. Ancak dönemin koşulları göz önüne getirildiğinde böyle bir sonucun çıkması anlamlıdır denilebilir.

Tablo 31. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör

Haberde Ön Plana Çıkan Ana Aktör	Frekans	Yüzde (%)
Cumhurbaşkanı	52	44,4
Başbakan	6	5,1
YSK Başkanı	9	7,7
MGK Üyeleri	5	4,3
Seçmen	3	2,6
STK	3	2,6
Parti Genel Başkanları	2	1,7
Yabancı Basın	2	1,7
Genel Kurmay Başkanlığı	1	,9
Ana Aktör Yok	34	29,1
Toplam	117	100,0

3.7.2.8. Haberlerde Eksik Yön Olup Olmadığı

Habere konu olan olayın ne olduğu, nerede meydana geldiği, ne zaman meydana geldiği, nasıl meydana geldiği, neden meydana geldiği ve kimi ya da kimleri ilgilendirdiğine ilişkin soruların cevapları her haberin içeriğinde bulunması gerekir. Bu unsurlardan birinin eksikliği bir taraftan haberin objektifliğine gölge düşürürken öte yandan da anlaşılmasını güçleştirecektir. Çalışmada incelenen her üç gazetenin de yayınladıkları haberlerde bu unsurlara dikkat ettikleri görülmektedir. Referandumla ilgili 117 haberin yalnızca %8,6'sında eksik yön olduğu, buna karşılık %91,5'inde ise herhangi bir eksik yönün olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 32. Haberlerde Eksik Yön Olup Olmadığı

Eksik Yön	Frekans	Yüzde (%)
Nerede	1	,9
Ne Zaman	9	7,7
Yok	107	91,5
Toplam	117	100,0

3.7.2.9. Haberlerde Yorumu Yer Verilip Verilmediği

Haberde yorumun bulunup bulunmaması haberi yapan gazetenin yayın politikasına göre değişmektedir. Ancak haber yapma anlayışında genel kanı haberde yorumun ya hiç olmaması ya da sınırlı olması yönündedir. Gazetelerin yayınladıkları haberlerde objektif davranması beklenmektedir. Yapılan haber incelemesinde de bu düşüncüyü destekleyen bir sonuç çıktığı Tablo-33' de görülmektedir. Her üç gazetede yer alan haberlerin %7,7'sinde yoruma yer verildiği, %92,3'ünde ise yoruma yer verilmediği tespit edilmiştir.

Tablo 33. Haberlerde Yorumu Yer Verilip Verilmediği

Haberde Yorum	Frekans	Yüzde (%)
Var	9	7,7
Yok	108	92,3
Toplam	117	100,0

3.7.2.10. Haberlerin Yönü

İncelenen gazetelerde yer alan referandum konulu haberlerin sunuluş şekillerine bakıldığında toplam 117 haberin %83,8'inin referandum lehinde, %0,9'un referandum aleyhinde haberler olduğu ve yayınlanan bu haberlerin %15,4'ünde ise gazetelerin tarafsız bir tutum sergiledikleri görülmüştür.

Tablo 34. Haberlerin Yönü

Haberin Yönü	Frekans	Yüzde (%)
Lehinde	98	83,8
Aleyhinde	1	0,9
Tarafsız	18	15,4
Toplam	117	100,0

3.7.2.11. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği

Haberlerde inandırıcılığı artırma adına haber kaynağının genellikle belirtilmesine karşın, bazen kaynağı koruma adına gazetecinin haber kaynağını belirtmediği haberlerle de karşılaşmak mümkündür. Referandumla ilgili haberlerde ise haberin kaynağı çoğu zaman haberin içinde yer almaktadır. Bu kapsamda Tablo-35'e bakıldığında, gazetelerde referandumla ilgili yayınlanan 117 haberin %67,5'inde haberin kaynağına yer verildiği, buna karşılık %32,5'inde ise haber kaynağına yer verilmediği görülmüştür.

Tablo 35. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği

Haberin Kaynağı	Frekans	Yüzde (%)
Var	79	67,5
Yok	38	32,5
Toplam	117	100,0

3.7.2.12. Haberlerde Siyasal Bilgilenmeye Yönelik Konulara Yer Verilip Verilmediği

İncelenen haberlerin tamamında seçmenlerin siyasi açıdan bilgilenmesini sağlayacak bir içeriğe yer verildiği tespit edilmiştir.

Tablo 36. Haberlerde Siyasal Bilgilenmeye Yönelik Konulara Yer Verilip Verilmediği

Siyasal Bilgilenmeye Yer	Frekans	Yüzde (%)
Verilmekte	117	100,0
Verilmemekte	0	0
Toplam	117	100

3.7.2.13. Haberlerin Siyasal Katılmayı Teşvik Edip Etmediği

Haberlerin siyasal katılmayı teşvik edip etmediğini ortaya koyan Tablo-37’teki bulgulara bakıldığında referandumla ilgili olduğu belirlenen 117 haberin %97,4 gibi büyük bir oranının siyasal katılmayı teşvik ettiği yalnızca %2,6’sının ise teşvik etmediği görülmüştür.

Tablo 37. Haberlerin Siyasal Katılmayı Teşvik Edip Etmediği

Haberlerin Siyasal Katılmayı Teşvik Edip Etmediği	Frekans	Yüzde (%)
Teşvik Etmekte	114	97,4
Teşvik Etmemekte	3	2,6
Toplam	117	100,0

3.7.2.14. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

Bireyler siyasal hayata çeşitli şekillerde katılırlar. Genellikle en yaygın katılım şekli vatandaşlık görevi olarak da algılanan “oy kullanma yoluyla siyasete katılma” olmaktadır. Çalışmada incelenen üç gazetede yayınlanan haberlerin siyasal katılma türleri açısından dağılımına bakıldığında oy kullanma yoluyla siyasete katılma %63,2 ile ilk sırada yer alırken, ikinci sırada %23,9’luk oranıyla çeşitli eylemlere katılma yoluyla siyasete katılma bulunmaktadır. Son sırada ise %12,8 ile siyasal olayları izleme yoluyla siyasete katılma yer almaktadır. Gazetelerin siyasal partilere üye olma yoluyla siyasete katılma, politikacılarla ilişki kurma yoluyla siyasete katılma ve siyasal tartışmalara katılma yoluyla siyasete katılma türlerini içeren herhangi bir habere yer vermedikleri tespit edilmiştir.

Tablo 38. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

Siyasal Katılma Türleri	Frekans	Yüzde (%)
Oy Kullanma Yoluyla Siyasete Katılma	74	63,2
Çeşitli Eylemlere Katılma Yoluyla Siyasete Katılma	28	23,9
Siyasal Olayları İzleme Yoluyla Siyasete Katılma	15	12,8
Toplam	117	100,0

3.7.2.15. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfası

Yayınlanan 117 haberin gazetelerin hangi sayfalarında yer aldığına Tablo-39'dan bakıldığında, Hürriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin %80'inin birinci sayfada, %20'sinin ise iç sayfalarda, Cumhuriyet gazetesinde haberlerin %81,8'inin birinci sayfada, %18,2'sinin iç sayfalarda, Milliyet gazetesinde ise yayınlanan haberlerin %60,5'inin birinci sayfada, %39,5'inin iç sayfalarda yayınlandığı tespit edilmiştir. Bu bulgulardan hareketle yapılan ki kare analizine göre haberin yayınlandığı gazete ile haberin yer aldığı gazete sayfası arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ($X^2=5,682$; $df=2$; $p=,058>0,05$) tespit edilmiştir.

Tablo 39. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfası

Haberin Yayınlandığı Gazete	Gazete Sayfası		Toplam
	Birinci Sayfa	İç sayfalar	
Hürriyet	28 80,0%	7 20,0%	35 100,0%
Cumhuriyet	36 81,8%	8 18,2%	44 100,0%
Milliyet	23 60,5%	15 39,5%	38 100,0%
Toplam	87 74,4%	30 25,6%	117 100,0%

($x^2=5,682$; $df=2$; $p=,058>0,05$)

3.7.2.16. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

Birinci sayfa haberlerinin sayfadaki konumuna Tablo-40'tan bakıldığında, Hürriyet gazetesinin birinci sayfada yer verdiği toplam 28 haberin %75'nin manşet altı, %17,9'unun manşet ve %7,1'nin ise sürmanşet olarak yayınlandığı görülmektedir. Cumhuriyet gazetesinde ise birinci sayfada yayınlanan toplam 36 haberin %72,2'si manşet altı, %27,8'si manşet olarak verilirken sürmanşetten yayınlanan bir habere rastlanılmamıştır. Milliyet gazetesinde ise birinci sayfada yayınlanan 23 haberin %56,5'i manşet altı, %34,8'i manşetten ve %8,7'si ise sürmanşetten yayınlanmıştır. Gazetelerin yayınladıkları birinci sayfa haberlerinin sayısı dikkate alındığında referanduma en fazla önemin yayınladığı 36 haber ile Cumhuriyet Gazetesi'nce verildiği, ancak birinci sayfa haberlerinin konumu dikkate alındığında ise başta Milliyet'in daha sonra da yine Cumhuriyet Gazetesi'nin bu süreci daha önemli olarak gördüğünü söylemek mümkündür. Elde edilen bu sonuçlardan hareketle yapılan analiz neticesinde haberin yayınlandığı gazete ile birinci sayfa haberlerinin konumu arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ($X^2=5,019$; $df=4$; $p=,285>0,05$) görülmüştür.

Tablo 40. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

Haberin Yayınlandığı Gazete	Birinci Sayfa Haberinin Konumu			
	Sürmanşet	Manşet	Manşet Altı	Toplam
Hürriyet	2 7,1%	5 17,9%	21 75,0%	28 100,0%
Cumhuriyet	0 0,0%	10 27,8%	26 72,2%	36 100,0%
Milliyet	2 8,7%	8 34,8%	13 56,5%	23 100,0%
Toplam	4 4,6%	23 26,4%	60 69,0%	87 100,0%

($x^2=5,019$; $df=4$; $p=,285>0,05$)

3.7.2.17. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberde Fotoğraf Olup Olmaması

Referandum ile ilgili haberlerde fotoğrafa yer verilip verilmemesi gazeteler bazında ele alındığında Hürriyet Gazetesi referandumla ilgili 35 haberin %45,7'sinde fotoğrafa yer verirken bu haberlerin %54,3'ünde ise fotoğraf kullanmamıştır. Cumhuriyet Gazetesi referandumla ilgili yayınladığı 44 haberin %34,1'inde fotoğrafa yer verirken %65,9'unda fotoğraf kullanmamıştır. Son olarak Milliyet Gazetesi yayınladığı 38 haberin %44,7'sinde fotoğraf kullanırken %55,3'ünde ise fotoğraf kullanmamıştır. Tablo-41'den hareketle yayınladığı haber sayısına oranla yayınladığı haberlerde en az fotoğrafa yer veren gazetenin Cumhuriyet Gazetesi olduğu görülmektedir. Bu analiz sonucunda haberin yayınlandığı gazete ile haberde fotoğrafa yer verilip verilmediği arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2=1,409$; $df=2$; $p=,494>0,05$) görülmektedir.

Tablo 41. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberde Fotoğraf Olup Olmaması

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Haberlerde Fotoğraf		Toplam
	Var	Yok	
Hürriyet	16 45,7%	19 54,3%	35 100,0%
Cumhuriyet	15 34,1%	29 65,9%	44 100,0%
Milliyet	17 44,7%	21 55,3%	38 100,0%
Toplam	48 41,0%	69 59,0%	117 100,0%

($x^2=1,409$; $df=2$; $p=,494>0,05$)

3.7.2.18. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberde Ön Plana Çıkan Konu

1982 referandum sürecine haberlerde ön plana çıkan konu ekseninde bakıldığında, yayınlanan toplam 117 haberin gazetelere göre dağılımına bakıldığında referandum konulu haberlerin %88,6 ile en fazla yer aldığı gazetenin Hürriyet Gazetesi olduğu, %84,1 ile Cumhuriyet'in onu izlediği ve son sırada ise %71,1 ile Milliyet Gazetesi'nin yer aldığı

görülmüştür. Referandum konusundan sonra ön plana çıkan ikinci konu %16,2 ile iç politika konusu olmuştur. Milliyet Gazetesi'nde yayınlanan haberlerin %26,3'ünde, Hürriyet Gazetesi'nde yayınlanan haberlerin %11,4'ünde ve yine Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanan haberlerin %11,4'ünde ön plana çıkan konu iç politika olmuştur. Tablo-37'ye bakıldığında referandum konulu haberlerde ön plana çıkan diğer iki konunun %0,9 ile ekonomi ve %1,7 ile terör konuları olduğu görülmektedir. Cumhuriyet gazetesi referandumla ilgili yayınladığı haberlerde ekonomi ve terör konularının her ikisine de %2,3 oranında yer vermiştir. Milliyet gazetesi ise yayınladığı referandum haberlerinde terör konusunu %2,6 oranında ön plana çıkarırken ekonominin ön planda olduğu haberlere ise yer vermemiştir. Bu sonuçlara dayanarak haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde ön plana çıkan konu arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ($X^2=6,808$; $df=6$; $p=,339>0,05$) tespit edilmiştir.

Tablo 42. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu

Haberin Yayınlandığı Gazete	Referandumla İlgili Haberde Ön Plana Çıkan Konu				
	Referandum	Ekonomi	Terör	İç Politika	Toplam
Hürriyet	31	0	0	4	35
	88,6%	0,0%	0,0%	11,4%	100,0%
Cumhuriyet	37	1	1	5	44
	84,1%	2,3%	2,3%	11,4%	100,0%
Milliyet	27	0	1	10	38
	71,1%	0,0%	2,6%	26,3%	100,0%
Toplam	95	1	2	19	117
	81,2%	0,9%	1,7%	16,2%	100,0%

($x^2=6,808$; $df=6$; $p=,339>0,05$)

3.7.2.19. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Aktör

Referandumla ilgili incelenen gazetelerin haberlerinde ön plana çıkan aktörlerin kimler olduğuna Tablo-43'ten bakıldığında, Cumhurbaşkanının Hürriyet'te haberlerin %36,5'inde, Cumhuriyet'te %30,8'inde, Milliyet'te %32,7; Başbakanın Hürriyet'te haberlerin %50'sinde, Cumhuriyet'te %16,7'sinde, Milliyet'te %33,3'ünde; YSK'nın Cumhuriyet'te haberlerin %77,8'inde, Milliyet'te %22,2'sinde; MGK'nın Hürriyet ve Cumhuriyet'te haberlerin %20'sinde, Milliyet'te %60'ında; Seçmenin Hürriyet'te

haberlerin %66,7'sinde, Cumhuriyet'te ise %33,3'ünde; STK'nın ise üç gazetede de haberlerin %33,3'ünde, Parti genel başkanlarının yalnızca Cumhuriyet gazetesinin haberlerinde (2 haber); Yabancı basının Cumhuriyet ve milliyet gazetelerinde haberlerin %50'sinde; Genel Kurmay başkanının ise yalnızca Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan haberde (1 haber) ana aktör olarak yer aldığı görülmekle birlikte, Hürriyet gazetesinde haberlerin %26,5'inde, Cumhuriyet gazetesinde 38,2'sinde ve Milliyet gazetesinde ise %35,3'ünde ana aktör olmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgulara dayanarak haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde ön plana çıkan ana aktör arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ($X^2=19,948$; $df=18$; $p=,336>0,05$) görülmüştür.

Tablo 43. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör

Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör	Haberlerin Yayınlandığı Gazete			
	<i>Hürriyet</i>	<i>Cumhuriyet</i>	<i>Milliyet</i>	<i>Toplam</i>
Cumhurbaşkanı	19 36,5%	16 30,8%	17 32,7%	52 100,0%
Başbakan	3 50,0%	1 16,7%	2 33,3%	6 100,0%
YSK	0 0,0%	7 77,8%	2 22,2%	9 100,0%
MGK	1 20,0%	1 20,0%	3 60,0%	5 100,0%
Seçmen	2 66,7%	1 33,3%	0 0,0%	3 100,0%
STK	1 33,3%	1 33,3%	1 33,3%	3 100,0%
Parti Genel Başkanları	0 0,0%	2 100,0%	0 0,0%	2 100,0%
Yabancı Basın	0 0,0%	1 50,0%	1 50,0%	2 100,0%
Genel Kurmay Başkanlığı	0 0,0%	1 100,0%	0 0,0%	1 100,0%
Ana Aktör Yok	9 26,5%	13 38,2%	12 35,3%	34 100,0%
Toplam	35 29,9%	44 37,6%	38 32,5%	117 100,0%

($x^2=19,948$; $df=18$; $p=,336>0,05$)

3.7.2.20. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Eksik Yön Olup Olmaması

Gazetelerde referandumla ilgili yayınlanan haberlerde eksik yön olup olmadığına bakıldığında; Hürriyet gazetesinde haberlerin %2,9’unda “ne zaman” sorusunun yanıtının olmadığı, Cumhuriyet gazetesinde ise haberlerin 2,3’ünde “nerede” ve %18,2’sinde ise “ne zaman” sorularının yanıtı verilmemiş olduğu görülmektedir. Milliyet gazetesine bakıldığında ise haberlerinde 5N1K kuralına göre herhangi bir eksikliğin olmadığı görülmüştür. Bu analiz neticesinde haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde eksik yön olup olmaması arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ($X^2=13,049$; $df=4$; $p=,011<0,05$) tespit edilmiştir.

Tablo 44. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Eksik Yön Olup Olmaması

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Haberlerde Eksik Yön (5N1K)			
	Nerede	Ne Zaman	Yok	Toplam
Hürriyet	0 0,0%	1 2,9%	34 97,1%	35 100,0%
Cumhuriyet	1 2,3%	8 18,2%	35 79,5%	44 100,0%
Milliyet	0 0,0%	0 0,0%	38 100,0%	38 100,0%
Toplam	1 0,9%	9 7,7%	107 91,5%	117 100,0%

($x^2=13,049$; $df=4$; $p=,011<0,05$)

3.7.2.21. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberde Yorum Yer Verilip Verilmediği

Haberlerde yorum olup olmadığı gazeteler bazında incelendiğinde, Hürriyet Gazetesinde yayınlanan haberlerin %14,3’ünde yorum olduğu, %85,7’sinde ise yorum olmadığı; Cumhuriyet gazetesinde haberlerin %6,8’inde yorum olduğu, %93,2’sinde ise yorum olmadığı; Milliyet gazetesinde haberlerin %7,9’unda yorum olduğu, %92,1’inde ise yorum olmadığı ve cumhuriyet gazetesinin haber sayısının fazla olmasına karşın haberlerinde en az yoruma yer veren gazete olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgulara dayanarak haberlerin

yayınlandığı gazete ile haberlerde yorum olup olmadığı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ($X^2=1,426$; $df=2$; $p=,490>0,05$) görülmüştür.

Tablo 45. Haberlerin yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Yorumu Yer Verilip Verilmediği

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Haberlerde Yorum		
	Var	Yok	Toplam
Hürriyet	5 14,3%	30 85,7%	35 100,0%
Cumhuriyet	3 6,8%	41 93,2%	44 100,0%
Milliyet	3 7,9%	35 92,1%	38 100,0%
Toplam	11 9,4%	106 90,6%	117 100,0%

($x^2=1,426$; $df=2$; $p=,490>0,05$)

3.7.2.22. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü

Referandum ile ilgili gazetelerde yayınlanan haberlerin yönüne bakıldığında Hürriyet Gazetesi'nde yayınlanan referandum konulu 35 haberin %97,1'inin referandum lehinde, %2,9'unun ise tarafsız olduğu, referandum aleyhinde ise haber yayınlamadığı görülmüştür. Cumhuriyet Gazetesinin ise yayınladığı 44 haberin %93,2'sinde referandum lehinde, %6,8'inde ise tarafsız bir yaklaşım sergilediği ve Hürriyet Gazetesi'nde olduğu gibi Cumhuriyet Gazetesi'nin de referandum aleyhinde haberlere yer vermediği tespit edilmiştir. Milliyet Gazetesi'nin ise referandum ile ilgili yayınladığı 38 haberin %60,5'inde referandum lehinde, %2,6'sında referandum aleyhinde ve %36,8'inde ise tarafsız haber yaptığı görülmüştür. Bu sonuçlar değerlendirildiğinde gazetelerin referandumla ilgili yayınladıkları haberlerin büyük bir çoğunluğunun referandumun lehinde olduğu ve haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerin yönü arasında anlamlı bir ilişki olduğu ($X^2=22,784$; $df=4$; $p=,000<0,001$) görülmüştür.

Tablo 46. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Haberlerin Yönü			Toplam
	Lehinde	Aleyhinde	Tarafsız	
Hürriyet	34 97,1%	0 0,0%	1 2,9%	35 100,0%
Cumhuriyet	41 93,2%	0 0,0%	3 6,8%	44 100,0%
Milliyet	23 60,5%	1 2,6%	14 36,8%	38 100,0%
Toplam	98 83,8%	1 0,9%	18 15,4%	117 100,0%

($\chi^2=22,784$; $df=4$; $p=,000<0,001$)

3.7.2.23. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği

Haberlerde kaynağa yer verilip verilmediğine Tablo-47’den bakıldığında, Hürriyet gazetesinin haberlerinin %65,7’sinde kaynağın olduğu, %34,3’ünde ise olmadığı; Cumhuriyet gazetesinde haberlerin %68,2’sinde kaynağın olduğu, %31,8’inde olmadığı, Milliyet gazetesinde yayınlanan haberlerin ise %68,4’ünde kaynağın olduğu, %31,6’sında ise olmadığı ve haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde kaynağa yer verilip verilmediği arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2=,075$; $df=2$; $p=,963>0,05$) görülmüştür.

Tablo 47. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği

Haberin Yayınlandığı Gazete	Haberin Kaynağı		Toplam
	Var	Yok	
Hürriyet	23 65,7%	12 34,3%	35 100,0%
Cumhuriyet	30 68,2%	14 31,8%	44 100,0%
Milliyet	26 68,4%	12 31,6%	38 100,0%
Toplam	79 67,5%	38 32,5%	117 100,0%

($X^2=,075$; $df=2$; $p=,963>0,05$)

3.7.2.24. Haberin Yayınlandığı Gazete ile Referandumla İlgili Haberin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

Gazetelerde yer alan referandum ile ilgili haberlerin siyasal katılma türlerinden hangisini içerdiğine Tablo-48'den bakıldığında Hürriyet Gazetesi'nde yer alan 35 haberin %65,7'sinin "oy kullanma ile siyasete katılmayı" içerdiği, %28,6'sının "çeşitli eylemlere katılma yoluyla siyasete katılmayı" içerdiği ve %5,7'sinin ise "siyasal olayları izleme yoluyla siyasete katılmayı" içerdiği görülmektedir. Cumhuriyet Gazetesi'ne bakıldığında yayınlanan 44 haberin %88,6'sının "oy kullanma yoluyla siyasete katılma", %9,1'inin "çeşitli eylemlere katılma yoluyla siyasete katılma" ve %2,3'ünün ise "siyasal olayları izleme yoluyla siyasete katılma" türünü içerdiği tespit edilmiştir. Son olarak yayınlanan haberlerin siyasal katılma türleri açısından dağılımına Milliyet Gazetesi'nden bakıldığında ise gazetede yer alan 38 haberden %36,8'inin "çeşitli eylemlere katılma yoluyla siyasete katılma", %31,6'sının "oy kullanma yoluyla siyasete katılma" ve %31,6'sının "siyasal olayları izleme yoluyla siyasete katılma" türünü içerdiği görülmüştür. İncelenen gazetelerin siyasal katılma türlerinden yalnızca üçüne yönelik haberlere yer verdikleri ve diğer üç türe ilişkin haberlere ise hiç yer vermedikleri, bununla birlikte Milliyet Gazetesi'nde yer alan haberlerin siyasal katılma türlerine göre dağılımının diğer gazetelere göre birbirine daha yakın olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgulara dayanarak haberin yayınlandığı gazete ile haberin siyasal katılma türleri açısından dağılımı arasında anlamlı bir ilişki olduğu ($X^2=33,181$; $df=4$; $p=,000<0,001$) tespit edilmiştir.

Tablo 48. Referandumla İlgili Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

Haberin Yayınlandığı Gazete	Referandumla İlgili Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı			Toplam
	Oy Kullanma Yoluyla Siyasete Katılma	Çeşitli Eylemlere Katılma Yoluyla Siyasete Katılma	Siyasal Olayları İzleme Yoluyla Siyasete Katılma	
Hürriyet	23 65,7%	10 28,6%	2 5,7%	35 100,0%
Cumhuriyet	39 88,6%	4 9,1%	1 2,3%	44 100,0%
Milliyet	12 31,6%	14 36,8%	12 31,6%	38 100,0%
Toplam	74 63,2%	28 23,9%	15 12,8%	117 100,0%

($\chi^2=33,181$; $df=4$; $p=,000<0,001$)

3.7.3. 1987 Referandumuna İlişkin Elde Edilen Bulgular

1987 Referandumu 1982 Anayasa'nın Geçici 4. maddesi ile bazı siyasilere getirilen siyaset yasağının kaldırılması amacıyla yapılmıştır. Aslında yasakların kaldırılması tüm muhalefet tarafından istendiği için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde çözülebilirdi. Ancak dönemin Başbakanı ve Anavatan Partisi Genel Başkanı Turgut Özal, 1980 öncesi siyasi parti liderleri ve feshedilen parlamento üyeleriyle ilgili yasakların kaldırılmasına karşı çıkmıştır. Bunun üzerine konunun çözümü için referanduma gidilmiş ve yapılan referandum sonucunda halk iradesiyle siyasilere getirilen siyaset yapma yasağı kaldırılmıştır (<http://bianet.org/1/17/183220-1987-referandumu-ozal-75-bin-oyla-kaybetti>).

3.7.3.1. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı

Çalışmada incelenen gazetelerde referandumla ilgili kaç haberin çıktığının analiz edildiği Tablo-40 bakıldığında üç gazetede toplamda 283 haberin yayınlandığı görülmüştür. Bu haberlerin gazetelere göre dağılımına bakıldığında ise en çok haberin 111 haberle Hürriyet gazetesinde yayınlandığı, 91 haberle Cumhuriyet Gazetesinin en çok haber yayınlanan ikinci gazete olduğu, Milliyet Gazetesinin ise 81 haberle referandumla ilgili en az haber yayınlayan gazete olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 49. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı

Gazete	Frekans	Yüzde (%)
Hürriyet	111	39,2
Cumhuriyet	91	32,2
Milliyet	81	28,6
Toplam	283	100,0

3.7.3.2. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı

Referandum ile ilgili gazetelerde hangi tarihlerde ne kadar haberin yayınlandığı incelendiğinde en çok haberin referandumun bir gün öncesi olan 5 Eylül’de 28 haberin (%9,9) yayınlandığı görülmüştür. İkinci en fazla haber 26 haberle (%9,2) 4 Eylül günüdür. En az haber ise referandum günü yayınlanmıştır. Referandum günü yalnızca 7 haber (%2,5) yayınlandığı görülmektedir. Referandum öncesi diğer günlerde ise birbirine yakın sayıda haber çıktığı tespit edilmiştir.

Tablo 50. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı

Tarih	Frekans	Yüzde (%)
24.8.1987	19	6,7
25.8.1987	18	6,4
26.8.1987	18	6,4
27.8.1987	22	7,8
28.8.1987	21	7,4
29.8.1987	14	4,9
30.8.1987	22	7,8
31.8.1987	13	4,6
1.9.1987	22	7,8
2.9.1987	20	7,1
3.9.1987	16	5,7
4.9.1987	26	9,2
5.9.1987	28	9,9
6.9.1987	7	2,5
7.9.1987	17	6,0
Toplam	283	100,0

3.7.3.3. Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfaları

Çalışmada incelenen gazetelerde referandumla ilgili en fazla haberin hangi sayfalarda çıktığı incelendiğinde, üç gazetede referandumla ilgili yayınlanan 283 haberin %53,7'si birinci sayfada yayınlandığı görülmüştür. Buna karşılık haberlerin %46,3'ü ise gazetelerin iç sayfalarında yer almıştır. Bu sonuç dikkat çekicidir. Şöyle ki 1961 referandumundaki haberlerin yayınlandıkları gazete sayfalarına göre dağılımı noktasında haberlerin %85,3'ü birinci sayfada, %14,7'si ise iç sayfalarda yayınlanırken, 1982 referandumunda bu dağılım; birinci sayfa haberleri %74,4, iç sayfalarda yer alan haberler ise %25,6 şeklinde gerçekleşmiştir. Bu referandum döneminde iç sayfa haberlerinin birinci sayfa haberlerine yakın bir orana sahip olması, önceki iki referandumun da askeri yönetimin etkisi altında gerçekleşmiş olmasıyla açıklanabilir. Bu türden bir baskıya maruz kalmak istemeyen gazeteler o dönemlerde referandumla ilgili haberlere birinci sayfadan yer vermeyi daha fazla tercih etmiş olabilirler.

Tablo 51. Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfaları

Gazete Sayfası	Frekans	Yüzde (%)
Birinci Sayfa	152	53,7
İç Sayfalar	131	46,3
Toplam	283	100,0

3.7.3.4. Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

Gazetelerin birinci sayfalarında yer alan haberlerin %74,5'i manşet altı, %20,8'i manşetten yayınlanırken, haberlerin %4,7'si ise sürmanşetten yayınlanmıştır.

Tablo 52. Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

Haberinin Konumu	Frekans	Yüzde (%)
Sürmanşet	7	4,7
Manşet	31	20,8
Manşet altı	111	74,5
Toplam	149	100,0

3.7.3.5. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı

Referandumla ilgili gazetelerde yayınlanan 283 haberin %70,7'sinde fotoğrafa yer verilirken %29,3'ünde ise fotoğraf kullanılmamıştır. Yayınlanan fotoğraflara bakıldığında çoğunlukla Başbakan Turgut Özal'ın ve yasaklı liderlerin fotoğraflarına yer verilmiştir. Başbakan ve Siyasi Parti Liderleri bu fotoğraflarda çoğunlukla mitinglerde görülmektedirler.

Tablo 53. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı

Fotoğraf	Frekans	Yüzde (%)
Var	83	29,3
Yok	200	70,7
Toplam	283	100,0

3.7.3.6. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu

Gazetelerde yayınlanan referandum haberlerinin ilişkilendirildiği konuların neler olduğunu ortaya koymak için yapılan analizde yayınlanan haberlerde ön plana çıkan konunun %77,7 ile referandum ve bu kapsamda siyasi yasaklar olduğu tespit edilmiştir. Ön plana çıkan ikinci konu %13,1 ile iç politika üçüncü konu %5,3 ile ekonomi olmuştur. Bu iki konunun ön plana çıkmasının sebebi olarak dönemin Başbakanı olan Turgut Özal'ın referandumda “Hayır” cephesinde yer alması gösterilebilir. “Evet” cephesinde yer alan muhalefet, iç politika ve ekonomide iktidarın yapmış olduğu icraatları referandum kampanyalarında eleştirerek “evet” oylarının sayısını arttırmaya çalışmıştır. Ekonomi ve iç politika konularını sırasıyla %7 ile terör, %0,4 ile dış politikanın izlediği görülmüştür.

Tablo 54. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu

Konu	Frekans	Yüzde (%)
Referandum	220	77,7
Ekonomi	15	5,3
Terör	2	,7
İç Politika	37	13,1
Dış Politika	1	0,4
Diğer	8	2,8
Toplam	283	100,0

3.7.3.7. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör

Referandum konulu haberlerde gazetelerde ön plana çıkan ana aktör %41,3 ile Parti Genel Başkanları olmuştur. Parti genel Başkanlarının yayınlanan haberlerde ana aktör olarak ilk sırada yer almalarında etkili olan faktör yürüttükleri “evet” kampanyası olmuştur. Bu liderler o dönemde yasaklı konumda bulunmalarından dolayı çok yoğun bir “evet” kampanyası yürütmüşlerdir. Haberlerde öne çıkan ikinci aktör ise %19,8 ile Başbakan olmuştur. Dönemin Başbakanı Turgut Özal yasakların kalkmasına karşı çıkmış ve partisiyle birlikte “hayır” cephesinde yer almıştır. Bu aktörleri sırasıyla %11,7 ile seçmen, %6 ile kamuoyu önderi, %4,2 ile yabancı basın, %3,2 ile Milletvekili ve STK, %1,1 ile bürokrat, %0,7 ile Bakan ve %0,4 ile Cumhurbaşkanı ve Yabancı Politikacılar yer almaktadır. Referandumla ilgili haberlerin %8,1’in de ise ana aktör yer almadığı görülmüştür.

Tablo 55. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör

Ana Aktör	Frekans	Yüzde (%)
Cumhurbaşkanı	1	0,4
Başbakan	56	19,8
Parti Genel Başkanları	117	41,3
Milletvekilleri	9	3,2
STK	9	3,2
Seçmen	33	11,7
Kamuoyu Önderi	17	6,0
Bakan	2	0,7
Bürokrat	3	1,1
Yabancı Basın	12	4,2
Yabancı Politikacılar	1	0,4
Ana Aktör Yok	23	8,1
Toplam	283	100,0

3.7.3.8. Haberlerde Eksik Yön Olup Olmadığı

Gazetelerde yayınlanan 283 haberden yalnızca %1,1’inde olayın ne zaman gerçekleştiği konusunda bilgi yer almazken 280 haberde ise eksik yöne rastlanmamıştır. Bu durum her üç gazetenin de haber yazma kurallarına uygun haber yaptığını göstermektedir.

Tablo 56. Haberlerde Eksik Yön Olup Olmadığı

Eksik Yön	Frekans	Yüzde (%)
Ne Zaman	3	1,1
Yok	280	98,9
Toplam	283	100,0

3.7.3.9. Haberlerde Yoruma Yer Verilip Verilmediği

Referandumla ilgili yayınlanan haberlerde yoruma yer verilip verilmediğine Tablo-57’den bakıldığında 283 haberin %90,8’inde yoruma yer verilmediği görülürken, %9,2’sinde ise yoruma yer verildiği görülmektedir. Yoruma yer verilen bu haberlere örnek verilecek olursa; Cumhuriyet Gazetesinin 30 Ağustos tarihli sayısındaki “Samsun’da canlı ve büyük kalabalık” ve 31 Ağustos tarihli sayısında “Zamlar kuyrukta” başlıklı haberlerinde, haberlerin dayandırıldığı kesin bir kaynağın ve nicel bir verinin olmadığı, buna rağmen gazetenin yayınladığı haberlerin içeriğinde ve kullandığı başlıklarda seçtiği kelimeler (zam, canlı, büyük) ile haber içeriğine yorum kattığı söylenebilir. Benzer şekilde Hürriyet Gazetesi’nin 5 Eylül 1987 tarihinde kullanmış olduğu “Zamlar son virajda” haberinde de herhangi bir kaynağa yer verilmemiş, referandum sonrasında birçok şeye zam geleceği tahmininde bulunulmuştur. Milliyet Gazetesi’nde 27 Ağustos 1987 tarihinde yayınlanan haberin başlığı “6 Eylül Hediyesi” şeklindedir. Haberin içeriğinde çiftçilere uygulanacak olan vergi kolaylığı ele alınmış ve bu kolaylık referandum tarihiyle (6 Eylül 1987) ile ilişkilendirilerek sunulmuştur. Burada da gazetenin sağlanan kolaylığı yorumlayarak haber haline getirdiği görülmektedir.

Tablo 57. Haberlerde Yoruma Yer Verilip Verilmediği

Yorum	Frekans	Yüzde (%)
Var	26	9,2
Yok	257	90,8
Toplam	283	100,0

3.7.3.10. Haberlerin Yönü

Her üç gazetede incelenen referandum konulu haberlerin, referandumun lehinde mi, aleyhinde mi yoksa tarafsız mı olduğuna bakıldığında da bu haberlerin %51,2'sinin referandum konusunun lehinde, %12,7'sinin aleyhinde olduğu ve %36'sının ise referandum konusunda tarafsız içeriğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Referandum lehinde sunulan habere örnek olarak Cumhuriyet gazetesinin 5 Eylül 1987 tarihinde yayınladığı haber verilebilir. Haberin başlığı “Demokrasi İçin Evet” şeklinde verilmiştir. Haberin içeriğinde 82 Anayasası'nın geçici dördüncü maddesinin insan haklarına aykırı olduğu, bir yandan kişilerin seçilme haklarının ellerinden alındığı, öte yandan da halkın seçme hakkının gasp edildiğine yer verilmiştir. Haber için kullanılan başlıkta ve içerikte seçilen kelimelere (demokrasi, gasp etme, evet) bakıldığında haberin, seçmeni referandum lehinde yönlendirmeye çalıştığı söylenebilir.

Tablo 58. Haberlerin Yönü

Haberin Yönü	Frekans	Yüzde (%)
Lehinde	145	51,2
Aleyhinde	36	12,7
Tarafsız	102	36,0
Toplam	283	100,0

3.7.3.11. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği

Referandum haberlerinde kaynak kullanımına bakıldığında referandumla ilgili olduğu düşünülen ve incelemeye alınan 283 haberin %80,2'sinde kaynak belirtilirken, %19,8'inde kaynak belirtilmemiştir.

Tablo 59. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği

Kaynak	Frekans	Yüzde (%)
Var	227	80,2
Yok	56	19,8
Toplam	283	100,0

3.7.3.12 Haberlerde Siyasal Bilgilenmeye Yönelik Konulara Yer Verilip Verilmediği

1987 referandumu ile ilgili gazetelerde yayınlanan haberlerin tamamında siyasal bilgilenmeye yönelik konulara yer verildiği tespit edilmiştir.

3.7.3.13. Haberlerin Siyasal Katılmayı Teşvik Edip Etmediği

Gazeteler yaptıkları haberlerle çoğu zaman gündem oluşturmada, insanları yönlendirmede etkili olmaktadır. İnsanların ne konuşacaklarını ne giyeceklerini, nerelere gideceklerini, ne izleyeceklerini kararlaştırmalarında çoğu zaman gazetenin de içinde yer aldığı medya belirleyici olmaktadır. Bu manada gazeteler referandum ve genel seçimler zamanında da çok önemli roller üstlenmektedir. İnsanları neye ve kime oy verecekleri, nasıl oy verecekleri, konusunda bilgilendirmenin yanı sıra onları oy verme, mitinglere katılma, bir partiyi destekleme, eylemlere katılma ve politikacılarla ilişki kurmaları gerektiği konusunda da motive etmektedirler. Diğer bir ifadeyle gazeteler yayınladıkları haberlerle, insanları siyasal eylemlerde yer almaya teşvik etmektedirler. Çalışmada incelenen gazetelerde yayınlanan referandum konulu 283 haberin %95,8'inin insanları siyasal eylemlere katılmaya teşvik ettiği, %4,2'sinin ise teşvik etmediği görülmektedir. Bu sonuçtan hareketle gazetelerin referandumla ilgili yayınladıkları haberlerde seçmeni siyasal katılma konusunda teşvik ettikleri söylenebilir.

Tablo 60. Haberlerin Siyasal Katılmayı Teşvik Edip Etmediği

Haberler Siyasal Katılmayı	Frekans	Yüzde (%)
Teşvik Etmekte	271	95,8
Teşvik Etmemekte	12	4,2
Toplam	283	100,0

3.7.3.14. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

1987 Referandumu sürecinde Hürriyet, Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinde referandumla ilgili yayınlanan haberlerin siyasal katılma türleri açısından dağılımına bakıldığında, %33,6 ile oy kullanma yoluyla katılımın birinci sırada yer aldığı, bunu

sırasıyla %25,1 ile çeşitli eylemlere katılma yoluyla siyasete katılma, %24 ile Siyasal olayları izleme yoluyla siyasete katılma ve %17,3 ile siyasal tartışmalara katılma yoluyla siyasete katılma izlemektedir. Burada incelenen gazetelerin kodlama cetvelinde yer alan “siyasal partilere üye olma yoluyla siyasete katılma” ve “politikacılarla ilişki kurma yoluyla siyasete katılma” türlerine ilişkin haberlere ise hiç yer vermedikleri tespit edilmiştir.

Tablo 61. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

Siyasal Katılma Türleri	Frekans	Yüzde (%)
Oy Kullanma Yoluyla Siyasete Katılma	95	33,6
Çeşitli Eylemlere Katılma Yoluyla Siyasete Katılma	71	25,1
Siyasal Olayları İzleme Yoluyla Siyasete Katılma	68	24,0
Siyasal Tartışmalara Katılma Yolu ile Siyasete Katılma	49	17,3
Toplam	283	100,0

3.7.3.15. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfası

Referandumla ilgili haberlerin gazetelerin hangi sayfalarında yer aldığı incelendiğinde, Hürriyet gazetesinde yayınlanan 111 haberin %63,1’inin birinci sayfada, %36,9’unun iç sayfalarda, Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan 91 haberin %49,5’inin birinci sayfada, %50,5’inin iç sayfalarda, Milliyet gazetesinde ise yayınlanan 81 haberin %45,7’sinin birinci sayfada, %54,3’ünün ise iç sayfalarda yayınlandığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre Hürriyet gazetesinin referandum haberlerine daha çok birinci sayfada, Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinin ise referandum haberlerine daha çok iç sayfalarda yer verdiği tespit edilmiştir. Bu bulgulardan hareketle haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerin yer aldığı gazete sayfası arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ($X^2=6,671$; $df=2$; $p=,036<0,05$) görülmüştür.

Tablo 62. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfası

Haberin Yayınlandığı Gazete	Gazete Sayfası		Toplam
	Birinci Sayfa	İç sayfalar	
Hürriyet	70 63,1%	41 36,9%	111 100,0%
Cumhuriyet	45 49,5%	46 50,5%	91 100,0%
Milliyet	37 45,7%	44 54,3%	81 100,0%
Toplam	152 53,7%	131 46,3%	283 100,0%

($\chi^2=6,671$; $df=2$; $p=,036<0,05$)

3.7.3.16. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

Çalışmada örneklem olarak seçilen gazetelerin birinci sayfalarında yer alan referandum konulu haberlerin sayfadaki konumuna bakıldığında, gazetelerin birinci sayfalarında yer alan 149 haberin %74,5'inin manşet altı, %20,8'inin manşet ve %4,7'sinin ise sürmanşetten yayınlandığı görülmüştür. Hürriyet gazetesinde referandum konulu haberlerin %2,9'u sürmanşetten (2 haber), %15,7'si (11 haber) manşetten, %81,4'ü (57 haber) ise manşet altı olarak yer almıştır. Cumhuriyet gazetesinde ise yayınlanan haberlerin %sürmanşetten hiç haber verilmezken, haberlerin %31'i (13 haber) manşetten, %69'u (29 haber) ise manşet altı olarak yayınlanmıştır. Milliyet gazetesinde birinci sayfa haberlerinin konumuna bakıldığında, haberlerin %13,5'inin (5 haber) sürmanşetten, %18,9'unun manşetten ve %67,6'sının ise manşet altı olarak yayınlandığı görülmektedir. Yapılan ki kare analizi neticesinde haberlerin yer aldığı gazete ile birinci sayfa haberlerinin konumu arasında anlamlı bir ilişki olduğu ($X^2=12,470$; $df=4$; $p=,014<0,05$) görülmüştür.

Tablo 63. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Birinci Sayfa Haberinin Konumu			Toplam
	Sürmanşet	Manşet	Manşet altı	
Hürriyet	2 2,9%	11 15,7%	57 81,4%	70 100,0%
Cumhuriyet	0 0,0%	13 31,0%	29 69,0%	42 100,0%
Milliyet	5 13,5%	7 18,9%	25 67,6%	37 100,0%
Toplam	7 4,7%	31 20,8%	111 74,5%	149 100,0%

(x²=12,470; df=4; p=,014<0,05)

3.7.3.17. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Fotoğraf Olup Olmaması

1987 referandumu ile ilgili haberlere fotoğraf kullanılıp kullanılmadığı ekseninden bakıldığında Hürriyet gazetesinde yayınlanan referandum konulu 111 haberin %20,7'sinde (23 haber) fotoğrafa yer verilirken, %79,3'ünde ise fotoğrafa yer verilmediği tespit edilmiştir. Cumhuriyet gazetesinde ise yayınlanan 91 haberin %36,3'ün de (33 haber) fotoğraf yer alırken, bu haberlerin %63,7'sinde ise fotoğraf kullanılmamıştır. Son olarak Milliyet gazetesinde yer alan referandum haberlerine bakıldığında gazetede yer alan 81 haberin %33,3'ünde (27 haber) fotoğraf olduğu, %66,7'sinde (54 haber) ise fotoğraf bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlara dayanarak haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde fotoğraf olup olmaması arasında anlamlı bir ilişki olduğu (X²=6,706; df=2; p=,035<0,05) anlaşılmıştır.

Tablo 64. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Fotoğraf Olup Olmaması

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Haberlerde Fotoğraf Olup Olmaması		Toplam
	Var	Yok	
Hürriyet	23	88	111
	20,7%	79,3%	100,0%
Cumhuriyet	33	58	91
	36,3%	63,7%	100,0%
Milliyet	27	54	81
	33,3%	66,7%	100,0%
Toplam	83	200	283
	29,3%	70,7%	100,0%

($\chi^2=6,706$; $df=2$; $p=,035<0,05$)

3.7.3.18. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu

Çalışmada inceleme konusu olan 1987 referandumu ile ilgili haberlerin bir kısmı, referandumda halkoyuna sunulacak konu (eski siyasilerin siyaset yapma yasağının kaldırılması) ile ilgili olmakla beraber, bir kısmı da ekonomik problemler, terör, dış politika ve iç politika gibi konularla ilgilidir. Örneklemde yer alan organlarda yayınlanan haberlerin ne kadarının referandum konusu ile ilgili olduğu çalışmada cevabı aranan sorulardandır. Buradan hareketle haberler kodlama cetveline kodlanırken, haberde referandumun asıl konusuna değinilip değinilmediği, haberde yer alan aktörlerin referandum konusu ile ilgili olumlu/olumsuz görüşlerine yer verilip verilmediği, yine tarafların referandum kampanyası yürütürken hangi konular üzerinden söylemlerini oluşturdukları dikkate alınmıştır. Tablo-65'ten bakıldığında, Hürriyet gazetesinde referandum konulu 111 haberin yer aldığı ve bu haberlerin %90,1'inin doğrudan referandumun içeriğine yönelik bilgiler verdiği, bu haberlerin %6,3'ün de iç politika konusunun ön plana çıktığı, %3,6'sında ise ekonomi konusunun ön planda olduğu görülmüştür. Cumhuriyet gazetesine gelindiğinde referandumla ilgili gazetede 91 haberin yer aldığı bu haberlerin %78'inde referandum, %14,3'ünde iç politika, %4,4'ünde ekonomi, %1,1'inde ise terör, dış politika ve diğer konuların ön plana çıktığı görülmektedir. Milliyet gazetesinde referandumla ilgili 81 habere ulaşılmıştır. Bu haberlerin ön plana çıkan konuya göre dağılımına bakıldığında, %60,5'inde

referandum, %21’de iç politika, %8,6’sında ekonomi ve diğer konuların, %1,2’sinde ise terör konusunun ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlardan hareketle Hürriyet gazetesinin haberlerinde referandum konusuna daha fazla ön plana çıkardığı söylenebilir. Bu bulgulardan hareketle haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde ön plana çıkan konu arasında anlamlı bir ilişki olduğu ($X^2=32,799$; $df=10$; $p=,000<0,001$) tespit edilmiştir.

Tablo 65. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu						Toplam
	Referandum	Ekonomi	Terör	İç Politika	Dış Politika	Diğer	
Hürriyet	100	4	0	7	0	0	111
	90,1%	3,6%	0,0%	6,3%	0,0%	0,0%	100,0%
Cumhuriyet	71	4	1	13	1	1	91
	78,0%	4,4%	1,1%	14,3%	1,1%	1,1%	100,0%
Milliyet	49	7	1	17	0	7	81
	60,5%	8,6%	1,2%	21,0%	0,0%	8,6%	100,0%
Toplam	220	15	2	37	1	8	283
	77,7%	5,3%	0,7%	13,1%	0,4%	2,8%	100,0%

($x^2=32,799$; $df=10$; $p=,000<0,001$)

3.7.3.19. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör

Referandumla ilgili haberlerde habere konu olan, haberin kaynağı olan veya haberde mesajlarına yer verilen kişi veya kurumlar haberde ana aktör olarak ele alınmıştır. 1987 referandumu 1982 anayasası ile birtakım siyasetçilere getirilen siyaset yapma yasağının kaldırılması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Siyaset yapma yasağı bulunan parti eski genel başkanları referandumdan “evet” çıkması için yoğun bir kampanya yürütmüşler bu nedenle de referandum konulu haberlerde yoğun olarak yer almışlardır. Örneklem olarak alınan gazetelerin referandumla ilgili haberlerinde hangi ana aktörlerin ne oranda yer aldığına tek tek bakıldığında, Parti genel başkanlarının ön planda olduğu 117 haberin %35,9’unun Hürriyet, %35,9’unun Cumhuriyet ve %28,2’sinin ise Milliyet gazetelerinde yayınlandığı, ikinci sırada yer alan Başbakanın ön planda olduğu 56 haberin %53,6’sının Hürriyet,

%23,2'sinin Cumhuriyet ve yine %23,2'sinin Milliyet gazetesinde yer aldığı, üçüncü sırada olan “seçmen” aktörünün gazetelerdeki dağılımı incelendiğinde, seçmenin ana aktör olduğu 33 haberin %53,6'sının Hürriyet, %23,2'si Cumhuriyet ve %23,2'si Milliyet gazetelerinde yayınlandığı görülmüştür. Gazetelerin haberlerinde ön plana çıkan dördüncü ana aktör 17 haberle “kamuoyu önderi” olmuştur. Ana aktör olarak “kamuoyu önderinin” gazetelere dağılımının Milliyet gazetesinde %41,2, Cumhuriyet gazetesinde %35,3 ve Hürriyet gazetesinde %23,5 şeklinde olduğu görülmektedir. Yabancı basın referandum haberlerinde ana aktör olarak 12 haberle beşinci sırada yer almaktadır. “Yabancı basın” her üç gazetede de haberlerin %33,3'ün de ana aktör olarak eşit bir dağılım göstermiştir. Altıncı sırada 9 haberle milletvekilleri ve STK'lar yer almaktadır. “Milletvekili” ana aktör olarak Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinde yayınlanan haberlerin %44,4'ünde yer alırken, Milliyet gazetesindeki referandumla ilgili haberlerin %11,1'inde ana aktör olarak öne çıkmıştır. “STK” ise Cumhuriyet ve Milliyet Gazetelerinde yayınlanan haberlerin %44,4'ün de ana aktör olurken, Hürriyet gazetesinde bu oran %11,1 olmuştur. 3 haberle yedinci sırada yer alan “bürokrat” Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin %66,7'sinde, Hürriyet gazetesinde ise haberlerin %33,3'ünde ana aktör olmuştur. “Bakan” Hürriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin %50'sinde, Cumhuriyet gazetesinde haberlerin %50'sinde ana aktör olduğu tespit edilmiştir. Cumhurbaşkanı Milliyet gazetesinde yayınlanan bir haberde, yabancı politikacılar ise Hürriyet gazetesinde yayınlanan bir haberde ana aktör olarak yer bulmuştur. Bu gazetelerde yayınlanan haberlerin birçoğunda ise ana aktöre rastlanmamıştır. Hürriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin %39,2'sinde, Cumhuriyet gazetesinde haberlerin %32,2'sinde, Milliyet gazetesinde ise haberlerin %28,6'sında ana aktör olmadığı görülmüştür. Bu sonuçlara dayanarak haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde ön plana çıkan ana aktör arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2=20,608$; $df=22$; $p=,545>0,05$) tespit edilmiştir.

Tablo 66. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör

Haberde Ön Plana Çıkan Ana Aktör	Haberin Yayınlandığı Gazete			Toplam
	Hürriyet	Cumhuriyet	Milliyet	
Cumhurbaşkanı	0 0,0%	0 0,0%	1 100,0%	1 100,0%
Başbakan	30 53,6%	13 23,2%	13 23,2%	56 100,0%
Parti Genel Başkanları	42 35,9%	42 35,9%	33 28,2%	117 100,0%
Milletvekilleri	4 44,4%	4 44,4%	1 11,1%	9 100,0%
STK	1 11,1%	4 44,4%	4 44,4%	9 100,0%
Seçmen	13 39,4%	10 30,3%	10 30,3%	33 100,0%
Kamuoyu Önderi	4 23,5%	6 35,3%	7 41,2%	17 100,0%
Bakan	1 50,0%	1 50,0%	0 0,0%	2 100,0%
Bürokrat	1 33,3%	2 66,7%	0 0,0%	3 100,0%
Yabancı Basın	4 33,3%	4 33,3%	4 33,3%	12 100,0%
Yabancı Politikacılar	1 100,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 100,0%
Ana Aktör Yok	10 43,5%	5 21,7%	8 34,8%	23 100,0%
Toplam	111 39,2%	91 32,2%	81 28,6%	283 100,0%

(x²=20,608; df=22; p=,545>0,05)

3.7.3.20. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Eksik Yön Olup Olmaması

Referandumla ilgili haberlerde 5N1K kuralına göre herhangi bir eksikliğin olup olmamasına bakıldığında, Hürriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin %0,9’unda “Ne zaman” sorusunun yanıtının olmadığı, haberlerin %99,1’inde ise herhangi bir eksikliğin olmadığı, Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin %2,2’sinde “Ne zaman” sorusuna

cevap verilmediği, %97,8’inde ise eksik yön olmadığı, Milliyet gazetesinin haberlerinde ise herhangi bir eksik yönün olmadığı görülmektedir. Bu sonuca dayanarak haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde eksik yön olup olmadığı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2=2,018$; $df=2$; $p=,365>0,05$) tespit edilmiştir.

Tablo 67. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Eksik Yön Olup Olmaması

Haberin Yayınlandığı Gazete	<i>Haberde Eksik Yön (5N1K)</i>		<i>Toplam</i>
	<i>Ne Zaman</i>	<i>Yok</i>	
Hürriyet	1	110	111
	0,9%	99,1%	100,0%
Cumhuriyet	2	89	91
	2,2%	97,8%	100,0%
Milliyet	0	81	81
	0,0%	100,0%	100,0%
Toplam	3	280	283
	1,1%	98,9%	100,0%

($x^2=2,018$; $df=2$; $p=,365>0,05$)

3.7.3.21. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Yorumu Yer Verilip Verilmediği

Referandumla ilgili haberlerde yoruma yer verilip verilmediğine gazeteler bazında bakıldığında, Hürriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin %7,2’sinde yorumun olduğu, %92,8’sinde ise olmadığı; Cumhuriyet gazetesinde haberlerin %9,9’unda yorum olduğu, %90,1’inde ise olmadığı; Milliyet gazetesinde ise haberlerin %11,1’inde yorum olduğu, %88,9’unda ise yorum olmadığı tespit edilmiş olup yapılan ki kare analizine göre haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde yoruma yer verilip verilmediği arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2=,935$; $df=2$; $p=,627>0,05$) görülmüştür.

Tablo 68. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Yorumla Yer Verilip Verilmediği

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Haberlerde Yorum		Toplam
	Var	Yok	
Hürriyet	8 7,2%	103 92,8%	111 100,0%
Cumhuriyet	9 9,9%	82 90,1%	91 100,0%
Milliyet	9 11,1%	72 88,9%	81 100,0%
Toplam	26 9,2%	257 90,8%	283 100,0%

($\chi^2=,935$; $df=2$; $p=,627>0,05$)

3.7.3.22. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü

Haberlerin yönünün ortaya konduğu Tablo-69 incelendiğinde, Hürriyet gazetesinde yayınlanan referandumla ilgili 111 haberin %43,2'sinin lehinde, %14,4'ünün aleyhinde ve %42,3'ünün ise tarafsız, Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan 91 haberin %56'sının lehinde, %11'inin aleyhinde ve %33'ünün ise tarafsız, Milliyet gazetesinde yayınlanan 81 haberin %56,8'inin lehinde, %12,3'ünün aleyhinde, %30,9'unun tarafsız olduğu görülmüştür. Bu bulgulara dayanarak haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerin yönü arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2=4,820$; $df=4$; $p=,306>0,05$) görülmüştür.

Tablo 69. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Haberlerin Yönü			Toplam
	Lehinde	Aleyhinde	Tarafsız	
Hürriyet	48 43,2%	16 14,4%	47 42,3%	111 100,0%
Cumhuriyet	51 56,0%	10 11,0%	30 33,0%	91 100,0%
Milliyet	46 56,8%	10 12,3%	25 30,9%	81 100,0%
Toplam	145 51,2%	36 12,7%	102 36,0%	283 100,0%

($\chi^2=4,820$; $df=4$; $p=,306>0,05$)

3.7.3.23. Referandumla İlgili Haberin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği

Çalışmada incelenen gazetelerin yayınladıkları haberlerde kaynağa yer verip vermedikleri incelendiğinde, Hürriyet gazetesinin haberlerinin %79,3’ünde kaynağın olduğu, %20,7’sinde olmadığı; Cumhuriyet gazetesinde haberlerin %83,5’inde kaynağa yer verildiği, %16,5’inde ise yer verilmediği; Milliyet gazetesinde ise referandumla ilgili yayınlanan haberlerin %77,8’inde kaynağın olduğu, %22,2’sinde ise olmadığı görülmektedir. Bu sonuçlara dayanarak haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde kaynağa yer verilip verilmemesi arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2=,989$; $df=2$; $p=,610>0,05$) tespit edilmiştir.

Tablo 70. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Haberlerin Kaynağı		Toplam
	Var	Yok	
Hürriyet	88	23	111
	79,3%	20,7%	100,0%
Cumhuriyet	76	15	91
	83,5%	16,5%	100,0%
Milliyet	63	18	81
	77,8%	22,2%	100,0%
Toplam	227	56	283
	80,2%	19,8%	100,0%

($x^2=,989$; $df=2$; $p=,610>0,05$)

3.7.3.24. Referandumla İlgili Gazetelerde Yayınlanan Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

Haberlerin siyasal katılma türleri açısından dağılımına bakıldığında Hürriyet gazetesinde yayınlanan toplam 111 haberin %60,4 gibi büyük bir oranının “oy kullanma yoluyla siyasete katılma”, %18,9’unun “siyasal olayları izleme yoluyla siyasete katılma”, %18’inin “Çeşitli eylemlere katılma yoluyla siyasete katılma” ve %2,7 ile de “siyasal tartışmalara katılma yoluyla siyasal katılma” türlerini içerdiği; Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin siyasal katılma türlerine göre dağılımı incelendiğinde gazetede

incelenen 91 haberin %34,1'inin "siyasal tartışmalara katılma yoluyla siyasal katılma", %25,3'ünün "çeşitli eylemlere katılma yoluyla siyasete katılma", %22'sinin "oy kullanma yoluyla siyasete katılma" ve %18,7'sinin ise "siyasal olayları izleme yoluyla siyasete katılma" ilgili içeriğe sahip olduğu; son olarak Milliyet gazetesinde yayınlanan haberler analiz edildiğinde ise bu gazetede yayınlanan 81 haberin %37'sinin "siyasal olayları izleme yoluyla siyasete katılma" %34,6'sının "çeşitli eylemlere katılma yoluyla siyasete katılma" %18,5'inin "siyasal tartışmalara katılma yolu ile siyasete katılma" ve %9,9 oranı ile de oy kullanma yoluyla siyasete katılma türünü içerdiği saptanmıştır. Bu bulgulara dayanarak haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerin siyasal katılma türleri açısından dağılımı arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ($X^2=82,532$; $df=6$; $p=,000<0,001$) tespit edilmiştir.

Tablo 71. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

Haberin Yayınlandığı Gazete	<i>Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı</i>				
	Oy Kullanma Yoluyla Siyasete Katılma	Çeşitli Eylemlere Katılma Yoluyla Siyasete Katılma	Siyasal Olayları İzleme Yoluyla Siyasete Katılma	Siyasal Tartışmalara Katılma Yolu ile Siyasete Katılma	Toplam
Hürriyet	67 60,4%	20 18,0%	21 18,9%	3 2,7%	111 100,0%
Cumhuriyet	20 22,0%	23 25,3%	17 18,7%	31 34,1%	91 100,0%
Milliyet	8 9,9%	28 34,6%	30 37,0%	15 18,5%	81 100,0%
Toplam	95 33,6%	71 25,1%	68 24,0%	49 17,3%	283 100,0%

($x^2=82,532$; $df=6$; $p=,000<0,001$)

3.7.4. 1988 Referandumuna İlişkin Elde Edilen Bulgular

1982 Anayasası'nın 127'nci maddesindeki yerel seçimlerin 1 yıl erkene alınıp alınmaması konusunda gerçekleştirilen 1988 referandumu Türkiye referandumları tarihinde sonucu "hayır" çıkan tek referandumdur. Referandumda seçmenlerin %65'i "hayır" derken,

%35'i ise "evet" demiştir (<https://www.internethaber.com/turkiyede-hayir-cikan-tek-referandum-sebebi-bakin-neydi-1753330h.htm>). Bu referandumda 1987 referandumunun aksine muhalefet "hayır" cephesinde yer alırken, iktidar "evet" cephesinde yer almıştır.

3.7.4.1. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı

Türkiye’de gerçekleştirilen dördüncü referandumu olan 1988 referandumu ile ilgili Hürriyet, Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinde yayınlanan haberlerin gazetelere göre sayısal dağılımı Tablo-72’ye göre değerlendirildiğinde, 1988 referandumu ile ilgili 15 günlük sürede yayınlanan 213 haberin %41,3’ünün Cumhuriyet gazetesinde, %34,7’sinin Hürriyet gazetesinde ve %23,9’unun ise Milliyet gazetesinde yer aldığı görülmüştür. Bu sonuçtan hareketle Cumhuriyet Gazetesinin referandum sürecini daha yakından takip ettiği, Milliyet Gazetesinin ise referanduma en az ilgi gösteren gazete olduğu söylenebilir.

Tablo 72. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Frekans	Yüzde (%)
Hürriyet	74	34,7
Cumhuriyet	88	41,3
Milliyet	51	23,9
Toplam	213	100,0

3.7.4.2. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı

Genel olarak referanduma birkaç gün kala tarafların yürüttükleri kampanya faaliyetlerine hız vermelerinden dolayı referandumla ilgili haberlerin gazetelerde daha fazla yer almaları beklenir. Aşağıdaki tabloya bakıldığında bu düşüncüyü destekler sonuçların çıktığı görülmektedir. Şöyle ki en fazla haberin (%8,9) referandumun üç gün öncesi olan 22 Eylül tarihinde ve referandumun bir gün öncesi olan 24 Eylül tarihinde yayınlandığı tespit edilirken en az haberin (%1,9) ise referandum günü olan 25 Eylül tarihinde yayınlandığı görülmektedir. Referandum günü yayınlanan haberlerin içeriğine bakıldığında bunların daha çok nasıl oy kullanılacağını, içeren haberler olduğu görülür. Bu tarihler dışındaki

tarihlere bakıldığında ise üç gazetede günlük olarak en az 9 en fazla ise 17 habere yer verdikleri tespit edilmiştir.

Tablo 73. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı

Tarih	Frekans	Yüzde (%)
12.9.1988	9	4,2
13.9.1988	14	6,6
14.9.1988	15	7,0
15.9.1988	13	6,1
16.9.1988	17	8,0
17.9.1988	12	5,6
18.9.1988	14	6,6
19.9.1988	15	7,0
20.9.1988	16	7,5
21.9.1988	17	8,0
22.9.1988	19	8,9
23.9.1988	15	7,0
24.9.1988	19	8,9
25.9.1988	4	1,9
26.9.1988	14	6,6
Toplam	213	100,0

3.7.4.3. Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfaları

Referandumla ilgili haberlerin gazetelerin en çok hangi sayfalarında yayınlandığı incelendiğinde, yayınlanan toplam 213 haberin %54,5'inin yani haberlerin yarısından fazlasının gazetelerin birinci sayfasında yer aldığı, %45,5'inin ise gazetelerin diğer sayfalarında yer aldığı görülmektedir. Bu oranlara bakarak gazetelerin 1988 referandumu ile ilgili haberleri önemli gördükleri ve buna paralel olarak haberlere daha çok birinci sayfalarında yer verdikleri tespit edilmiştir.

Tablo 74. Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfaları

Gazete Sayfası	Frekans	Yüzde (%)
Birinci Sayfa	116	54,5
İç Sayfalar	97	45,5
Toplam	213	100,0

3.7.4.4. Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

Gazetelerin birinci sayfalarında yer alan referandumla ilgili haberlerin konumuna Tablo-75'ten bakıldığında, araştırma kapsamında yer alan üç gazetenin, birinci sayfalarında toplam 116 haber yayınladıkları ve bu haberlerin %79,3'ünü manşet altı, %16,4'ünü manşet ve %4,3'ünü ise sürmanşetten yayınladıkları görülmüştür.

Tablo 75. Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

Haberin Konumu	Frekans	Yüzde (%)
Sürmanşet	5	4,3
Manşet	19	16,4
Manşet altı	92	79,3
Toplam	116	100,0

3.7.4.5. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı

1988 referandumu ile ilgili gazetelerde yayınlanan haberlerde fotoğraf kullanılıp kullanılmadığı incelendiğinde referandumla ilgili 213 haberin %26,3'ünde sunulan haberi desteklemek amacıyla fotoğraf kullanıldığı buna karşın %73,7'sinde ise fotoğrafa yer verilmediği tespit edilmiştir.

Tablo 76. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı

Fotoğraf	Frekans (f)	Yüzde (%)
Var	56	26,3
Yok	157	73,7
Toplam	213	100,0

3.7.4.6. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu

Gazetelerde referandumla ilgili yayınlanan haberlerde hangi konuların ön plana çıktığı incelendiğinde, çalışmanın ana konusu olan referandumun %74,6 ile ilk sırada yer aldığı görülmüştür. Referandumu %17,8 ile iç politika izlerken, onu %7 ile ekonomi ve %5 ile de terör konusunun takip ettiği tespit edilmiştir. Taraflar referandum sonuçlarına etki etmek amacıyla çeşitli konularla referandum arasında bağlantı kurmuş, okuyucular üzerinde yerine göre lehte yerine göre de aleyhte bir algı oluşturmaya çalışmışlardır.

Tablo 77. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu

Ön Plana Çıkan Konu	Frekans (f)	Yüzde (%)
Referandum	159	74,6
Ekonomi	15	7,0
Terör	1	,5
İç Politika	38	17,8
Toplam	213	100,0

3.7.4.7. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör

1987 referandumunda olduğu gibi bu referandumda da geniş bir muhalefet cephesi söz konusudur. İktidarın yerel seçimlerin bir yıl erkene alınmasını istemesine karşın muhalefette yer alan partiler buna karşı çıkmışlardır. Bu süreçte muhalefet yoğun bir “hayır” kampanyası yürütmüş ve gazetelerde de çok fazla yer bulmuştur. Tablo-78’te ki sonuçlar bunu desteklemektedir, şöyle ki haberlerde ön plana çıkan ana aktörler içerisinde muhalefet cephesinde yer alan parti genel başkanları %47,4 ile ilk sırada yer almaktadırlar. İkinci sırada “evet” cephesinde kampanya yürüten Başbakan %23,5 bulunurken üçüncü sırada ise %9,9 oranı ile seçmen gelmektedir. Bunları sırayla; %3,8 ile Kamuoyu Önderi, %2,8 ile Milletvekilleri ve STK, %2,3 ile YSK, %1,9 ile yabancı basın, %1,4 ile Belediye Başkanı izlemektedir. Haberlerin %4,2’sinde ise ana aktör olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 78. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör

Ön Plana Çıkan Ana Aktör	Frekans (f)	Yüzde (%)
Başbakan	50	23,5
Parti Genel Başkanları	101	47,4
Milletvekilleri	6	2,8
Seçmen	21	9,9
STK	6	2,8
YSK	5	2,3
Yabancı Basın	4	1,9
Kamuoyu Önderi	8	3,8
Belediye Başkanı	3	1,4
Ana Aktör Yok	9	4,2
Toplam	213	100,0

3.7.4.8. Haberde Eksik Yön Olup Olmadığı

1988 referandumunu ile ilgili gazetelerde yayınlanan haberlerde 5N1K'ya göre eksik yönün olup olmadığına bakılmış ve söz konusu haberlerde haberin anlaşılmasını zorlaştıracak herhangi bir eksikliğe rastlanmamıştır.

3.7.4.9. Haberlerde Yorumu Yer Verilip Verilmediği

Referandumla ilgili haberlerde yorumu yer verilip verilmediğine bakıldığında, 213 haberin %85'inde yorumu yer verilmediği, %15'inde ise yorumu yer verildiği görülmüştür.

Tablo 79. Haberde Yorumu Yer Verilip Verilmediği

Yorum	Frekans (f)	Yüzde (%)
Var	32	15,0
Yok	181	85,0
Toplam	213	100,0

3.7.4.10. Haberlerin Yönü

Gazetelerde yayınlanan referandum konulu haberlerin içeriğinin referandumu destekleyip desteklenmediğinin ölçüldüğü “haberlerin yönü” ne ilişkin yapılan analize bakıldığında, gazetelerde yayınlanan 213 haberin %54'ünün referandum konusunun aleyhinde, %20,7'sinin lehinde içeriğe sahip olduğu ve %25,4'ünün ise referandum konusuna tarafsız yaklaştığı görülmüştür.

Tablo 80. Haberlerin Yönü

Haberin Yönü	Frekans (%)	Yüzde (%)
Lehinde	44	20,7
Aleyhinde	115	54,0
Tarafsız	54	25,4
Toplam	213	100,0

3.7.4.11. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği

Referandumla ilgili haberlerde kaynağa yer verilip verilmediği Tablo-81'deki verilerden hareketle değerlendirildiğinde, 213 haberin %84,5'inde kaynağın belirtildiği, %15,5'inde ise haberin dayandırıldığı herhangi bir kaynağın belirtilmediği tespit edilmiştir.

Tablo 81. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği

Kaynak	Frekans (f)	Yüzde (%)
Var	180	84,5
Yok	33	15,5
Toplam	213	100,0

3.7.4.12. Haberlerde Siyasal Bilgilenmeye Yönelik Konulara Yer Verilip Verilmediği

Gazetelerde yer alan referandumla ilgili 213 haberin tamamının siyasal bilgilenmeye yönelik konulara yer verdiği tespit edilmiştir. Yayınlanan haberlerde, referandum konusuna farklı açılardan yaklaşıldığı ve seçmenleri bu sürece ilişkin bilgilendirici içeriğe sahip oldukları tespit edilmiştir.

3.7.4.13. Haberlerin Siyasal Katılmayı Teşvik Edip Etmediği

Haberlerin siyasal katılmayı teşvik edip etmediğine yönelik olarak yapılan inceleme sonucunda 213 haberin tamamının siyasal katılmayı teşvik edecek bir içeriğe sahip olduğu tespit edilmiştir.

3.7.4.14. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

Haberlerin siyasal katılma türleri açısından dağılımı incelendiğinde, haberlerde siyasal katılma türlerinden en fazla “çeşitli eylemlere katılma yoluyla siyasete katılma” türünün %40,4'lük oranla yer aldığı görülmüştür. Bu katılma türünü ikinci sırada “siyasal tartışmalara katılma yoluyla siyasete katılma” %26,8 ile izlerken, üçüncü sırada %25,8 ile “siyasal olayları izleme yoluyla katılma” son sırada ise %7 ile “oy kullanma yoluyla

siyasete katılma” türünün yer aldığı tespit edilmiştir. Kodlama cetvelinde yer alan diğer iki tür olan “politikacılarla ilişki kurma yoluyla siyasete katılma” ve “siyasi partilere katılma yoluyla siyasete katılma” türlerine yönelik herhangi bir habere rastlanmamıştır.

Tablo 82. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

Siyasal Katılma Türleri	Frekans (f)	Yüzde (%)
Oy Kullanma Yoluyla Siyasete Katılma	15	7,0
Çeşitli Eylemlere Katılma Yoluyla Siyasete Katılma	86	40,4
Siyasal Olayları İzleme Yoluyla Siyasete Katılma	55	25,8
Siyasal Tartış Katılma Yolu ile Siyasete Katılma	57	26,8
Toplam	213	100,0

3.7.4.15. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer aldığı Gazete Sayfası

Referandumla ilgili haberlerin gazetelerin hangi sayfalarında yayınlandığı analiz edildiğinde, Hürriyet gazetesinde yayınlanan referandum konulu haberlerin %55,4’üne birinci sayfada, %44,6’sına ise iç sayfalarda; Cumhuriyet gazetesinin haberlerin %53,4’üne birinci sayfasında, %46,6’sına iç sayfalarında; Milliyet gazetesinin ise bu haberlerin %54,9’una birinci sayfada, %45,1’ine ise iç sayfalarda yer verdiği görülmektedir. Yapılan ki kare analizi neticesinde haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerin yer aldığı sayfa arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2=,070$; $df=2$; $p=,966>0,05$) görülmüştür.

Tablo 83. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer aldığı Gazete Sayfası

Haberin Yayınlandığı Gazete	Gazete Sayfası		Toplam
	Birinci Sayfa	İç Sayfalar	
Hürriyet	41 55,4%	33 44,6%	74 100,0%
Cumhuriyet	47 53,4%	41 46,6%	88 100,0%
Milliyet	28 54,9%	23 45,1%	51 100,0%
Toplam	116 54,5%	97 45,5%	213 100,0%

($x^2=,070$; $df=2$; $p=,966>0,05$)

3.7.4.16. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

Hürriyet, Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinde 1988 referandumu ile ilgili yayınlanan birinci sayfa haberlerinin konumu incelendiğinde, Hürriyet gazetesinde yayınlanan 41 adet birinci sayfa haberinin %80,5'i manşet altı, %17,1'i manşet ve %2,4 ise sürmanşet olarak yayınlandığı görülürken, Cumhuriyet gazetesinde ise birinci sayfada yayınlanan 47 haberin %78,7'si manşet altı, %21,3'ü ise manşetten yayınlanırken sürmanşetten haber yayınlanmadığı görülmüştür. Son gazete olan Milliyet gazetesine bakıldığında gazetenin birinci sayfasında toplam 28 haberin yayınlandığı tespit edilmiştir. Bu haberlerin %78,6'sı manşet altı, %7,1'i manşet ve %14,3'ünün ise sürmanşetten yayınlandığı görülmüştür. Bu sonuçlardan hareketle birinci sayfada yayınlanan haber sayısına göre en az haberin Milliyet Gazetesinde yer aldığı, ancak bu gazetenin sürmanşetten yayınlanan haberlerde ise ilk sırada yer aldığı görülmüştür. Bu bulgulara dayanarak haberlerin yayınlandığı gazete ile birinci sayfa haberlerinin konumu arasında anlamlı bir ilişki olduğu ($X^2=10,993$; $df=4$; $p=,027<0,05$) tespit edilmiştir.

Tablo 84. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu			
	Sürmanşet	Manşet	Manşet altı	Toplam
Hürriyet	1	7	33	41
	2,4%	17,1%	80,5%	100,0%
Cumhuriyet	0	10	37	47
	0,0%	21,3%	78,7%	100,0%
Milliyet	4	2	22	28
	14,3%	7,1%	78,6%	100,0%
Toplam	5	19	92	116
	4,3%	16,4%	79,3%	100,0%

($x^2=10,993$; $df=4$; $p=,027<0,05$)

3.7.4.17. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Fotoğraf Olup Olmaması

İncelenen haberlerde fotoğraf olup olmadığına gazeteler bağlamında bakıldığında, Hürriyet gazetesinde yayınlanan 74 haberin %79,7'sinde fotoğraf kullanılmadığı %20,3'ünde ise fotoğraf kullanıldığı görülmektedir. Cumhuriyet gazetesine gelindiğinde yayınlanan 88 haberin %71,6'sında fotoğraf olmadığı, %28,4'ünde fotoğraf olduğu tespit edilmiştir. Milliyet gazetesinde ise referandumla ilgili 51 haber incelenmiş ve bu haberlerin %68,6'sında fotoğraf kullanılmadığı, %31,4'ünde ise fotoğraf kullanıldığı görülmüştür. Bu verilere bakarak yayınladığı haber sayısına oranla haberlerinde fotoğrafa en fazla yer veren gazetenin Milliyet gazetesi olduğu buna karşın haberlerinde fotoğrafa en az yer veren gazetenin ise Cumhuriyet gazetesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan ki kare analizine göre, haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde fotoğraf olup olmadığı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2=2,268$; $df=2$; $p=,322>0,05$) tespit edilmiştir.

Tablo 85. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı

Haberin Yayınlandığı Gazete	Haberde Fotoğraf Olup Olmadığı		Toplam
	Var	Yok	
Hürriyet	15 20,3%	59 79,7%	74 100,0%
Cumhuriyet	25 28,4%	63 71,6%	88 100,0%
Milliyet	16 31,4%	35 68,6%	51 100,0%
Toplam	56 26,3%	157 73,7%	213 100,0%

($x^2=2,268$; $df=2$; $p=,322>0,05$)

3.7.4.18. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu

Gazetelerde yayınlanan referandumla ilgili haberlerde gazetelerin en fazla hangi konulara ağırlık verdikleri incelendiğinde, Hürriyet gazetesinin %71,6 ile en fazla referandum konusunu haberlerinde işlediği, ikinci sırada %21,6 ile iç politika, üçüncü

sırada %5,4 ile ekonomi ve dördüncü sırada ise %1,4 ile terör konularının gazetenin referandumla ilişkin haberlerinde ön plana çıkan diğer konular olduğu görülmüştür. Cumhuriyet gazetesinde yer alan haberlerde de en fazla ön plana çıkan konu %70,5 ile referandum konusu olmuştur. Bunu %21,6 ile iç politika ve %8 ile ekonomi konuları takip etmektedir. Milliyet gazetesinde ise yayınlanan haberlerin %86,3 gibi büyük bir oranında referandum konusunun ön planda olduğu, bu haberleri %7,8’inde ekonomi konusunun %5,9’unda ise iç politika konularının izlediği görülmektedir. Sonuçlardan hareketle gazetelerin referandum ile en çok ilişkilendirerek verdikleri haberlerin iç politikaya ilişkin haberler olduğu ve bunu ekonomi ile ilgili haberlerin takip ettiği ifade edilebilir. Bu sonuçlarda yola çıkarak haberin yayınlandığı gazete ile haberlerde ön plana çıkan konu arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2=8,907$; $df=6$; $p=,179>0,05$) görülmüştür.

Tablo 86. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu

Gazete	Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu				Toplam
	Referandum	Ekonomi	Terör	İç Politika	
Hürriyet	53	4	1	16	74
	71,6%	5,4%	1,4%	21,6%	100,0%
Cumhuriyet	62	7	0	19	88
	70,5%	8,0%	0,0%	21,6%	100,0%
Milliyet	44	4	0	3	51
	86,3%	7,8%	0,0%	5,9%	100,0%
Toplam	159	15	1	38	213
	74,6%	7,0%	0,5%	17,8%	100,0%

($x^2=8,907$; $df=6$; $p=,179>0,05$)

3.7.4.19. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör

Referandumla ilgili haberlerde çeşitli aktörler ön plana çıkmaktadır. Bu aktörler çoğunlukla referandumla yakından ilgili kişiler ya da “evet” ve “hayır” cephesinden birileri olmaktadır. Gazetelerde yayınlanan referandumla ilgili haberlerde en çok hangi aktörün ön plana çıktığına bakıldığında, “Parti Genel Başkanları”, Hürriyet Gazetesinde haberlerin %32,7’sinde, Cumhuriyet Gazetesinde %46,5’inde ve Milliyet Gazetesinde %20,8’inde ana

aktör olarak ön plana çıkmaktadırlar. Toplam 213 haberin 50'sinde ana aktör olarak karşımıza çıkan "Başbakan" Hürriyet Gazetesinde haberlerin %30'unda, Cumhuriyet Gazetesinde %32'sinde, Milliyet Gazetesinde ise %38'inde yer almıştır. İncelenen haberlerde "seçmenler" Hürriyet Gazetesinde haberlerin %38,1'inde, Cumhuriyet Gazetesinde haberlerin %28,6'sında ve Milliyet Gazetesinde haberlerin %33,3'ünde ana aktör olmuştur. Kamuoyu önderleri 8 haberle dördüncü sırada yer alırken bu haberlerin %37,5'i Hürriyet Gazetesinde, %37,5'i Cumhuriyet Gazetesinde ve %25'i ise Milliyet Gazetesinde yer almaktadır. Ana aktör olarak beşinci sırada yer alanlar Milletvekilleri ve STK'lar olmuştur. Milletvekillerinin ana aktör olduğu 6 haberin %16,7'si Hürriyet gazetesinde, %83,3'ü ise Cumhuriyet gazetesinde yer almaktadır. Altıncı sırada yer alan YSK 5 haberde ana aktör olurken bu haberlerin %80'i Hürriyet gazetesinde, %20'si ise Cumhuriyet gazetesinde yayınlanmıştır. Yabancı basın 4 haberle yedinci sırada yer alırken haberlerin %75'i Hürriyet gazetesinde, %25 Cumhuriyet gazetesinde yayınlanmıştır. Yine belediye başkanları toplamda 3 haberde ana aktör konumunda bulunurken bu haberlerin %33,3'ü Hürriyet gazetesinde, %66,7'si ise Cumhuriyet gazetesinde yer almaktadır. Referandumla ilgili yayınlanan haberlerin 9 tanesinde ise ana aktör bulunmamaktadır. Ana aktör olmayan bu haberlerin %55,6'sı Hürriyet gazetesinde yer alırken, %44,4'ü Cumhuriyet gazetesinde yer almaktadır. Bu analiz sonucunda haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde ön plana çıkan ana aktör arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ($X^2=32,158$; $df=18$; $p=,021<0,05$) görülmüştür.

Tablo 87. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör

Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör	Haberlerin Yayınlandığı Gazete			Toplam
	Hürriyet	Cumhuriyet	Milliyet	
Başbakan	15 30,0%	16 32,0%	19 38,0%	50 100,0%
Parti Genel Başkanları	33 32,7%	47 46,5%	21 20,8%	101 100,0%
Milletvekilleri	1 16,7%	5 83,3%	0 0,0%	6 100,0%
Seçmen	8 38,1%	6 28,6%	7 33,3%	21 100,0%
STK	1 16,7%	5 83,3%	0 0,0%	6 100,0%
YSK	4 80,0%	1 20,0%	0 0,0%	5 100,0%
Yabancı Basın	3 75,0%	1 25,0%	0 0,0%	4 100,0%
Kamuoyu Önderi	3 37,5%	3 37,5%	2 25,0%	8 100,0%
Belediye Başkanı	1 33,3%	0 0,0%	2 66,7%	3 100,0%
Ana Aktör Yok	5 55,6%	4 44,4%	0 0,0%	9 100,0%
Toplam	74 34,7%	88 41,3%	51 23,9%	213 100,0%

($\chi^2=32,158$; $df=18$; $p=,021<0,05$)

3.7.4.20. Referandumla İlgili Haberin Yer Aldığı Gazete ile Haberlerde Yoruma Yer Verilip Verilmediği

Yapılan incelemede Hürriyet Gazetesinde yer alan referandumla ilgili 74 haberin %86,5'inde yoruma yer verilmediği, %13,5'inde ise yoruma yer verildiği görülmektedir. Cumhuriyet Gazetesinde yayınlanan 88 haberin %90,9'unda yorum olmadığı ancak %9,1'inde yorum olduğu tespit edilmiştir. Milliyet Gazetesinde ise referandumla ilgili 51 haber incelenmiş ve bu haberlerin %72,5'inde yorum olmadığı, %27,5'inde ise yorum olduğu görülmüştür. Bu sonuçlara göre haberlerinde yoruma en az yer veren gazetenin

Cumhuriyet gazetesi olduğu, en fazla yer veren gazetenin ise Milliyet gazetesi olduğu görülmüştür. Bu bulgulara dayanarak, haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde yoruma yer verilip verilmediği arasında anlamlı bir ilişki olduğu ($X^2=8,728$; $df=2$; $p=,013<0,05$) tespit edilmiştir.

Tablo 88. Haberlerin Yer Aldığı Gazete ile Haberlerde Yoruma Yer Verilip Verilmediği

Gazete	Haberlerde Yorum		Toplam
	Var	Yok	
Hürriyet	10	64	74
	13,5%	86,5%	100,0%
Cumhuriyet	8	80	88
	9,1%	90,9%	100,0%
Milliyet	14	37	51
	27,5%	72,5%	100,0%
Toplam	32	181	213
	15,0%	85,0%	100,0%

($x^2=8,728$; $df=2$; $p=,013<0,05$)

3.7.4.21. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü

Gazetelerin referandumla ilgili yaptıkları haberlerin referandum konusuna nasıl yaklaştığına bakıldığında Hürriyet Gazetesinde yayınlanan haberlerin %55,4'ünün referandumun aleyhinde, %23'ünün lehinde ve %21,6'sının tarafsız olduğu; Cumhuriyet Gazetesinde yayınlanan haberlerin %55,7'sinin aleyhinde, %14,8'inin lehinde ve %29,5'inin tarafsız olduğu; Milliyet Gazetesinde ise referandumla ilgili yayınlanan haberlerin %49'unun aleyhinde, %27,5'inin lehinde ve %23,5'inin ise tarafsız olduğu tespit edilmiştir. Tablo-89'a bakıldığında gazetelerinin üçünün de referandumun aleyhinde daha fazla haber yayınladıkları görülmektedir. Bu sonuçlara bakarak haberin yayınlandığı gazete ile haberin yönü arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2=4,198$; $df=4$; $p=,380>0,05$) tespit edilmiştir.

Tablo 89. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü

Gazete	Haberlerin Yönü			Toplam
	Lehinde	Aleyhinde	Tarafsız	
Hürriyet	17 23,0%	41 55,4%	16 21,6%	74 100,0%
Cumhuriyet	13 14,8%	49 55,7%	26 29,5%	88 100,0%
Milliyet	14 27,5%	25 49,0%	12 23,5%	51 100,0%
Toplam	44 20,7%	115 54,0%	54 25,4%	213 100,0%

($\chi^2=4,198$; $df=4$; $p=,380>0,05$)

3.7.4.22. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmemesi

Gazetelerin yayınladıkları haberlerde kaynak olup olmadığı incelendiğinde, Hürriyet gazetesinde yayınlanan referandum haberlerinin %78,4'ünde kaynak olduğu, %21,6'sında ise kaynak olmadığı görülmüştür. Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan haberlere bakıldığında, haberlerin %88,6'sında kaynak belirtildiği, %11,4'ünde ise belirtilmediği tespit edilmiştir. Milliyet gazetesinde ise referandumla ilgili yayınlanan haberlerin %86,3'ünde kaynak varken, %13,7'sinde ise kaynağa yer verilmediği görülmektedir. Bu verilerden hareketle haberlerinde kaynağa en fazla yer veren gazetenin Cumhuriyet gazetesi olduğu, en az yer veren gazetenin ise Hürriyet gazetesi olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgulara göre haberin yayınlandığı gazete ile haberde kaynağa yer verilip verilmeme arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2=3,391$; $df=2$; $p=,184>0,05$) görülmüştür.

Tablo 90. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmemesi

Gazete	Haberlerin Kaynağı		Toplam
	Var	Yok	
Hürriyet	58 78,4%	16 21,6%	74 100,0%
Cumhuriyet	78 88,6%	10 11,4%	88 100,0%
Milliyet	44 86,3%	7 13,7%	51 100,0%
Toplam	180 84,5%	33 15,5%	213 100,0%

($\chi^2=3,391$; $df=2$; $p=,184>0,05$)

3.7.4.23. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

Örnekleme olarak alınan gazetelerin referandumla ilgili yayınladıkları haberlerin hangi siyasal katılma türlerine örnek teşkil ettiği incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır. Hürriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin %10,8'i "oy kullanma yoluyla siyasete katılma", %31,1'i "çeşitli eylemlere katılma yoluyla siyasete katılma", %28,4'ü "siyasal olayları izleme yoluyla siyasete katılma", ve %29,7'sinin ise "siyasal tartışmalara katılma yoluyla siyasete katılma" türlerini içerdiği görülmektedir. Cumhuriyet gazetesine gelindiğinde haberlerin %2,3'ünün "oy kullanma yoluyla siyasete katılma", %44,3'ünün "çeşitli eylemlere katılma yoluyla siyasal katılma", %27,3'ünün "siyasal olayları izleme yoluyla siyasete katılma", %26,1'inin ise "siyasal tartışmalara katılma yoluyla siyasete katılma" türlerini içerdiği tespit edilmiştir. Son gazete olan Milliyet gazetesinde yayınlanan haberlerde siyasal katılma türlerinin dağılımı ise şu şekildedir. Oy kullanma yoluyla siyasete katılma %9,8, çeşitli eylemlere katılma yoluyla siyasete katılma %47,1, siyasal olayları izleme yoluyla siyasete katılma %19,6 ve siyasal tartışmalara katılma yoluyla siyasete katılma %23,5 oranında gerçekleşmiştir. Çeşitli eylemlere katılma yoluyla siyasete katılma türünün her üç gazetenin de haberlerinde öne çıkan katılma şekli olduğu tespit edilmiştir. Bu tespiti dayanarak haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerin siyasal

katılma türleri açısından dağılımı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2=8,851$; $df=6$; $p=,182>0,05$) görülmüştür.

Tablo 91. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

Gazete	Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı				Toplam
	Oy Kullanma Yoluyla Siyasete Katılma	Çeşitli Eylemlere Katılma Yoluyla Siyasete Katılma	Siyasal Olayları İzleme Yoluyla Siyasete Katılma	Siyasal Tartışmalara Katılma Yoluyla Siyasal Katılma	
Hürriyet	8 10,8%	23 31,1%	21 28,4%	22 29,7%	74 100,0%
Cumhuriyet	2 2,3%	39 44,3%	24 27,3%	23 26,1%	88 100,0%
Milliyet	5 9,8%	24 47,1%	10 19,6%	12 23,5%	51 100,0%
Toplam	15 7,0%	86 40,4%	55 25,8%	57 26,8%	213 100,0%

($x^2=8,851$; $df=6$; $p=,182>0,05$)

3.7.5. 2007 Referandumuna İlişkin Elde Edilen Bulgular

Türkiye 1988 referandumundan on dokuz yıl sonra, 2007 yılında tekrar referanduma gitmiştir. Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilip seçilmemesinin oylandığı 21 Ekim 2007 referandumunda halkoyuna sunulan anayasa değişikliğinde; Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi, görev süresinin yedi yıldan beş yıla düşürülmesi, ikinci dönem seçilebilmesinin önünün açılması, milletvekili seçimlerinin dört yılda bir yapılması ve meclis toplantı yeter sayısına ilişkin değişiklikler öngörülmüyordu. 2007 referandumu büyük tartışmaların yaşandığı, çeşitli eylemlerin yapıldığı bir referandum olmuştur.

3.7.5.1. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı

Çalışmada 2007 referandumu ile ilgili incelenen gazetelerde 96 haber tespit edilmiştir. 7 Ekim günü Gabar Dağında gerçekleşen terör saldırısı referandum ile ilgili haber sayısının az olmasına neden olmuştur. Gazeteler sayfalarını daha çok bu terör saldırısına ayırmışlardır. 2007 referandumu ile ilgili haberlerin gazetelere göre dağılımına bakıldığında, yayınlanan 96 haberin, %42,7'si Cumhuriyet, %33'ü Milliyet, %24'ünün ise Hürriyet gazetesinde yayınlandığı görülmektedir.

Tablo 92. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Frekans(f)	Yüzde (%)
Hürriyet	23	24,0
Cumhuriyet	41	42,7
Milliyet	32	33,0
Toplam	96	100,0

3.7.5.2. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı

Yaşanan terör saldırısından dolayı bazı günler gazetelerde referandumla ilgili hiç haber yayınlanmamıştır. Haberlerin, tarihlere göre dağılımına Tablo-93'ten bakıldığında referandumla ilgili haberlerin daha çok referandum sürecine yakın tarihlerde yoğunlaştığı ve en fazla haberin referandum tarihinden bir gün sonra yayınlandığı tespit edilmiştir.

Tablo 93. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı

Tarih	Frekans (f)	Yüzde (%)
8.10.2007	7	7,3
9.10.2007	7	7,3
10.10.2007	3	3,1
11.10.2007	4	4,2
12.10.2007	2	2,1
13.10.2007	1	1,0
14.10.2007	3	3,1
15.10.2007	6	6,3
16.10.2007	6	6,3

Tablo 93. (Devamı) Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı

17.10.2007	7	7,3
18.10.2007	10	10,4
19.10.2007	6	6,3
20.10.2007	11	11,5
21.10.2007	10	10,4
22.10.2007	13	13,5
Toplam	96	100,0

3.7.5.3. Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfaları

Referandumla ilgili haberlerin gazetelerin hangi sayfalarında daha fazla yayınlandığı incelendiğinde, haberlerin %67,7'sinin gazetelerin iç sayfalarında yayınlandığı buna karşın %32,3'ünün ise gazetelerin birinci sayfalarında yayınlandığı tespit edilmiştir.

Tablo 94. Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfaları

Gazete Sayfası	Frekans (f)	Yüzde (%)
Birinci Sayfa	31	32,3
İç Sayfalar	65	67,7
Toplam	96	100,0

3.7.5.4. Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

Gazetelerde referandumla ilgili yayınlanan birinci sayfa haberlerinin konumu incelendiğinde, toplam 31 haberin %77,4'ünün manşet altı, %16,1'inin manşet ve %6,5'inin ise sürmanşet olarak yayınlandığı görülmektedir.

Tablo 95. Birinci Sayfa Haberinin Konumu

Haberinin Konumu	Frekans (f)	Yüzde (%)
Sürmanşet	2	6,5
Manşet	5	16,1
Manşet altı	24	77,4
Toplam	31	100,0

3.7.5.5. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı

Gazetelerin referandumla ilgili yayınladıkları haberlerde fotoğrafa yer verip vermedikleri incelendiğinde, haberlerin %68,8'inde fotoğraf olmadığı, %31,2'sinde ise fotoğraf olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 96. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı

Haberde Fotoğraf	Frekans (f)	Yüzde (%)
Var	30	31,2
Yok	66	68,8
Toplam	96	100,0

3.7.5.6. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu

Referandumla ilgili yayınlanan haberlerin %99'unda ön plana çıkan konu referandum olurken, sadece %1'inde ise ekonomi ön plana çıkan konu olmuştur. 2007 referandumunu hem halk hem de siyasiler arasında bloklaşmaların yoğun bir şekilde yaşandığı ve büyük tartışmaların olduğu bir referandum olmasından dolayı gazeteler referandumu diğer konularla ilişkilendirerek vermemiş, doğrudan referanduma sunulan maddeler üzerinden haber içeriklerini oluşturmuşlardır.

Tablo 97. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu

Ön Plana Çıkan Konu	Frekans (f)	Yüzde (%)
Referandum	95	99,0
Ekonomi	1	1,0
Toplam	96	100,0

3.7.5.7. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör

Gazetelerde 2007 referandumu ile ilgili yayınlanan haberlerde ön plana çıkan ana aktörlerin kimler olduğu incelendiğinde bundan önceki referandumlarda daha gerilerde yer alan seçmenin yayınlanan haberlerin %17,7'sinde en fazla ön plana çıkan aktör olduğu görülmüştür. Seçmeni ikinci sırada %14,6 ile Parti Genel Başkanları ve YSK, üçüncü sırada %12,5 ile kamuoyu önderi, dördüncü sırada %10,4 ile Cumhurbaşkanı ve

Milletvekilleri, beşinci sırada %4,2 ile Başbakan, altıncı sırada %3,1 ile Bakan, yedinci sırada ise %2,1 ile STK'nın izlediği görülmüştür. Haberlerin %10,4'ünde ise ana aktörün yer almadığı tespit edilmiştir.

Tablo 98. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör

Ön Plana Çıkan Ana Aktör	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cumhurbaşkanı	10	10,4
Başbakan	4	4,2
Parti Genel Başkanları	14	14,6
Milletvekilleri	10	10,4
YSK	14	14,6
STK	2	2,1
Seçmen	17	17,7
Bakan	3	3,1
Kamuoyu Önderi	12	12,5
Ana Aktör Yok	10	10,4
Toplam	96	100,0

3.7.5.8. Haberlerde Eksik Yön Olup Olmadığı

Gazetelerde referandumla ilgili incelenen haberlerde eksik yöne rastlanmamıştır.

3.7.5.9. Haberlerde Yorumu Yer Verilip Verilmediği

Referandumla İlgili gazetelerde yer alan haberlerde yorum olup olmadığına Tablo-99'dan bakıldığında, haberlerin %78,1'inde yoruma yer verilmediği ancak bu haberlerin %21,9'unda yoruma yer verildiği görülmüştür.

Tablo 99. Haberlerde Yorumu Yer Verilip Verilmediği

Haberde Yorum	Frekans (f)	Yüzde (%)
Var	21	21,9
Yok	75	78,1
Toplam	96	100,0

3.7.5.10. Haberlerin Yönü

Tablo-100 incelendiğinde, 2007 referandum sürecinde gazetelerde yayınlanan referandumla ilgili haberlerin %54,2 gibi büyük bir oranının referandumun aleyhinde içeriğe sahip olduğu görülürken; haberlerin %30,2'sinin tarafsız bir söyleme sahip olduğu ve %15,6'sının ise referandum lehinde bir içeriğe sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 100. Haberlerin Yönü

Haberin Yönü	Frekans (f)	Yüzde (%)
Lehinde	15	15,6
Aleyhinde	52	54,2
Tarafsız	29	30,2
Toplam	96	100,0

3.7.5.11. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği

Referandumla ilgili haberlerin %75'inde haber kaynağına yer verildiği, %25'inde ise haber kaynağının belirtilmediği tespit edilmiştir.

Tablo 101. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği

Haberin Kaynağı	Frekans (f)	Yüzde (%)
Var	72	75,0
Yok	24	25,0
Toplam	96	100,0

3.7.5.12. Haberlerde Siyasal Bilgilenmeye Yönelik Konulara Yer Verilip Verilmediği

Yayınlanan tüm haberlerin içeriği incelendiğinde, referanduma sunulan maddelere ilişkin lehte ve aleyhte açıklamalara yer verdikleri, vatandaşların nasıl oy kullanacaklarına ilişkin bilgiler sundukları, yapılacak referandumla gerçekleştirilmesi düşünülen değişikliklerin neler getireceği gibi konularda halkı siyasal anlamda bilgilendirici mesajlar içerdikleri tespit edilmiştir.

3.7.5.13. Haberlerin Siyasal Katılmayı Teşvik Edip Etmediği

Referandumla ilgili haberler çoğunlukla siyasilerin kampanyalarını ya da referandumla ilgili demeçlerini içerdiğinden seçmenler, bu haberler vasıtasıyla siyasal katılmaya teşvik edilmiştir. Bu kapsamda yayınlanan haberlerin tamamının siyasal katılmayı teşvik ettiği saptanmıştır.

3.7.5.14. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

Haberlerin siyasal katılma türlerinden hangisini içerdiğine bakıldığında, “siyasal tartışmalara katılma yoluyla siyasete katılmanın” %37,5 ile ilk sırada yer aldığı, bunu %31,3 ile “siyasal olayları izleme yoluyla siyasete katılma” %20,8 ile “oy kullanma yoluyla siyasete katılma” ve %10,4 ile de “çeşitli eylemlere katılma yoluyla siyasete katılmanın” izlediği görülmüştür. Bu sonuçlardan hareketle referandumun gerçekleştiği ortamın ikliminin haberlere yansıdığı söylenebilir.

Tablo 102. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

Siyasal Katılma Türleri	Frekans (f)	Yüzde (%)
Oy Kullanma Yoluyla Siyasete Katılma	20	20,8
Çeşitli Eylemlere Katılma Yoluyla Siyasete Katılma	10	10,4
Siyasal Olayları İzleme Yoluyla Siyasete Katılma	30	31,3
Siyasal Tartışmalara Katılma Yolu ile Siyasal Katılma	36	37,5
Toplam	96	100,0

3.7.5.15. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfası

Referandumla ilgili haberlerin incelenen gazetelerin hangi sayfalarında yer aldıkları analiz edildiğinde, Hürriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin %21,7’sinin birinci sayfada, %78,3’ünün iç sayfalarda yer aldığı, Cumhuriyet gazetesinde %36,6’sının birinci sayfada, %63,4’ünün ise iç sayfalarda, Milliyet gazetesinde ise %34,4’ünün birinci sayfada, %65,6’sının ise iç sayfalarda yayınlandığı buna göre haberin yayınlandığı gazete ile haberin

yer aldığı gazete sayfası arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2=1,581$; $df=2$; $p=,454>0,05$) tespit edilmiştir.

Tablo 103. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfası

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Gazete Sayfası		Toplam
	Birinci sayfalar	İç sayfalar	
Hürriyet	5 21,7%	18 78,3%	23 100,0%
Cumhuriyet	15 36,6%	26 63,4%	41 100,0%
Milliyet	11 34,4%	21 65,6%	32 100,0%
Toplam	31 32,3%	65 67,7%	96 100,0%

($x^2=1,581$; $df=2$; $p=,454>0,05$)

3.7.5.16. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

Gazetelerin birinci sayfalarında yer alan haberlerin sayfadaki konumuna gazeteler bazında bakıldığında, Hürriyet gazetesinin birinci sayfasında yer alan 5 haberin %80'ninin manşet altı, %20'sinin ise manşet konumunda olduğu, sürmanşetten ise hiç haber yayınlanmadığı görülmektedir. Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan toplam 15 haberin %86,7'sinin manşet altı, %6,7'sinin manşet ve aynı şekilde %6,7'sinin sürmanşetten yayınlandığı görülmüştür. Yine Milliyet gazetesinde ise toplam 11 haber birinci sayfadan yayınlanmış ve bu haberlerin %63,6'sı manşet altı, %27,3'ü manşet ve %9,1'i ise sürmanşetten verilmiştir. Üç gazete içinde birinci sayfada en fazla haber yayınlayan (15 haber) gazetenin Cumhuriyet gazetesi olduğu, bu gazeteyi Milliyet gazetesinin izlediği (11 haber), birinci sayfada en az haber yayınlayan gazetenin ise Hürriyet gazetesi olduğu tespit edilmiş olup yapılan ki kare analizi neticesinde haberlerin yayınlandığı gazete ile birinci sayfa haberlerinin konumu arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2=2,608$; $df=4$; $p=,625>0,05$) görülmüştür.

Tablo 104. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

<i>Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu</i>				
Gazete	<i>Sürmanşet</i>	<i>Manşet</i>	<i>Manşet altı</i>	<i>Toplam</i>
Hürriyet	0 0,0%	1 20,0%	4 80,0%	5 100,0%
Cumhuriyet	1 6,7%	1 6,7%	13 86,7%	15 100,0%
Milliyet	1 9,1%	3 27,3%	7 63,6%	11 100,0%
Toplam	2 6,5%	5 16,1%	24 77,4%	31 100,0%

(x²=2,608; df=4; p=,625>0,05)

3.7.5.17. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Fotoğraf Olup Olmaması

Referandumla ilgili haberlerde gazetelerin fotoğraf kullanıp kullanmadıkları incelendiğinde, Hürriyet gazetesinde yayınlanan referandumla ilgili haberlerin %65,2'sinde fotoğraf kullanılmadığı, %34,8'inde ise kullanıldığı, Cumhuriyet gazetesinin yayınladığı haberlerin %87,8'inde fotoğraf kullanmadığı, %12,2'sinde fotoğraf kullandığı tespit edilmiştir. Milliyet gazetesinde ise diğer iki gazeteden farklı bir durum ortaya çıkmıştır. Şöyle ki; Milliyet gazetesinde yayınladığı haberlerin %46,9'unda fotoğraf kullanmazken, %53,1'inde fotoğraf kullanmıştır. Yani haberlerinin yarısından fazlasında fotoğrafa yer vermiştir. Sonuç olarak bu referandum döneminde yayınladığı haberlerde fotoğrafa en fazla yer veren gazetenin Milliyet gazetesinde olduğu ve haberin yayınlandığı gazete ile haberde fotoğraf olup olmaması arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu (X²=14,190; df=2; p=,001<0,05) görülmüştür.

Tablo 105. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Fotoğraf Olup Olmaması

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı		Toplam
	Var	Yok	
Hürriyet	8 34,8%	15 65,2%	23 100,0%
Cumhuriyet	5 12,2%	36 87,8%	41 100,0%
Milliyet	17 53,1%	15 46,9%	32 100,0%
Toplam	30 31,3%	66 68,8%	96 100,0%

($\chi^2=14,190$; $df=2$; $p=,001<0,05$)

3.7.5.18. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu

Tablo-106 incelendiğinde Hürriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin tamamında ön plana çıkan konunun referandum olduğu görülmektedir. Cumhuriyet gazetesinde ise yayınlanan haberlerin %97,6'sında ön plana çıkan konu referandum olurken, %2,4'ünde ekonomi olmuştur. Milliyet gazetesinde ise Hürriyet gazetesinde olduğu gibi referandum konusu tüm haberlerde ön plana çıkan konu olmuştur. Yapılan ki kare analizi sonuçlarına dayanarak haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde ön plana çıkan konu arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2=1,356$; $df=2$; $p=,508>0,05$) tespit edilmiştir.

Tablo 106. Haberlerin yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön plana Çıkan Konu

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu		Toplam
	Referandum	Ekonomi	
Hürriyet	23 100,0%	0 0,0%	23 100,0%
Cumhuriyet	40 97,6%	1 2,4%	41 100,0%
Milliyet	32 100,0%	0 0,0%	32 100,0%
Toplam	95 99,0%	1 1,0%	96 100,0%

($\chi^2=1,356$; $df=2$; $p=,508>0,05$)

3.7.5.19. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör

Referandumla ilgili haberlerde ön plana çıkan ana aktörü ortaya koyan Tablo-107'ye göre toplam 10 haberde ana aktör olan Cumhurbaşkanı, Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin %70'inde ana aktör olarak ilk sırada yer alırken, Hürriyet gazetesinde haberlerin %10'unda, Milliyet gazetesinde ise haberlerin %20'sinde ana aktör olmuştur. Dört haberde ana aktör olan Başbakan; Hürriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin %25'inde, Cumhuriyet gazetesinde %50'sinde ve Milliyet gazetesinde %25'inde ana aktör olmuştur. Parti Genel Başkanları ise 14 haberde ana aktör olarak yer almıştır. Parti Genel Başkanlarının gazetelerdeki dağılımına bakıldığında; Hürriyet gazetesinde haberlerin %28,6'sında, Cumhuriyet gazetesinde %42,9'unda ve Milliyet gazetesinde ise %28,6'sında ana aktör olarak yer almıştır. Milletvekilleri ise Hürriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin %50'sinde, Cumhuriyet gazetesinde %30'unda ve Milliyet gazetesinde ise %20'sinde ana aktör olduğu görülürken, YSK, Hürriyet Gazetesinde %35,7, Cumhuriyet gazetesinde %28,6 ve Milliyet gazetesinde %35,7 oranında ön plana çıkan aktör olurken, STK Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerindeki haberlerin %50'sinde ana aktör olmuştur. Seçmen ise Hürriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin %23,5'inde, Cumhuriyet gazetesinde %17,6'sında, Milliyet gazetesinde haberlerin %58,8'inde ön plana çıkan ana aktör olmuştur. Bakan ise üç gazetenin haberlerinde de %33,3 oranında ana aktör olarak yer almıştır. Son olarak kamuoyu önderi, Cumhuriyet gazetesinde yer alan haberlerin %75'inde; Milliyet gazetesinde ise haberlerin %25'inde ana aktör konumundadır. İncelenen 96 haberin 10 tanesinde ise ana aktör bulunmamaktadır. Ana aktörün olmadığı bu haberlerin %20'si Hürriyet gazetesinde, %50'si Cumhuriyet gazetesinde ve %30 ise Milliyet gazetesinde yer almaktadır. Yapılan ki kare analizine göre haberin yayınlandığı gazete ile haberde ön plana çıkan ana aktör arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2=21,609$; $df=18$; $p=,250>0,05$) tespit edilmiştir.

Tablo 107. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberde Ön Plana Çıkan Ana Aktör

Ön Plana Çıkan Ana Aktör	Haberin Yayınlandığı Gazete			Toplam
	Hürriyet	Cumhuriyet	Milliyet	
Cumhurbaşkanı	1 10,0%	7 70,0%	2 20,0%	10 100,0%
Başbakan	1 25,0%	2 50,0%	1 25,0%	4 100,0%
Parti Genel Başkanları	4 28,6%	6 42,9%	4 28,6%	14 100,0%
Milletvekilleri	5 50,0%	3 30,0%	2 20,0%	10 100,0%
YSK	5 35,7%	4 28,6%	5 35,7%	14 100,0%
STK	0 0,0%	1 50,0%	1 50,0%	2 100,0%
Seçmen	4 23,5%	3 17,6%	10 58,8%	17 100,0%
Bakan	1 33,3%	1 33,3%	1 33,3%	3 100,0%
Kamuoyu Önderi	0 0,0%	9 75,0%	3 25,0%	12 100,0%
Ana Aktör Yok	2 20,0%	5 50,0%	3 30,0%	10 100,0%
Toplam	23 24,0%	41 42,7%	32 33,3%	96 100,0%

($\chi^2=21,609$; $df=18$; $p=,250>0,05$)

3.7.5.20. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Yorumu Yer Verilip Verilmediği

Haberde haberi yapanın kendi yorumunu katarak haberi aktarması haberin objektifliğini engellediğinden dolayı doğru bulunmamasına rağmen, gazeteciler bazen olaylara tarafsız yaklaşmakta zorlanmakta ve haberlerine yorum katmaktadırlar. Gazetelerin haberlerinde yoruma yer verip vermediklerine Tablo-108'den bakıldığında, Hürriyet gazetesinde haberlerin %82,6'sında yoruma yer verilmediği, %17,4'ünde ise yoruma yer verildiği görülmektedir. Cumhuriyet gazetesinin yayınladığı haberlerin

%73,2'sinde yoruma yer verilmediği, %26,8'inde ise habere yorum katıldığı tespit edilmiştir. Milliyet gazetesinin ise referandumla ilgili haberlerinin %81,3'ünde yoruma yer vermediği, %18,8'inde ise yoruma yer verdiği tespit edilmiştir. Yapılan ki kare analizine göre haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde yoruma yer verilip verilmediği arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2=1,042$; $df=2$; $p=,594>0,05$) tespit edilmiştir.

Tablo 108. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Yoruma Yer Verilip Verilmediği

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Haberlerde Yorum		
	Var	Yok	Toplam
Hürriyet	4	19	23
	17,4%	82,6%	100,0%
Cumhuriyet	11	30	41
	26,8%	73,2%	100,0%
Milliyet	6	26	32
	18,8%	81,3%	100,0%
Toplam	21	75	96
	21,9%	78,1%	100,0%

($x^2=1,042$; $df=2$; $p=,594>0,05$)

3.7.5.21. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü

Gazetelerin referandum konusunun lehinde mi? aleyhinde mi? yoksa referandum konusuna tarafsız mı? yaklaştıklarını ortaya koymaya çalışan bu soru cevaplandırılırken haber içeriğindeki söylemin ne olduğu ve haberde ana aktörün kim olduğu belirleyici olmuştur. Referandumun lehinde söylemlerin ve kişilerin yer aldığı haberler lehinde olarak değerlendirilirken, aleyhinde söylemleri ve kişileri barındıran haberler ise aleyhinde haber olarak değerlendirilmiştir. İki taraftan kişilere, söylemlere ve referandumun içeriğine yer veren haberler ise tarafsız olarak işaretlenmiştir. Aşağıdaki tabloya bakıldığında, Hürriyet gazetesinde yer alan referandum haberlerinin %30,4'ünün aleyhinde, %26,1'inin lehinde, %43,5'inin tarafsız olduğu; Cumhuriyet gazetesinde haberlerin %75,6'sının referandumun aleyhinde %12,2'sinin lehinde ve %12,2'sinin tarafsız ve Milliyet

gazetesinde haberlerin %43,8'inin aleyhinde, %12,5'inin lehinde ve %43,8'inin ise tarafsız olduğu görülmektedir. Cumhuriyet gazetesi referandum aleyhinde haberlere en fazla yer veren birinci gazete olurken Milliyet gazetesi aleyhte haberlere yer veren ikinci gazete olmuştur. Hürriyet gazetesi ise hem aleyhte hem de lehte haberlere hemen hemen aynı oranda yer vererek daha tarafsız bir tutum sergilemiştir. Bu sonuçlara dayanarak haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerin yönü arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ($X^2=16,320$; $df=4$; $p=,003<0,05$) tespit edilmiştir.

Tablo 109. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Haberlerin Yönü			
	Lehinde	Aleyhinde	Tarafsız	Toplam
Hürriyet	6 26,1%	7 30,4%	10 43,5%	23 100,0%
Cumhuriyet	5 12,2%	31 75,6%	5 12,2%	41 100,0%
Milliyet	4 12,5%	14 43,8%	14 43,8%	32 100,0%
Toplam	15 15,6%	52 54,2%	29 30,2%	96 100,0%

($x^2=16,320$; $df=4$; $p=,003<0,05$)

3.7.5.22. Referandumla İlgili Haberin Yayınlandığı Gazete ile Haberde Kaynağa Yer Verilip Verilmemesi

Gazetelerin referandumla ilgili haberlerinde kaynağa yer verilip verilmediği incelendiğinde, Hürriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin %73,9'unda kaynak olduğu, %26,1'inde ise olmadığı, Cumhuriyet gazetesinin haberlerinin %80,5'inde kaynağın belli olduğu ancak %19,5'inde olmadığı; Milliyet gazetesinde ise haberlerin %68,8'inde kaynağın olduğu, %31,3'ünde ise kaynağın olmadığı görülmüştür. Buna göre haberlerinde en fazla kaynağa yer veren gazete Cumhuriyet olurken, kaynağı en az yer veren gazete Milliyet olmuştur. Bu sonuçlara göre haberin yayınlandığı gazete ile haberde kaynağa yer verilip verilmemesi arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2=1,340$; $df=2$; $p=,512>0,05$) tespit edilmiştir.

Tablo 110. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmemesi

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Haberlerin Kaynağı		Toplam
	Var	Yok	
Hürriyet	17 73,9%	6 26,1%	23 100,0%
Cumhuriyet	33 80,5%	8 19,5%	41 100,0%
Milliyet	22 68,8%	10 31,3%	32 100,0%
Toplam	72 75,0%	24 25,0%	96 100,0%

(x²=1,340; df=2; p=,512>0,05)

3.7.5.23. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

Gazetelerin referandumla ilgili haberlerinde siyasal katılma türlerinden hangisinin daha çok öne çıktığına tek tek bakıldığında, Hürriyet gazetesinde referandumla ilgili yayınlanan haberlerde “siyasal tartışmalara katılma yoluyla siyasete katılma” türü %43,5 ile ilk sırada yer almaktadır. Cumhuriyet gazetesinde Hürriyet gazetesinde olduğu gibi “siyasal tartışmalara katılma yoluyla siyasete katılma” %41,5 ile ilk sırada yer alırken; Milliyet gazetesinde ise “siyasal olayları izleme yoluyla siyasete katılma” %40,6 ile ilk sırada yer almaktadır. Bu bulgulara dayanarak haberin yayınlandığı gazete ile haberlerin siyasal katılma türleri açısından dağılımı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı (X²=8,154; df=6; p=,227>0,05) görülmüştür.

Tablo 111. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

<i>Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı</i>					
<i>Gazete</i>	<i>Oy Kullanma Yoluyla Siyasete Katılma</i>	<i>Çeşitli Eylemlere Katılma Yoluyla Siyasete Katılma</i>	<i>Siyasal Olayları İzleme Yoluyla Siyasete Katılma</i>	<i>Siyasal Tartışmalara Katılma Yoluyla Siyasete Katılma</i>	<i>Toplam</i>
Hürriyet	7 30,4%	3 13,0%	3 13,0%	10 43,5%	23 100,0%
Cumhuriyet	5 12,2%	5 12,2%	14 34,1%	17 41,5%	41 100,0%
Milliyet	8 25,0%	2 6,3%	13 40,6%	9 28,1%	32 100,0%
Toplam	20 20,8%	10 10,4%	30 31,3%	36 37,5%	96 100,0%

(x²=8,154; df=6; p=,227>0,05)

3.7.6. 2010 Referandumuna İlişkin Elde Edilen Bulgular

2010 Türkiye anayasa değişikliği referandumu, Türkiye’de anayasada yapılan birtakım değişikliklerin 12 Eylül 2010 tarihinde halk oylamasına sunulmasıdır. 26 maddelik bir değişikliği içeren paket, TBMM tarafından kabul edildikten sonra Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından referanduma sunulmuştur (<https://tr.wikipedia.org>). 2010 Anayasa referandumu siyasi olarak gerilimli ve hassas bir dönemde gerçekleşmiştir (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39462061>). Bu gerilimli ve hassas dönem gazetelerin haberlerine yansımış ve referandumla ilgili gazetelerde çok fazla sayıda haber yayınlanmıştır. Çalışmada 2010 referandumu ile ilgili 458 haber incelemeye tabi tutulmuştur.

3.7.6.1. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı

Çalışmada 2010 referandumuyla ilgili üç gazetede incelenen toplam 458 haberin gazetelere dağılımı incelendiğinde, bu haberlerin %38,9’unun Cumhuriyet gazetesinde,

%31,2'sinin Milliyet gazetesinde ve %29,9'ununda Hürriyet gazetesinde yayınlandığı görülmüştür. 2010 referandumu ile ilgili en çok haberin Cumhuriyet gazetesinde yer alması bu gazetenin referanduma diğer gazetelerden daha çok önem verdiğinin göstergesi olarak okunabilir.

Tablo 112. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Frekans (f)	Yüzde (%)
Hürriyet	137	29,9
Cumhuriyet	178	38,9
Milliyet	143	31,2
Toplam	458	100,0

3.7.6.2. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı

Referandumla ilgili haberlerin hangi tarihlerde daha fazla yayınlandığı incelendiğinde, en fazla haberin referandumun ertesi günü olan 13 Eylül (58 haber) günü yayınlandığı tarama yapılan diğer günlerde ise diğer referandumlara göre daha fazla sayıda haberin gazetelerde yer aldığı görülmüştür.

Tablo 113. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı

Tarih	Frekans (f)	Yüzde (%)
29.8.2010	44	9,6
30.8.2010	17	3,7
31.8.2010	7	1,5
2.9.2010	23	5,0
3.9.2010	20	4,4
4.9.2010	36	7,9
5.9.2010	36	7,9
6.9.2010	27	5,9
7.9.2010	36	7,9
8.9.2010	35	7,6
9.9.2010	25	5,5
10.9.2010	24	5,2
11.9.2010	31	6,8
12.9.2010	18	3,9
13.9.2010	58	12,7
Toplam	458	100,0

3.7.6.3. Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfaları

2010 Referandumu ile ilgili yayınlanan haberlerin %74'ü gazetelerin iç sayfalarında yayınlanırken, %26'sı ise gazetelerin birinci sayfalarında yayınlanmıştır.

Tablo 114. Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfaları

Gazete Sayfası	Frekans (f)	Yüzde (%)
Birinci Sayfa	119	26,0
İç Sayfalar	339	74,0
Toplam	458	100,0

3.7.6.4. Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

Yayınlanan 458 haberden 119'u gazetelerin birinci sayfalarında yayınlanmıştır. Gazetelerin birinci sayfalarında yayınlanan haberlerin %83,2'si manşet altı, %16'sı manşetten ve yalnızca %0,8'i sürmanşetten yayınlanmıştır.

Tablo 115. Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

Haberlerin Konumu	Frekans (f)	Yüzde (%)
Sürmanşet	1	0,8
Manşet	19	16,0
Manşet altı	99	83,2
Toplam	119	100

3.7.6.5. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı

Çalışmada incelenen haberlerde fotoğraf kullanılıp kullanılmadığını ortaya koyan Tablo-116'e bakıldığında yayınlanan 458 haberin %62'sinde fotoğraf kullanıldığı, buna karşın %38'inde ise fotoğraf kullanılmadığı görülmektedir. Yayınlanan haber sayısına bakıldığında bu haberlerin yarısından fazlasında fotoğraf olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçtan hareketle 2010 referandumu ile ilgili yayınlanan haberlerde gazetelerin diğer referandumlara oranla daha fazla fotoğraf kullanmayı tercih ettikleri belirtilmelidir.

Tablo 116. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı

Fotoğraf	Frekans (f)	Yüzde (%)
Var	284	62,0
Yok	174	38,0
Toplam	458	100,0

3.7.6.6. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu

Referandum dönemlerinde ülkede hakim olan sosyal, siyasi ve ekonomik atmosfer referandum kampanyası yürüten tarafların mesajlarına ve eylemlerine doğrudan yansımaktadır. Siyasilerin haberlere konu olan bu hareket ve söylemleri aynı zamanda haberin konusunu da belirlemektedir. 2010 referandumunda haberlerde öne çıkan konuların neler olduğu incelendiğinde 458 haberin %87,1'inde öne plana çıkan konunun referandum, %8,3'ünde iç politika, %3,1'inde ekonomi, %1,3'ünde terör, %0,2'sinde ise bu konular dışında kalan konular olduğu görülmüştür.

Tablo 117. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu

Ön Plana Çıkan Konu	Frekans (f)	Yüzde (%)
Referandum	399	87,1
Ekonomi	14	3,1
Terör	6	1,3
İç Politika	38	8,3
Diğer	1	0,2
Toplam	458	100,0

3.7.6.7. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör

İncelenen haberlerde ön plana çıkan ana aktörlerin kimler olduğunun ortaya konduğu Tablo-118'de ilk sırada %21,4 ile Parti Genel Başkanlarının, ikinci sırada %15,1 ile Başbakanın, üçüncü sırada %11,1 ile Kamuoyu Önderi ve STK'nın, dördüncü sırada %6,3 ile Milletvekillerinin, beşinci sırada %3,5 ile Bakanların, altıncı sırada %2,8 ile YSK'nın, yedinci sırada %2,4 ile Seçmenin, sekizinci sırada %2 ile Belediye Başkanlarının, dokuzuncu sırada %0,7 ile Cumhurbaşkanının ve onuncu sırada %0,4 ile

yabancı basının haberlerde ön plana çıkan ana aktör olduğu görülürken, haberlerin %23,1’inde ise ön plana çıkan bir ana aktörün olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 118. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör

Ön Plana Çıkan Ana Aktör	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cumhurbaşkanı	3	0,7
Başbakan	69	15,1
Parti Genel Başkanları	98	21,4
Milletvekilleri	29	6,3
YSK	13	2,8
STK	51	11,1
Seçmen	11	2,4
Bakan	16	3,5
Kamuoyu Önderi	51	11,1
Belediye Başkanı	9	2,0
Yabancı Basın	2	0,4
Ana Aktör Yok	106	23,1
Toplam	458	100,0

3.7.6.8. Haberlerde Eksik Yön Olup Olmadığı

Referandumla ilgili gazetelerde yayınlanan 458 haberin %99,8 gibi büyük bir oranında haber yazma kurallarına yönelik herhangi bir eksikliğe rastlanmamıştır. Bu haberlerin yalnızca %0,2’sinde yani yalnızca bir haberde eksiklik tespit edilmiştir. Gazetelerin haber yazma kurallarına uygun haber yazmaları haberi yapanların okuyucuya haberleri tam ve eksiksiz sunma konusunda hassas davrandıklarını ortaya koymaktadır.

Tablo 119. Haberlerde Eksik Yön Olup Olmadığı

Eksik Yön	Frekans (f)	Yüzde (%)
Ne	1	0,2
Yok	457	99,8
Toplam	458	100,0

3.7.6.9. Haberlerde Yorumla Yer Verilip Verilmediği

Haberlerde yorum olup olmaması haberin objektif olup olmadığını ortaya koyan ana unsurlardan birisidir. İncelenen haberlerde haberin objektif sunulup sunulmadığına bakıldığında, haberlerin %93,7'sinin objektif bir şekilde sunulduğu, yalnızca %6,3'ünde ise yorumla yer verildiği görölmüştür. İncelenen haberlerin çok yüksek oranında yorumun olmaması, çalışma kapsamında ele alınan gazetelerin haberlerde objektif olmaya özen gösterdiklerini düşöndürmektedir.

Tablo 120. Haberlerde Yorumla Yer Verilip Verilmediği

Yorum	Frekans (f)	Yüzde (%)
Var	29	6,3
Yok	429	93,7
Toplam	458	100,0

3.7.6.10. Haberlerin Yönü

Referandumla ilgili üç gazetede yayınlanan haberlerin referandumu destekleyen haberler mi yoksa referanduma karşı haberler mi oldukları incelendiğinde, gazetelerde yayınlanan 458 haberin %57,9'unun referandumun aleyhinde haberler olduğu, %21,6'sının referandumun lehinde olduğu, %20,5'inin ise referanduma tarafsız yaklaşan haberler olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 121. Haberlerin Yönü

Haberin Yönü	Frekans (f)	Yüzde (%)
Lehinde	99	21,6
Aleyhinde	265	57,9
Tarafsız	94	20,5
Toplam	458	100,0

3.7.6.11. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği

Gazetelerde yayınlanan referandum konulu haberlerin %99,8'inde kaynak olduğu, yalnızca %0,2'sinde yani 1 haberde kaynak olmadığı görölmüştür.

Tablo 122. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği

Kaynak	Frekans (f)	Yüzde (%)
Var	457	99,8
Yok	1	0,2
Toplam	458	100,0

3.7.6.12. Haberlerde Siyasal Bilgilenmeye Yönelik Konulara Yer Verilip Verilmediği

Gazetelerde referandumla ilgili yayınlanan haberlerin tamamının seçmeni siyasal anlamada bilgilendirici içeriklere sahip olduğu tespit edilmiştir.

3.7.6.13. Haberlerin Siyasal Katılmayı Teşvik Edip Etmediği

Yapılan çalışmada referandumla ilgili gazetelerde yayınlanan haberlerin tamamının seçmenleri siyasal katılmaya teşvik edici içeriğe sahip oldukları görülmüştür.

3.7.6.14. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

Haberlerin siyasal katılma türlerinden en çok hangilerini içerdiğine Tablo-123'ten bakıldığında, referandumla ilgili gazetelerde yayınlanan haberlerin %36,5'inin "siyasal tartışmalara katılma yoluyla siyasete katılma", %32,8'inin "çeşitli eylemlere katılma yoluyla siyasete katılma", %16,8'inin "siyasal olayları izleme yoluyla siyasete katılma", %14'ü ise "oy kullanma yoluyla siyasete katılma" türünü içerdiği görülmektedir.

Tablo 123. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

Siyasal Katılma Türleri	Frekans (f)	Yüzde (%)
Oy Kullanma Yoluyla Siyasete Katılma	64	14,0
Çeşitli Eylemlere Katılma Yoluyla Siyasete Katılma	150	32,8
Siyasal Olayları İzleme Yoluyla Siyasete Katılma	77	16,8
Siyasal Tartışmalara Katılma Yolu ile Siyasete Katılma	167	36,5
Toplam	458	100,0

3.7.6.15. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfası

Referandumla ilgili haberlerin daha çok hangi sayfalarda yayınladıkları incelendiğinde, Hürriyet gazetesinde %16,8'inin birinci sayfada, %83,2'sinin iç sayfalarda, Cumhuriyet gazetesinde %22,5'inin birinci sayfada, %77,5'inin iç sayfalarda, Milliyet gazetesinde ise %38,5'inin birinci sayfada, %61,5'inin ise iç sayfalarda yer aldığı ve yapılan ki kare analizine göre haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerin yer aldığı gazete sayfası arasında anlamlı bir ilişki olduğu ($X^2=18,834$; $df=2$; $p=,000<0,001$) tespit edilmiştir.

Tablo 124. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfası

Haberin Yayınlandığı Gazete	Gazete Sayfası		Toplam
	Birinci Sayfa	İç Sayfalar	
Hürriyet	23 16,8%	114 83,2%	137 100,0%
Cumhuriyet	40 22,5%	138 77,5%	178 100,0%
Milliyet	55 38,5%	88 61,5%	143 100,0%
Toplam	118 25,8%	340 74,2%	458 100,0%

($x^2=18,834$; $df=2$; $p=,000<0,001$)

3.7.6.16. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

Gazetelerin birinci sayfalarında yer alan haberlerin konumu incelendiğinde, gazetelerin birinci sayfalarında tespit edilen 119 haberin 23'ü Hürriyet gazetesinde, 41'i Cumhuriyet gazetesinde ve 55'i ise Milliyet gazetesinde yayınlanmıştır. Hürriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin %73,9'u manşet altı, %21,7'si manşetten ve %4,3'ü ise sürmanşetten yayınlanmıştır. Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin %80,5'i manşet altı, %19,5'i ise manşetten yayınlanmıştır. Milliyet gazetesinde ise yayınlanan haberlerin %89,1'i manşet altı ve %10,9'u ise manşetten yayınlanmıştır. Bu bulgulara dayanarak haberlerin yayınlandığı gazete ile birinci sayfa haberlerinin konumu arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2=6,362$; $df=4$; $p=,174>0,05$) görülmüştür.

Tablo 125. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Haberlerin Konumu			
	Sürmanşet	Manşet	Manşet altı	Toplam
Hürriyet	1	5	17	23
	4,3%	21,7%	73,9%	100,0%
Cumhuriyet	0	8	33	41
	0,0%	19,5%	80,5%	100,0%
Milliyet	0	6	49	55
	0,0%	10,9%	89,1%	100,0%
Toplam	1	19	99	119
	0,8%	16,0%	83,2%	100,0%

($\chi^2=6,362$; $df=4$; $p=,174>0,05$)

3.7.6.17. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Fotoğraf Olup Olmaması

Haberlerde fotoğraf kullanılıp kullanılmadığı gazetelerde tek tek araştırıldığında, Hürriyet gazetesinde yayınlanan 137 haberin %81'inde fotoğraf olduğu, %19'unda ise olmadığı, Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan 178 haberin %63,5'inde fotoğraf olmadığı

buna karşın %36,5’inde olduğu, Milliyet gazetesinde ise referandumla ilgili yayınlanan 143 haberin %75,5’inde fotoğraf olduğu, %24,5’inde ise fotoğraf olmadığı tespit edilmiştir. Sonuçlara bakıldığında yayınlanan haber sayılarına göre haberlerinde en fazla fotoğraf kullanan gazetenin Hürriyet gazetesi olduğu görülmüştür. Buna göre haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde fotoğraf olup olmaması arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ($X^2=81,212$; $df=2$; $p=,000<0,001$) tespit edilmiştir.

Tablo 126. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Fotoğraf Olup Olmaması

Haberin Yayınlandığı Gazete	Fotoğraf		Toplam
	Var	Yok	
Hürriyet	111 81,0%	26 19,0%	137 100,0%
Cumhuriyet	65 36,5%	113 63,5%	178 100,0%
Milliyet	108 75,5%	35 24,5%	143 100,0%
Toplam	284 62,0%	174 38,0%	458 100,0%

($x^2=81,212$; $df=2$; $p=,000<0,001$)

3.7.6.18. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu

Gazetelerde yayınlanan referandumla ilgili haberlerde ön plana çıkan konunun ne olduğu incelendiğinde, her üç gazetede de yayınlanan haberlerde en fazla ön plana çıkan konunun referandum olduğu (Hürriyet %89,8; Cumhuriyet %86,5; Milliyet %85,3) görülmüştür. Diğer konuların gazetelere göre dağılımına bakıldığında, Hürriyet gazetesinde ekonomi %2,9, terör %0,7, iç politika ise %5,8; Cumhuriyet gazetesinde ekonomi %2,2, terör %1,7 ve iç politika ise %9,6; Milliyet gazetesinde ise ekonomi %4,2, terör %1,4, iç politika %9,1 oranında ön plana çıkan konu olmuştur. Bu bulgulara dayanarak haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde ön plana çıkan konu arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ($X^2=5,507$; $df=8$; $p=,702>0,05$) görülmüştür.

Tablo 127. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu

Gazete	Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu					Toplam
	Referandum	Ekonomi	Terör	İç Politika	Diğer	
Hürriyet	123	4	1	8	1	137
	89,8%	2,9%	0,7%	5,8%	0,7%	100,0%
Cumhuriyet	154	4	3	17	0	178
	86,5%	2,2%	1,7%	9,6%	0,0%	100,0%
Milliyet	122	6	2	13	0	143
	85,3%	4,2%	1,4%	9,1%	0,0%	100,0%
Toplam	399	14	6	38	1	458
	87,1%	3,1%	1,3%	8,3%	0,2%	100,0%

($\chi^2=5,507$; $df=8$; $p=,702>0,05$)

3.7.6.19. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör

Gazetelerde referandumla ilgili yayınlanan haberlerde ön plana çıkan ana aktörler incelendiğinde, Parti genel Başkanları, Başbakan ve Kamuoyu Önderinin haberlerin çoğunluğunda ana aktör olduğu görülmüştür. Parti Genel Başkanları Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinde yayınlanan haberlerin %31,6'sında, Milliyet gazetesinde ise haberlerin %36,7'sinde ana aktör konumundadır. Başbakan, Hürriyet gazetesinde haberlerin %29'unda, Cumhuriyet gazetesinde %33,3'ünde ve Milliyet gazetesinde ise haberlerin %37,7'sinde ana aktör olmuştur. Kamuoyu önderleri, Hürriyet gazetesinde yayınlanan referandum haberlerinin %27,5'inde, Cumhuriyet gazetesinde %37,3'ünde ve Milliyet gazetesinde ise %35,3'ünde ana aktör durumundadır. Bu referandum döneminde gazeteler de sunulan haberlerde ana aktör olarak en az yer alan aktörler ise Cumhurbaşkanı (3 haber) ve yabancı basın (2 haber) olmuştur. Bu sonuçlara dayanarak haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde ön plana çıkan aktör arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2=30,016$; $df=22$; $p=,118>0,05$) saptanmıştır.

Tablo 128. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön plana Çıkan Ana Aktör

Ön Plana Çıkan Ana Aktör	Haberlerin Yayınlandığı Gazete			Toplam
	Hürriyet	Cumhuriyet	Milliyet	
Cumhurbaşkanı	2 66,7%	0 0,0%	1 33,3%	3 100,0%
Başbakan	20 29,0%	23 33,3%	26 37,7%	69 100,0%
Parti Genel Başkanları	31 31,6%	31 31,6%	36 36,7%	98 100,0%
Milletvekilleri	12 41,4%	12 41,4%	5 17,2%	29 100,0%
YSK	7 53,8%	3 23,1%	3 23,1%	13 100,0%
STK	15 29,4%	28 54,9%	8 15,7%	51 100,0%
Seçmen	5 45,5%	5 45,5%	1 9,1%	11 100,0%
Bakan	6 37,5%	5 31,3%	5 31,3%	16 100,0%
Kamuoyu Önderi	14 27,5%	19 37,3%	18 35,3%	51 100,0%
Belediye Başkanı	2 22,2%	4 44,4%	3 33,3%	9 100,0%
Yabancı Basın	1 50,0%	0 0,0%	1 50,0%	2 100,0%
Ana Aktör Yok	22 20,8%	48 45,3%	36 34,0%	106 100,0%
Toplam	137 29,9%	178 38,9%	143 31,2%	458 100,0%

($\chi^2=30,016$; $df=22$; $p=,118>0,05$)

3.7.6.20. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Yorumu Yer Verilip Verilmediği

Gazeteler de incelenen haberlerde yorum olup olmadığı incelendiğinde, Hürriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin hiçbirinde yoruma yer verilmediği, Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin %86,5’inde yorum olmadığı, %13,5’inde ise yoruma yer

verildiği, Milliyet gazetesinde ise yayınlanan haberlerin %96,5’inde yorum olmadığı, %3,5’inde ise yoruma yer verildiği görülmüştür. Tablo-129’da ki sonuçlara göre haberlerinde yoruma en az yer veren gazetenin Hürriyet, en fazla yer veren gazetenin ise Cumhuriyet gazetesi olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgulara dayanarak haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde yoruma yer verilip verilmediği arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ($X^2=26,548$; $df=2$; $p=,000<0,001$) tespit edilmiştir.

Tablo 129. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Yoruma Yer Verilip Verilmediği

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Haberlerde Yorum		
	Var	Yok	Toplam
Hürriyet	0 0,0%	137 100,0%	137 100,0%
Cumhuriyet	24 13,5%	154 86,5%	178 100,0%
Milliyet	5 3,5%	138 96,5%	143 100,0%
Toplam	29 6,3%	429 93,7%	458 100,0%

($x^2=26,548$; $df=2$; $p=,000<0,001$)

3.7.6.21. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü

Referandumla ilgili gazetelerde yayınlanan haberlerin referandumun lehinde mi? Aleyhinde mi? Yoksa tarafsız mı? olduğu gazetelerden ayrı ayrı incelendiğinde, Hürriyet gazetesinde referandumla ilgili yayınlanan 137 haberin %51,1’inin referandumun aleyhinde, %27’sinin lehinde ve %21,9’unun ise tarafsız olduğu; Cumhuriyet gazetesinde yer alan 178 haberin %79,2’sinin referandumun aleyhinde, %10,7’sinin lehinde, %10,1’inin ise tarafsız olduğu; Milliyet gazetesinde ise yayınlanan haberlerin %37,8’inin aleyhinde, %30,1’inin lehinde ve %32,2’sinin ise tarafsız olduğu görülmüştür. Bu sonuçlardan hareketle her üç gazetenin de referandum konusunun aleyhine olan haberlere daha fazla yer verdikleri tespit edilerek, haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerin yönü arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ($X^2=60,497$; $df=4$; $p=,000<0,001$) görülmüştür.

Tablo 130. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü

Gazete	Haberin Yönü			Toplam
	Lehinde	Aleyhinde	Tarafsız	
Hürriyet	37 27,0%	70 51,1%	30 21,9%	137 100,0%
Cumhuriyet	19 10,7%	141 79,2%	18 10,1%	178 100,0%
Milliyet	43 30,1%	54 37,8%	46 32,2%	143 100,0%
Toplam	99 21,6%	265 57,9%	94 20,5%	458 100,0%

(x²=60,497; df=4; p=,000<0,001)

3.7.6.22. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmemesi

Referandumla ilgili haberlerde kaynağın belirtilip belirtilmediği gazetelerde ayrı ayrı incelendiğinde, yalnızca Hürriyet gazetesinin bir haberin de kaynağa yer verilmediği, diğer iki gazete olan Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinin haberlerinin tamamında kaynağın yer verildiği görülmüş olup haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde kaynağa yer verilip verilmemesi arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı (X²=2,348; df=2; p=,309>0,05) görülmüştür.

Tablo 131. Haberlerin yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmemesi

Haberlerin Yayınlandığı Gazete	Haberlerin Kaynağı		Toplam
	Var	Yok	
Hürriyet	136 99,3%	1 0,7%	137 100,0%
Cumhuriyet	178 100,0%	0 0,0%	178 100,0%
Milliyet	143 100,0%	0 0,0%	143 100,0%
Toplam	457 99,8%	1 0,2%	458 100,0%

(x²=2,348; df=2; p=,309>0,05)

3.7.6.23. Referandumla İlgili Haberin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

Referandumla ilgili gazetelerde yayınlanan haberlerin hangi siyasal katılma türünü içerdiği incelendiğinde, Hürriyet gazetesinde yayınlanan 137 haberin %37,2’sinin “siyasal tartışmalara katılma yolu ile siyasete katılma”, %27,7’sinin “çeşitli eylemlere katılma yolu ile siyasete katılma”, %19,7’sinin “siyasal olayları izleme yolu ile siyasete katılma”, %15,3’ünün ise “oy kullanma yolu ile siyasete katılma” türlerini içerdiği tespit edilmiştir. Cumhuriyet gazetesinde ise yayınlanan haberlerin %41,6’sı “siyasal tartışmalara katılma yoluyla siyasete katılma”, %36’sı “çeşitli eylemlere katılma yoluyla siyasete katılma”, %14,6’sı “siyasal olayları izleme yoluyla siyasete katılma” ve %7,9’u “oy kullanma yolu ile siyasete katılma” türlerine örnek teşkil etmektedir. Milliyet gazetesine gelindiğinde ise referandumla ilgili yayınlanan haberlerin %33,6’sının “çeşitli eylemlere katılma yoluyla siyasete katılma” %29,4’ünün “siyasal tartışmalara katılma yoluyla siyasete katılma” %20,3’ünün “oy kullanma yoluyla siyasete katılma” ve %16,8’inin ise “siyasal olayları izleme yoluyla siyasete katılma” türlerini içerdiği görülmüştür. Bu bulgulara dayanarak haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerin siyasal katılma türleri açısından dağılımı arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ($X^2=15,109$; $df=6$; $p=,019<0,05$) görülmüştür.

Tablo 132. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

Gazete	Siyasal Katılma Türleri				Toplam
	Oy Kullanma Yoluyla Siyasete Katılma	Çeşitli Eylemlere Katılma Yoluyla Siyasete Katılma	Siyasal Olayları İzleme Yoluyla Siyasete Katılma	Siyasal Tartışmalara Katılma Yolu ile Siyasete Katılma	
Hürriyet	21 15,3%	38 27,7%	27 19,7%	51 37,2%	137 100,0%
Cumhuriyet	14 7,9%	64 36,0%	26 14,6%	74 41,6%	178 100,0%
Milliyet	29 20,3%	48 33,6%	24 16,8%	42 29,4%	143 100,0%
Toplam	64 14,0%	150 32,8%	77 16,8%	167 36,5%	458 100,0%

($x^2=15,109$; $df=6$; $p=,019<0,05$)

3.7.7. 2017 Referandumuna İlişkin Elde Edilen Bulgular

2017 referandumunda mevcut Türkiye Anayasası'nın 18 maddesi üzerindeki değişiklikler oylanmıştır. Hükümetteki Adalet ve Kalkınma Partisi ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından desteklenen madde değişiklikleriyle ilgili tartışmalar uzun süre devam ettikten sonra istenen Anayasa değişikliği muhalefetteki Milliyetçi Hareket Partisinin desteğiyle birlikte meclisten geçerek halk oylaması sunulmuştur. Değişiklik paketi, yürürlükteki parlamenter sistemin kaldırılarak yerine başkanlık sisteminin getirilmesini, başbakanlık makamının ortadan kaldırılmasını, meclisteki vekil sayısının 550'den 600'e çıkarılmasını ve Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun (HSYK) yapısında değişiklikler yapılmasını içermektedir. Çalışmada 2017 referandumu ile ilgili üç gazetede toplam 505 haber incelemeye tabi tutulmuştur.

3.7.7.1. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı

Türkiye'de yapılan yedinci referandum olan 2017 referandumu ile ilgili üç gazetede toplam 505 haber incelemeye tabi tutulmuştur. İnceleme kapsamına alınan bu haberlerin %47,5'i Cumhuriyet gazetesinde, %37,2'si Milliyet gazetesinde ve %15,2'si ise Hürriyet gazetesinde yayınlanmıştır. Bu sonuçlara göre 2017 referandumu ile ilgili en fazla haberin Cumhuriyet gazetesinde en az haberin ise Hürriyet gazetesinde yayınlandığı görülmüştür.

Tablo 133. Haberlerin Yayınlandıkları Gazetelere Göre Dağılımı

Gazete	Frekans (f)	Yüzde (%)
Hürriyet	77	15,2
Cumhuriyet	240	47,5
Milliyet	188	37,2
Toplam	505	100,0

3.7.7.2. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı

2017 referandumu ile ilgili yapılan çalışma kapsamında belirlenen günlerde en fazla haberin hangi tarihlerde yayınlandığı incelendiğinde, en fazla haberin referandumun ertesi günü olan 17 Nisan günü yayınlandığı (%18,2), en az haberin ise referandum günü

yayınlandığı (%2) görülmektedir. Referandum günü az haberin çıkmasının nedeni olarak seçim yasakları gösterilebilirken, en fazla haberin referandumun ertesi günü yayınlanması ise referandum sonuçlarının verilmesi ile ilgili olduğu gösterilebilir.

Tablo 134. Haberlerin Yayınlandıkları Tarihe Göre Dağılımı

Haberin Yayınlandığı Tarih	Frekans (f)	Yüzde (%)
3.4.2017	29	5,7
4.4.2017	20	4,0
5.4.2017	28	5,5
6.4.2017	27	5,3
7.4.2017	22	4,4
8.4.2017	21	4,2
9.4.2017	34	6,7
10.4.2017	27	5,3
11.4.2017	30	5,9
12.4.2017	30	5,9
13.4.2017	39	7,7
14.4.2017	42	8,3
15.4.2017	54	10,7
16.4.2017	10	2,0
17.4.2017	92	18,2
Toplam	505	100,0

3.7.7.3. Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfaları

Tablo-135 incelendiğinde gazetelerde 2017 referanduma ilişkin yayınlanan haberlerin %72,1'inin (364 haber) gazetelerin iç sayfalarında yayınlandığı, %27,9'unun (141 haber) ise gazetelerin birinci sayfalarında yayınlandığı görülmektedir.

Tablo 135. Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfaları

Gazete Sayfası	Frekans (f)	Yüzde (%)
Birinci Sayfa	141	27,9
İç Sayfalar	364	72,1
Toplam	505	100,0

3.7.7.4. Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

Çalışmada incelenen birinci sayfa haberlerinin konumuna bakıldığında bu haberlerin %25,1'inin manşet altı, %2,4'ü manşetten ve %0,4'ünün sürmanşetten yayınlandığı görülmüştür.

Tablo 136. Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

Haberin Konumu	Frekans (f)	Yüzde (%)
Sürmanşet	2	0,4
Manşet	12	2,4
Manşet altı	127	25,1
Toplam	141	100,0

3.7.7.5. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı

2017 referandumunu ile ilgili yayınlanan haberlerde fotoğraf kullanılıp kullanılmadığı incelendiğinde, bu haberlerin %32,5'inde fotoğraf olmadığı, %67,5'inde ise fotoğraf kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 137. Haberlerde Fotoğraf Olup Olmadığı

Fotoğraf	Frekans (f)	Yüzde (%)
Var	341	67,5
Yok	164	32,5
Toplam	505	100,0

3.7.7.6. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu

Referandumla ilgili haberlerde hangi konuların ön plana çıktığına sırasıyla bakıldığında referandum konusunun haberlerin %90,3'ünde ön plana çıkan konu olduğu görülmüştür. Referandum konusunun haberlerin büyük bir oranında ön plana çıkan konu olmasında 2017 referandumuyla Anayasa da yapılan değişikliklerin ülkenin yönetim sistemiyle ilgili olmasıdır. Gazetelerde yayınlanan referandumla ilgili haberlerde ön plana çıkan ikinci konu %4 ile iç politika olmuştur. İç politikayı sırasıyla, %2,2 ile terör konusu, %1,8 ile dış politika, %1,6 ile ekonomi ve %0,2 ile de diğer konular izlemiştir.

Tablo 138. Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu

Ön Plana Çıkan Konu	Frekans (f)	Yüzde (%)
Referandum	456	90,3
Ekonomi	8	1,6
Terör	11	2,2
İç Politika	20	4,0
Dış Politika	9	1,8
Diğer	1	0,2
Toplam	505	100,0

3.7.7.7. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör

Gazetelerde 2017 referandumu ile ilgili incelenen haberlerde ön plana çıkan aktörler incelendiğinde, Parti Genel Başkanlarının %21,6 ile ilk sırada yer aldığı görülürken, onu sırasıyla %10,7 ile Milletvekillerinin, %10,1 ile Cumhurbaşkanının, %9,3 ile seçmenin, %7,7 ile Başbakanın, %7,1 ile Kamuoyu Önderinin, %5 ile Bakanın, %2,8 ile STK'nın %2,2 ile YSK'nın ve %0,4 ile Bürokratın izlediği görülmüştür. Bu haberlerin %23,2'sinde ise herhangi bir ana aktör olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 139. Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör

Ön Plana Çıkan Ana Aktör	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cumhurbaşkanı	51	10,1
Başbakan	39	7,7
Parti Genel Başkanları	109	21,6
Milletvekilleri	54	10,7
YSK	11	2,2
STK	14	2,8
Seçmen	47	9,3
Bakan	25	5,0
Kamuoyu Önderi	36	7,1
Bürokrat	2	0,4
Ana Aktör Yok	117	23,2
Toplam	505	100,0

3.7.7.8. Haberlerde Eksik Yön Olup Olmadığı

2017 Referandumu ile ilgili gazetelerde incelenen haberlerde herhangi bir eksik yöne rastlanmamıştır.

3.7.7.9. Haberlerde Yorumla Yer Verilip Verilmediği

Referandumla ilgili yayınlanan haberlerin %86,3'ünde yorumla rastlanmazken bu haberlerin %13,7'sinde ise habere yorum katıldığı görülmüştür.

Tablo 140. Haberlerde Yorumla Yer Verilip Verilmediği

Yorum	Frekans (f)	Yüzde (%)
Var	69	13,7
Yok	436	86,3
Toplam	505	100,0

3.7.7.10. Haberlerin Yönü

Gazetelerde yayınlanan 2017 referandumu ile ilgili haberlerin %54,9'unun referandumun aleyhinde, %25,5'inin referandumun lehinde, %19,6'sının ise referanduma tarafsız olduğu görülmektedir.

Tablo 141. Haberlerin Yönü

Haberin Yönü	Frekans (f)	Yüzde (%)
Lehinde	129	25,5
Aleyhinde	277	54,9
Tarafsız	99	19,6
Toplam	505	100,0

3.7.7.11. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği

Referandumla ilgili haberlerde kaynağa yer verilip verilmediğine Tablo-142'den bakıldığında bu haberlerin %89,9'unda kaynağa yer verildiği, %10,1'inde ise kaynağa yer verilmediği görülmektedir.

Tablo 142. Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği

Kaynak	Frekans (f)	Yüzde (%)
Var	454	89,9
Yok	51	10,1
Toplam	505	100,0

3.7.7.12. Haberlerde Siyasal Bilgilenmeye Yönelik Konulara Yer Verilip Verilmediği

İncelenen haberlerin tamamı referandum konusu ile ilgili olduğundan dolayı haberlerin hepsinin siyasal bilgilenmeye yönelik konulara yer verdiği tespit edilmiştir.

3.7.7.13. Haberlerin Siyasal Katılmayı Teşvik Edip Etmediği

Referandumla ilgili gazetelerde incelenen haberlerin tamamının siyasal katılmayı teşvik ettiği görülmüştür.

3.7.7.14. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

Referandumla ilgili haberlerin siyasal katılma türlerinden hangisini içerdiğine bakıldığında, “siyasal tartışmalara katılma yoluyla siyasete katılmanın” %32,3 ile ilk sırada yer aldığı, “çeşitli eylemlere katılma yoluyla siyasete katılmanın” %32,1 ile ikinci sırada yer aldığı, “siyasal olayları izleme yoluyla siyasete katılmanın” %18,6 ile üçüncü sırada olduğu ve “oy kullanma yoluyla siyasete katılmanın” ise %17 ile dördüncü sırada yer aldığı görülmüştür.

Tablo 143. Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

Siyasal Katılma Türleri	Frekans (f)	Yüzde (%)
Oy Kullanma Yoluyla Siyasete Katılma	86	17,0
Çeşitli Eylemlere Katılma Yoluyla Siyasete Katılma	162	32,1
Siyasal Olayları İzleme Yoluyla Siyasete Katılma	94	18,6
Siyasal Tartışmalara Katılma Yolu ile Siyasal Katılma	163	32,3
Toplam	505	100,0

3.7.7.15. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfası

Referandumla ilgili haberlerin gazetelerin daha çok hangi sayfalarında yer aldığına bakıldığında Hürriyet gazetesinin referandumla ilgili yayınladığı haberlerin %49,4'üne birinci sayfada %50,6'sına ise iç sayfalarda; Cumhuriyet gazetesinin haberlerin %25,8'ine birinci sayfada %74,2'sine iç sayfalarda; Milliyet gazetesinin ise haberlerin %21,8'ine birinci sayfada, %78,2'sine ise iç sayfalarda yer verdiği görülmektedir. Bu sonuçlara göre Hürriyet gazetesinin sayfalara göre haber dağılımında Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinden farklılaştığı tespit edilmiş olup haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerin yer aldığı gazete sayfası arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ($X^2=21,580$; $df=2$; $p=,000<0,05$) görülmüştür.

Tablo 144. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yer Aldığı Gazete Sayfası

Haberin Yayınlandığı Gazete	Gazete Sayfası		Toplam
	Birinci Sayfa	İç Sayfalar	
Hürriyet	38 49,4%	39 50,6%	77 100,0%
Cumhuriyet	62 25,8%	178 74,2%	240 100,0%
Milliyet	41 21,8%	147 78,2%	188 100,0%
Toplam	141 27,9%	364 72,1%	505 100,0%

($x^2=21,580$; $df=2$; $p=,000<0,05$)

3.7.7.16. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

Gazetelerde yayınlanan 2017 referandumu ile ilgili haberlerin gazetelerin birinci sayfalarında nasıl yer bulduğu incelendiğinde, Hürriyet gazetesinde birinci sayfada yayınlanan 38 haberin %92,1'inin manşet altı, %5,3'ünün manşetten ve bu haberlerin yalnızca %2,6'sının sürmanşetten, Cumhuriyet gazetesinde birinci sayfada yer alan 62 haberin %90,3'ünün manşet altı, %9,7'sinin ise manşetten ve Milliyet gazetesinde birinci

sayfada 41 haberin yayınlandığı bu haberlerin %87,8'inin manşet altı, %9,8'inin manşetten ve %2,4'ünün ise sürmanşetten yayınlandığı görülmüştür. Bu sonuçlardan hareketle Hürriyet ve Milliyet gazetelerinin sürmanşetten birer haber yayınladıkları Cumhuriyet gazetesinin ise sürmanşetten hiç haber yayınlamamasına rağmen manşetten en fazla haber yayınlayan gazete olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgulara dayanarak haberlerin yayınlandığı gazete ile birinci sayfa haberlerinin konumu arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2=2,261$; $df=4$; $p=,688>0,05$) görülmüştür.

Tablo 145. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Birinci Sayfa Haberlerinin Konumu

Gazete	Haberlerin Konumu			Toplam
	Sürmanşet	Manşet	Manşet altı	
Hürriyet	1 2,6%	2 5,3%	35 92,1%	38 100,0%
Cumhuriyet	0 0,0%	6 9,7%	56 90,3%	62 100,0%
Milliyet	1 2,4%	4 9,8%	36 87,8%	41 100,0%
Toplam	2 1,4%	12 8,5%	127 90,1%	141 100,0%

($x^2=2,261$; $df=4$; $p=,688>0,05$)

3.7.7.17. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Fotoğraf Olup Olmaması

Yayınlanan haberlerde fotoğraf kullanılıp kullanılmadığına Tablo-146'dan bakıldığında, Hürriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin %83,1'inde fotoğraf olduğu %16,9'unda ise olmadığı, Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin %51,2'sinde fotoğraf olduğu, %48,8'inde ise olmadığı ve Milliyet gazetesinde yayınlanan haberlerin ise %81,9'unda fotoğraf olduğu, %18,1'inde ise olmadığı görülmektedir. Sonuçlardan hareketle referandumla ilgili yayınlanan haberlerinde fotoğrafa en fazla yer veren gazetenin Hürriyet gazetesi olduğu, Hürriyet gazetesini Milliyet gazetesinin izlediği görülmektedir. Bu analiz sonuçlarına dayanarak haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde fotoğraf olup

olmaması arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ($X^2=55,278$; $df=2$; $p=,000<0,001$) tespit edilmiştir.

Tablo 146. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Fotoğraf Olup Olmaması

Gazete	Fotoğraf		Toplam
	Var	Yok	
Hürriyet	64 83,1%	13 16,9%	77 100,0%
Cumhuriyet	123 51,2%	117 48,8%	240 100,0%
Milliyet	154 81,9%	34 18,1%	188 100,0%
Toplam	341 67,5%	164 32,5%	505 100,0%

($\chi^2=55,278$; $df=2$; $p=,000<0,001$)

3.7.7.18. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu

Referandumla ilgili haberlerde haber aktörlerinin hangi konuların ön plana çıktığı araştırıldığında, referandum konusunun her üç gazetede (Hürriyet %74, Cumhuriyet %91, Milliyet %95,2) yayınlanan haberlerde ön plana çıkan konu olduğu tespit edilmiştir. Haberlerde ön plana çıkan diğer konular gazetelerde tek tek incelendiğinde, Hürriyet gazetesinde ön plana çıkan ikinci konu “iç politika” (%15,6) üçüncü konu “dış politika” (%5,2) dördüncü konu “terör” (%3,9) ve beşinci konu ise “ekonomi” (%1,3) olmuştur. Cumhuriyet gazetesinde ise ön plana çıkan ikinci konu “terör” (%3,3) konusu olurken onu sırasıyla “ekonomi” (%2,9) “iç politika” (%0,8) ve “dış politika” (%0,8) izlemektedir. Milliyet gazetesinde ise referandum konusundan sonra ön plana çıkan iki konu “iç politika” (%3,2) ve “dış politika” (%1,6) konuları olmuştur. Bu bulgulara dayanarak haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde ön plana çıkan konu arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ($X^2=54,989$; $df=10$; $p=,000<0,001$) görülmüştür.

Tablo 147. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Konu

Gazete	Haberde Ön Plana Çıkan Konu						Toplam
	Referandum	Ekonomi	Terör	İç Politika	Dış Politika	Diğer	
Hürriyet	57	1	3	12	4	0	77
	74,0%	1,3%	3,9%	15,6%	5,2%	0,0%	100,0%
Cumhuriyet	220	7	8	2	2	1	240
	91,7%	2,9%	3,3%	0,8%	0,8%	0,4%	100,0%
Milliyet	179	0	0	6	3	0	188
	95,2%	0,0%	0,0%	3,2%	1,6%	0,0%	100,0%
Toplam	456	8	11	20	9	1	505

(x²=54,989; df=10; p=,000<0,001)

3.7.7.19. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör

Gazetelerde yayınlanan referandum konulu haberlerde ön plana çıkan ana aktör incelendiğinde, Cumhurbaşkanının Hürriyet gazetesinde yer alan haberlerin %27,5'inde, Cumhuriyet gazetesinde haberlerin %37,3'ünde, Milliyet gazetesinde ise haberlerin %35,3'ünde, Başbakanın Hürriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin %30,8'inde, Cumhuriyet gazetesinde haberlerin %28,2'sinde ve Milliyet gazetesinde ise haberlerin %41'inde, Parti genel başkanlarının Hürriyet gazetesinde haberlerin %22'sinde, Cumhuriyet gazetesinde haberlerin %35,8'inde, Milliyet gazetesinde %42,2'sinde Milletvekillerinin Hürriyet gazetesinde haberlerin %11,1'inde, Cumhuriyet gazetesinde %61,1'inde, Milliyet gazetesinde %27,8'inde ön plana çıkan ana aktör durumundadırlar. Yine YSK'nın ise Hürriyet gazetesinde haberlerin %9,1'inde, Cumhuriyet gazetesinde %45,5'inde, Milliyet gazetesinde %45,5'inde ana aktör olduğu, STK'nın Hürriyet gazetesinde haberlerin %7,1'inde, Cumhuriyet gazetesinde %92,9'unda, Seçmen Cumhuriyet gazetesinde haberlerin %78,7'sinde, Milliyet gazetesinde ise %21,3'ünde, Bakan Hürriyet gazetesinde haberlerin %4'ünde, Cumhuriyet gazetesinde %8'inde ve Milliyet gazetesinde %88'inde, Kamuoyu Önderi Hürriyet gazetesinde haberlerin %5,6'sında, Cumhuriyet gazetesinde %72,2'sinde, Milliyet gazetesinde %22,2'sinde, Bürokrat Cumhuriyet gazetesinde haberlerin %50'sinde, Milliyet gazetesinde %50'sinde ön

plana çıkan ana aktör olurken, Hürriyet gazetesinde yer alan haberlerin %13,7'sinde, Cumhuriyet gazetesinde yer alan haberlerin %46,2'sinde ve Milliyet gazetesinde yer alan haberlerin %40,2'sinde ise ana aktör olmadığı görülmektedir. Yapılan ki kare analizi sonucunda haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde ön plana çıkan aktör arasında anlamlı bir ilişki olduğu ($X^2=96,584$; $df=20$; $p=,000<0,001$) tespit edilmiştir.

Tablo 148. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Ön Plana Çıkan Ana Aktör

Haberde Ön Plana Çıkan Ana Aktör	Haberin Yayınlandığı Gazete			
	Hürriyet	Cumhuriyet	Milliyet	Toplam
Cumhurbaşkanı	14 27,5%	19 37,3%	18 35,3%	51 100,0%
Başbakan	12 30,8%	11 28,2%	16 41,0%	39 100,0%
Parti Genel Başkanları	24 22,0%	39 35,8%	46 42,2%	109 100,0%
Milletvekilleri	6 11,1%	33 61,1%	15 27,8%	54 100,0%
YSK	1 9,1%	5 45,5%	5 45,5%	11 100,0%
STK	1 7,1%	13 92,9%	0 0,0%	14 100,0%
Seçmen	0 0,0%	37 78,7%	10 21,3%	47 100,0%
Bakan	1 4,0%	2 8,0%	22 88,0%	25 100,0%
Kamuoyu Önderi	2 5,6%	26 72,2%	8 22,2%	36 100,0%
Bürokrat	0 0,0%	1 50,0%	1 50,0%	2 100,0%
Ana Aktör Yok	16 13,7%	54 46,2%	47 40,2%	117 100,0%
Toplam	77 15,2%	240 47,5%	188 37,2%	505 100,0%

($x^2=96,584$; $df=20$; $p=,000<0,001$)

3.7.7.20. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Yorumu Yer Verilip Verilmediği

2017 referandumu ile ilgili gazetelerin yayınladıkları haberlerde yoruma yer verip vermedikleri incelendiğinde, Hürriyet gazetesinin yayınladığı haberlerin %96,1 gibi büyük bir oranında yoruma yer vermediği, bu haberlerin sadece %3,9’unda ise yoruma yer verdiği, Cumhuriyet gazetesinde ise yayınlanan haberlerin %76,3’ünde yorum olmadığı, %23,8’inde ise yorum olduğu ve Milliyet gazetesinde haberlerin %95,2’sinde yorum olmadığı, %4,8’inde ise yorum olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlardan hareketle haberlerinde yoruma en fazla yer veren gazetenin Cumhuriyet gazetesi olduğu, yoruma en az yer veren gazetenin ise Hürriyet gazetesi olduğu tespit edilmiştir. Bu tespiti dayanarak haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde yoruma yer verilip verilmediği arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ($X^2=39,482$; $df=2$; $p=,000<0,001$) görülmüştür.

Tablo 149. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Yorum Olup Olmadığı

Gazete	Haberde Yorum		Toplam
	Var	Yok	
Hürriyet	3	74	77
	3,9%	96,1%	100,0%
Cumhuriyet	57	183	240
	23,8%	76,3%	100,0%
Milliyet	9	179	188
	4,8%	95,2%	100,0%
Toplam	69	436	505
	13,7%	86,3%	100,0%

($x^2=39,482$; $df=2$; $p=,000<0,001$)

3.7.7.21. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü

Gazetelerde yayınlanan haberlerin referandum konusuna nasıl yaklaştıkları incelendiğinde, Hürriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin %44,2’sinin referandumun lehinde, %35,1’inin aleyhinde ve %20,8’inin ise tarafsız olduğu, Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin %79,2’sinin referandumun aleyhinde, %15’inin tarafsız ve %5,8’inin

ise referandumun lehinde olduğu, Milliyet gazetesinde ise yayınlanan haberlerin %43,1'inin lehinde, %31,9'unun aleyhinde ve %25'inin ise referanduma tarafsız yaklaştığı görülmüştür. Tablo-149'a göre Hürriyet ve Milliyet gazetelerinin referandumun lehinde daha çok haber yayınladıkları, Cumhuriyet gazetesinin ise daha çok referandumun aleyhine haberler yayınladığı görülmüştür. Bu analiz sonucuna dayanarak haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerin yönü arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ($X^2=124,426$; $df=4$; $p=,000<0,001$) tespit edilmiştir.

Tablo 150. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Yönü

Gazete	Haberlerin Yönü			Toplam
	Lehinde	Aleyhinde	Tarafsız	
Hürriyet	34	27	16	77
	44,2%	35,1%	20,8%	100,0%
Cumhuriyet	14	190	36	240
	5,8%	79,2%	15,0%	100,0%
Milliyet	81	60	47	188
	43,1%	31,9%	25,0%	100,0%
Toplam	129	277	99	505
	25,5%	54,9%	19,6%	100,0%

($x^2=124,426$; $df=4$; $p=,000<0,001$)

3.7.7.22. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmemesi

Yayınlanan haberlerde kaynak olup olmadığına bakıldığında, Hürriyet gazetesinde yayınlanan haberlerin %83,1'inde kaynak belirtilirken bu haberlerin %16,9'unda ise belirtilmediği, Cumhuriyet gazetesinde ise haberlerin %85'inde kaynağın olduğu %15 ise olmadığı, Milliyet gazetesinde ise referandumla ilgili yayınlanan haberlerin %98,9'unda kaynağın olduğu %10,1'inde ise kaynak olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlardan hareketle haberlerinde kaynağı en fazla belirten gazetenin Milliyet gazetesi olduğu, en az belirten gazetenin ise Hürriyet gazetesi olduğu görülmektedir. Bu bulgulara dayanarak haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerde kaynağa yer verilip verilmemesi arasında anlamlı bir ilişki olduğu ($X^2=27,157$; $df=2$; $p=,000<0,001$) tespit edilmiştir.

Tablo 151. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerde Kaynağa Yer Verilip Verilmediği

Gazete	Haberlerin Kaynağı		Toplam
	Var	Yok	
Hürriyet	64 83,1%	13 16,9%	77 100,0%
Cumhuriyet	204 85,0%	36 15,0%	240 100,0%
Milliyet	186 98,9%	2 1,1%	188 100,0%
Toplam	454 89,9%	51 10,1%	505 100,0%

(x²=27,157; df=2; p=,000<0,001)

3.7.7.23. Referandumla İlgili Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

Gazetelerin referandumla ilgili yayınladıkları haberlerin siyasal katılma türlerinden hangilerine örnek teşkil ettiğine bakıldığında, Hürriyet gazetesinde yayınlanan haberlerde, “siyasal tartışmalara katılma yoluyla siyasete katılmanın %35,1 ile birinci sırada, “çeşitli eylemlere katılma yoluyla siyasete katılmanın” %33,8 ile ikinci sırada, “oy kullanma yoluyla siyasete katılmanın” %16,9 ile üçüncü sırada ve “siyasal olayları izleme yoluyla siyasete katılmanın” %14,3 ile son sırada yer aldığı görülmektedir. Cumhuriyet gazetesine gelindiğinde ise referandumla ilgili haberlerde en fazla yer alan katılma türünün %33,3 ile “çeşitli eylemlere katılma yoluyla” siyasete katılma olduğu görülmüştür. Bu katılma türünü %31,7 ile “siyasal tartışmalara katılma yoluyla siyasete katılma” %23,3 ile “siyasal olayları izleme yoluyla siyasete katılma” %11,7 ile “oy kullanma yoluyla siyasete katılma” %31,9 ile “siyasal tartışmalara katılma yoluyla siyasete katılma” izlemektedir. Milliyet gazetesinde ise ilk sırada %31,9 ile “siyasal tartışmalara katılma yoluyla siyasete” katılma, ikinci sırada %29,8 ile “çeşitli eylemlere katılma yoluyla katılma yoluyla siyasete katılma” üçüncü sırada %23,9 ile “oy kullanma yoluyla siyasete katılma” ve son sırada ise %14,4 ile “siyasal olayları izleme yoluyla siyasete katılmanın” yer aldığı tespit edilmiştir. Bu bulgulara dayanarak haberlerin yayınlandığı gazete ile haberlerin siyasal katılma türleri

açısından dağılımı arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ($X^2=15,508$; $df=6$; $p=,017<0,05$) görülmüştür.

Tablo 152. Haberlerin Yayınlandığı Gazete ile Haberlerin Siyasal Katılma Türleri Açısından Dağılımı

Gazete	Oy Kullanma Yoluyla Siyasete Katılma	Siyasal Katılma Türleri			Toplam
		Çeşitli Eylemlere Katılma Yoluyla Siyasete Katılma	Siyasal Olayları İzleme Yoluyla Siyasete Katılma	Siyasal Tartışmalara Katılma Yolu ile Siyasete Katılma	
Hürriyet	13 16,9%	26 33,8%	11 14,3%	27 35,1%	77 100,0%
Cumhuriyet	28 11,7%	80 33,3%	56 23,3%	76 31,7%	240 100,0%
Milliyet	45 23,9%	56 29,8%	27 14,4%	60 31,9%	188 100,0%
Toplam	86 17,0%	162 32,1%	94 18,6%	163 32,3%	505 100,0%

($x^2=15,508$; $df=6$; $p=,017<0,05$)

SONUÇ

Devleti yönetenler kendi aralarında karar veremediklerinde, yasalar gerektirdiğinde veya verilecek kararın sorumluluğunu tek başlarına üstlenmek istemediklerinde, temsil ettikleri halka müracaat ederler. Halkın tamamının bir konuda fikrini beyan etmesi, temsili demokrasiler çağında bir doğrudan demokrasi pratiği olarak cezbedici bir yön taşımaktadır. Ancak temsili demokrasi bünyesinde doğrudan demokrasi mekanizmalarının kullanılması tartışmalı bir konudur. Diğer taraftan, doğrudan demokrasi mekanizmalarının günümüzde giderek daha fazla kullanılmaya başlandığı da bir gerçektir (Kaya Osmanbaşoğlu ve Bekaroğlu, 2019:1). Yakın geçmişte Türkiye ve birçok (İngiltere- 2016, Macaristan- 2016, Yunanistan- 2015, Kırım- 2014, Mısır- 2011, Kıbrıs- 2004) ülke çeşitli konularda bir karara varabilmek için referandum yolunu kullanmıştır.

Basın, sosyal sorumluluğunun da gereği olarak toplumu ilgilendiren sosyal ve siyasi konularda toplumu bilgilendirmekle yükümlüdür. Özellikle referandum gibi önemli bir konuda basının, toplumu bilgilendirme yükümlülüğünü ne ölçüde gerçekleştirdiği ve bu bilgilendirmenin toplumun siyasete katılımına etki edip etmediği çalışmada analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında Türkiye’de gerçekleşen yedi referandum döneminde de yayın hayatını sürdüren Hürriyet, Milliyet ve Cumhuriyet gazeteleri Türk Yazılı Basını temsil eden seçilmiş ve bu gazetelerde her referandum döneminde referandumdan önceki 14 gün ve referandum sonrası bir gün olmak üzere toplam on beş günlük süre içinde referandumla ilgili yayınlanan haberler incelemeye tabi tutulmuştur.

Türkiye’de 1961 yılından bu yana gerçekleştirilen referandumlardan ilk ikisi (1961 ve 1982 referandumları) askeri darbelerden sonra yapılan yeni anayasaların oylanması için yapılmıştır. 1987 ve 1988 referandumları ise tek bir maddenin oylandığı referandumlardır. 1987 referandumunda 1982 askeri darbesi sonucu siyaset yapma yasağı getirilen bazı siyasilerin yasaklarının kaldırılması için yapılırken, 1988 referandumunda ise yerel seçimlerin bir yıl öne çekilmesi amacıyla yapılmıştır. Son üç referandum ise 2000’li yıllarda yapılmıştır. Söz konusu üç referandumdan birincisi olan 2007 referandumunda Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi, 2010 referandumunda anayasada

değiştirilmek istenen 26 maddelik paket ve 2017 referandumunda ise Türkiye'nin yeni yönetim sistemine (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi) geçişi oylanmıştır. Gerçekleştirilen yedi referandumun altısında halk oyunu "Evet"ten yana kullanırken, yalnızca 1988 referandumunda halkın seçimi "Hayır" olmuştur.

1961 ve 1982 referandumları askeri darbelerden sonra yapılmalarından dolayı diğer referandalardan birçok noktada farklılık göstermektedirler. En önemli farklılık tabi ki her iki Anayasanın da askeri yönetimin belirlediği kurum ve kişilerce hazırlanması ve askeri yönetimin hüküm sürdüğü bir ortamda halk oyuna sunulmasıdır. Bu referandum dönemlerindeki bir diğer farklılık ise askeri yönetimin seçmenler üzerinde kurmuş olduğu baskıdır. Şöyle ki, bu süreçte karşı propaganda yapmak bir suç olarak görülmüş ve referandumlar aleyhine propaganda yapanlar zaman zaman tutuklanmışlardır. Öte yandan halk, darbe öncesi ülkenin içinde bulunduğu kaos ortamı ile korkutularak eğer o günlere geri dönülmesi istenmiyorsa yeni Anayasaya evet oyu vermeleri gerektiği hususunda yönlendirilmiştir. Benzer bir şekilde askeri yönetimin baskısını yazılı basın üzerinde de görmek mümkündür. Bu dönemde yayın hayatını sürdüren ve araştırma kapsamında örneklem olarak seçilen üç gazetede de referandumu destekleyen haberlere daha fazla yer verildiği buna karşın, referandum karşıtı haberlere ise neredeyse hiç yer verilmediği görülmüştür.

Çalışmadan elde edilen verilere bakıldığında, ilk referandum olan 1961 referandumu ile ilgili 109 haber, 1982 referandumu ile ilgili 117 haber, 1987 referandumu ile ilgili 283 haber, 1988 referandumu ile ilgili 213 haber, 2007 referandumu ile ilgili 96 haber, 2010 referandumu ile ilgili 458 haber ve 2017 referandumu ile ilgili 505 haberin yayınlandığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda toplam 1781 haber ele alınıp incelenmiştir. Ele alınan haberlerin sayısının genel olarak geçmişten günümüze doğru bir artış gösterdiği, bu artışın 2007 yılındaki referandum sürecinde kesintiye uğradığı, bunun da incelenen tarihlere yakın tarihte ülkede gerçekleşen terör olayından kaynaklı olduğu tespit edilmiştir. Bu dönemde gazeteler sayfalarında daha çok yaşanan terör olayına yer vermiş, bu durum da referandumla ilgili haberlerin sayısının 96'da kalmasına sebep olmuştur. Diğer dönemlerde referandumlarla ilgili haberlerin sayısının artmasının temel sebebi olarak gazetelerin sayfa

sayılarının artması gösterilebilir. Önceleri altı sayfa yayınlanan gazeteler gün geçtikçe sayfa sayılarını artırmış hatta yakın dönemde günlük 35-40 sayfa ile yayımlandıkları görülmüştür.

Gazetelerde yayınlanan referandum haberlerinin daha çok hangi günlerde yoğunlaştığına bakıldığında ise haberlerin genel de tüm referandumlarda referandum öncesi, son beş günde ve referandumun gerçekleştiği tarihin ertesi gününde yoğunlaştığı görülmüştür. Bu bulgulardan hareketle referanduma az bir zaman kala gazetelerin halkı bilgilendirmek amacıyla daha fazla haber yapma isteği içinde bulundukları söylenebilir. Ayrıca haber içeriklerine bakıldığında referandum tarihine yakın günlerde yayınlanan haberlerin seçim yasakları nedeniyle daha çok seçmeni nasıl oy kullanacağı, uyması gereken kurallar konusunda, referandum sonrası yayınlanan haberlerin ise referandum sonuçları hakkında halkı bilgilendirme amaçlı olduğu tespit edilmiştir.

Referandumla ilgili yayınlanan haberlerin hangi sayfalarda daha fazla yer aldığına bakıldığında 1961, 1982, 1987 ve 1988 referandumları ile ilgili gazetelerde yayınlanan haberlerin çoğunluğunun gazetelerin birinci sayfalarında yer aldığı; 2007, 2010 ve 2017 referandumu ile ilgili gazetelerde yayınlanan haberlerin ise büyük bir oranının iç sayfalarda yer aldığı tespit edilmiştir. Referandumlarla ilgili haberlerin yayımlandıkları sayfalar arasındaki bu farkın sebepleri olarak 1961 ve 1982 referandumlarının darbe hükümetleri tarafından gerçekleştirilmiş olması, 1987 ve 1988 yıllarında gerçekleştirilen referandumların konusunun bizzat siyasileri ve siyasi partileri ilgilendirmesinden dolayı söz konusu referandumlar çerçevesinde verilen demeçlerin ve gerçekleştirilen etkinliklerin yazılı basın tarafından daha önemli görülmesi sayılabilir. Sonraki referandumlarla ilgili yayınlanan haberlerin büyük oranının iç sayfalarda yer almasının en önemli sebebi ise gazetelerin sayfa sayılarındaki artıştır.

Referandumla ilgili haberlerde fotoğraf kullanımına bakıldığında, 1961, 1982, 1987, 1988 ve 2007 referandumlarında gazetelerin referandum haberlerinde fotoğrafa daha az yer verdikleri, 2010 ve 2017 referandumlarında ise daha fazla yer verdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu fotoğraflar incelendiğinde daha çok mitingler, ziyaretler, toplantılar ve siyasetçilerin görsellerine yer veren fotoğraflar olduğu görülmektedir. Bu bulgulardan

hareketle geçmişten günümüze haber sunumunda etkiyi artırmak, haberin gerçekliğini vurgulamak için fotoğraf kullanımının arttığı ifade edilebilir.

Referandumlarla ilgili haberlerde ön plana çıkan konu ele alındığında yedi referandum döneminde de en fazla ön plana çıkan konunun “referandum” olduğu, ikinci olarak referandum haberlerinin “iç politika” ile ilişkilendirilerek sunulduğu tespit edilmiştir. Referandum konusunun haberlerde en fazla ön plana çıkan konu olması gazetelerin referandum konularına önem verdiğinin göstergesi olarak okunabilir.

Haberlerde ön plana çıkan ana aktör incelendiğinde 1961 referandumunda parti genel başkanları, 1982 referandumunda Cumhurbaşkanı, 1987 referandumunda parti genel başkanları, 1988 referandumunda parti genel başkanları, 2007 referandumunda seçmenle birlikte parti genel başkanları, 2010 ve 2017 referandumlarında da yine parti genel başkanları en fazla ön plana çıkan aktörler olmuşlardır. 1982 referandumunda ana aktörün diğer referandumlarda ön plana çıkan ana aktörden farklılaşmasının sebebi olarak, bu referandumun darbe sonrası darbe hükümeti tarafından ve karşı propaganda yapmanın yasak olduğu bir dönemde yapılmış olması gösterilebilir.

Referandumlarda gazetelerin haberlerinde yoruma yer verip vermedikleri incelendiğinde, gazetelerin haberlerinde yoruma çok fazla yer vermedikleri ancak gazeteler özelinde bakıldığında haberlerinde yoruma en fazla yer veren gazetenin Cumhuriyet gazetesi olduğu görülmüştür.

Haberlerin yönü incelendiğinde 1961, 1982 ve 1987 referandumlarında referandumun lehinde olan haberlerin daha fazla olduğu tespit edilirken; 1988, 2007, 2010 ve 2017 referandumların da ise referandumun aleyhinde yayınlanan haberlerin daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç gazeteler bağlamında değerlendirildiğinde 1961, 1982 ve 1987 referandumlarında her üç gazetede lehte yayınlanan haber sayısının aleyhte yayınlanan haber sayısından fazla olduğu görülmüştür. 1988, ve 2010 referandumlarında ise tersi bir durum gerçekleşmiş her üç gazetede gerçekleşen referandumların aleyhinde haberlere daha fazla yer vermişlerdir. 2007 referandumuna bakıldığında incelenen gazetelerden Hürriyet’in lehte ve aleyhte haber sayılarının birbirine çok yakın olduğu, bir anlamda denge politikası güttüğü görülürken; Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinin bu

referandum döneminde de aleyhte haberlere daha fazla yer verdikleri tespit edilmiştir. Buna benzer bir durum 2017 referandumunda da gerçekleşmiştir. Şöyle ki 2017 referandumuyla ilgili toplam yayınlanan haberlere bakıldığında aleyhte haberlerin daha fazla olduğu, ancak bu haberlerin çoğunlukla Cumhuriyet gazetesince yayınlandığı buna karşın Hürriyet ve Milliyet gazetelerinin ise yayınladıkları haberlerde referandum lehine bir tavır sergiledikleri görülmüştür. Bu bulgulardan hareketle de gazetelerin referandum dönemlerinde de genel yayın politikaları doğrultusunda haberler yayınladıkları ifade edilebilir. Bilindiği üzere Hürriyet ve Milliyet gazeteleri daha çok merkezde konumlandırılırken; Cumhuriyet gazetesi ise daha çok sol eğilimli bir gazete olarak konumlandırılmaktadır.

Referandumla ilgili haberlerde gazetelerin yaptıkları haberlerde eksik yön olup olmadığı araştırılmış ve 1961 ve 1982 yıllarında yayınlanan haberlerin bir kısmında “nerede” ve “ne zaman” sorularının yanıtlarının olmadığı tespit edilmiştir. Diğer beş referandum döneminde gazetelerde yayınlanan haberlerde eksik yöne rastlanmamıştır. Bu sonuç gazetelerin günümüzde 5N1K kuralına uygun haberler yayınlamaya daha fazla özen gösterdiklerini ortaya koymuştur.

Haberde kaynağın belirtilip belirtilmemesi gazetecinin inisiyatifinde olan bir durumdur. Ancak haberin kaynağının belli olması haberin güvenilirliğini arttıran bir faktördür. Referandumla ilgili haberlerde kaynak olup olmadığı incelendiğinde haberlerin büyük bir çoğunluğunda kaynağın olduğu tespit edilmiştir.

Referandumla ilgili siyasilerin yaptıkları mitingler, basın açıklamaları, yurt gezileri, televizyon programları, seçmenlerin nasıl oy kullanması gerektiği ile ilgili haberlerin tamamı çalışmada siyasal bilgilenme ve siyasal katılmaya katkı yapan haberler olarak kabul edilmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde gazeteler tarafından yapılan ve referandum konusunun geçtiği tüm haberler siyasal bilgilenmeye katkı sağlayan ve siyasal katılmayı teşvik eden haberler olarak kodlanmıştır. Günümüzde gazeteler, siyasal bilgilenme noktasında insanların daha ayrıntılı bilgilere ulaşmak için tercih ettikleri araçlardır.

Gazetelerde yayınlanan referandumla ilgili haberlerin siyasal katılım üzerinde nasıl bir etkiye yol açtığını ortaya koymak için yayınlanan haber sayıları ile referanduma katılım oranları karşılaştırıldığında, 1961 referandumu ile ilgili gazetelerde 109 haberin

yayınlandığı, referanduma katılımın %81; 1982 referandumu ile ilgili 117 haberin yayınlandığı, referanduma katılımın %91,3; 1987 referandumunda gazetelerde 283 haberin yayınlandığı, referanduma katılımın %93,6; 1988 referandumunda yayınlanan haber sayısının 213 referanduma katılımın %88,8; 2007 referandumunda gazetelerde referandumla ilgili 96 haberin yayınlandığı, katılım oranının %67,5; 2010 referandumunda yayınlanan haber sayısının 458 olduğu, katılım oranının %73,7 olduğu ve 2017 referandumu ile ilgili gazetelerde 505 haberin yayınlandığı referanduma katılım oranını ise %77,43 olduğu görülmüştür. Bu verilere bakıldığında genel manada referandum dönemlerinde yayınlanan haber sayısı ile referandumlara katılım oranı arasında doğrusal bir ilişki olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle gazeteler sundukları haberlerle halkın siyasal bilgilenmesine katkı sunmakta, siyasi konulara olan ilgisini artırmakta ve bu da siyasal katılım ile neticelenmektedir.

Referandumlarla ilgili yayınlanan haberlerin siyasal katılma türlerinden en çok hangisini kapsadığına bakıldığında, 1961, 1982 ve 1987 referandumu ile ilgili yayınlanan haberlerin çoğunluğunun “oy kullanma yoluyla siyasete katılma” türünü içerdiği, 1988 referandumu ile ilgili yayınlanan haberlerin çoğunluğunun “çeşitli eylemlere katılma yoluyla siyasete katılma” türünü içerdiği, 2007 ve 2010 referandumları ile ilgili haberlerin çoğunluğunun “siyasal tartışmalara katılma yoluyla siyasete katılma” türünü içerdiği ve 2017 referandumu ile ilgili yayınlanan haberlerin çoğunluğunun ise “siyasal tartışmalara katılma yoluyla siyasete katılma ve “çeşitli eylemlere katılma yoluyla siyasete katılma” türlerini içeren haberler olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmadan elde edilen tüm sonuçlar göz önünde bulundurularak genel manada yazılı basının özelde de gazetelerin, referandum dönemlerinde yayınladıkları haberlerle halkın siyasal konularda bilgi edinmesine katkı sunduğu ve seçmenlerin siyasi konulara olan ilgilerini artırma yoluyla da siyasal katılımlarını artırmada önemli bir görevi yerine getirdikleri söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, E. B. (2007). “E-Devlet ve İletişim Teknolojileri İlişkisi: Panel Eşbütünleşim Analizi Denemesi”. *Medya ve Siyaset*. İzmir: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi, 15-17 Kasım, 251-261.
- Ahmad, F ve Turgay B. (1976). *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*. Ankara: Bilgi Yayınları
- Ahmad, F. (1994). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. (Çev.: Ahmet Fethi). İstanbul: Hil Yayınları.
- Akandere, O. (1998). *Milli Şef Dönemi; Çok Partili Hayat Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938-1945*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Akbaş, S. (1989). *Adalet Partisi ve İdeolojisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Akçakaya, M ve Özdemir, A. (2018). “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Siyasal İstikrar”. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 53 (3), 922-944.
- Akgün, B. (2007). *Türkiye’de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Akgün, M. H. (2017). Başkanlıktan Cumhurbaşkanlığı Sistemine: 2012 ve 2016 Ak Parti Önerileri. *SETA Perspektif*, Sayı: 163, Ocak, ([https:// setav.org./ assets/ uploads/2017/01/ Perspektif 163.pdf](https://setav.org/assets/uploads/2017/01/Perspektif163.pdf)) (Erişim tarihi: 15/01/2019).
- Akıncı, A.ve Usta, S. (2015). “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan İç Faktörlerin Analizi”. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(29), 41-52
- Akşin, S. (1996). *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi*. Ankara: İmaj yayınevi.

- Aktaş, H. (2004). “Partilerin Seçim Kampanyaları Örneğinde Siyasal İletişim” (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Konya: *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı.
- Aktaş, M. (2015). “Demokrasi Kavramına Eleştirel Bir Bakış”. *Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 87-105.
- Alkan, Ö. M. (1999). “Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi”. No: 39, 48-61 (www.academia.edu.tr).
- Alptekin, H ve Köse T. (2018). “24 Haziran Kazananı Çok, Kaybedeni Az Seçim”. *Analiz*, Ankara: SETA, Sayı: 248, 7-16. <https://setav.org/assets/uploads/2018/07/248.-24-Haziran.pdf> Erişim Tarihi: 10.02.2018.
- Altan, C. (2005). “Genel Seçimler-Yerel Seçimler İlişkisi (1983-2004)”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (12) 174-190.
- Anbarlı Bozatay, Ş. (2011). “12 Eylül 2010 Referandum ve Referandum Sürecinin Üniversite Öğrencileri Tarafından Algılanmasına İlişkin Bir Araştırma: Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9 (2), 115-140.
- Anık, C. (1999). Siyasi Rejimler ve Kamuoyu. *Selçuk İletişim Dergisi*, 1(1), 78-83.
- Anık, Cengiz (2000) *Siyasal İkna*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Aritoteles. (1975). *Politika*. (Çev.: M. Tuncay). Ankara: Remzi Kitabevi.
- Arklan, Ü ve Karakoç E. (2013). “Medyanın Genel ve Siyasal Gündeme İlişkin Bilgi Edinme Aracı Olarak Kullanımı: Görgül Bir Araştırma”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (33), 325-363.
- Arklan, Ü. (2009). *Halkla İlişkiler ve Bilgi Edinme Hakkı: Türk Kamu Yönetimi Açısından Bir Yaklaşım*. İstanbul: Literatürk Yayınları.
- Arklan, Ü. ve Rençber, H. (2018). “16 Nisan 2017 Anayasa Referandumu Öncesi Sürecin Türk Yazılı Basınındaki Yansıması: Hürriyet, Sabah ve Sözcü Gazeteleri Örneği”. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6 (1), 224-249.

- Arslan, D. A. (2007). “12 Eylül 1980 Müdahalesi Sonrası Türkiye’nin Siyasi Yapısı”. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, (11), 1-29.
- Aslan, Ali (2015) “7 Haziran’dan 1Kasım’a Türkiye’de Siyaset ve Seçimler”, *Analiz*, Ankara: SETA, Sayı: 140, 7-30. http://file.setav.org/Files/Pdf/20151028130648_7-haziran%E2%80%99dan-1-kasim%E2%80%99a-turkiye%E2%80%99de-siyaset-ve-secimler-pdf.pdf , Erişim Tarihi: 10.05.2018
- Aslan, E. ve Tavşancıl, E. (2001). *İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*, İstanbul: Epsilon.
- Atabay, M. (2015). *Türk Demokrasi Tarihi: Partiler, Seçimler, İktidarlar ve Müdahalelerle*, Edirne: Paradigma Akademi Yayınları.
- Ateş, D. (2015). *Demokratik Siyaset: Siyaset Biliminin Çağdaş Temelleri*, Bursa: Dora Basım-Yayın Dağıtım.
- Atkin, C. ve Heald, G. (1976). “Effects of Political Advertising”. *The Public Opinion Quarterly*, 40 (2), 216-228.
- Ayata, G. A. (1995). “Türkiye’nin Demokratikleşmesi Sürecinde Ortanın Solu Hareketi”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50 (3), 79-88.
- Aziz, A. (2003). *Siyasal İletişim*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Balcı, Ş. ve Akar, H. (2010). “Siyasal Bilgilenmede İletişim Araç ve Yöntemlerinin Önem Düzeyi: 29 Mart Yerel Seçimleri Konya Araştırması”, *E-Journal of New World Sciences Academy*, 5(2), 282-305.
- Baykal, D. (1970). *Siyasal Katılma, Bir Davranış İncelemesi*, Ankara: AÜSBF Yayını.
- Beetham, D. ve Boyle, K. (1998). *Demokrasinin Temelleri*. (Çev.: Vahit Bıçak). Ankara: Liberte Yayınları.
- Berger, A. A. (1998). *Media Research Techniques*, Thousand Oaks, California: SAGE Publications.
- Berkowitz, D. ve Pritchard, D. (1989). “Political Knowledge and Communication Resources”. *Journalism Quarterly*, 66 (3), 697-701.

- Birol S. (2012). “1961 Anayasasında İfade Özgürlüğü”. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 11 (43), 39-54.
- Bozdağ, İ. (1992). *Dünyada ve Türkiye’de Basın İstibdadı*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Brians, C.L. ve Wattenberg, M. P. (1996). “Campaign Issue Knowledge and Salience: Comparing Reception from TV Commercials, TV News, and Newspapers”. *American Journal of Political Science*, 40 (1), 172-193.
- Buran, H. (2009). “Siyasal Rejim Sınıflamalarının Yeniden Gözden Geçirilmesi Üzerine ”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (1), 69-97.
- Cereci, S. (2013). Medya ve Demokrasi İlişkisi: Kısıtlama Sorunu, *Akademik Bakış Dergisi*, 38, 1-8.
- Coşkun, V. (2017). “16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi”. *DÜHFD*, 22 (36), 3-30.
- Çakı, F. (2018). “Türkiye’de 15 Temmuz’un Toplumsal Etkileri ve Ona Yol Açan Faktörler Üzerine Düşünceler”. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13 (1), 91-124.
- Çam, E. (1990). *Siyaset Bilimine Giriş*, İstanbul: Der Yayınları.
- Çavdar, T. (2004). *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi-1950’den Günümüze*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Çetin, H. (2002). Totalitarizm: İdeolojik Kökenleri ve Toplumsal İnşa Araçları, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 15-43
- Çufalı, M. (2005). *Çok Partili Hayata Geçiş Dönemi: 1945-1950*. Adnan Küçük, Selahaddin Bakan ve Ahmet Karadağ (ed). 21. Yüzyıl Eşiğinde Türkiye’de Siyasal Hayat. I. Cilt. İstanbul: Aktüel Yayınları.
- Çukurçayır, M. A. (2002). *Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi: “Küreselleşme Sürecinde Yurttaş, Yönetim, Siyaset*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Dahl, R. A. (1963). *Modern Political Analysis*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Dahl, R.A. (2001). *Demokrasi Üstüne*. (Çev.: Betül Kadioğlu). Ankara: Yetkin Yayınları.

- Daver, B. (1993). *Siyaset Bilimi Giriş*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Demir, F. (1998). *Demokrasilerde Hükümet Sistemleri ve Başkanlık Hükümeti Rejimi*. İzmir: Ege Genç İş Adamları Derneği. <https://www.egiad.org.tr/wp-content/uploads/arastirma-raporlari/demokrasilerde-hukumet-sistemleri.pdf> Erişim Tarihi: 02.03.2018
- Demir, V. (2007). *Türkiye’de Medya Siyaset İlişkisi*. Ankara: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Demirel, A. ve Sözen S. (2013). *Türk Siyasal Hayatı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.
- Dilber, F. (2012). “Seçmenlerin Kitle İletişim Araçlarından Aldığı Siyasal İçerikli Bilgilerden Etkilenme Düzeyi; Karaman İli Seçmenleri Üzerine Bir Alan Araştırması”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1 (4), 83-105.
- Duman, D. ve Sun İpekşen, S. (2013). “Türkiye’de Genel Seçim Kampanyaları”, *Turkish Studies*, 8 (7), 117-135.
- Dursun, D. (2014). *Siyaset Bilimi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Duverger, M. (1964). *Politikaya Giriş*. (Çev.: Samih Tiryakioğlu). İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Duverger, M. (1986). *Siyasal Rejimler*. (Çev.: Teoman Tunçdoğan). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Duverger, M. (1993). *Siyasi Partiler*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Dündar, L. (2016). “12 Eylül 1980 Darbesinin Basına Etkileri”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (16), 125-154.
- Ekici, İ. (2010). “Referandumda Seçmen Tercihini Belirleyen Faktörler ve Süreç Değerlendirmesi”, *Politika Dergisi*, (24), 26-32.
- Ercebe Ercebe, Ö. (2016). Türkiye’nin Medya Sistemi ve Otoriterleşme Eğiliminin Yapısal Temelleri, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 51-89.

- Erdoğan, E. (2003). “Türk Gençliği ve Siyasal Katılım:1999-2003”, <https://docplayer.biz.tr/674552-Turk-gencligi-ve-siyasal-katilim-1999-2003.html>
Erişim tarihi:13. 03.2019
- Erdoğan, E. (2015). “Siyasal Psikoloji Siyasal Katılım Hakkında Ne Öğretebilir? Gezi Protestolarına Katılanlar Üzerinden Bir Değerlendirme”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 3(1), 31-58.
- Erkmen, A. (2018). “Türkiye’de 1950-2002 Yılları Arasında Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Halk İradesine Etkisi”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18(3), 1225-1247.
- Erlər Bayır, Ö. (2011). “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Solda Partileşme”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (45), 45-72.
- Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Eroğul, C. (1991). *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Eroğul, C. (1997). “Siyaset Kavramı Hakkında Bir Deneme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 29(2), 113-130.
- Eroğul, C. (2007). “2007 Cumhurbaşkanı Seçimi Bunalımından Çıkarılabilecek Dersler”, *AÜSBF Dergisi*, 62 (3), 167-181.
- Eroğul, C. (2014). *Siyasal Katılma*, G. Atılgan ve E.A. Aytekin (Ed.), *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojileri Disiplinler Arası İlişkiler*, (ss. 227-237) içinde. Ankara: Yordam.
- Ertürk, D. (2016). “Postmodern Dönemde Bir Siyasal Katılım Biçimi Olarak Siyasal Parti Üyeliği ve Aktivizm”, *Mukaddime*, 7(2), 341-359.
- Ertürk, H. (2012). *Referandum Sürecinde Yazılı Basının Kamuoyu Oluşturma İşlevi (Yeni Şafak ve Radikal Gazeteleri)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gezgin, S. (2002). “Medyanın Toplumsal İşlevi ve Kamuoyu Oluşumu”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(12), 11-20.

- Gezgin, S. (2006). “*Medya ve Demokrasi*”,
http://www.konrad.org.tr/Medya%20Mercek/19_gezgin.pdf Erişim: 25.03.2019
- Gilens, M., Glaser, J. & Mendelberg, T. (2001). “Having a Say: Political Efficacy in the Context of Direct Democracy”, American Political Science Association Annual Meetings, August 30- September 2, San Francisco.
http://www.princeton.edu/~talim/Efficacy_PaperApsa2001.pdf Erişim Tarihi: 13.05.2018
- Giritli, İ. ve Sarmaşık, J. (2001) *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Gökçe O., Akgün B. & Karaçor S. (2002). “3 Kasım Seçimlerinin Anatomisi: Türk Siyasetinde Süreklilik ve Değişim”, *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve İktisadi Araştırmalar Dergisi*, 2 (2), 1-36.
- Gökçe, A. F. (2013). “Siyasi Partilerde Parti İçi Demokrasi ve Disiplin Algısı: Türkiye”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5 (9), 65-79.
- Gökçe, O. (2001). *İçerik Çözümlemesi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Göksel, B. A. & Bitirim, S. (2007). “AKP VE CHP’nin Seçim Bildirgelerinin İnternet Ortamında Temsili: Sanal Propaganda”, *Uluslararası Medya ve Siyaset Sempozyumu*, 15 Kasım 2007, İzmir: Cilt 1, 349-359.
- Göksel, T. & Çınar Y. (2011). “12 Haziran 2011 Seçiminde Seçim Sisteminin Parlamento Yapısına Etkileri”, https://www.tepav.org.tr/upload/files/13080436281.12_Haziran_2011Seciminde_Secim_Sisteminin_Parlamento_Yapisina_Etkileri.pdf
Erişim Tarihi:18.04.2019
- Gölcü, A. (2015). *Demokrasi Kültürü ve Medya: Köşe Yazılarında Demokrasi Söylemi*. Konya: Literatürk Academia.
- Gönenç, L. (2005). “Türkiye’de Hükümet Sistemi Değişikliği Tartışmaları ve Olanakları ve Olasılıkları Üzerine Bir Çalışma Notu”, *Başkanlık Sistemi*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 1-13.

- Göze, A. (2005). *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ.
- Gözler, K. (1988). “Halk Oylamasının Değeri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 40 (1), 97-113.
- Gözler, K. (2013). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Grönlund, K. (2007). “Knowing and Not Knowing: The Internet and Political Information”, *Scandinavian Political Studies*, 30 (3), 397-418.
- Güneş, S. (1996). *Medya ve Kültür*. Ankara: Vadi Yayını.
- Heywood, A. (2010). *Siyaset*. (Çev.: Bekir Berat Özipek). Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2012). *Siyaset*. Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2017). *Siyaset Teorisine Giriş*. İstanbul: Küre Yayınları.
- <http://bianet.org/1/17/183220-1987-referandumu-ozal-75-bin-oyla-kaybetti> Erişim Tarihi: 09/02/2019
- <http://cdn.chp.org.tr/cms/1991/Folder//46181.pdf> Erişim Tarihi: 29.03.2019
- <http://www.tesav.org.tr/wp-content/uploads/2017/05/0-ref-sonuc.pdf> Erişim Tarihi: 19.04.2019
- <http://www.tha.com.tr/turgutozal/sayfa292.htm> Erişim Tarihi: 20.02.2019
- [http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/1Kasim2015/KesinSecimSonuclari/96 A.pdf](http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/1Kasim2015/KesinSecimSonuclari/96A.pdf) Erişim Tarihi: 19.04.2019
- [https:// www.yenisafak.com/seçim-referandum-1982](https://www.yenisafak.com/seçim-referandum-1982) Erişim Tarihi: 6.02.2019
- <https://anayasa.tbmm.gov.tr/1961.aspx> Erişim Tarihi: 22/01/2019
- https://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari/secim3_tr.pdf Erişim Tarihi: 25.03.2019
- <https://secim.haberler.com/2011/> Erişim Tarihi: 18.04.2019
- <https://secim.haberler.com/2018/cumhurbaskanligi-secim-sonuclari/> Erişim Tarihi: 19.04.2019

<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5678.html> Erişim Tarihi: 25.02.2019

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39450106> Erişim Tarihi:25.02.2019

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39462061> Erişim Tarihi:23.01.2019

https://www.birarada.org/.../2017_12_Demokrasi_Barometresi_Analiz_Raporu_No9_etkin_... Etkin Bir Meclis İçin Nasıl Bir Siyasi Parti ve Seçim Sistemi? Erişim Tarihi: 12.03.2019

<https://www.habertürk.com/Gündem> Erişim Tarihi:25.02.2019

<https://www.megep.meb.gov.tr/mte-program-modul/moduler-pdf/kitle%20iletisim.pdf> Erişim Tarihi: 08.02.2019

<https://www.seçim-sonuçları.com/2007> Erişim Tarihi:17.04.2019

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1950 Erişim Tarihi: 02.08.2018

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem21/yil2/bas/b001m.htm> Erişim Tarihi: 02.10.2018

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem21/yil2/bas/b001m.htm> Erişim Tarihi: 20.02.2019

<https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/yildiray-ogur/595751.aspx> Erişim Tarihi: 08.03.2019

<https://www.yenisafak.com/secim-referandum-1982/secim-sonuclari> Erişim Tarihi: 08/02/2019

<https://www.yenisafak.com/seçim-referandum-1988> Erişim Tarihi: 06.03.2019

<https://www.yenisafak.com/seçim-referandum-2007> Erişim Tarihi:21.01.2019

Işık, M. (2002). İletişim Sistemleri-Siyasal Sistem İlişkileri Bağlamında İletişim Alanının Düzenlenmesi ve Medya- Devlet İlişkilerinin Değerlendirilmesi, *Selçuk İletişim Dergisi*, 2 (2), 23-34.

Işık, M. (2017). *İletişim Bilimine Giriş*. Konya: Eğitim Yayınevi.

İrvan, S. (1996). “Medya ve Demokrasi”, *Yeni Türkiye*, 2 (12), 730-735.

- Juan J. L. (1984). *Totaliter ve Otoriter Rejimler*. (Çev.: Ergun Özbudun), Ankara: Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları.
- Kalaycıoğlu, E. (1983). “*Karşılaştırmalı Siyasal Katılma: Eylemlerin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme*”. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- Kalender, A. (2003). “Seçmenin Karar Sürecinde İletişim Araç ve Yöntemlerinin Önemi Üzerine Bir Çalışma”, *Selçuk İletişim Dergisi*, 2 (4), 30-41.
- Kapani, M. (1992). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Karaçor, S. (2009). “Yeni İletişim Teknolojileri, Siyasal Katılım, Demokrasi”, *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F.D.* 16 (2), 121-133.
- Karakartal, B. (1984). “Bir Siyasal Katılma Türü Olarak Referandum ve 1961 Türk Anayasa Referandumu”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 38 (3-4), 161-206.
- Karal Akgün, S. (2010). “Ellinci Yılında 27 Mayıs Hareketi ve 1961 Anayasasının Türkiye’de Anayasal Kültürün Oluşumundaki Rolü”. *Mülkiye*, XXXIV (267), 145-166.
- Karatepe, Ş., Alkan, H., Atar, Y., Bingöl, Y. & Durgun, G.B. (2017). *Sorularla Cumhurbaşkanlığı Sistemi*. Ankara: Memur-Sen Yayınları.
- Karpat, H. K. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Karpat, H. K. (2014). *Türk Siyasi tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*. (Çev.: Ceren Elitez). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaya Osmanbaşoğlu, G. & Bekaroğlu, A. B. (2019). *Türkiye’de Referandumlar*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Kaya, A. R. (1985). *Kitle İletişim Sistemleri*. Ankara: Teori Yayınları.
- Keskin, F ve Şanlı Karaaslan, H. (2012). “Demokrasinin Yeniden Yapılandırılması Tartışmaları Bağlamında 2011 Milletvekili Genel Seçimleri ve Medya”, *Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Altyapı Projesi Kesin Raporu*, Ankara.

- Kılıçaslan, E. (2011). *İletişim Kurma Becerileri*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (2003). *Siyaset Bilimi*, Ankara, İmge Yayınevi,
- Kodal, T. (2006). “Milletvekilliği Genel ve Cumhuriyet Senatosu Üyeliği Seçiminde (15 Ekim 1961) Buldan”, *Buldan Sempozyumu Kitabı 8. Oturum*. 24-25 Kasım, 299-301. <http://buldansempozyumu.pau.edu.tr/kitap/8.oturum/1.pdf>. Erişim tarihi: 22.032019.
- Köse, İ. (2014). “Çok Partili Siyasal Hayat, Partilerin Seçim Beyannameleri ve Propaganda (1950-2011)”, *İletişim ve Diplomasi Akademik Hakemli Dergi*, 2(3), 156-192.
- Kubalı, H. N. (1971). *Anayasa Hukuku Dersleri: Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Linz, J.J. (2008). *Totaliter ve Otoriter Rejimler*. (Çev.:Ergun Özbudun). Ankara: Liberte Yayınları.
- Mermer, A. (2012). *Siyasi Partilerin 12 Eylül 2010 Anayasa Değişikliği Referandumu Kampanyaları Örneğinde Siyasetin Kişiselleşmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Miş, N. (2018). “Yeni Siyasal Sistemin İlk Seçimleri ve Sonuçlarının Karşılaştırılmalı Analizi”, *Muhafazakar Düşünce*, 15(54), 323-35 (<http://www.muhamfazakar.com/uploads/articles/54/13.pdf>) Erişim Tarihi: 10.06.2019
- Nacak. O. (2014a). “Kamu Politikalarının Belirlenmesinde Yeni İletişim Araçları ve Sosyal Ağların Rolü”, *Akademik Bakış Dergisi*. 46, s.100-116.
- Neuman, W. L. (2000). “Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches”, Boston: *Allyn and Bacon Publications*.
- Neuendorf, K. A. (2002). *The Content Analysis Guidebook*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Özbudun, E. (1975). *Siyasi Partiler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

- Özbudun, E. (1989). “Turkey: Parliamentarism or Presidentialism”, *Stable Democracy In The Third World: The Institutional Dimension* isimli konferansta sunulmak üzere hazırlanan tebliğ. (Yayımlanmamış Eser), Washington, D.C: Georgetown University,
- Özer, İ. ve Bekcan, U. (2008). “Demokrat Parti İktidarı (1950-60): Bir Dönemin Demokrasi Anlayışı”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 1-14.
- Özipek, B. B. (2014). “Türkiye Siyasetinde 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimi”, *Liberal Düşünce*, 19(75), 93-75.
- Özkan, A. (2004). *Siyasal İletişim*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Öztekin, A. (2000). *Siyaset Bilimine Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Öztürk, A. (2004). *Modern Siyasal Sistemlerde Medyanın İşlev ve Sorunları, Yönetim ve Ekonomi*, 11 (1), 1-18.
- Pınar, L. (2016). Türkiye’de Anayasa Referandumları ve Basın: 1961, 1982 Anayasaları ile 2010 Anayasa Değişiklik Paketi Referandumları Türkiye Basınındaki Sunumunun Karşılaştırılmalı Çözümlemesi (Cumhuriyet, Hürriyet, Tercüman/Bugün Gazeteleri Örnekleri). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,) Eskişehir: *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Roskin, M.G.; Cord, R.L.; Medeiros J.A. ve Jones, W.S. (2013). *Siyaset Bilimi: Bir Giriş*. (Çev: Atilla Yayla). Ankara. Adres Yayınları.
- Sancaktar, C. (2012). “Türkiye’de Çok Partili Rekabetçi Siyasetin Doğuşu: Siyasal Değişimin İç ve Dış Dinamikleri”, *Bilge Strateji*, 4(7), 31-64.
- Sander, O. (2001). *Siyasal Tarih 2 (1918-1994)*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Saray, M. (1999). *Türk Devletlerinde Meclis, Demokratik Düşünce ve Atatürk*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Sarıbay, A.Y. (2001). *Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler*. İstanbul: Alfa Yayınları.

- Sartori, G. (1996). *Demokrasi Teorisine Giriş*. (Çev.: Tuncer Karamustafaoğulları, Mehmet Turhan). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Sert, G., Kurtoglu M., Akıncı A. & Seferoğlu, S. (2012). “Öğretmenlerin Teknoloji Kullanma Durumlarını İnceleyen Araştırmalara Bir Bakış: Bir İçerik Analizi Çalışması”, Akademik Bilişim’12-XIV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri. 1-3 Şubat, Uşak Üniversitesi, 351-357.
- Sezgin, Ş. (2007). “Türkiye’de Politik Konjoktürel Dalgalanmalar: 1950-2003 Dönemi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(2), 135-154.
- Sobacı, Z. M. (2015). “Türkiye’nin Koalisyon Tecrübesi: Modeller ve Siyasal Gerçeklikler”, *Seta Perspektif*, Temmuz, 109, 1-8
- Solak, M. (2008). *Bir Doğrudan Demokrasi Aracı Olarak Referandum ve Türkiye’deki Uygulamaları*, (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi), Ankara.
- Solak, M. (2012). TBMM Araştırması: “Bir Doğrudan Demokrasi Aracı Olarak Referandum, Demokrasi ve Siyasal Katılma”, *Uluslararası Konferans, Düzenleyen; Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği*, Yayına Hazırlayan; İlker Gökhan Şen, İstanbul: Ezgi Ofset, 58-67.
- Şahbaz, İ. (2006). *Yarı-Doğrudan Demokrasi Kurumu Olarak Referandum ve Türkiye*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Şaylan, G. (1981). *Çağdaş Siyasal Sistemler*. Ankara: Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- TBMM Araştırma Merkezi. (2010). *Bir doğrudan Demokrasi Aracı Olarak: Referandum*. TBMM Araştırma Merkezi Yayınları. Ankara. Yayın No:2.
- Tekeli, Ş. (1983). “Cumhuriyet Döneminde Seçimler”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 7, İletişim Yayınları, 1798-1824.
- Teziç, E. (1998). *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Tokgöz, O. (1979). *Siyasal Haberleşme ve Kadın*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.

- Tokgöz, O. (2008). *Siyasal İletişimi Anlamak*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Tosun, T. ve Erdoğan Tosun G. (2015). “Kazananı ve Kaybedenleriyle 1 Kasım Seçimleri”, *Toplum ve Demokrasi*, 9(19-20), 1-23.
- Tourine, A. (2018). *Modernliğin Eleştirisi*. (Çev.: Hülya Tufan) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tuna, I. (2015). “Verilişinin 70. Yılında Demokratikleşme Belgesi Olarak Türk Siyasal Hayatında Dörtlü Takrir”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, XV/30, 203-219
- Tuna, Y. B. (2011). “İnternet Kuşağı ve Siyasi Aktivizm: Genç Siviller “Yaş” lanıyor”, D.Lüküslü, H. Yücel (der.). *Gençlik Halleri 2000’li Yıllar Türkiye’sinde Genç Olmak*. (s.270-292) içinde, Ankara: Efil Yayınevi.
- Tunç, H. (2008). “Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1-2), 1113-1134.
- Turan, A. M. (2018). “Türkiye’nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”, *Social Sciences Research Journal*, 7(3), 42-91.
- Turan, İ. (1987). *Siyasal Demokrasi, Siyasal Katılım, Baskı Grupları ve Sendikalar*. İstanbul: Belediye İş Sendikası Eğitim Yayınları.
- Tutar, H. ve Yılmaz, M. K. (2012.) *İletişim: Genel ve Örgütsel Boyutuyla*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- TÜGİAD. (1996). *2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: XVII- Seçim Sistemi*. İstanbul: Ofis Matbaacılık.
- Uluşahin, N. (2011). “Türkiye’de Mevcut Hükümet Sisteminin Niteliği ve Rejimin Başkanlık Sistemine Kaymasının Getireceği Tehdit ve Tehlikeler”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), 29-38.
- Uyar, H. (2012). *Tek parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*. İstanbul: Boyut yayınları.

- Uzun, H. (2010). “Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları”, *ÇTTAD*, IX (20-21), 233-271.
- Vergin, N. (2000). *Din, Toplum ve Siyasal Sistem*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Vural, Z. B. A. ve Bat, M. (2007). *Siyasal İletişim Sürecinde Yeni Teknolojiler: Siyasi Partilerin Web Sitesine Yönelik Bir Analiz*. Medya ve Siyaset Sempozyumu, İzmir: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi. 336-348.
- Wohlfart, A. (2012). “*Demokrasinin Şekillenmesinde Yurttaşların Rolü, Demokrasi ve Siyasal Katılma*”, Uluslararası Konferans, Düzenleyen; Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, (Yayına Hazırlayan: İlker Gökhan Şen), 147-150, İstanbul: Ezgi Ofset.
- Yanık, M. (2013). *Başkanlık Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*. Ankara: Adalet Yayınları.
- Yayla, A. (2014). *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Yayla, A. (2015). *Siyaset Bilimi*. Ankara: Adres Yayınları.
- Yaylagül, L. ve Çiçek, C. (2011). “12 Eylül 2010 Referandum Sürecinin Türkiye’deki Yazılı Basında Sunumu”, *Folklor/Edebiyat*, 17 (68), 85-120.
- Yayman, H. (2016). *Türkiye’de Devlet Reformu ve Başkanlık*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Yazıcı, S. (2011). *Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme*, İstanbul: İstanbul Bilgi üniversitesi Yayınları.
- Yazıcı, S. (2018). “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Toplumsal Algısının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi”, *Turkish Studies: Economics, Finance and Politics*, Volume 13/14, Spring 2018, p.223-252.
- Yegen, Ceren (2018) “Yazılı Basında 16 Nisan 2017 Referandumunun Sunumu”, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication- TOJDAC*, 8(2), 178-189.

- Yeşilorman, M. (2011). “Halkın İradesi Bağlamında Halkoylamaları: Bir Hukuk Sosyolojisi Denemesi”, *Sosyoloji Konferansları*, Sayı: 43, 191-220.
- Yılmaz, V. ve Oy, B. (2014). *Türkiye’de Gençler ve Siyasal Katılım: Sosyo-Ekonomik Statü Fark Yaratıyor mu?*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yolçu, N. (2017). “Siyasal Katılım Düzeyi ve Siyasal Toplumsallaşma Araçlarına Yönelik Güven Ölçümü: Kocaeli İli Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(1), (40-58).
- Yücekök, N. A. (1987). *Siyaset’in Toplumsal Tabanı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Yücel, Z. (2007). *Politika Oluşturma Sürecinde Basın: Orman Arazilerinin Mülkiyet Devrine İlişkin Tartışmalar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yüksel, A. H. (1994). *İkna Edici İletişim*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

EKLER

EK 1: Kodlama Cetveli

1. Haberin yayınlandığı gazete?

1) 2) 3) 4)

2. Haberin yayınlandığı tarih?

.....

3. Referandumla ilgili haberin yer aldığı gazete sayfası?

.....

4. Birinci sayfa haberinin konumu

1) Sürmanşet 2) Manşet 3) Diğer

5) Haberde fotoğraf olup olmadığı

1) Var 2) Yok

6) Referandumla ilgili haberde ön plana çıkan konu?

1) Referandum 2) Ekonomi 3) Terör 4) İşsizlik 5) İç politika
6) Dış politika 7) Diğer

7) Haberde ön plana çıkan ana aktör?

.....

8. Haberde eksik yön (5N-1K ya göre)?

.....

9). Haberde yorum?

1) Var 2) Yok

10). Haberin yönü

1) Lehide 2) Aleyhinde 3) Tarafsız

11). Haberin kaynağı

1) 2) Kaynak belirtilmemiş

12). Haberde fotoğraf olup olmadığı

- 1) Var 2) Yok

13). Haberde siyasal bilgilenmeye yönelik konulara yer verilip verilmediği

- 1) Verilmekte 2) Verilmemekte

14). Haberin siyasal katılmayı teşvik edip etmediği

- 1) Teşvik etmekte 2) Teşvik etmemekte

15. Siyasal katılmayla ilgili haberlerin, siyasal katılma türleri açısından dağılımı

- 1) Politikacılarla ilişki kurma yoluyla siyasal katılma
- 2) Oy kullanma yoluyla siyasete katılma
- 3) Çeşitli eylemlere katılma yoluyla siyasete katılma
- 4) Siyasal olayları izleme yoluyla siyasete katılma
- 5) Siyasi partilere üye olma yoluyla siyasete katılma
- 6) Siyasal tartışmalara katılma yolu ile siyasal katılma

EK- 2: Kodlama Cetveline İlişkin Yönerge

Haberin yayınlandığı gazete?	Haberin yer aldığı gazete dikkate alınarak kodlama gerçekleştirilmiştir.
Haberin yayınlandığı tarih?	Haberin yer aldığı gazetenin o günkü yayın tarihi sunulmuştur.
Referandumla ilgili haberin yer aldığı gazete sayfası?	Yayınlanan haberin yayınlandığı sayfa dikkate alınmış ve birinci sayfa ve iç sayfalar şeklinde kodlama yapılmıştır.
Birinci sayfa haberinin konumu	Birinci sayfada yayınlanan haberlerin konumu haberin bulunduğu yere bakılarak sürmanşet, manşet ve manşet altı şeklinde kodlanmıştır.
Haberde fotoğraf olup olmadığı	Yayınlanan haberlerde fotoğraf olup olmamasına bakılmış ve var – yok şeklinde kodlanmıştır.
Referandumla ilgili haberde ön plana çıkan konu?	Yayınlanan haberde üzerinde en fazla durulan konu dikkate alınarak kodlama yapılmıştır.
Haberde ön plana çıkan ana aktör?	Haberde açıklamasına yer verilen kişi ya da kurum dikkate alınarak kodlama yapılmıştır.
Haberde eksik yön (5N-1K ya göre)?	Haberin; ne, nasıl, niçin, nerede, ne zaman, kim sorularına cevap verip vermediğine bakılarak kodlama yapılmıştır.
Haberde yorum?	Haberde haberi yapanın kişisel görüşlerine ya da yayın organının görüşlerine yer verilmişse yorum var şeklinde, yer verilmemişse yorum yok şeklinde kodlama yapılmıştır.
Haberin yönü	Eğer haber referandumu ve konusunu destekleyen tarzda kurgulanmışsa lehinde, referandumu ve konusunu eleştiren bir

	tarzda kurgulanmışsa aleyhinde ve referanduma ilişkin olumlu ve olumsuz yönleri aynı anda sunma eğilimi gösteriyorsa tarafsız şeklinde kodlanmıştır.
Haberin kaynağı	Haberde açıklamalarına yer verilen kişi ya da kurum belirtilmişse söz konusu kişi veya kurum haberin kaynağı olarak kodlanmış, belirtilmemişse kaynak yok şeklinde kodlama yapılmıştır.
Haberde siyasal bilgilenmeye yönelik konulara yer verilip verilmediği	Haber, referandumun konusu ve kimlerin ne zaman, nasıl oy kullanabileceği ile ilgili bilgilendirici bir içeriğe sahipse siyasal bilgilenmeye yönelik konulara yer verdiği şeklinde, böyle bir içeriğe sahip değilse siyasal bilgilenmeye yönelik konulara yer vermediği şeklinde kodlanmıştır.
Haberin siyasal katılmayı teşvik edip etmediği	Haber, insanları siyasal gündem ve siyasal davranış noktasında motive edici unsurlar barındırıyorsa siyasal katılmayı teşvik ediyor şeklinde, insanları siyasi konularda motive edici herhangi bir unsura rastlanmaması durumunda ise teşvik etmiyor şeklinde kodlanmıştır.
Siyasal katılmayla ilgili haberlerin, siyasal katılma türleri açısından dağılımı	Yayınlanan haberler, siyasal katılma türleri ile ilişkilendirilmiş olup, haber içeriğinin en fazla ilgili görüldüğü siyasal katılma türü kodlanmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Fatma Akar
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Selçuk Üniversitesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi	Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Araştırma Yöntemleri Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Dil	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	